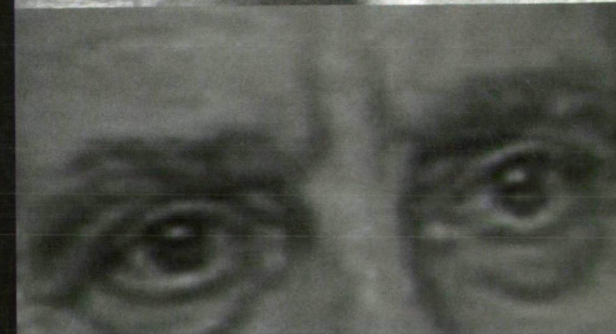
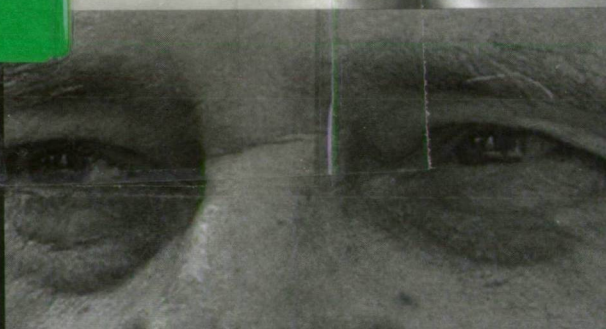
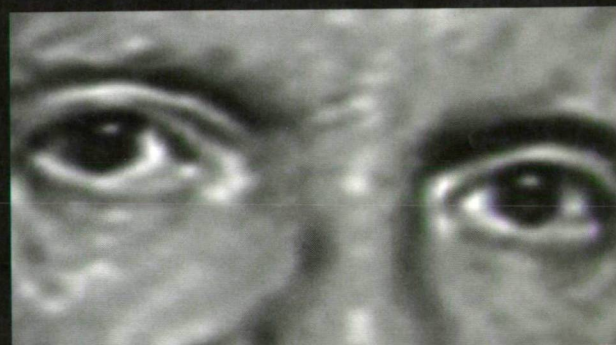

Vida Mihály

HÁROM HÉT BOLDOGSÁG

Vida Mihály

HÁROM HÉT BOLDOGSÁG

X17473

Vida Mihály

HÁROM HÉT BOLDOGSÁG

1956 szegedi története

27851

BELVEDERE
Szeged, 2006

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000504503

A kötet megjelenését támogatták

Fiatal Szegedi Írók köre
Főiskolások a Szegedi Universitasban Alapítvány
SZTE Polgáriért Alapítvány
Politikai Foglyok Országos Szövetsége

X 17473

Borítóterv
MAJZIK ANDREA

ISBN 963 9573 25 6
ISSN 1587-2963

© Vida Mihály, 2006
© Belvedere Meridionale, 2006

Tartalom

Bevezetés	7
A MEFESZ-től a sortűzig	11
A Néptanáctól az oroszokig	79
Megtorlás	129
Ötven év	183
Utóirat	193
Kronológia – Szeged	195
Felhasznált irodalom	207
Névmutató	209

Bevezetés

1956-ban születtem, négy hónapos voltam, amikor a magyar forradalom kitört és minderről csaknem harminc évig igen kevés igaz szót hallottam, ha hallottam egyáltalán. Az első meglepetés 1984-ben Svédország egy kisvárosában ért, ahol a könyvtárban a több száz magyar nyelvű könyv között egy polcnyi könyvben olvashattam az 56-os forradalomról. Ha én meg is változtam, de itthon, Szegeden még öt-tíz évig semmi nem változott és úgy mentem el a városból, hogy nem tudtam, minden épületnek, utcának, esetleg a szembejövő idősebb embereknek megvan a maga története.

2005-ben az Országos Rádió és Televízió Testület pályázatán lehetőség nyílt egy, a szegedi forradalomról szóló film elkészítésére. A riportok készítése közben kiderült a Szegedi ballada című 42 perces film csak a töredékét tudja elmesélni ennek a tragikus és szép történetnek. A szereplők által elmondott történetek, a leforgatott anyag oly gazdag volt, hogy abból nem volt nehéz egy már hosszabb, közel három órás film összevágása. Azonban a film forgatása során leforgatott több mint tíz órás nyersanyagban még rengeteg értékes gondolat, megrázó emberi történet maradt, szinte minden szereplő mesélt még olyan esetet, amelynek méltó helye lett volna a filmben, ezeket nagyon nehéz szívvel kellett kihagynom.

Nem szerettem volna a történelmileg is értékes és sok esetben pótolhatatlan interjúkat elfelejteni, vagy a dokumentumfilmek sanyarú sorsának megfelelően egy-két vetítés után a feledésre hagyni, végül is így született meg a kiadó és a támogatók segítségével ez a könyv.

Andrzej Wajda, a neves lengyel filmrendező mondta a közelmúlt eseményeinek vizsgálata kapcsán, hogy „...a filmeseknek az a dolguk, hogy elhagyott sötét zugokba világítsanak be, mert ott temetetlen holtakat és kimosakodott gyilkosokra esik ünneprontó fény. A kimosakodott gyilkosok függén eltűnnek a fénynyalábból...”

A megfogalmazás talán erős, de igaz a fényben, csak az elitéletek maradtak.

Olyan idős emberek, akik számára a börtönben minden gondolat 56-ról szólt, a civil életben pedig – a megbélyegzésen kívül – semmi. A szabadulás után sem volt feloldás, mert erről nem lehetett beszélni. Most pedig ötven év távlatában nem lehet méltó igazságot szolgáltatni, csak enyhítésül hitet tenni, vagy az igazságot megismertetni.

A könyvben olvasható történetek már megjelentek Péter László, Bálint László, Kiss Tamás esetében könyv alakban, Németh Ferenc, Fejér Dénes esetében pedig a Szeged folyóiratban. De sosem azonos megfogalmazásban. Márpedig egy-egy hangsúly, apró szövegmódosítás még jobban árnyalhatja az ötven évvel ezelőtti történeteket. A korábban megjelent szövegek remélem a film szerkesztéséből adódóan, (amit ez a könyv is átvett) az új szöveggörnyezetben, más szereplők az azonos időszakról elmondott véleményével ütköztetve izgalmas olvasmányt adnak.

„...s nyomatékosan fölhívtam a majdani történetírók figyelmét a forráshiány miatt az átlagosnál nagyobb jelentőségre emelkedő szájhagyomány (oral history) szükségességére, ám egy-szersmind nélkülözhetetlen kritikai hasznosítására is!.”

Péter Lászlóval mindenben egyetértve fontosnak tartom ezeket az elbeszéléseket, az ötven év emlékezés tükrén meg-megtörve is.

A filmből tudatosan kivágtam azokat a másodlagos információkat, ahol az elbeszélő nem volt jelen, itt a könyvben ezek is benne maradtak. Így persze nagyobb a tévedés lehetősége, mégis minden elmondott mondat, az előzővel azonos tartalommal bír, de rövidebben, vagy az események más apróságát kiemelő emlékezet segítségével árnyaltabbá is válhatnak a történetek. Ezért is vállalkoztam a nem minden esetben irodalmi szövegek – hiszen filmre készültek, ahol a gesztus a hangsúly erősíti, pontosítja, magyarázza az esetleges hibás fogalmazást – kiadására. Remélem és hiszem, hogy a szövegek, további adalékul szolgálnak az 1956-os szegedi történelem feltárásához.

Teljesen új, helyenként meglepő kijelentések is elhangoznak, például a sortűzről szóló elbeszélésekben. Ezeket is változtatás nélkül meghagytam, sőt helyenként láb-jegyzetekkel, egy újabb elbeszélő szavaival látszatra meg is erősítettem. Azonban ki-emelném, hogy ezek az idős tiszteletre méltó emberek egymás mellett éltek, évtizedeken keresztül, ezekről a dolgokról csak egymással beszélhettek, gondolataikban, történeteikben egymást erősítették, és a felhalmozott magukba fojtott igazságtalanságok nyomán többnyire csak egymásnak is hittek. Így az az óta egymástól hallottakat valóságosabbnak vélhetik az egykor látott, vagy hallott eseményeknél.

Elmondott szövegeiket szövegűen próbálom visszaadni csak a nyilvánvaló tévedéseket, hibákat, a rosszul hangzó ismétléseket javítottam. Bár ahol az egyes személyeket a többszöri szóismétlés jellemzi, ott azt mégis meghagytam.

Ha csak a vezetéknevek, vagy csak keresztneveket említenek a lábjegyzetben egészítettem ki teljes névvé. A további gyakori lábjegyzetek remélem, segítenek a nevek közti eligazodásban, kiegészítik azokat a napokat, amelyekről a szereplők nem, vagy alig beszélnek, vagy egyszerűen pontosítanak információkat.

¹ Péter László: A szegedi október emlékezete [1]

A könyv szereplői olyan gyakran említik a Délmagyarország című napilapot „Délmagyar”-ként, és annyira közismert a kifejezés (Szegeden), hogy ahol így hangzott el, ott mindenütt meghagytam ebben a formában. Sőt néha akkor sem változtattam ezen, ha abban az időszakban nem is ez volt a Délmagyarország neve, hiszen 1956. november 1-től 19-ig Szeged Népe, 1956. november 20-tól 1957. május 1-ig Szegedi Néplap néven jelent meg.

Az 1956. október 27-én alakult (városi) munkástanács elnevezése október 29-én Néptanácsra, majd október 31-én Forradalmi Nemzeti Bizottságra változott. Hasonlóan nem változtattam, bár ezt a mentegetőzést sokszor a szereplők is megteszik, ha ezt a névváltoztatási folyamatot véletlenül rosszul mondták.

Igyekeztem minden szálát elvarrni, a gondolatokat lezárni, a kételyekre rákérdezni és a riportalanyokkal elmondani, de néhány esetben nem sikerült a valóságot megismerni. Az egy és pontos valóságot, mert például a sortűz esetében sok kérdésre nincs válasz. Ezen esetekben a szereplők elbeszélése mellett az irodalomjegyzékben felsorolt korábbi művekhez fordultam segítségért, újabb szereplők, korábbi írásainak bevonásával.

A felhasznált irodalomjegyzék egyben ajánló is, szinte teljesen felöleli a szegedi forradalomról szóló, az utóbbi években megjelent tudományos munkákat. A forgatás során és az azt követő fél évben is számtalan magánlevél került a kezembe, mely többször megerősítette a korábbi ismereteket, és izgalmas volt olvasni azokat, amelyek teljesen új dolgokról, vagy kissé más történetekről írtak. A következő évek, évtizedek munkája lesz az ötvenhatot megélt idős emberek szemérmesen csak a magánszférában megjelenő egymás közti levelezését összevetni a jelenlegi történelmi ismereteinkkel.

Végül köszönetet kell mondanom ismét a film és a könyv szereplőinek.

El kell mondanom sokat és jólesően tanultam tőlük, és persze bármekkora örömmel tanultam, ismertem meg e felemelő napokat, nagyszerű embereket, bizonyára még sokan vannak, akiknek méltó helye lett volna egy a szegedi történelmi napokat bemutató könyvben, vagy filmben. Olyanok is, akiket jó pár évvel korábban kellett volna megkeresni, és már nem lehet, és bizonyítva olyanok is, akiket nem ismertem, vagy ma sem ismerek.

A szövegek olvasásakor, kérem az olvasót jusson eszébe ezek az emberek történetünk szereplői és a meg nem szólaló sokak, akkor az élet előtt álló húsz-harminc éves fiatal emberek voltak, amikor céltalan boldogságban tüntettek az utcán, amikor járőröztek, amikor tárgyaltak a város életéről, amikor a börtönben verték vagy az akasztófa alá kísérték őket.

Orwell „non-person”-nak nevezi a történelemből – a kommunista történetírás által – utólag kitörölt személyeket. Ha annyit érek el, a filmekkel és ezzel a könyvvel, hogy az utcán felismerve a szereplőket egy főhajtással tisztelgünk előttük, akkor minden egyes tiszteletadás egyben a történelemből való visszairást is jelenti.

*„... az 1956-os magyarországi forradalom vidéken,
pontosabban Szegeden kezdődött.”*

Bill Lomax

A MEFESZ-től a sortűzig

Joszt István: Édesapám 1895-ben született és mivel a nagyapám asztalos volt járta a világot, dolgozott Bécsben, Berlinben, Münchenben meg Aradon is, mert ott tanulta a szakmáját. Mikor Bécsben dolgoztak, a gyerekeket vitték magukkal, így amikor Berlinbe mentek, az édesapám 1900 őszétől 1909 tavaszáig Berlinben végezte az általános iskolát. Azután az édesapámat lehozta Aradra ott tanulta a szakmát, mint asztalos így is szabadult fel 1913 nyarán. Utána felment Pestre, ott dolgozott, majd belépett a Szociáldemokrata Pártba. Mint párttag 1942-ben, már nem tudom megmondani a pontos dátumot március 12-ére vagy 13-ára datálom az időt, egy gyűlésre ment, itt Szegeden a Hétvezér utcában, az úgynevezett munkásotthonba. Annak volt egy könyvtára, én oda szerettem menni, mert nagyon tetszett nekem Tamás bátyja kunyhója. Ugye szegények voltunk nem volt pénzünk arra, hogy irodalmi műveket vásároljunk. Azt szerettem volna olvasni és elkísértem az édesapámat. Az emeleten volt a könyvtár. Ők lent a földszinten a gyűlésteremben voltak. Egyszer csak bejött a rendőrség, nagy ribillió, szétzavartak mindenkit, egy rendőr feljött az emeletre ott is szétnézni. 'Na, te itt vagy te kommunista fattyú!' Hát így. Abban az időben, az a szó, hogy fattyú az rendkívül bántó volt. És hát valamit mondtam erre, amire egy iszonyatos pofont kaptam a rendőrtől. Ugye lépcsőn kellett felmenni, én az első fordulói leestem a lépcsőn. A nagy robajra jött egy másik rendőr, hogy itt mi van. Megfogta a grabancom és kilökött az utcára úgy, hogy fejvel beleestem a vizesárokba, ami az épület mellett volt. Ez bennem maradt, egész életemben, hogy én kommunista fattyú vagyok.

Utána jött '45, más választás, eljött '56. 1956 után meg azt vágták a fejemhez, hogy piszkos rohadt fasiszta. Hogy mi vagyok, azóta sem tudom. Itt születtem Szegeden, 1929. augusztus 28-án. Itt is éltem végig, kivéve a katonai szolgálatot. Határvadászként hívtak be és határőrként, mert közbe átvette az ávó, a zöld ávó a határőrséget, mint határőr szereltem le. Utána a Szegedi Kendergyárba kerültem. A helyi meghatározás szerint a Bakai gyárba. Ott dolgoztam, először segédművezető gyakornokként, aztán segédművezetőként, aztán művezetőként, majd a végén szakmányvezetőként. Ez azt

jelentette, hogy egy üzemrésznek, mert akkor három műszak volt, a három műszakjából az egyiket én vezényeltem le, én irányítottam.

Fejér Dénes: Én nem voltam egy nagyon érzékeny lélek, mert hát azért úgy elég férfias körülmények között nőttem fel, meg laktam Alsóvároson, ahol ugye verekedni kellett, aztán sok mindent kellett csinálni. Apám meghalt, hat éves koromban, tehát elég szerény körülmények között éltünk, anyám itt maradt három gyerekkel. Tehát rá is, hogy mondjam, szorultam arra, hogy életrevaló és talpraesett legyek, és hát szóval ez, ez, úgy meghatározta az én viszonyomat, bennem is maradt.

A TEFU-nál dolgoztam gépkocsivezetőként, és a vállalatnál volt egy taxi-gépkocsivezető. És egy ember meghalt ennek az embernek a szakmai mulasztásai következtében. Földi Lajosnak hívták egyébként. Azt történt ugyanis, hogy ki volt rendelve SZTK ügyeletre. Nem volt még akkor az SZTK-nak mentőautója, meg mit tudom én, hanem egy taxit kiküldtek éjjelre, hogy ha valahova kell menni sürgősen, akkor menjenek. Hódmezővásárhelyen ő volt kijelölve, és hát volt valami hívás, hogy valaki haldoklik, gyors beavatkozásra van szükség, szívelégtelenség volt, és akkor az ügyeletes orvos lerohant, hogy hát ugye ül a taxiba, és megy ki. Körülnéz, éjjel egy órakor volt, körülnéz, és nem volt sehol a taxi. Hát ugye várt egy darabig, hogy majd valahonnan előkerül a taxi, de a taxi nem került elő. Akkor visszarohant, és fölhívta a hódmezővásárhelyi kirendeltségvezetőt, hogy hát hol a taxi. Hát hol van, ott áll maga előtt a Földi Lajos, elmondta, a rendszámát, azt mondja, itt nem áll senki, küldjön ide valakit. Hát akkor ugye fölköltöttek valakit, odaküldték, kiment az orvos, az ember közben meghalt. Na most a TEFU vezetéséhez érkezett egy átirat, Száraz Sándor, hódmezővásárhelyi ügyésztől, hogy ezt a Földi Lajost ezt vád alá helyezik ezért, gondatlanságból elkövetett emberölés vádjával, és ezért folytassa le a vállalat a fegyelmi eljárást előtte. Nem részletezem, mondjuk annyit azért érdemes részletezni, hogy ez a Földi ott nagy hangon mondta, hogy hát gyertek nekem, aki akar, hát én pártértekezleten voltam. Éjjel pártértekezlet? Hát persze. Eljött a Laci bácsi. Miféle Laci bácsi? Hát a Piros Laci bácsi. Piros volt a belügyminiszter. Hát hogy jön neked a Piros Laci bácsi? Azt mondja, hogy nekem nagybátyám a Piros Laci. Na és akkor utánanézték, hogy meg mint. Soha nem felejttem el, két úgynevezett ilyen közlekedési ellenőr volt, az egyik Borbély, talán József, a másik meg valamilyen Dezső. Két ilyen jól megtermett, ilyen gépkocsivezető ellenőr. Ezeket elküldték, hogy nézzenek utána, hogy mit csinált a Földi Lajos akkor éjjel. És ezek visszajöttek ilyen csendőrtáskával, kiborítottak egy csomó, kézzel írt jegyzőkönyvet. Kiderült, hogy a kurvákkal az asztalon táncoltak, meg mit tudom én, szóval a pártértekezlet ott valami kocsimában zajlott le, és ő erre hivatkozott. És hát úgy volt, hogy őt kirúgják. És amikor éppen együtt volt már a fegyelmi bizottság, akkor megjelent egy ember, mögötte jött a Földi Lajos rohogva, és mondta, hogy ennek az embernek adják ki a munkakönyvét. Mondja az igazgató, hogy dehogy adjuk, éppen most zajlik... Azt mondja, maga ne okoskodjon itt, tud-

ja, ki vagyok én? És odavitte, ilyen toborzó volt, bányatoborzó volt. Akkor volt egy ilyen miniszteri álláspont, hogy aki jelentkezik bányásznak, azt azonnal el kell engedni. Öt perc múlva kiadták a munkakönyvét, és a Földi eltűnt. Elment Komlóra, kiderült, hogy egy hét múlva már a komlói újság szerkesztője volt. Földi, nyolc általánossal, szóval se írni, se olvasni nem nagyon tudott... Ő Rákosi Mátyás gyámgyereke lett, mert a szülei meghaltak. Közben én megtudtam, az egyik sofőr társa elmondta, hogy ő egyszer éjszaka, egy ilyen feketefuvarnál, amikor a Földi elaludt, megnézte, hogy mi van a zsebében, ugyanis amikor rendőri ellenőrzést kaptak, akkor a Földi még ki sem szállt az autóból, csak így intett a rendőrnek, hogy menjen oda az ablakhoz, a rendőr bevilágított, ő valamit elővett, és felmutatott. A rendőr tisztelgett, és tovább engedte. Kiderült, hogy a Földi ÁVH-s főhadnagy volt, ahogy most mondják ugye, SZT tiszt, a TEFU-nál kijelölve. Természetesen semmi baja nem lett, elkerült Komlóra, és a többi, és a többi. Hogy ezt miért meséltem el, arról később.

Az igazság-vágyat a Petőfi Kör híreiből érzékeltük. És ez azt hiszem, hogy ez elég általános volt, és talán ott is ez volt a legfőbb jellemző, hogy kimondani a valót. Tehát mindazt, amit a társadalomról, az emberek helyzetéről, a politikai összefüggésekről, az újságokból, a rádióból hallottunk. Ennek a nagy része valótlan volt, ferdítés volt. És megmondom őszintén, hogy én ebben nagyon járatos voltam, ugyanis én ezt megelőzően, a legnagyobb magyar napilapnál voltam újságíró². És Betlen Oszkár volt ennek a főszerkesztője. Szóval az olyan markáns, olyan kényszerítő, olyan egyértelmű hazugságra való hangolás és kötelezés volt... Én tudtam, hogy itt alapvetően fontos dolgokat, nem így fogalmaztuk meg akkor. Az egyik ugye a szovjet megszállás volt, amit ugye felszabadításnak hívtunk. Azért akkor mindenki tudta, hogy ez milyen felszabadulás volt. A lehető legszélsőségesebb rabságba taposás volt, ez volt a felszabadulás. A másik az, hogy itt tényleg olyan egypárti uralom volt, amit azok, akik nem voltak belül, sőt, még akik belül voltak, azok közül is sokan, nem jó szemmel néztek. Ez volt tehát az alapvető viszony – én nem azt mondom, hogy mindenkiben, mert én nem láttam bele mindenkibe –, de mondjuk azok körében, akik nekem barátaim, kortársaim, hozzám közelálló emberek voltak, azok ezt kimondva, vagy kimondatlanul, egyformán tudták.

Ez olyan evidencia volt, hogy erről mit kell gondolni, amellet, hogy mit kell mondani, és mit kell hinni. Ott a lapnál ez annyira mellbevágóan derült ki, hogy mindannak amit mondunk, vagy ami van, és tapasztalunk, annak az ellenkezőjét kellett leírni.

Németh Ferenc: 1952-ben kerültem Szegedre. Őszintén szólva, arról, hogy a város kulturális élete milyen volt arról keveset tudtam, mert főleg az egyetemen voltam. A Tiszatáj volt, azzal összejejttem, és ott jelentek meg írásaim, aztán volt, amikor nem jelentek meg, de ez összefüggött a politikai változásokkal. Az írószövetségnek voltak

² Szabad Nép szerkesztőségéről van szó, itt Betlen Oszkár 1946-tól 1951-ig újságíró, 1951-1954 között főszerkesztő volt.

ilyen író-olvasó találkozási vagy rendezvényei, néha ilyenén is szerepeltem. Miután végeztem, akkor ez már a Nagy Imre időszak volt, akkor a Délmagyarhoz³ kerültem, a kulturális rovatba, mondhatnám egy személyben voltam a rovat, mert az olvasószerkesztő irányításába voltam beosztva, hogy csináljam a kulturális rovatot. És ebbe beletartozott sok minden, írók, színház, festők...

A színházzal kritika kapcsán alakult ki a kapcsolatunk, ugye a színészek azt mondogatták, hogy könnyű úgy kritikát írni, ha nem látod mennyi munka van benne. És mondom jó, elmegyek a próbákra is. Ádám Ottó⁴ azt javasolta, hogy akkor legyek segédrendező annál a darabnál, azt hiszem a Warrenné mesterségét⁵ próbálták éppen, de a főszerkesztő azt mondta, ez nem fér össze az újságírói szereppel, úgyhogy anélkül, hogy ilyesmit vállaltam volna, végigültem az összes próbát, aztán még több darab próbáit is. A darabban akkor Domján Edit, Kaló Flórián, Inke László, a felesége és így tovább, most nem jut eszembe hirtelen minden név, ezek játszottak és a színészekkel azon kívül is találkoztam, mert ilyen portrékat írt néha az ember, meg interjúkat csinált.

Horváth Jenő⁶ azt hiszem, hogy '55-be kerülhetett Szegedre, amikor a kamaraszínház nyílt⁷ és ő ott rendezte Sartre-tól a Tisztességtudó utcalányt. Így ismertem meg, mint rendezőt. Egy alkalommal aztán azt hiszem '56 nyarán lehetett, Osváth Béla⁸ a TTIT-nek a megyei titkára, elkezdett ilyen utakat is szervezni a TTIT égisze alatt és az egyik első út Belgrádba volt, busszal. Ebben együtt utaztunk többek között a Horváth Jenő, meg a felesége is ott volt. Emlékszem, amikor talán Újvidéken, egy rossz szálláson akartak bennünket elhelyezni, azt mondta Horváth 'Itt lakjak? Egy ilyen nővel?!' Egyébként az akkori légkörre jellemző volt, hogy amikor megérkezett a busz Újvidékre, a város szélén mindenki szomjas volt, már megálltunk valami kocsmánál. A kocsmából kihagytak az emberek, azt hiszem magyarul egyik se beszélt, magyarok, magyarok és meghívtak mindenkit egy fröccsre. Tehát az ottani, valószínűleg szerbek lehettek, ugye, örültek, hogy már Magyarországon is változik a helyzet, átjöhetnek ide. Akkor ilyen volt a légkör.

Joszt István: Nem tudom, mennyire emlékeznek, hogy nyugatról ilyen hőlégballonokban küldtek ilyen röplapokat. Na egy ilyen hőlégballon fenn akadt nálunk a gyár

³ A könyv szereplői olyan gyakran említik a Délmagyarország napilapot „Délmagyar”-ként, és annyira közismert a kifejezés, hogy ahol így hangzott el, ott mindenütt meghagytam ebben a formában.

⁴ Ádám Ottó színházi és tévérendező, később a Madách Színház igazgatója. 1953 és 1956 között a Szegedi Nemzeti Színház főrendezőjeként 12 darabot rendezett

⁵ G.B. Shaw: Warrenné mestersége, a darabot 1955. október 1-én mutatták be.

⁶ Horváth Jenő a Szegedi Nemzeti Színház rendezője, a forradalmi megmozdulások folyamatos résztvevője, a Forradalmi Nemzeti Tanács titkára, a Széchenyi-rádió vezetője. A forradalmi tevékenységéért, mint a Perbír József és társai per ötödrendű vádlottja 5 év börtönt kapott.

⁷ A Kamaraszínházat 1954. december 23-án adták át a Postás Művelődési Otthonban.

⁸ Osváth Béla irodalomtörténész, dramaturg, akkor a Természet- és Társadalomtudományi Ismeretterjesztő Társulat megyei titkáráként vett részt a város közéletében. [1]

kéményén. Kiszakadt a hőlégballon és lezuhant a gyár belső, zárt udvarába ez az egész csomag, állítólag senki nem kapott belőle, de például én is. Mindenkit felkutattak, besúgók akkor voltak igazán, és hát keresték.

Bálint László: A Tisza szálló a Széchenyi téren található, ez az ötvenes években az államvédelmi osztálynak, majd utána az önállóvá vált államvédelmi hatóságnak volt az objektuma. Szegeden abban az időben ezt úgy hívták, hogy kékítő gyár, mert akit bevittek az kékre verve jött ki. Ezért nevezték a szegediek annak idején kékítő gyárnak. Amikor '53 után az átszervezés megtörtént és az önálló ÁVH megszűnt és megint a belügyminisztérium alárendeltségébe tartozott, mint államvédelmi szolgálat, akkor a Tisza szálló épületébe beköltözött a városi rendőrkapitányság, a Kossuth Lajos sugárútra pedig az úgynevezett BM Csongrád megyei főosztály. Na most ez úgy nézett ki szervezetileg, hogy ennek volt bűnügyi, közrendvédelmi, közlekedésrendészeti és államvédelmi szolgálata. Hogy mennyire domináns volt az államvédelmi szolgálat azt mi sem mutatja jobban, mint az, hogy 1956 szeptemberéig Kelemen Miklós államvédelmi őrnagy volt a főosztályvezető, tehát az egész főosztálynak a vezetője. Utána lett M. Szabó István államvédelmi őrnagy a megbízott főosztályvezető, mert a Kelemen elvezényelték iskolába. Tehát ebben a két objektumban ezek helyezkedtek el.

A szegedi rendőrkapitányság az tulajdonképpen nemcsak szegedi városi rendőrkapitányság volt, hanem a pontos elnevezése az volt, hogy Szegedi Járási és Városi Rendőrkapitányság, tehát a Mogyorósi István⁹ alá tartozott a szegedi rendőrség és a szegedi járásban működő rendőrőrsek is. Ők a szegedi ügyekben jártak el vagy a szegedi járás ügyekben. A BM Csongrád-megyei főosztály pedig megyei hatáskörrel rendelkezett, tehát az alárendeltségébe tartoztak a makói, a szentesi, a hódmezővásárhelyi és az egyéb rendőrkapitányságok is, tehát tulajdonképpen az első számú helyi rendőri vezető '56 októberi 23-án és az azt követő napokban M. Szabó István államvédelmi őrnagy volt, aki hiába volt a rendőrségnek is a vezetője, az államvédelmi rendfokozatát megtartotta, egyenruháját, mindenét.

Ha valaki elkövetett valamit az leginkább a szegedi rendőrkapitányságra került, és hogy ha olyan jellegű ügy volt, például államellenes ügy volt, akkor átkerült a Csongrád-megyei főosztályra, mert az államvédelmi szolgálat ott volt.

Vasvári Vilmos: 1956 előtt nem voltam Szegeden soha. Nagyon távol esett tőlem Szeged, tudtam, hogy van egy nagyon szép város, a kultúrája is meg minden, de nem voltam Szegeden. 1950-be vonultam be sorkatonának és leszolgáltam két és fél évet egy páncélos ezrednél és az utolsó félév előtt egy hónappal jött egy miniszteri parancs, hogy

⁹ Mogyorósi István rendőr őrnagy, a szegedi városi és járási rendőrkapitányság vezetője. 1956-ban látszólag áttért a forradalom oldalára, de utóbb a megtorlást szolgálta. Mégis leváltották. [1]

Vasvári Vilmos (1929-2006)

Pénzügyi revizor, a forradalom alatt éppen Szegeden tartalékos tiszt, a Forradalmi Katonai Tanács operatív osztályának vezetője, utóbbi tevékenységéért 5 év börtönre ítélték. A börtönévek után öntödei segédmunkás, később csoportvezető. Haláláig a POFOSZ elnöke.

akik érettségizettek és a két és fél évet már leszolgálták, vagy magasabb iskolai végzettségük van, ezeket a fiatalokat, ezeket a katonákat tartalékos tiszti tanfolyamra kell küldeni. Ez nem volt valami nagy öröm senkinek a számára, hiszen mi már a leszerelést vártuk, és ott derült ki, hogy nem kettő év, miután tiszthelyettesek voltunk, hát három évet kellett szolgálni. Plusz még most ez az iskola ez a tiszti tanfolyam nagyon rosszkor jött nekünk, nem akart senki tiszt lenni, hiszen, ha tisztek akartunk volna lenni, akkor már régen bevonultunk volna '48-ban, és már századosok lehettünk volna erre az időre. De lényeg, ami lényeg, hogy be kellett vonulni és ráadásul még tanulni is kellett, mert egy elég magas szintű tanfolyam volt. Én a gépkocsi- és traktortiszti iskolára kerültem, és csak abban az esetben kaphattam kimaradást vagy eltávozást, hogyha legalább négyes tanuló voltam. De hála istennek 1953. október 14-én véget ért az egész és ekkor hadnagyként szereltem le. Ez azt jelenti, mindenki, aki katonaviselt volt, tudja, hogy a tartalékos tiszteknek időnként be kell vonulni, és továbbképzésen kell részt venni. Így került sor arra, hogy többször is behívtak. Amikor 1955-ben behívtak, akkor szegény feleségem jött velem és ki volt teljesen borulva és közölte, hogy nem katonához ment férjhez, és minden évben behívna katonának és ez nem megoldás. Azonnal elkezdett bogni, hisztériázni, a lényeg, ami lényeg, hogy felmentettek 1955-ben.

Igen ám, de így 1956-ban behívtak szeptember elején, vagy augusztus végén, már pontosan nem emlékszem rá. Akkor az volt a menet, hogy egy hónapot elméleti továbbképzésen kellett részt venni és egy hónap után el kellett vonulni csapatgyakorlatra. Akkor annyi humánus érzés volt bennük, hogy megkérdezték tőlem, hova akarok menni. Hát mondom, hova lehet menni, azt mondták az ország bármelyik laktanyájába. Hol nem voltam még életemben? Mondom, Szegeden nem voltam még életemben, na akkor menjél Szegedre. Így kerültem én Szegedre, és azt nem hittem volna, hogy Szeged ennyire befolyásolja majd az életemet, és ilyen jelentősége van az életemben Szeged városának, mint amilyen jelenleg is van és volt is. Hát így kerültem Szegedre katonának.

A laktanya a Mars téri laktanya volt, ott voltunk állományban, nem is tudom, azt hiszem egy ilyen gyalogos vagy tüzér, vegyes nagy ezred volt. De mi tulajdonképpen a gépkocsivezetői iskolához tartoztunk, vegyesen, hol itt voltunk, hol ott voltunk, ahol éppen foglalkoztattak bennünket. De nem nagyon foglalkoztattak bennünket, mert egy eléggé rendezetlen állapot volt abban az időben, a hadseregben. Egyrészt átszervezések voltak, másrészt pedig a kiskatonák leszerelés előtt álltak, tehát mindenki arra koncentrált, hogy már leszerel, a tisztek egy része nagyon megunt az egész hadsereget, le akart szerelni. Eléggé demoralizált és rendezetlen állapotok voltak akkor abban az időbe a hadseregnél. A tisztek is féltek attól, tartottak attól, hogy idehelyezik, oda helyezik őket. Különösen egy fiatal tisztnek az élete nem volt egyszerű abban az időben, hiszen volt, hogy három-négy hónapig nyári táborokban kint kellett az erdőben élniük, családtól távol, mindenkitől távol. Az az előnye, amit szegények hitték, hogy ruhát kapnak, jó fizetést kapnak, lakást kapnak, ez hamar eltűnt, és csak a hátrányok

maradtak meg. A másik pedig, hogy abban az időben már megindult az, hogy magasabb szinten kellett a tiszteknek tevékenykedniük, olyan technikákat kellett elsajátítaniuk, amit nem mindenki tudott elsajátítani, alapképzettsége sem volt meg ehhez. Tehát egy ilyen állapot volt, amikor én Szegedre kerültem. Sokat nem törődtek velünk, éppen ezért nekem volt időm arra, hogyha már ott vagyok, akkor nézzek körül a városban és tanulmányozzam. Én ismertem Szegednek a történetét. Nagyjából tudtam, hogy ez egy elnyomott megye volt, jugoszláv határ.... Politikai hovatartozását már úgy nagyjából ismertem, de akkor megismertem a szellemi életét, voltam színházban, operában, és találkoztam több olyan emberrel, aki azt tükrözte számomra, hogy igen, Szeged városában egy magas színvonalú értelmiségi és egy nagyon jól szituált lakosság él, akik szeretik a várost. Nem sok idő ez a 10 év ami 45-től 56-ig eltelt, de nem sokat változtatott rajtuk, magukban hordták a régi világnak az eszmeiségét. Egyrészt vallási és egyéb más ideológiai szempontokat is figyelembe véve, másrészt élt bennük egy ilyen polgári kultúra, egy ilyen polgári világ, és ezt érzékeltem én ott este, amikor kimentem és láttam, hogy a fiatalok a Korzón sétálnak, de nem csak ezt érzékeltem. Úgy éreztem, hogy ezek felkészültek arra, hogy valami változás történjen.

Németh Ferenc: Azt lehetne mondani, hogy '53 óta folyton valami közeli változást reméltünk vagy éppen nem reméltünk. Mert ugye az egyik ilyen változás volt ugye, mikor '53-ban Nagy Imre miniszterelnök lett, akkor úgy enyhültek a viszonyok, a boltok is jobbakká lettek meg az élet is könnyebb. Aztán egyszer csak '55 tavaszán, amikor Rákosi mindent visszavett, akkor a helyi elvtársak rögtön nagyon erősek és elvtársiak lettek és mindent bíráltak, kifogásoltak, meg hát minden rövidebbre lett fogva. Természetesen egy állandó várakozás volt, hogy valami változás legyen. A szerkesztőségben ezt jobban érezte az ember, egyrészt, mint író is, mert kapcsolatban voltam a pesti írókkal, kollegákkal, gyakran feljöttem. Aztán egy időre a szerkesztőségbe került Kende Péter, akit hogy úgy mondjam, száműztek a Népszabadságtól.¹⁰ Általa még többet tudtam meg Nagy Imrének szinte kéziratba terjedt írásáról, az 'Erkölc és Etika'-ról meg ezekről, tehát egy állandó várakozás volt, hogy mi lesz már, mikor megy el Rákosi és a bandája. Egy ilyen légkör volt. Na most az emberekben ez előbb értelmiségiekben volt meg, egyre több volt az ilyen vita, az akkori kérdésekről, főleg miután már Petőfi Kör alakult Pesten. Addig ellenkező előjellel volt, mert egyes szegedi, idézőjelben mondom ideológusok, folyton irodalmi törvényszéket rendeztek, volt a Vajda-ügy, a Vajtai-ügy, akkori irodalomtanárokról, akiknek nagyon jó munkái voltak, de nem tartották eléggé elvszerűnek, ideologikusnak őket. Na szóval ez fokozatosan átalakult bírálattá, vissza bírálattá és jöttek egyre élénkebb, nagyobb tömegeket megmozgató ilyen helyi viták, azt hiszem többnyire a TTIT-ben. Ami ott elhangzott fokozatosan az utcára kikerült,

¹⁰ Ekkor még Szabad Nép, a központi lap Népszabadság néven 1956. november 1-től jelent meg.

tehát előbb-utóbb mindenki hallott erről, meg hát más csatornákon is. Azt hiszem, hogy országosan is így lehetett, hogy miután elkezdődtek, egyre nyíltabbá váltak ezek a viták, bírálatok, Petőfi Kör meg s a többi nyomán. Ez országszerte egyre inkább ismerté lett és arra gerjesztette a helyieket, hogy a maguk területén szintén lépjenek.

A XX. kongresszus után megbízott belpolitikai rovatvezető lettem és ebbe beletartozott a lakásügyektől kezdve sok minden, ezekkel foglalkoztam. Illetve néhány vezércikket is írtam az akkori viszonyokkal kapcsolatban, erősen bírálva a helyi vezetést, hogy miért nem akarja végrehajtani azokat a dolgokat, amit ugye Rákosi, illetve még Rákosi menesztésével egy időben, ez júniusban lehetett, vagy júliusban, amiket ott elhatároztak. És aztán végül október elején¹¹ volt egy 'Kövek a poggyászsomban' című vezércikkem, ami aztán nagyobb visszhangot is keltett, amivel tulajdonképpen azt mondtam, hogy vegyék már a kalapjukat, mert csak kövek a poggyászsomban. Ekkoriban már volt MEFESZ gyűlés, MEFESZ alakuló ülés lehetett az, azt hiszem az egyetemen, amin részt vettem. Az Ady téri épületnek a nagy előadó termében, az Auditorium Maximusban volt, ahol mindenféle követelés elhangzott, és erről én is írtam tudósítást. Más rendezvényről azt hiszem más írt, de mondjuk személyes, közvetlen kapcsolatomban közülük senkivel sem volt.

Joszt István: Talán el lehet mondani, hogy is kerültem bele az '56-os eseményekbe. Mert hogy mint szegények filléres gondokkal küszködtünk. Nem értem én rá, hogy ilyen-olyan gyűlésre menjek. De viszont az ember ugye gondolkodó lény, egy alkalommal véletlenül rádióhallgatás közben, nem tudom melyik állomáson, ha jól emlékszem valamilyen újvidéki állomáson szólt, hogy Nyugat-Németországban a dolgozók azok részvényeket tudtak kapni a vállalat részvénytársaságjából, illetve vehettek. Ez rettenően érdekesnek tűnt és elkezdtem gondolkodni ezen a dolgon, de közben a világpolitikában folytak a dolgok. Volt '56 tavaszán a Hruscsov beszéd azt végighallgattam. Hát ugye az ember megdöbben azokon a dolgokon, amit ő felsorolt, elkezdtem gondolkodni és a dolgokat próbáltam így meg úgy összerakni, variálni. És írtam egy nyolc oldalas javaslatot. Közben jött a Rajk temetés szintén az újvidéki rádióban hallottam róla, ezután elkezdtek porógni az események. Megalakult a Petőfi Kör, a MEFESZ és hát én úgy döntöttem borítékba teszem azt a nyolc oldalt és felküldtem az MDP központi bizottságának, hogy ítélik meg az akkori körülmények között, hogy használható vagy nem. Ez augusztusban történt. Nem jött róla semmi értesítés.

Kiss Tamás: 1956 őszén, pontosabban szeptemberben, amikor visszajöttem Bala-tonedericsről, ahol a szüleimmel éltem, és visszajöttem Szegedre, akkor már érezhető volt valami változás, az Irodalmi Újságból, egyéb hírforrásokból, a Szabad Európa rádi-

¹¹ 1956. október 3-án jelent meg.

óból, ebből-abból, Petőfi Körrel lehetett hallani, tehát volt egy bizonyos fajta erjedés. Közbejött azonban az, hogy abban az évben volt a nagy dunai árvíz, és rögtön az első napokban önkénteseket toboroztak itt, Szegeden, hogy Mohácson, illetve Mohács-szigeten újjáépítésben vegyünk részt. Harminc-negyvened magammal én is jelentkeztem, és így rögtön Szegedről kiestem, és elkerültem egy Homorúd nevű, isten háta mögötti helyre Mohács-szigeten, aminek volt azonban egy hatalmas előnye. Ugyanis az ország összes egyeteméről szerveztek oda úgynevezett társadalmi munkába egyetemi hallgatókat, és megindultak az ismerkedések, beszélgetések huszonéves fiatalok között. Legnagyobb meglepetésemre egyre nyíltabban kezdtünk el beszélgetni. Részint, mert az összetétele a társaságnak nyilvánvalóan olyan volt, amely vállalkozóbb szellemű, hiszen önkéntesen jelentkezett egy nem is könnyű fizikai munkára. Másrészt pedig, mivel jöttek az ország minden részéről, kicseréltük egymással a híreket és az információkat. Ez a légkör újszerű volt, mert '56 tavaszán még itt, az egyetemen, szabadon, egymás között nem beszélünk. Még a barátainkkal is inkább a sportról, a nőkről, a semleges dolgokról.

Péter László: A pillangóhatás egy elmélet, mely szerint, ha egy pillangó Peking környékén, meglebbenti a szárnyát, abból hurrikán támad valahol Dél-Amerikában¹². Ez a meteorológiai összefüggés, és ilyen a pillangóhatás a társadalomtudományban, a politikában, a közéletben is.

Mindennek van előzménye, nyilvánvalóan. Kezdődött talán azzal, hogy Pesten, a pesti bölcsészek, mozgalmat indítottak az orosz nyelv fakultatív tanításáért. Erre vonatkozó leveleket küldtek szét az országba, és az egyik bölcsészhallgató, Román Károly, régi barátjának, Alaksza Helmutnak is küldött Szegedre. Alaksza Helmut joghallgató volt. Ezt a levelet Alaksza Helmut odaadta Kiss Tamásnak és barátainak, és ők vették ezután kezükbe az ügyet, és ebben a kérdésben hívták össze először október 16-ára azt a gyűlést, amely aztán a további mozgalmaknak a kiindulópontja lett. Ezután alakult meg a MEFESZ és így tovább, és így tovább. Tehát a kiindulópont, a pillangóhatás következtében, az volt, hogy Román Károly kezdte, Alaksza Helmut¹³ folytatta, és Kiss Tamásék hajtották végre a mozgalmat.

¹² James Gleick: *Chaos: Making a New Science* (New York: Penguin, 1987) könyvéből: „Egy pillangó Pekingben meglebbenti a szárnyait, és a következő hónapban vihar támad New Yorkban.”

¹³ Péter László: „...szomszédok lettünk Szőregen a Szegfű utcában. Nem sokáig, mert 1959-ben befejezte tanulmányait, és a sátorlajújhelyi bíróságon kapott állást. Onnan került 1961-ben Ózdra, ahol egész pályáját töltötte, és ahol immár nyugállományban, ma is él. Telefonon beszéltem vele a minap, s ő volt legjobban meglepve a pillangóhatásnak e szokatlan példájától. (...) Fölhívtam Román Károlyt. Ő is ugyanúgy meg volt lepve, mint hétfőn Alaksza Helmut: semmit sem sejtett különleges „pillangó” szerepéről. Kiss Tamás könyvét nem ismerte, sőt Kiss Tamás nevét és szerepét sem. Ám ez érthető, hiszen ő '56 forradalmas napjaiban nem Szegeden volt, hanem Pesten. Arra azonban emlékezett, hogy megküldte szegedi barátjának az október 10-i Magyar diákok című, A budapesti bölcsészhallgatók aláírású felhívást...” [18]

Kiss Tamás: Amikor október elején, körülbelül 7-én, 8-án visszajöttünk Mohácsról, én akkor csöppentem itt Szegeden bele abba a légkörbe, hogy itt is, mintha duruzsolnának a hallgatók. Nem volt egy konkrét dolog, de – ha jól tudom – október 10-én, a Lejtényi Andris, évfolyamtársam, aki egyébként nagyon jó barátom is volt, sülve-főve együtt voltunk, a két hölgyismerősünkkel együtt egy négyes kompániát alkottunk, megmutatta a levelet, amit egyik barátja kapott Pestről. Ebben volt egy olyan sokszorosított röplap, ami arra szólította föl a hallgatókat, hogy az orosz nyelv fakultatív oktatását követeljük, követeljük mi is, pontosabban Szegediek, és amennyiben ezt a kérésünket nem teljesítik, október végén, november elején bojkottáljuk az orosz oktatást, magyarul ne menjünk be az órákra. Andris kérdezte, hogy mi erről a véleményem, mondtam, hogy nagyon helyes, én is nagyon utálok az orosz nyelv kötelező oktatását, egyébként az orosz nyelvet magát is, de nem csak ez a bajom, vannak itt nekem is, meg a társaimnak is egyéb bajai. Soroltam, hogy kötelező a marxizmus oktatása, hogy nincsen egyetemi autonómia, hogy kötelező ez, meg az, meg amaz. Hogy mindezeket megoldjuk, nem láttam célszerűnek azt a módszert, hogy egyszerűen ne vonuljunk be az órákra, mert ez nem elég hatásos, legfeljebb kapunk valami figyelmeztetést, és ez a dolog el van intézve. Meg a céljainkat sem tudjuk elérni, és akkor mondtam az Andrisnak, te, viszont ha már itt több ilyen dolog van, mit szólnál, ha csinálnánk egy egyetemista érdekvédelmi szervezetet? Érdekes, Andris kapásból – ahogy szokták ma mondani – vette a lapot, úgy van, tényleg, ez egy nagyon jó ötlet, mondta ő. Elkezdtük ragozni, hogy akkor mit meg, hogyan csináljunk, és tíz perc múlva a következőt csináltuk, az egyik, hogy lesokszorosítottuk ezt a Pestről érkezett levelet írógépén, másrészt elmentünk a legközvetlenebb barátainkhoz, mert az ember ilyen kérdéseket mindig a barátaival beszél meg, a Tóth Imréhez, meg az Aszalós Jancsihoz¹⁴. Elkezdtük nekik mondani, hogy mit szólnátok, ha szerveznénk egy egyetemista érdekvédelmi szervezetet? A Tóth Imre lelkesen csatlakozott hozzá, a János azt mondta, hogy te, én óvatosabb duhaj vagyok, én nem politizálok, én már egyszer megégettem a kezemet (idősebb volt valamivel, mint mi), én majd csak támogatlak benneteket. Később a perembe sajnos ő is bekerült, mint hetedrendű vádlott. Ez már egy másik történet.

Bálint László: Az Auditotórium Maximum volt, tulajdonképpen Szegeden akkor a legnagyobb zárt terem, ahol különböző rendezvényeket lehetett megtartani. Október 16-án, néhány napos előkészítés után a szegedi MEFESZ egy nagygyűlésen, ebben a teremben mondta ki a megalakulását. Ez bártan nevezhető egy forradalmi tettnek, és október 23-át lényegében megelőző forradalmi cselekedetnek, hiszen arról volt szó, hogy létrehoztak a szegedi egyetemisták egy olyan ifjúsági szervezetet, amely kimondta, hogy teljesen független a DISZ-től, a kommunisták ifjúsági szervezetétől. Itt persze

¹⁴ 1956-ban negyedéves a szegedi TTK-n. Két évre ítélték, de 1961-ben szervezkedés vádjával ismét elítélték négy évre. Szabadulása után, 1965-től segédmunkás. [26]

vannak bizonyos ellentmondásos információk, és időnként úgy igyekeznek beállítani ezt az egész eseménysort, hogy ez mindentől független és ez kizárólagos szegedi érdem, amiben van igazság és részigazság is. Tudniillik, ennek volt előzménye, ami nem Szegedhez köthető, hiszen a Rajk-temetés napján, október 6-án, budapesti egyetemistáknak egy csoportja, akik az ELTE-n tanultak és tanársegédek, egy spontán felvonulást szerveztek a Batthyányi-örökmécseshez, majd utána elmentek az ELTE-hez is. És már ekkor olyan jelszavak hangzottak el, hogy 'Sztálinizmus pusztuljon, nem állunk meg félúton!', már ekkor követelték az orosz nyelv fakultatívvá tételét, és még sorolhatnám tovább. Tehát ez egy utcai demonstráció volt, ami egy bizonyos Kolhoz Kör¹⁵ nevű csoportosuláshoz volt köthető. Erről szereztek tudomást Szegeden az egyetemisták, elsőnek a MEFESZ gondolatának szülőatyja, Lejtényi András. Erről a budapesti megmozdulásról. Ebben a szegedi érdem az, hogy azonnal léptek. Míg a budapestiek aztán megelégedettek azzal, hogy volt egy felvonulás, aztán elmondtuk, amit akartunk, és vártak a jobb sorsukra, addig Szegeden, a szegedi egyetemisták néhány napos huzavonával, a DISZ-szel való civakodással elérték utána azt, hogy önállóan kimondták az új egyetemi ifjúsági szervezetnek a megalakulását. Így alakult meg Szegeden a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezete¹⁶. Hogy ennek mennyi köze volt a forradalomhoz, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a 16-i nagygyűlésen már olyan követelések is elhangzottak, nem a szervezők, hanem a jelenlévők részéről, amelyek csekélyke köze sem volt a mindennapi egyetemi élethez. Tehát itt már nem az orosz nyelv oktatásáról, nem a menzákról, nem a diákszállók túlszűfoltosságáról, nem a fölösleges testnevelés, meg honvédelmi ismeretek, meg egyéb marxizmusrendű oktatásról volt szó, hanem kifejezetten politikai követelések hangzottak el. Ez volt tulajdonképpen a 16-i nagygyűlés lényege, illetve az, hogy kimondták a MEFESZ megalakulását. Nagyon érdekes, hogy 18-án volt egy másik gyűlés, amit a főiskolások szerveztek, nem MEFESZ gyűlés volt, hanem iskolagyűlés, diákszemélyiség, ahol még a 16-ánál is radikálisabb követelések hangzottak el, és fogalmazódtak meg írásban.

Kiss Tamás: Így 11-én, 12-én, 13-án, 14-én elkezdtük mondogatni az ismerősöknek, barátoknak, évfolyamtársaknak, kollégiumokban, menzán, a legkülönbözőbb he-

¹⁵ A Kolhoz Kör története megtalálható Beck Tibor-Germuska Pál: Forradalom a bölcsészszéken című könyvében (1977). A Kolhoz Köről, a Tiszta Szívvel című diáklap szerkesztőiről és I.Tóth Zoltánról, az ELTE tragikus sorsú dékánjáról szól Péterffy András „Eötvöshatár – ELTE történelmi szerepe '56-ban” című filmje (2005, ELTE Videóstúdió), melyben megszólal Borzsák István, Kelemen Elemér, Román Károly, Szabad György, Szakáts Sándor, Varga János és archív felvételtől: Hanák Péter, Sinkovits István, Szabó Miklós.

¹⁶ Kiss Tamás: A szövetség rövidítése helyesen MEFSZ, az „e” ejtéskönnyítő hangként került szóba. (...) Már a szervezet megalakulásáról szóló első hír (Délmagyarország, 1956. október 18.), is rossz nevet tartalmazott: „...új ifjúsági szervezetet alakítottak a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szövetségét...”. A Diáktestvéreink! című 1956. október 17-én, Szegeden kelt felhívás így kezdődik: „Mi a (...) hallgatói 1956. október 16-án létrehozott saját egyetemi ifjúsági szervezetünket a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségét.” A felhívás aláírása pedig: A szegedi MEFSZ.”[9]

Kiss Tamás (1934-)

1956-ban másodéves joghallgató, egyik kezdeményezője volt a szegedi MEFESZ megalakításának, programja kidolgozásának. Nemzetőr volt Budapesten, majd Szegeden. Kiss Tamás és társai bűnperében első fokon 8 évre, másodfokon 5 évre ítélték. Szabadulása után munkás, később könyvelő. 1970-ben engedélyezték számára egyetemi tanulmányainak folytatását. 1990-94 között Balassagyarmat alpolgármestere.

lyeken, hogy van egy olyan ötletünk, hogy csináljunk egy szervezetet. És akkor? Mit akartok? Akarjuk ezt, meg akarjuk azt, meg akkor beszéljük meg, hogy mit akarunk ezzel elérni! Ennek az lett a vége, mint utólag kiderült, ezt én akkor nem tudtam, hogy ugye akkor is működött az egyetemeken az ügynökhálózat, besúgóhálózat, ez a hétvégi napokra esett ez a 13-a, 14-e. Már értesült az egyetemi pártbizottság, és DISZ bizottság arról, hogy itt valami sugdolózás megy, itt valamire készülnek a diákok, meg tervezgetnek, valami olyan dolgot csinálnak, ami nem jó. Hétfőn összeültek, és meghányták-vetették, hogy mit kéne tenni ennek megakadályozására. És kitalálta azt az egyetemi DISZ bizottság, hogy összehívjuk a hallgatókat ide, az Auditórium Maximumba egy diákgyűlésre, és úgy, ahogy ezt szoktuk csinálni az elmúlt években (mert ez mindig így történt), elmagyarázzuk nekik, hogy hol a helyük. Nekik tanulni kell, nem politizálni kell, nem követelni kell, majd a DISZ megoldja az elvtársak problémáit. Így történt, hogy keddi napra esett, szintén keddre ez a 16-a, amikor láttuk a menzán a plakátot, hogy délután háromra, ide az aud-max-ba nagygyűlést hívtak össze. Nem tudtuk, hogy ki, mert aláíró nem volt, csak hogy a problémák megbeszélésére, valami ilyen szövege volt. Elhatároztuk a Lejtényivel, a Tóth Imrével ketten-hárman, hogy mi is megyünk erre a gyűlésre, mondván, hogy ott sokan lesznek, az ötletünket el tudjuk nekik mondani. Amikor beléptünk itt az ajtón a terembe, a terem már tele volt, zsúfoltan megtöltötték egyetemi, főiskolai hallgatók, és kint volt a katedra abban az időben is, csak egy hosszabb katedra volt, ahova le szoktak ülni egyébként az egyetemi pártbizottságának, és a DISZ bizottságának a képviselői, és ott nem ült senki. És akkor egy hirtelen ötlettől vezéreltetve, bár erről egy kicsit szó volt korábban, négyen vagy öten, nem a padokba ültünk be, hanem kivonultunk a katedrára. Beálltam ott középre, a hallgatók, akik itt zsongtak, néztek, és elhallgattak, és akkor közöltem, hogy ezennel megnyitok egy diákgyűlést, mert nekünk az az ötletünk, hogy csinálunk egy érdekvédelmi szervezetet, ami csak az egyetemisták és főiskolások érdekeit szolgálná, amely a párttól független. Mi nem vagyunk a párt tagjai, DISZ tagok voltunk, mert minden egyetemista DISZ tag volt. Majd itt az a feladat, hogy megbeszéljük, hogy milyen követeléseink legyenek. Egy darabog csönd volt, aztán hurrázás tört ki, spontán módon a hallgatóságból, és miután megkértem a Lejtényi Andrást, hogy egy kicsit részletesebben, mondja el, hogy nézne ki ez a szervezet, hogy épül föl, alulról szépen megválasztva. Amikor ő ezt elmondta, szépen megszavaztattam, hogy na, akkor egyetértetek-e azzal, hogy létrejöjjön a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége, kézfeltartással, egyhangúlag, lehet, hogy néhányan nem tartották föl a kezüket, én nem tudom, megalakultnak tekintettük a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségét. Azzal a kiegészítéssel, hogy mivel bennünket itt senki nem bízott meg azzal, hogy szervezetet hozunk létre, és képviseljük a hallgatóságot, a következő napokban minden karon tartsanak választásokat, és a tizennyolc tagú bizottságba a hat karról három-három tagot válasszanak meg, és ebből, ezzel létrejön egy tizennyolcas

bizottság, most már demokratikusan. Ez a tizennyolcas bizottság kidolgozza a szervezeti és működési szabályzatot, összeállítja most már a végleges programot, és abban is megegyeztünk, hogy 20-án, tehát négy nappal később, egy újabb gyűlést most már mi hívunk össze, és ott elfogadjuk az szervezeti és működési szabályzatot és a programot. A 16-i nagygyűlés ezek után úgy folytatódott, hogy mi felsoroltuk, hogy akkor mondjátok meg, hogy miket vegyen a MEFESZ a programjába. Kezdtük azzal, hogy az orosz nyelv fakultatív oktatása, a marxizmus fakultatív oktatása, és így tovább, majd valaki megszólalt, hogy követeljük, hogy a Nagy Imrét vegyék be a kormányba. Erre külön szavazással megszavaztuk, hogy a MEFESZ foglalkozzon-e politikai kérdésekkel. Miután a többség azt mondta, hogy politikai kérdésekkel is kell foglalkozni, természetes volt, hogy na, akkor mondjátok, egyébként milyen politikai követeléseitek vannak. Ezek közül az első körülbelül a Nagy Imre visszavétele a kormányba, a második mondjuk, hogy a március 15-ét tegyék újra ünnepnappá, a harmadik a munkabérek felemelése, vagy valami hasonló, pontosan nem emlékszem rá. A lényeg, hogy fokozatosan eljutottunk a többpártrendszer, és a szabad választások, valamint a szovjet csapatok kivonásának a követeléséig is, hozzászólások formájában. Tehát ez nem tőlünk jött, hanem a hallgatóktól. Mondtuk, hogy rendben van, ha ti ezt akarjátok, akkor majd meg tárgyaljuk, hogy 20-án mit terjesztünk be véglegesen.

Fejér Dénes: Erről Szegeden mindenki tudott, ugyanis a Délmagyarország leközlöte, hogy lesz egy ilyen gyűlés. Az, hogy ez a MEFESZ alakulása lesz, természetesen nem volt nyilvános előre, csak az, hogy az egyetemisták, a fiatalok az ilyen társadalmi mozgalmakban – forradalomról, meg ilyesmiről szó sem volt –, azok mindig helyet kértek, vagy hangot kértek.

Egzisztenciám kezdete során újságíró voltam. Aztán különböző történelmi körülmények között ettől eltávolodtam, és tudta ezt rólam Szegeden mindenki. Egyébként néha írtam a Délmagyarba is, volt is külsős igazolványom már főiskolás koromban. Megbízott az akkori főszerkesztő Nagy Pál, hogy Bóday Pállal – aki a Rajk-per előtt a Délmagyarország főszerkesztője volt, és engem, mint kezdő újságírót, nagy szeretettel támogatott –, menjünk el erre a gyűlésre, és írjunk róla. Nem mondta, mit, vagy hogyan. Elmentünk, ott voltunk mind a ketten. Bóday Palit én is szeretem, ma is él egyébként, nálam több mint tíz évvel idősebb. Az ottani benyomásainkat, azokat úgy együtt megfogalmaztuk. Az ember ugye nehezen ír 'ketten', de mi nagyon jól össze tudtunk dolgozni, egyeztettünk, ő kérdezett, én is kérdeztem tőle, szóval úgy nagyon jó volt. És ez az írás megjelent, ez lett az 1956. október 23-i példány vezércikke: „Az igazság keresésének útján”. Én megmondom őszintén, hogy máig – mára már ez persze az évekkel eltompul –, de én mindig az igazságot tartom a legfontosabb kritériumnak a társadalmi béke, és különösen az ifjúság harmóniakeresésének a során. Ott ez így elhangzott, hogy ne hazudjunk, hazudtunk, stb., későbbiek során is ez egy nagyon fon-

tos megállapítás volt, és jellemző volt a korra. Ez volt a fő követelmény és a vágy, hogy igazat mondjon a társadalom vezetése. A társadalom vezetése a párt volt, a 'pártunk', ugye az egyetlen párt. Bennünket is, Bódayt is, engem is, más szinten természetesen, de ennek az igazságnak a vágya vezetett az egyéb tevékenységek területén is, azért ez volt a legfontosabb megállapítás, hogy milyen erős volt az ifjúságban ez az igazság utáni vágy, a hazugság elleni állásfoglalással. Ez egy szép vezércikk, ma is jó. Egyébként az az érdekes, hogy ha elfelejtjük azt, hogy történelmileg milyen különböző volt, a két időszakban a helyzet, hát ugye 1956 előtt és 1989 után, akkor látjuk, hogy tulajdonképpen nagyon fontos elemeket örökörvényűen bele tudunk fogalmazni ebbe a kis cikkbe. Tehát ez volt az, ami bennünket egyrészt odavezérelt, másrészt a megfogalmazásban segített és vezetett.

Ezen a gyűlésen ott voltunk mind a ketten, de nem szóltunk hozzá. Illetve Bóday hozzászólt, valamilyen, azt hiszem talán jogszerűséggel, vagy valami ezzel kapcsolatban. Később olvastuk ezt már a rendőri jelentésekből, hogy meg is voltak elégedve vele. Tehát a jelentést olvastuk, és hát mint a demokrácia féltése, így nyilvánult meg, így minősítették a hozzászólást. Én nem szóltam hozzá, nem is volt különösebb mondani valóm, én élveztem – megmondom őszintén –, azt a fiatalos lendületet és talán még azt is mondhatom, hogy néha egy kicsit túlhabzást, túlkövetelést, ami egyébként a fiatalokra jellemző. Én akkor 56'-ban 27 éves voltam, tehát nem voltam nagyon távol életkorban attól a korosztálytól, amelynek ott a hangadói -ezek harmad, negyed, ötödévesek voltak-, ugye. Ugyanis nem csak a szegedi egyetemek, hanem a szegedi főiskolák hallgatói is ott voltak. Különben nagyon széles társadalmi réteg volt ott, már érdeklődőként. Nem kérdezte ott senki, tehát nem kellett, nem ellenőrizték, hogy ki miért jön, vagy miért nem. Nyilván egy természetes érdeklődés, akkor általános és élénk érdeklődés vezette oda az embereket, minket is, és másokat is. Tehát nem csak egyetemisták voltak, felnőttek is voltak. Nem nagyon sokat, de azért jelentős számban.

Emlékszem a Kádár Dezsőre, de ez azért érdekes, mert a Kádár Dezsőt én régebből ismerem. Ő is református volt, én is református voltam, azonos életkorúak vagyunk, és együtt jártunk valaha ilyen külön hittanórákra. A Kádár Dezső egy nagyon ügyes fiú volt, már egyetemi hallgató korában is, nagy pénzekre tett szert mindenféle manipulációkkal, olyan üzletember jellegű volt, és ő is nagyon határozottan lépett fel. Tehát ezek között az egyetemisták között, akiknek jórészt a nevét se tudtam, ugye később ismertem meg ezeket, ugye 20-30-40 év múlva. Okos fiúk voltak ezek, ugye a Kiss Tamás, meg a többiek, akik hát nyilván megfogalmazták ezeket a követeléseket. Mi ezeket hallgattuk és tudomásul vettük. Tehát ott különösen kiemelkedő szerepet mi nem láttunk. Biztos volt, hát maga az, hogy ők voltak a felvezetők, tehát az irányítók, és volt néhány, hogy úgy mondjam, radikális hozzászólás, követelések, hát ahogy ez fiatal korban szokásos.

Van, aki ezt úgy mondta, hogy már akkor látták előre, hogy ennek forradalmi következményei lehetnek. Bennem ez, és megmondom őszintén, akikkel ilyen politikai, ba-

ráti kapcsolatban voltam, azokban nem fogalmazódott meg ez ilyen elkülönülően. Ez így utólag látszik, és meg lehet szinte határozni a mozzanatokat, vagy a pillanatokat, amikor ez a reform-követelés átfordult egy másik követelés, követelményrendszerbe, amit lehet már nyugodtan a rendszerváltozás igényének tartani, bennük ez nem volt. Hogy ez kommunista reform-törekvés volt-e én erre pontosan nem tudok válaszolni, megmondom miért. Ez, hogy kommunista, mi ezt -hogy mondjam-, nem a párttagságra értettük. Hanem volt, aki kommunista volt, és megmondom őszintén, hogy ezek vagy elvakult, elég gyakran buta, és elég gyakran ellenőrizhetően érdekemberek voltak. Ők ilyen szélsőséges, mindenek fölötti kizárólagos fogalomként nézték a kommunista eszmét, másrészt az ebből következő államszervezési, és társadalomszervezési gyakorlatot. És volt a másik, nem reformerként, hanem ilyen rendes ember, normális ember, gondolkodni képes ember, tehát aki ezt átlátta, és hát a hazugságnak nem dőlt be.

Kiss Tamás: Ezek után került sor arra, hogy 17-én egy felhívást gépeltünk le, néhányan megszövegeztük, amiben az ország összes olyan városába, ahol egyetem, vagy főiskola volt, és ismerősei voltak valakiknek – általában mindenütt volt, elküldtünk egy levelet, és csatlakozásra szólítottuk föl őket. Tudniillik azonnal fölmértük, hogy ezt egy helyi kezdeményezésként nem lehet csinálni, ez csak akkor ér valamit, ha az ország összes egyetemi és főiskolai hallgatója csatlakozik hozzánk. Ez megmaradt a dokumentumok között, ez a 'Csatlakozzatok!' című felhívás, és hogy eljutott sok helyre, azt az bizonyítja, hogy a 20-i, azaz négy nappal későbbi nagygyűlésünkre küldött ségek érkeztek különböző egyetemi központokból, illetőleg táviratokat küldtek, hogy tájékozzassuk őket, hogy mi történik itt, Szegeden. Másrészt az történt, hogy minden karon választásra került sor. A jogi karon a Tóth Imrét, jómagamat, és egy harmadik fiút választottak be ebbe a tizennyolcas intézőbizottságba, a pedagógiai főiskolán a Gönczöl Dezsőt és még két társát, a TTK-ról..., és így tovább. Ez a tizennyolcas bizottság ülésezett 18-án, 19-én, és miután mi hárman, a Lejtényi, a Tóth Imre, és jómagam a Virág cukrászdában kidolgoztunk egy szervezeti és működési szabályzatot, már leírva, nem csak úgy elgondolva, ezt megvitatta fogadta el ezt a tizennyolcas bizottság, és majd ez került 20-án a nagygyűlés elé. És a programot megvitattuk, ez az érdeke sebb. Ugyanis a programpontok megvitatása során, ebben a tizennyolcas bizottságban, ami a diáklklubban, a volt menza épületében zajlott le, egy követelés kivételével mindent felvettünk a 16-án kért programba. Egy dolgot nem, a szovjet csapatok kivonását. Nem mertük felvállalni, tehát akkor úgy láttuk józan fejjel, hogy ezt talán mégse, és többségi szavazással úgy döntöttünk, hogy ezt nem vesszük föl a 20-án előterjesztendő programba.

Sor került még 18-án, 19-én egy megbeszélésre. A DISZ vezetői hívták a tizennyolcas bizottságot egy megbeszélésre, és megpróbálták bennünket lebeszélni arról, hogy mi ezt az egészet folytassuk. Az volt a javaslatuk, hogy a DISZ majd ezeket a követeléseket

felvállalja, nem kell itt külön út, nem kell itt a párttól, a DISZ-től külön szervezetet csinálni, azonban mi hajthatatlanok maradtunk, és úgy voltunk, ha már elkezdtük, ezt végig is csináljuk. Meghirdettük a 20-i gyűlést, néhány barátom is figyelmeztetett, hogy hagyj abba, mert ebből nagy balhé lesz, de én úgy voltam, hogyha már elkezdtem, és ha már én álltam fel itt 16-án, hogy mit akarok, akkor én 18-án nem mondhatom azt, hogy bocs, hát talán akkor mégsem. Így került sor arra, hogy Budapestről még a DISZ központi vezetőségétől a Bohó Róbert és a Gosztonyi, a KISZ KB titkára¹⁷ is lejött 20-án dél előtt győzködni bennünket, hogy álljunk el a 20-i gyűléstől, és ne járjunk külön utat. De miután nem tudtak meggyőzni bennünket, arra kértek, hogy menjünk föl legalább tárgyalni. Erre majd később térek rá, hogy így kerültünk mi föl 21-én Pestre, tárgyalni.

Vasvári Vilmos: Már nem emlékszem rá, hogy pontosan hányadikán volt, de volt időm rá, elmentem, azt hiszem a József Attila Kör volt, vagy ahhoz hasonló, mint a Petőfi Kör Budapesten. Ezt is ismertem már, hiszen a Rajk temetése óta elég erőteljesen figyeltem az eseményeket. Itt Szegeden a hozzászólások és a felszólalások azért bennem valamit felkeltettek, mégpedig azt hogy talán itt több szó hangzott el a változások igényére, mint Budapesten és talán itt jobban felkészültek az emberek arra, hogy igenis valaminek feltétlenül történnie kell. Később aztán részt vettem még, 23-a, 22-e lehetett, fiatalok tartottak egy szabadtéri gyűlést, azon is részt vettem és ott éreztem először, hogy mit jelent a Szózatot úgy elénekelni, hogy annak bizony van történelmi jelentősége, akkor abban a pillanatban. Ezen kívül megismertem a katonatiszteket is, hiszen volt egy tiszti értekezlet, ahol Vigh¹⁸ őrnagy úr annak idején tájékoztatta a katonatiszteket, hogy mi történt a szovjet kommunista párt XX. kongresszusán. Ahol elhangzott, hogy Sztálin tulajdonképpen nem is az a nagy hadvezér, mint amit eddig tudtunk, amit eddig tanultunk, hanem bizony nagyon sok hibát követett el. Sztálin így, Sztálin úgy, nagyon megdöbönt a társaság és azt hiszem egy hibát követtem el, mert megjegyzést tettem, hogy igen, áhá, Sztálin ezt csinálta, de ennek következményei lesznek Magyarországon is. Akkor a körülöttem ülők, megdöböntek és akkor úgy megjegyezték, hogy na ez a pasas, aki idegen tőlünk, egy tartalékos tiszt ilyeneket mond. Hogy ennek volt-e jelentősége a későbbiek során ezt nem tudom, de el tudom képzelni, hogy volt.

Bálint László: 19-én ugyancsak az Auditórium Maximumban került sor a József Attila Kör első és egyetlen vitaestjére. Hasonló szerepet szántak ennek a körnek, mint a Petőfi Körnek Budapesten, vagy más városokban Kossuth Kör, Táncsics Kör, s a

¹⁷ Bohó Róbert és Gosztonyi János valóban a DISZ Központi Vezetőség megbízásából voltak Szegeden, azonban itt, mint a Petőfi Kör küldöttei szerepeltek, „hátha így nagyobb hatással lehetnek az ifjúságra”. (Szeged Megyei Bíróság Büntetőperes iratai, Kiss Tamás és társainak pere, 1957). [9]

¹⁸ Vigh Illés, honvédőrnagy, a forradalom előtti megszűnéséig a 17. szegedi lövéseszedd parancsnoka, a Forradalmi Katonai Tanács hadművelleti osztályának vezetője. A forradalom után részt vett a karhatalom szervezésében.

többik voltak, egy ilyen biztonsági szelep szerepét. Hiszen ezt a városi DISZ bizottság szervezte, és úgy gondolták, beszéljék ki magukból az emberek a gondjaikat, problémájukat, amíg beszélnek, addig baj nincs.

Péter László: A József Attila Kör alakuló ülésén részt vettem. Ez a Petőfi Kör mintájára alakult tulajdonképpen, bár az jóval korábban volt, de mire annak a hatása elérkezett Szegedre, hónapok teltek el. A József Attila Kör és a MEFESZ megalakulása között párhuzam van csak, nincs közvetlen hatás. Az egyetemi hallgatók mozgalma volt a MEFESZ alakulás, ez pedig a szegedi értelmiségnek, főleg egyetemi értelmiségnek, de általában a városi értelmiségnek a megmozdulása volt.

Az az igazság, hogy ennyi idő távlatából már én sem emlékszem részletekre, de tudom, hogy például, Csákány Béla, aki később rektora lett az egyetemnek, az elnökségben volt, és Baróti Dezső is az elnökségben volt. Ők kezdeményezték a dolgokat. Én csak a padsorokban ültem, és egy alkalommal – arra emlékszem –, közbekiáltottam, valami ilyesmit, hogy ‘jobb később, mint soha’. Erre derűtség támadt a teremben. Emlékszem Kováts Józsefnek a felszólalására, akit később kivégeztek, és többek között ezt is a vádpontok között emlegette föl a bíróság. De részletekre már nem emlékszem, viszont megjelent egy kolumnás beszámoló a Délmagyarországnak pár nappal későbbi számában, amelyet F. Nagy István¹⁹ írt, de név nélkül. Az az F. Nagy István, aki később a forradalom letörése után a leghevesebben támadta azokat, akik részt vettek ugyan ezen az alakuló értekezleten. Én arra emlékszem, hogy itt főként személyi kérdések voltak. Hogy Vajtai Istvánnak és Vajda Lászlónak, két főiskolai tanárnak a rehabilitálása menjen végbe, és akkor erre a rektor, Baróti, ígéretet is tett, hogy ebben közreműködik, mert ő városi pártbizottsági tag is volt akkor még.

A József Attila Körnek a későbbi szerepe teljesen megszűnt, tulajdonképpen ez már kései dolog volt, és 23-án minden elavulttá vált egy perc alatt. Csak az ellenforradalom vádjá miatt került arra sor, hogy ezt, mint az ellenforradalom előkészítését a bíróság, meg a párt, és a különféle párthatározatok így tárgyalták, mint előkészítést, pedig hát nem volt közvetlen köze a 23-i eseményekhez

Fejér Dénes: A József Attila Kör és a MEFESZ egymástól szerkezetileg is elkülönült, ez természetes, de mi úgy éreztük, hogy mondanivalóban, társadalmi súlyban lényegesen különbözik. Fiatalemberek voltunk, de mi nem tartottuk olyan hatásos, olyan várhatóan eredményes mozgalomnak, a MEFESZ-t, annak ellenére, hogy ők kezdték, amilyenek például a József Attila Kör tervétük. És ez a Petőfi Kör híreiből, a Petőfi Kör jelenségeiből, ami hozzánk eljutott, hát ott azért ugye olyan emberek

¹⁹ F.[öldeáki] Nagy István ekkor a Délmagyarország szerkesztőbizottságának a vezetője, 1968 és 1983 között a főszerkesztője. [1]

szóaltak fel, olyan dolgokat mondtak, ami nekünk mindenképpen imponált. Egyébként a József Attila Kör teljesen függetlenül, és a MEFESZ kezdeményezés előtt már, hogy úgy mondjam, megalakult. Nem formálisan, hanem bizonyos sugallatokra létrejött egy hét tagú elnökség. Hogy ez hogy jött létre, azt én nem tudom, csak akkor figyeltem föl rá, amikor ennek a névsora megjelent a Délmagyarban. Hogy ekkor meg ekkor lesz a József Attila Kör első ülése, ezt úgy mindenki természetesnek tartotta, hogy ha Pesten van Petőfi Kör, akkor itt legyen valamilyen kör, hát ugye József Attila a legfontosabb, vagy a legalkalmasabb személy névadásra. És mi, mindenféle hívás nélkül mentünk el erre. A József Attila Kör, hát az ugye az Auditorium Maximumban alakult, és tömve volt a terem. Egyébként a MEFESZ alakulásánál is sokan voltak, de mégsem annyian. Ott egyszerűen, ahogy szokták mondani, egy tűt nem lehetett volna leejteni, tehát olyan tömeg volt. S a következő történt. Megjelent ez a közlemény, a hét tagú elnökségről, és én ezt az újságot néhány nappal, vagy tán egy héttel előtte, betettem a zsebembe, és elmentem erre az ülésre. Ugyanis ebben volt egy név, amellyel én nemhogy nem értettem egyet, hanem megdöbbsentem. Ez a név Földi Lajos volt az elnökségben, így írta a Délmagyarország, a munkás ifjúság küldötte. Egyébként akkor a szegedi – nem KISZ volt, hanem –, DISZ bizottságnak az akkori titkára, a Csákány Béla, aki később aztán matematika professzor lett, ma is az egyébként, ő jelölte ki a Földit. Később aztán az egyetemre kerültem ilyen kiadói főszerkesztőnek, amikor elmeséltem egyszer Csákány Bélának ezt a hátteret, egyszer utaztunk Pestre, hát nagy ámulva vette tudomásul, azt mondta erre, hogy ő ezt nem tudta. S visszatérve a József Attila Körre, kivettem a zsebemből a Délmagyart, a Földi ott állt az ajtóban. Nem jött be, neki volt támaszkodva az ajtónak. Jelentkeztem, mondom én itt egy embert szeretnék kifogásolni, mondom, hát aki nem illik bele a József Attila Kör elnökségébe, Földi Lajos, ÁVH-s főhadnagy, aki itt áll..., pardon, mondom, aki az előbb még itt állt, de azonnal eltűnt amikor én elkezdtem beszélni. És hát így zajlott ez le.

Na most a József Attila Körnek volt egy ilyen előre megírt forgatókönyve. Ez ugye nem volt benne. És akkor a Péter László azonnal mondta, hogy igen, hát a Földit innen, hát azonnal ugye váltsák le. Hát akkor a Fejér Dénest válasszák meg. Mindjárt megszavazták, hogy a Földi helyett én vagyok a tag ugye ennek az elnökségnek. Soha többet nem ülésezett a József Attila Kör, tehát én, mint elnökségi tag, semmilyen szerepet nem töltöttem, csak hát örültem, hogy a Földit sikerült itt legalábbis semlegesíteni. Később aztán..., de azt majd később. A Kováts Józseffel én ott találkoztam először. A Kováts József egy nagyon magas, majdnem 190 centi, lehet, hogy megvolt 190 centi, egy nagyon jó megjelenésű, hát ő azt hiszem '26-os, tehát akkor harminc éves volt, igen mert harminckét éves korában végezték ki. Egy nagyon jó megjelenésű, nagyon okos, fölkészült ember volt. Őt orvostanhallgató korában, harmadéves korában már négy évre, valamelyik jobboldali pártnak a tagjaként, vagy szervezőjeként elítélték, és a négy évet le is töltötte a Csillagban. Tehát megfelelő élettapasztalattal és hát megfelelő,

hogy úgy mondjam tragikus életrajzzal rendelkező ember volt. És így kezdte, fölállt, és azt mondta: 'Most jöttem az ÁVÓ börtönéből!'²⁰ Ott mindenkinek elállt a lélegzete, mert azért ez a hang ott még nem volt.

Szóval ott, ahogy most mondjuk, hogy ugye reformkommunista, akkor ez a fogalom még nem volt. A magam nevében beszélek, nyugodtan elmondhatom, akivel én érintkeztem, és akivel azonos vágányon haladtunk, azok jobbítani akartak, vagy akartunk. Tehát mi azt hittük, hogy a szocializmus reformálható, ez így élt bennünk. Így vettünk mi részt ebben a mozgalomban, vagy ebben az eseménysorban, hogy kiálltunk azért, vagy ki akartunk állni azért, hogy a különböző visszasságokat, törvénytelenégeket, kártevést szüntessék meg. Tehát ez volt, ami bennünket mozgató. És ott mindenkinek, ezt nyugodtan mondhatom, ez volt a megnyilvánult véleménye.

Na most, amit a MEFESZ már előtte négy nappal megfogalmazott, az beleillett ebbe az elképzelésbe, vagy ebbe a vágyba, azonban a József Attila Körnek konkrét programja volt: vita, a szegedi értelmiség helyzetéről. Ez engem azért érintett személyesen, és nagyon közlőrl, mert az a bizonyos Vajda László, aki – nyugodtan mondhatom, az én értelmiségi szülőatyám volt, őt kirúgták a főiskoláról, egy Ladányi Benedek²¹ nevű párttitkár miatt. Hát, hogy idealista, meg mit tudom én. Egyébként szegény Vajda László lukácsista volt. A Vajda akkor nekünk semmiféle, most egy olyan értelemben, ami államellenes, vagy ellenzéki, semmi ilyen tartalmat nem oktatott, nem tanított, nem sugallt. Ő azokra az igazi, elsősorban esztétikai és emberi értékekre vezetett rá, amiért mi tulajdonképpen lelkesedtünk, amit a magunk életútjában célnak, és hát módszernek tartottunk. Ladányit is ismertem, hát én Szegeden akkor mindenkit ismertem, szóval aki abban az ifjú körben mozgott, vagy fiatal körben mozgott. Városi párttitkár volt akkor, nem látott tovább a saját korlátolt szemléleténél.

Ábrahám Antal, aki utána egyébként nagyon-nagyon súlyos, drámai utat járt be, mert öngyilkos lett, vagy talán a fia ölte meg, szóval olyan tisztázatlan körülmények között halt meg, nekünk, hogy úgy mondjam, ilyen kedvező támogatónk volt. Ő a megyei pártbizottságnak harmad titkára, akkor így volt, az első titkár, aztán ideológiai titkár, ő a harmad, ipari titkár, tehát így volt a megosztás. Mivel Szegeden lakott²², velünk, akik később mentünk a fegyverekért, meg kezdtünk tárgyalni azokkal jó beszédes viszonyban volt. Egyébként egy nagyon közvetlen, a valóságot talán másképpen szemlélő, mint például ez az említett Ladányi Benedek, akit én nagyon merevnek, szélsőségesnek tartottam. Mondhatnék még neveket, de hát ez most nem érdekes. Tehát az Ábrahám Tóni, elnézést, így emlékszem rá, a József Attila Körnek ő volt a pártbizottság felől a patronálója. Ő ott nagy beszédet tartott. Először az Osváth Béla, aki aspiráns volt akkor,

²⁰ és „...nem képzelhető el változtatás, ha a régi vezetők a helyükön maradnak.” [2]

²¹ Ladányi Benedek 1956. októberéig az MDP szegedi városi bizottságának első titkára [1]

²² 1950-ig Szentes, 1950-től Hódmezővásárhely volt a megyeszékhely. De Szegeden volt például a megyei rendőrkapitányság. Szeged csak 1962 óta Csongrád megye székhelye.

irodalomtörténész volt, mert akkor szociológia, meg ilyesmi nem volt kimondott tudomány, legalábbis itt, a szocializmus körülményei között. És vele egyeztettek. Na most, hogy ez taktika volt-e, hogy azért küldték az Ábrahámot, mert, hogy mondjam, neki jó személyi kapcsolatai voltak velünk is, meg mindenki? Nyugodtan mondhatom, hogy az Ábrahám Tónit ilyen tárgyalóképes emberként, még talán azt is mondhatom, hogy szerettük. Hát, nem olyan nagyon szerettük, ez olyan érzelmileg, vagy mi nem kötődünk hozzá, de ő olyan tárgyalóképes, szóval akivel lehetett beszélni a dolgokról. Nem jelentett föl, nem fenyegetett az ávóval, szóval olyan normális ember volt. Ő volt tehát ennek a mentora. A párt részéről a megbízott mentora.

Fodor Imre: 1956-ban én alig 19 múltam. Természetesen, mint mindannyiunkat, mint fiatalokat rögtön megcsapott a forradalom szele. Itt Szegeden már október közepén az egyetemi ifjúság az Auditórium Maximumban az Ady téren, az Ady téri egyetemi épületben összegyűlt és ott már komoly változásokról beszéltek. 19-én, emlékeim szerint a Baróti Dezső professzor szólalt ott fel többek között meg diákok is. Amire én emlékszem – ez olyan érdekesség volt –, hogy az újszegedi Védőnőképzőt nyilvánítsák Egészségügyi Főiskolává, ami ugye már akkor téma volt, de hát ez csak úgy megmaradt bennem. Ez még a forradalom előtt volt. Kora délután lehetett, mert a lámpák nem égtek abban a teremben. Erről olyan nagyon sok emlékem nincs.

Bálint László: 20-án következett a MEFESZ újabb nagygyűlése, még jelentősebb létszámmal. Ami érdekes, hogy ekkor már az oktatási kormányzatnak tulajdonképpen a hozzájárulásával, mert Kónya Albert²³ 17-én lerobogott Szegedre és azt mondta igazuk van a fenntartóknak, hozzák akkor létre ezt a szervezetet²⁴.

A 20-i nagygyűlés az már egy olyan nagygyűlés volt, ahol ott volt a rádió, ott volt a sajtó, ott voltak a KISZ részéről az egyik központi vezetési titkár a Gosztynyi, és erre a gyűlésre már jobban odafigyeltek. Ekkor történt a MEFESZ szervezeti szabályzatának

²³ Kónya Albert, atomfizikus, akadémikus. 1952-től oktatási miniszterhelyettes, 1954-től a pártközpont oktatási osztályának helyettes vezetője, 1956. november 4-e után oktatásügyi kormánybiztos. [1]

²⁴ Megjegyzés: Mivel Baróti Dezső rektor, ekkor éppen Budapesten az Oktatási Minisztériumban volt, a minisztériumból érkezett Kónyát Perbíró József a jogi kar megbízott dékánja fogadta.

Perbíró József: „(Kónya) Budapesten hallotta, hogy Szegeden is vannak problémák és meg akar erről győződni. Én kb. fél 12-kor feltettem neki a kérdést, hogyan intézkedjem, tekintettel arra, hogy a jogi egyetem déli 12-kor egy gyűlést akarnak összehívni, és milyen választ adjak ezeknek a diákoknak. Ekkor Kónya azt mondta, hogy majd gondolkodik, én ezt a beszélgetés során többször sürgettem, végül is 12 óra előtt 5 perccel azt mondta, hogy tartsák meg a gyűlést, ő is jelen lesz rajta. Ezután én üzenetet hagytam a jogi kar részére, hogy megtarthatják a gyűlést, majd átmentünk Kónyával, ahol én mondtam el a bevezetőt, majd ezután Kónya szólt néhány szót az ifjúsághoz.” [9]

„a felszólalások során több kívánság hangzott el. A kívánságok között elhangzott az is, hogy a szovjet csapatok hagyják el az országot. (...) , bár Kónya Albert ilyen értelmet nem kívánt felszólalásának adni, biztatást merítettek olyan irányban, hogy a MEFESZ megalakításának akadályai nincsen.” – részlet Baróti Dezső dr. ítéletének indoklásából [6]

a megvitatása és a programtervezet megvitatása. Ennek volt a levezető elnöke Perbíró József professzor, jelen voltak az egyetem részéről professzorok, a rektor maga. Baróti Dezső ott volt, tehát ez egy nagyon jelentős esemény volt az Auditórium Maximumban.

Kiss Tamás: Így érkeztünk el 20-a reggelig, vagy délelőttig, a nagygyűlésig, amit már mi szerveztünk, mi hangosítottuk ki itt a lépcsőházat, mert akkora nagy volt az érdeklődés. Tudtuk, hogy akkor már nem csak egyetemisták lesznek, hanem a városból is eljönnek érdeklődő polgárok. Valóban ez történt, hogy a lépcsőházban szinte lógtak az emberek a lépcsőkön, a teremben egy gombostűt nem lehetett elejteni, és délután – ha emlékezetem nem csal –, három óra körül megkezdtük a nagygyűlést, amelynek a levezetésére, pontosan azért, hogy a tekintélyét növeljük ennek, a most már megalakult szervezetnek, a jogi kar dékán-helyettesét, Perbíró József doktort kértük föl, aki szerencsére elvállalta. Dicséretére legyen mondván, mert azért ehhez politikai bátorság kellett, hogy egy ilyen hivatalosan nem engedélyezett, mondhatnám, hogy illegális diákmozgalom élére áll, levezető elnökséget vállal egy nagygyűlésen.²⁵ Őt kértük föl. A gyűlés úgy kezdődött, hogy a pedagógiai főiskola küldöttje, Gönczöl Dezső, mondott egy bevezetőt. Ennek a szövege megmaradt a rendőrségi iratokban, tehát pontosan nyomon követhető, hogy mit mondott.

Majd Lejtényi Andris részletesen ismertette a MEFESZ szervezeti és működési szabályzatát, amit pontonként megvitatunk, de nagyon szőrrágóan, vagy aprólékosan, el-elvitatkozva egy-egy fogalmazáson, mondaton. Ez jó egy óráig, másfél óráig eltartott, és ezután került sor a program ismertetésére, amely mint mondtam, tíz tanulmányi-szociális, és tíz politikai követelést tartalmazott, amit meg én ismertettem. A 20-i nagygyűlés nagyon jól rekonstruálható, mert meglepetésünkre a nagygyűlés előtt idejött az akkori Magyar Rádió egyik technikusa vagy szerkesztője, hogy hangfelvételt készít a nagygyűlésről. Mondtam, hogy parancsoljon, és oda leült a sarokba, hatalmas nagy asztali magnóval, nagy tekercsekkel, és kicsit kalandos úton, ez a három, három és fél órás hangfelvétel megmaradt. Bent van a rádió hangarchívumában. Miután ezt a rendszerváltás után volt módomban meghallgatni, és természetesen megkértem őket, hogy egy kis kazettás másolatot hadd készíthessek róla, hiszen érdekelt vagyok, ez is ment. Ezek után ebből a nagygyűlésből, bejátszanék apró részleteket. Hangsúlyozom, hogy részleteket, mert nyilván, többet nem lehet. A gyűlés úgy kezdődött, hogy felolvastunk olyan üdvözlő táviratokat, amik a többi egyetemről jöttek. Ebből egynek a szövegét hadd játsszam be!

„dr.Perbíró József: Barátaim, egy egész sereg távirat érkezett. Mielőtt a szervezeti szabályzat megvitatásához kezdenének Kiss Tamás ismertetni fogja a beérkezett táviratokat.

²⁵ Perbíró József: (a nagygyűlés) „... tanár elnökeül háromtagú küldöttség kért fel. Elnöki szigoromra is szükség volt, hogy megakadályozzam a gyűlés szabad térre való kilépését és veszélyes tüntetéssé fajulását.” [8]

Kiss Tamás: Az első egy dísztávirat. MEFESZ nagygyűlés, Szeged. Fogadjátok forró üdvözlétünket, és egyetértésünket, a harcokban mellettek állunk. A Budapesti Agrártudományi Egyetem ifjúsága.”

A második részlet, a szervezeti és működési szabályzatból szól, nyilván ma, negyvenkilenc év távlatából nem az apró részletek az érdekesek, de a szövetség célja, hogy ez hogy lett meghatározva, én úgy érzem, hogy ma is időszerű.

„Lejtényi András: Ötödik pont. A szövetség célja, hogy az egyeteméről és főiskolákról kerülő ifjúság, mely a nemzet agyát van hivatva képviselni, ne közönyös, passzív tömeg, ne gyáva, gerinctelen és önző réteg legyen, hanem népéért, hazájáért, boldogabb jövőnkért harcoló bátor, lelkes sereg. Ne riadjon vissza az igaz szó kimondásától, hanem képzettségével, tudásával, tehetségével népünket, hazánkat szolgálja. (Nagy taps) E pont indoklása: Sztálin és Rákosi rendszere szellemi nyomorékokat, fejbőlöntő jánosokat nevelt. Kíméletlen és embertelen retorziókat alkalmaztak azok ellen, akik a józan ész, az emberiség hangján mertek szólalni, brutalitásuk, baklövéseik ellen. Durva önkényt, elvtelenséget az önkény előtti szolgai hajbókolást próbáltak több-kevesebb sikerrel belénk nevelni. Le akarták törni az ifjúság lelkében gyökerező szabadságvágyat, galádságaik engedelmes cselédjeit akarták belőlünk kinevelni. A XX. kongresszus szelleme ezeket a szándékokat elsöpörte. Szabad, termékeny légkör jött létre, de a múltban gyökeredző maradványok még mindig gátolnak bennünket a kibontakozásban. Ifjúsági szervezetünk célja: kivetni tudatunkból ezeket a maradványokat, népiünk, hazánk, a magunk hasznára. (Taps)

dr. Perbíró József: Van e hozzászóló ehhez a ponthoz? Igen? Tessék, nevet kérünk.

Mihalik Ferenc II. éves orvostanhallgató: Adott esetben a MEFESZ követeléseiben képviselje a munkásosztálynak, a parasztságnak, és közvetlenül a munkás és paraszt fiataloknak az érdekeit is. (Taps, bekiabálás: Úgy van, éljen!)”

Azt hiszem, ehhez nem kell külön kommentár, sem a szöveghez, sem ahhoz, hogy a következő első hozzászóló, már arról beszél, hogy a munkásfiatalokat, és a parasztfiatalokat is be kell vonni ebbe a küzdelembe. A következő részlet érdekes abból a szempontból, hogy a Műegyetemről jött táviratot olvassa fel Perbíró professzor, akik szintén értesültek 17-18-19-én arról, hogy itt mozgolódás van Szegeden, és arra kértek bennünket, mint ahogy majd a távirat szövegéből kiderül, hogy tájékoztassuk őket, hogy mi történik itt, Szegeden.

„dr.Perbíró József: Kedves barátaim, közben távirat érkezett. Engedjétek meg, hogy felolvassam a távirat szövegét! Szegedi Tudományegyetem, MEFESZ Diákbizottsága, Szeged. Tájékoztassatok bennünket, sok sikert, és üdvözlétünket küldjük. A Műszaki Egyetem hallgatói. (Hatalmas taps)”

Most Halász Péter következik, aki az akkori Hétfői Hírlap munkatársa volt, tehát pesti újságíró. És nagyon érdekes, és bátor cikkeket írt, már az azt megelőző hetekben is. És ő eljött a nagygyűlésünkre, és hozzászólott, a többit pedig adja meg felvétel.

„Halász Péter: (Hosszú taps, bekiabálások: halljuk, halljuk!) Szeretném biztosítani a nagygyűlés valamennyi résztvevőjét, arról, hogy a Hétfői Hírlap holnap megjelenő számában az ország közvéleménye hű képet fog kapni, a nagygyűlésről. (Hosszú taps, bekiabálások: éljen!)”

Amikor az egyik ilyen lelkes vastaps hangzott el itt a teremben az egyik javaslat hallatán, akkor az egyetem rektora, Baróti professzor, aki ugye egy tekintélyes ember, gondolkunk bele, szót kért, mert itt ült a hallgatók között. És amikor szót kapott, azt mondta, ‘Kedves barátaim, bennem ez a vastaps nagyon kellemetlen emlékeket ébreszt!’ (ugye az előző években a pártnál volt divatos ez a vastaps), mire hatalmas nagy nevetés, és humor fogadta a rektor bejelentését. Gondolkunk bele, hogy egy héttel korábban még minden úgy ment, mint éveken keresztül, majd egy hét múlva, itt a rektor, a dékán-helyettes, a professzorok ‘Kedves barátaim!’, tényleg így... szóval ez olyan felszabadult, vidám hangulatú volt ez a nagygyűlés, ami szinte elképzelhetetlen volt – mondjuk –, egy héttel korábban.

Ezután Perbíró professzor lassan lezárja a szervezeti szabályzat vitáját, megállapítja, hogy azt egyhangúan elfogadtuk, és ahogy később hallottam, ugye a lépcsőházban, már akik nem látták, csak hallották az eseményeket, már tüntetőleg morogtak, hogy hagyják már abba a sok pontosítást, mikor jönnek már a követelések. Hát most jönnek a követelések, azzal, hogy ebben a részletben természetesen a tanulmányi-szociális problémák felsorolása hiányzik, a politikai követelésekből is csak kettőt-hármat vettem bele, azzal hogy ne legyen olyan hosszú a felsorolás²⁶.

„Dr. Perbíró József: Barátaim, lezárom a szervezeti szabályzattal kapcsolatos vitát, és megállapítom, hogy az előterjesztett szöveget, az itt tett kiegészítő javaslatokkal módosítva a nagygyűlés egyhangúlag elfogadja. Van-e valakinek ellenvéleménye most, ezzel a határozati javaslattal kapcsolatban? Ha nincs, akkor az első tárgyköri pontot lezártnak tekintem, és áttérünk a második pontnak a tárgyalására. A MEFESZ programja. Előadó: Kiss Tamás.

Kiss Tamás: A politikai követelések a következők. Követeljük, hogy állítsák bíróság elé azokat, akik felelősek az elmúlt időszak bűneiért, és e tárgyalásoknak a legnagyobb nyilvánosság előtt kell lefolyniuk! (Nagy taps, bekiabálások: Éljen!)

Követeljük a tájékoztatás szabadságát, a sajtó mindenben hozzon részletes beszámolót, és fűzzön hozzá kommentárt! (Taps)

Új alapokra fektetett, szabad demokratikus választási rendszert követelünk! (Bekiabálások: Éljen!, Nagy ütemes taps)”

Ezt követően még hozzászólások alapján, kiegészült a program többek között a szovjet csapatok kivonásának a követelésével. Mert azt, mint említettem, a tizennyolcas bizottság nem javasolta, de Halász György, negyedéves orvostanhallgató ismét felvetette, és ugyan a professzoraink óva intettek ilyen kicsit meggondolatlan és merész lépéstől, de mi már rájuk sem hallgattunk ilyen értelemben. Így abban a MEFESZ programba, amit a következő napokban, 21-22-én a küldötteink elvittek az ország-gyakorlatilag

²⁶ Valamennyi követelés, és a nagygyűlés teljes hanganyagának szövege megtalálható Kiss Tamás: Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége, 1956 – Szeged; (Belvedere Meridionale Szeged 2002) könyvében

minden egyetemi központjába, benne szerepelt a szovjet csapatok kivonásának követelése is. A 20-i nagygyűlés tulajdonképpen ezzel zárul, majd átmertünk a rektoriba. Tudniillik Baróti Dezső rektor úr is teljes mellszélességgel mellénk állt, „támogatom az ifjúság demokratikus megnyilvánulását”. Kapott is érte csaknem három év börtönbüntetést²⁷. Ott tárgyaltuk meg azt, hogy akkor ki, hova megy küldöttként.²⁸

Az október 20-i nagygyűlés után, tehát amikor fölmentünk Pestre, egy vasárnapi nap következett, így nyilvánvalóan az egyetemekre nem lehetett bemenni, mert a hallgatók nem voltak az egyetemeken. Akkor került sor arra, amiért bennünket tulajdonképpen felvittek a Petőfi Kör gépkocsiján, hogy a Petőfi Kör akkori vezetőivel, Tánczos Gáborral és a többiekkel a Pilvax Kávéházban volt egy találkozó, amin a MEFESZ részéről a Lejtényi, meg én vettem részt, a Petőfi Kör részéről Tánczos, Hegedüs András²⁹ és még néhányan. Hasonló szellemben, mint itt 18-19-én Szegeden, tulajdonképpen a beszélgetés célja az volt, hogy megállítsanak bennünket, hogy hagyjuk abba, fejezzük be, mert ez nem vezet semmi jóra. Majd apró reformlépésekkel talán lehet valamilyen eredményt elérni. Hát ugye egy 22 éves ifjút, aki már közben egy hetes történettel van a háta mögött, meg egyébként sem ezzel bíztak meg, természetesen eredménytelen volt a meggyőzés. És számomra azóta is visszacseng, a már elhunyt Tánczos Gábornak az az utolsó mondata, a búcsúzásnál – még egyszer mondom, ez október 21-e –, hogy ‘Fejfel mentek a falnak. De fiúk, lehet, hogy nektek van igazatok.’ Tehát a radikálisabb megoldást a fiatalabbaktól (5-6 évvel fiatalabbak voltunk), elfogadta.

Már 18-án, 19-én felmerült, hogy fel kéne venni a kapcsolatot a munkás és paraszt fiatalokkal. Idéztem itt egy hozzászólást, ami a szervezeti szabályzatban rögtön ezt kifogásolta, hogy nincs benne, hogy felvesszük a kapcsolatot, és az ő érdekeiket is képviseljük. És hát természetesen általunk bele is került, hogy akkor mi felvesszük velük a kapcsolatot. A gyakorlatban ez úgy történt, hogy a legjobb tudomásom szerint – én ugye akkor már nem voltam Szegeden –, 22-én, hétfőn, egyetemisták már kimentek az üzemekbe.

Azok a MEFESZ vezetők, vagy MEFESZ tagok, most név szerint nem tudok senkit sem megnevezni, akik itthon maradtak. Mert azért gondoljunk bele, hogy végső soron legalább nyolc egyetemi városba mentünk, tehát a legagilisabbak kiröppentek Szegedről, 21-én, 22-én, tehát azok, akik még itt maradtak, azok próbálták felvenni a kapcsolatot az itteni, tehát a szegedi üzemek munkás fiataljaival. Hisz ők voltak a szervezettebbek. A paraszt fiatalokkal való kapcsolatfelvétel nehezebben volt elképzelhető az alatt az egy, vagy két nap alatt, 22-én, 23-án. És hát így történt az, hogy a 23-i sze-

²⁷ Baróti Dezső 1957. október 5-én első fokon 2 év 6 hó, másodfokon 1958. október 14-én 1 év -3 évre felfüggesztett börtönbüntetést kapott.

²⁸ „A gyűlésen részt vett Baróti Dezső vádlott is, és ezen az ülésen anyagi erkölcsi támogatást ígért a MEFESZ szervezkedéséhez. Ezt az anyagi támogatást ezután helyiség, utazási költségek fizetése, irodaszerek stb. nyújtásában meg is adta a MEFESZ-nek” – Baróti Dezső dr. ítéletének indoklásából [6]

²⁹ Tánczos Gábor a Petőfi Kör titkára, Hegedüs András a Petőfi Kör titkárságának tagja. [9]

gedi tüntetések folyamán, amin én szintén nem vettem részt érthető okokból, hiszen Pesten voltam, az egyetemisták fölkeresték az üzemeket, és csatlakoztak is a tüntetők-höz, és akkor már a munkás fiatalok együtt az egyetemi hallgatókkal vettek részt a tüntetésen.

Bálint László: Azt tudni kell, hogy a MEFESZ az a 20-i nagygyűlés után egy-két napon belül elküldte a különböző egyetemi és főiskolai városokba a küldötteit avval a céllal, hogy országos hálózattá, országos szervezetté fejlesszék a MEFESZ-t. 23-án a MEFESZ vezetők közül jószerivel senki nem tartózkodott a városban. Azt mondhatnám, hogy a második-harmadik vonal emberei voltak itt, tehát a 23-i tüntetés szervezésében a MEFESZ-nek az ég világon semmi szerepe nem volt, legfeljebb annyi, hogy egyetemista, főiskolás MEFESZ tagok is ugyanúgy vonultak, mint a többi diák.

Kiss Tamás: Miután bennünket a Lejtényivel meghívtak, mint fő szervezőket, vagy leghangosabbakat a Petőfi Körrel való megbeszélésre, elfogadva ezt a lehetőséget, az ő autójukkal még 20-án, éjszaka fölutaztunk Pestre. 21-én, 22-én a főiskolai hallgatók közül, az egyetemi hallgatók közül azok, akiket kineveztünk, elmentek Pécsre, Debrecenbe, Veszprémbe, azt hiszem Miskolcra is, és Egerbe. Tudni kell a következőt, és ez nem annyira közismert. A szegedi események hírére, a Központi Bizottság is mozgolódni kezdett, hogy mit kéne csinálni. Most túl azon, hogy itt különböző megjegyzések voltak, úgy döntöttek még talán 19-én, vagy 20-án, hogy az első munkanapon, 22-én, hétfőn, minden egyetemi központban össze kell hívni az egyetemi ifjúságot, az egyetemi párt, és DISZ bizottságnak, és el kell magyarázni nekik, hogy milyen helytelen dolgokat hallanak Szegedről, az nem megfelelő, majd ők megoldják ezeket a problémákat.

És így hozta a sort, hogy 22-én, tehát hétfőn, Veszprémbe, Pécsre, Debrecenbe, Miskolcra, Sopronba, Budapesten, az összes egyetemen szinte egy időben gyűlést rendezett az egyetemi párt és DISZ bizottság. Ezek többségében, részint a mi küldötteink hatására, részint a szegedi események hatására kicsúszott a vezetés az egyetemi párt és DISZ vezetőinek a kezéből, és a miskolci egyetem kivételével, ahol Diák Parlamentet hoztak létre, tehát nem MEFESZ-nek hívták magukat, az ország összes egyetemén megalakult a MEFESZ, az ország összes egyetemén gyakorlatilag ugyanazokat a politikai követeléseket fogadták el, nyilván, fogalmazásban eltértek, de tartalmilag ugyan azok voltak. Jómagamat 22-ére a műegyetemre hívtak el a műegyetemi fiatalok, ők cipeltek be engem, ott sikerült felszólalnom az egyetemi DISZ és pártbizottsági emberek tiltakozása ellenére, a visszaemlékezők szerint. Elmondtam, hogy mi történt Szegeden, elmondtam, hogy milyen programot állítottunk össze. Az '57-es tanúvallomás szerint, amit Marián István tett, aki később a műegyetemi Nemzetőrség parancsnoka volt, azt mondja '57-ben, nem ismerve engem, tehát a nevemet nem tudta, csak

azt tudta, hogy a 'szegedi küldött', elmondta, hogy mi történt Szegeden, és felsorolta a követeléseket, többek között a szovjet csapatok kivonását is. És azt mondja Marián '57 tavaszán, hogy ezek után az egyetemi hallgatóság ehhez lelkesen csatlakozott. A Műegyetem ifjúságának a történelemben közismert felhívása úgy szól, hogy „Csatlakozunk mi is a szegedi egyetemisták javaslatához, mi is megalakítjuk a MEFESZ-t”, és utána folytatják a saját szövegüket. Megfogalmazták ugyanazokat a politikai követeléseket: az ország függetlenségét, a szabad választásokat, a demokráciát, a nemzeti jelképek helyreállítását, csak másképp fogalmazták. És elhatározták, hogy másnap, ezek érdekében néma tüntetést tartanak, és elvonulnak a Bem térre. Jőmagam még a gödöllői Agráregyetem gyűlésén vettem részt 22-én este. Hasonló forró hangulatú nagygyűlés volt, annak nem volt olyan nagy híre, vagy manapság nem annyira ismert, hogy Gödöllőn is az agrár egyetemisták milyen lelkesek voltak, és így érkezünk el október 23-áig.

Bálint László: Most azért tudni kell azt, hogy Szeged katonai szempontból nem volt túlzottan szerencsés helyzetben. Volt a forradalom előtt Szegeden egy lövészezred, a 17. lövészezred, amelyet felszámoltak. Ennek már csak néhány tisztje tartózkodott a városban. Ezen kívül volt egy műszaki zászlóalj, két tüzérsztály, egy légvédelmi és egy páncéltörő tüzérsztály, meg egy államvédelmi zászlóalj. Tehát tulajdonképpen katonáknak nem nagyon volt a városban. Mint említettem, volt egy lövészezred, amely a legnagyobb alakulat volt, és ahogy ez általában szokás, a legnagyobb alakulat parancsnoka szokott lenni a helyőrség katonai parancsnoka. Ez így is volt annak rendje-módja szerint, Vigh Illés őrnagy ezredparancsnok volt, a helyőrség parancsnoka. Megszűnt ez a 17. lövészezred, a sorozott állományt már elhelyezték onnan, a tisztek jelentős részét is már elhelyezték más lövészezrekhez, húsz-harminc tiszt talán még ott lehetett legfeljebb, pontos számot nem tudok mondani. De miután az alakulat megszűnt, a Vigh Illés is már várta, hogy hova fog kerülni, ezért ki kellett nevezni egy új helyőrség parancsnokot. Itt történt egy nagyon érdekes dolog, hogy nem a legjelentősebb alakulat parancsnokát nevezték ki helyőrségparancsnoknak, hanem egy kevésbé jelentős alakulat, kevésbé jelentős parancsnokát. Működött ebben az időben is Szegeden az 1-es számú honvéd gépkocsizó iskola, amelynek az volt a feladata, hogy a sorállományú katonákból sofőröket, gépkocsivezetőket képezzen a hadsereg számára. Ennek volt a parancsnoka Halász Gyula honvéd főhadnagy. Sokakban felmerült a kérdés akkor is és azóta is, hogy miért pont a Halász Gyula lett a helyőrség parancsnok, mert végül is ő lett. Hiszen volt nála magasabb egységparancsnok, zászlóaljparancsnok volt a Sebestyén őrnagy, tüzérsztály parancsnokok voltak és mégis őt nevezték ki.

Hát ezt tulajdonképpen pontosan tudni nem lehet, csak gyanítani, mert a többiekkel ellentétben a Halásznak voltak olyan érdemei, amelyek talán alátámasztják ezt a döntést. Az egyik és legjelentősebb érdem az, hogy a Halász Gyula még tiszthelyettesként, önkéntesként részt vett a koreai háborúban. Na most ez abban az időben nagyon

nagyon jelentős érdemnek számított és többen arra gondolnak, hogy ez lehetett az ok, amiért a Halász Gyulából helyőrségparancsnokot csináltak. Tehát amikor kitört a forradalom, akkor olyan helyzet alakult, hogy az összeköttetési rendszer is többé-kevésbé összeomlóban volt a hadseregben is meg a belügyi apparátusba is. Ezek a katonai egységek, meg maga a rendőrség is, a BM Csongrád-megyei főosztálya is hol tudott kapcsolatot teremteni a központtal, a felettes parancsnoksággal, hol nem. Teljesen esetleges volt. Ezért felértékelődött a helyi parancsnokoknak a szerepe, mert saját hatáskörben kellett dönteniük a helyi politikai irányítás elvárásainak megfelelően. Így tehát Halász Gyula főhadnagyként egy kevésbé jelentős alakulat parancsnokaként igen fontos pozícióba került, hiszen, ha tetszik, ha nem, a forradalom kitörésekor ő volt Szegeden a helyőrség parancsnoka.

Kiss Tamás: Budapesten Lejtényi Andrissal, egy diákkollégiumban laktunk. 23-án délelőtt még valakivel tárgyaltunk, majd hallottunk a tüntetésről. A 22-i műegyetemi nagygyűlésen, ahol jelen voltam, még nem volt szó tüntetésről. A világ legtermészetesebb dolga volt, hogy 23-án délután mentünk a Bem térre, csatlakoztunk a műegyetemistákhoz egy darabig, majd, hát ez a tüntetés ez úgy zajlott le, aki a korabeli híradókat látja, az bizonyíthatja, vagy aki ott volt, az is bizonyíthatja, hogy aztán ott a Bem téren felbomlott a rend, hogy így mondjam. Tehát ott már nem kart a karba öltve, hanem a tömeg egymást nyomva, és víve előre. Na, ezzel a tömeggel a Bem térről jőmagam is, és Andris is, átkerültünk a Margit-hídon keresztül a Kossuth Lajos térre, a Parlament elé. Itt egy olyan emlékem van, hogy ott a jelenlegi képviselői irodaház volt az ávós székház, a fehér ház. És az ávós székház melletti utcába elmenve, a Kossuth Lajos térre, teli torokból ordítottuk, hogy vesszen az ávó, és ez valami olyan felszabadultságot jelentett, hogy akkor, amikor még ott bent lapítottak az ávósok, akkor mi azt ordítjuk, hogy vesszen az ávó. Majd elmentünk a Kossuth térre, ott ugye lámpaoltás, oltás le a vörös csillagot, hát ezek ismertek, majd én később megkerestem a Tóth Imrét, mert az közben följött Szegedről bennünket segíteni. És akkor már vele együtt mentünk el a Kossuth Lajos térről a rádióhoz. Hát alig tudtunk a tömegtől mozogni, alig tudtuk, hogy itt tulajdonképpen mi is történt. Valahogy beverekedtük magunkat a Bródy Sándor utca feléig körülbelül, mert az igazság az, hogy azon fölül, hogy egy tüntetésen vagyunk, azon fölül, hogy követeljük, hogy Nagy Imre szólaljon meg, hogy fűtyülünk, hogy nem vagyunk elvtársak, hogy vesszen az ávó, hogy mi történt egyébként, azt az ember nem tudta. És akkor kiderült, hogy a Magyar Rádióban nem hajlandók beolvasni a műegyetem politikai követeléseit, amit előző este fogalmaztak ott meg. És akkor kihátráltunk a Tóth Imrével együtt a Múzeum körút tájékára, a múzeum elé körülbelül, mert nem értettük, hogy akkor most nekünk mi a teendőnk. Ennek azonban az lett a vége, hogy éjfélig ott maradtunk, amikor már javában ropogtak a fegyverek, és folyt a fegyveres harc. De ott nem találtuk a helyünket, az a szintiszta igazság, fogalmunk se volt, hogy akkor itt mi mit tudnánk tenni. Úgyhogy

visszamentünk a diákszállóba, nem volt messze, ott volt az ötödik kerületben, és másnap reggel próbáltunk tájékozódni, hogy egyáltalán mi történt. Akkor ránk lőtt egy szovjet harckocsi, akkor megint visszamenekültünk a diákszállóra, akkor innen, onnan, amonnan ropogtak a puskák, a gépfegyverek, mígnem aztán 28-án jöttek a kollégiumba, hogy jelentkezzenek az egyetemisták a Nemzetőrségbe. Elsőként jelentkezünk, karszalagot, géppisztolyt, egyebet kaptunk, és akkor két napig, mint a budapesti egyetemi nemzetőr zászlóalj, vagy valamilyen alakulat tagja, különböző őrzési feladatokba, bankok, egyebek őrzési feladatában vettünk részt az Imrével együtt.

Bálint László: Szegeden a forradalmi események annak ellenére, hogy a MEFESZ megalakulásával már tizenhatodikától számon tarthatók, mégis az utcai megmozdulások csak 23-án kezdődtek a budapesti események hírére. És ezek teljesen spontán módon kezdődtek, bonyolódtak. Volt amikor a városban egyszerre három, négy, öt csoport tüntetett, ezek találkoztak, egyesültek, együtt mentek tovább, ezeket senki nem szervezte, senki nem irányította. Tehát gyakorlatilag elmondható, hogy az első napokban Szegeden olyan, hogy mit tudom én forradalmi központ nem létezett.

A 23-i tüntetésre a budapesti események hatására került sor. Ugye híre jött, hogy Budapesten tüntetés van, felvonulás van. Az utcán csoportosuló diákok pillanatok alatt értesítették a társaikat, és kezdetét vette a Dóm térről kiindulva egy tüntetés. Magam, mint középiskolás diák, ezen a tüntetésen részt vettem a társaimmal. Szinte cél nélkül bolyongott a tömeg a belváros különböző utcáin, kiáltozta a jelszavakat, hogy 'Ruszkik haza!', 'Rákosit a Csillagba, megvan még a cellája!', és hasonló követeléseket.

Emlékezetes volt a színháznál tett látogatás, itt megállt a tömeg egy időre, az előadás szünetében kosztümben kijöttek a színészek az erkélyre és köszöntötték a tömeget.³⁰ Elhangzott egy szavalt, a Bitskey Károly, aki később a színházi forradalmi bizottság elnöke lett, az szavalt, aztán tovább vonult a tömeg, különböző gyárakat kerestek fel. A Kossuth Lajos sugárúton mentek végig, ez már elég késő este volt, és akkor híre jött, hogy a rádiónál lövöldözés van. Amikor a BM Csongrád-megyei főosztály épülete előtt vonult el a tömeg, akkor már elhangzott a 'Vesszen az ávól, Vesszen az ávól!' követelés, és kiáltozás.

Palotás József: Október 23-án idehaza voltam, a lakásomban, de dolgoztam, a MÁV-nál dolgoztam. És tüntetés volt itt az utcán, az utcán egyetemisták tüntettek, annak a zaja hangzott ide be. És akkor felugrott az egyik egyetemista barátom, hogy me-

³⁰ Török Pál: "...a szegedi színházban a Szent Johannát adták. Talán tudatosan, hiszen az angol megszállók ellenni harcról szólt a darab. Az utcán tüntetések zajlottak ez alatt. Izgatott volt a nézőtérben is a hangulat. Amikor a Johannát játszó színésznő, Papp Teri azt kiáltozta 'Ki a megszállókkal Franciaországból!' elkezdtem tapsolni. Azonnal kapcsolt a közönség és hatalmas tapsorkán keletkezett. Második ilyen eseménynél mikor imádkozott a nyugati szélért és felkiáltott, mikor a zászló meglebbent 'Nyugati szél, nyugati szél!' ismét tapsoltam, ezt is átvette a közönség. Az előadás végén bejöttek a tüntetők a színpadra és elénekelték a Himnuszt. [6]

gyünk tüntetni, mondom, hát menjetek, én nem megyek veletek, mert én dolgozom. Azt utólag tudtam meg, hogy végigjárták Szeged üzemait, és akkor fölhívást tettek a dolgozók közé.

Fodor Imre: Október 23-át úgy éltem meg Szegeden, hogy mi bejártunk dolgozni. Én akkor a DÁV-nál, Dél-Magyarországi Áramszolgáltató Vállalat, akkor még az volt a neve, hogy DÁV, ott dolgoztam. Még nem volt trösztösítve, csak Szeged és Szeged környékét ölelte fel, vagyis Csongrád megyét. Hódmezővásárhely, Makó ezek a nagyobb DÁV kirendeltségek ide tartoztak.

Ott voltam villanyszerelő és hát mi tettük a dolgunkat, mert hát alapjában véve hallatszottak a forradalom eszméi, de igazán nem tudtunk róla a rádió nem közölt ezzel kapcsolatban semmit. Csak terjengő szóbeszédnek voltak, hogy Pesten már gyülekeznek, hogy Pesten már nagyon komoly megmozdulások is vannak. A Klauzál téren mondott valaki beszédet és az már 23-a este volt. Akkor már hallatszott, vagy a rádióban közvetítették, hogy az ellenforradalmárok, a csőcselék – mert hát ugye ez volt a titulus több napon keresztül – vezetésével Pesten zavargások törtek ki és talán már a rádiónál is voltak incidensek, sőt talán lövöldözések is.

Vasvári Vilmos: 23-án már, most ugye tudni kell, hogy nemcsak a civilek, de a katonáknak a füle is rá volt tapadva a rádióra. És ez végig így történt, végighallgattuk azokat a híreket, amik Budapestről érkeztek. Ez nagyon fontos, az én életemben is. Nagyon fontos volt, mert mindig a szerint tettem és a szerint cselekedtem, ahogy az események Budapesten történtek. Amikor a Corvin közti harcok zajlottak, amikor a Széna téri harcok, a Baross téri, s a többi, akkor mi ezt mindig éreztük, hallottuk, ehhez igazítottuk magunkat, és tulajdonképpen őszintén meg kell mondani, Budapesten zajlott a forradalom és nekünk ehhez alkalmazkodni kellett. Bár Szegedről indult el a gondolat, az egyetemisták és az egész szegedi értelmiség ebben nagy részt vállalt. 23-án mi már úgy voltunk, hogy hallottuk Pesten történnek bizonyos dolgok, felvonulások és más egyéb események.

Ez a katonaság, amelyik akkor várta vagy a leszerelést vagy az átszervezést ráért és ezt hallgatta. Tulajdonképpen különösebb feladata nem volt akkor a laktanyákban és nagyon tájékozottak voltunk afelől, hogy mi történik Budapesten. Nem tudom, azt mondják egyes katonai híradások, hogy a riadót nem 23-án rendelték el. Én konkrétan tudom, hogy a laktanyában 23-án délután rendelték el a riadót.³¹ A riadó azt jelenti, hogy nem lehet elhagyni a laktanyát, felszerelik az embereket a riadóeszközökkel, mindenféle fegyvert magunkhoz vehettünk, a lőszert az nem vettünk magunkhoz, de

³¹ 1956. október 23-án Vigh Illés laktanyaparancsnok rendelte el a készségi állapotot. Nem hagyhatták el el-távozásra a körzetet, a városba is csak szolgálatban mehettek járőrözni, vagy úgynevezett tömegoszlásra egy lánctalpas Csepel teherautóval. [11]

fegyvert azt igen és készenlétben álltunk. A csotrogány, az egy ilyen vontató jármű, amelyiknek láncaltalai vannak, amikor megjelenik az egy kicsit olyan riasztó, vagy oda kell figyelni rá, egyébként egy teljesen ártatlan harci eszköz, nincs is rajta semmiféle fegyver. A későbbiek során én speciel kaptam egy parancsot, hogy itt van egy harci jármű, egy csotrogány, aztán fel kellett szállni egy rajjal és az volt a feladat, hogy menjünk be a városba és oszlassuk fel a tömeget. Nem volt nekünk gyakorlatunk az iránt, hogy mi az, hogy feloszlatni a tömeget, meg egyáltalán mi az, hogy tömeg. Elindultunk ki a laktanyából, szépen mentünk valamerre, a város központja fele, és valahol már akkor láttuk, hogy jönnek a fiatalok zászlóval. Éljen! És éljen a hadsereg, és aki magyar velünk tart és s a többi. Megtapsoltuk őket, jól van fiúk, itt vagyunk mi is, és eszünk ágában sem volt az, hogy oszlassunk, vagy lőjünk, erről szó se volt, mert hiszen az előzmények ismertekké váltak előttünk. Természetesen a kiskatonák, akik egyébként is le akartak szerelni, haza akartak menni meg egyébként is tele voltak hazai gondokkal, problémákkal, nyilvánvaló, hogy ők is ugyanúgy azonosultak, hiszen ugyanúgy magyar gyerek az egyetemista, mint a kiskatona, és ilyen vonatkozásba nem történt semmiféle atrocitás. Sétáltunk egyet ezzel a csotrogánnyal, akkor szépen visszamentünk a laktanyába. Én a magam részéről ezzel az ügyet be is fejeztem, ez volt 23-án.

Németh Ferenc: Én a Kossuth Lajos sugáruton laktam, de tulajdonképpen arról, hogy az országban tüntetés van, azt hiszem a rádió szólt, talán abból is tudhattam, meg jelentkezett telefonon egy kollegánk, aki ott volt nálunk gyakornok és mondta, hogy mi a helyzet Pesten és küldhet-e tudósítást. Küldött tudósítást, azt leadtam a nyomdába, aztán hazamentem és láttam, hogy a Kossuth Lajos sugáruton egy nagy tömeg jön a ruhagyár, konzervgyár irányából kiabálva, jelszavakkal, zászlókkal. Tehát ott vettem észre először, hogy Szegeden is van tüntetés.

Aztán én is odaléptem közéjük, én is mondtam egy jelszót, aztán azt is átvették, hogy 'Ne csináljunk mindent késve, Nagy Imrét a vezetésbe'. És akkor a tömeg úgy emlékszem a Klauzál térre vonult, ahol már ugyancsak gyülekeztek mások is, és ahol szavalatok hangzottak el, talán még beszéd is, erre nem emlékszem.

Fejér Dénes: A jelszavak skandálása ez ilyen öngerjesztő folyamat volt: ez természetes, hogy ha ezt szabad, ugye akkor mindig egy kicsit továbblépni, akkor még talán ezt is szabad. Mondom, ilyen vonakodva. Volt, aki például nem merte kiabálni, vagy nem akarta kiabálni. Nem mondom, hogy nem merte, nem akarta kiabálni. Amikor aztán látta, hogy ennek ilyen tömeghangulata van, akkor az így magával ragadta.

Bálint László: A tömeg a ruhagyárnál, a konzervgyárnál hívta a tízórás műszakból hazatérőket, hogy csatlakozzanak hozzájuk és a csatlakozás meg is történt. Amikor visszafelé vonultak, akkor már igen tetemes, nagy létszámú tömeg vonult vissza a Kos-

suth Lajos sugárúton és mentek a színházhoz, ahol vége volt az előadásnak. A résztvevők még ott várták a tömeget, és eközben a színházi kellékesek ilyen funérlemezből kirajzoltak egy Kossuth címert, meg valami gyorsan száradó festékkel lefestették piros, fehér, zöld színekkel, és volt egy ilyen fogója is, és evvel a címerrel meg a színészekkel az élen átvonult a tömeg a Klauzál téri Kossuth szoborhoz. Oda helyezték ezt a címert, szavalatok voltak, azt hiszem a Kaló Flórián szavalt ott, meg talán még a Bitskey is és ezzel tulajdonképpen a 23-i eseményeknek vége is szakadt. A Klauzál téren ez úgy zajlott le, hogy amikor valaki befejezte a szavaltát, akkor valaki más felkapaszkodott az alapzatra, ő mondott néhány szót, szóval itt előfordultak ilyen felszólalások már.

Fodor Imre: A későbbiekben, ahogy én emlékszem a Nemzeti Színház elé vonult a tüntető tömeg. Tehát folyamatosan tüntetések voltak 23-án, 24-én is, szinte nappal is meg este is. De arra emlékszem, hogy Kaló Flórián kiállt a Nemzeti Színház erkélyére és a Talpra magyar-t, Petőfi versét szavalta³². És hát folyamatosan ez volt a skandált jelszó 'Ruszkik haza!' De ott voltunk, amikor követelte a szegedi nép is, hogy a Sztálin szobrot a Sajtóház elől távolítsák el, mert ugye akkor ott egy olyan Sztálin szobor volt, hogy Lenin ült, Sztálin meg állt mögötte, mint a legszebb, leghűségesebb tanítványa. És hát ezt követeltük, de az már lehet, hogy később volt, amikor híre jött annak, hogy Budapesten ledöntötték a Sztálin szobrot. Próbáltuk először eltüntetni, de nem ment. Én első alaklommal voltam ott, amikor le akarta a nép dönteni ezt a szobor együttest, de ez nem sikerült. Ez este volt, és lehet, hogy ez a fennálló rendszer manipulálása volt, de reggelre virradóra eltűnt ez a szobor, elvitték. Éjszaka a DÁV-nak a darus kocsija jött ki, leemelte a helyéről és valahova a külvárosba elvitték. Azt hiszem teljes épségében valahová ki egy olyan félreeső helyre.³³

Palotás József: Másnap reggel bementem a munkahelyemre, ott ugyanúgy mindenki hallotta és hát persze, hogy beszélgetett róla. Mindenki fölzaklatott állapotban volt, és akkor mindenki erről beszélgetett, hogy milyen események voltak itt. De akkorra már Budapestről visszaérkező mozdonyvezetők, személyzet, az már beszámolt arról, hogy mi volt ott, hogy a Keleti pályaudvar és környékén, mit láttak, mit hallottak, és akkor mondták már, hogy lövöldözés volt Pesten.

Fejér Dénes: A tüntetéseken hát én azt hiszem, hogy minden nap részt vettem, meg ugye még jó idő volt, tehát élvezet volt kint járkálni az utcán, és hogy mondjam, na-

³² 23-án este, a Nemzeti Színház erkélyéről Bitskey Károly szavalta el a Nemzeti dalt. Később – már inkább éjszaka – a Klauzál téren, a Kossuth szobornál is elhangzott a Nemzeti dal. Ezt Péter László szerint [1] ismét Bitskey Károly, Bálint László szerint [11] szerint Kaló Flórián szavalta.

³³ A szobrot október 23-án éjjel távolították el, majd november 4-én ismét visszaállították, de a város közvéleményének követelésére a város akkori párt és tanácsi vezetőinek ismét el kellett távolítaniuk. [23]

gyon felemelő volt ez a tömeg. Én mindig szerettem az ilyen tömegmozgalmakat, vagy szóval tömegesedéseket. Egyébként máig nagyon jól érzem magam, hát ugye a hasonló közegben. Annyira jellemző volt, ez a derű, ez a vidámság, ez a szemcsillogás, szóval ez a mosoly, ami általában úgy ezt az egészet jellemezte. Egymásba karoltunk, sose láttam emberekkel, meg mit tudom én, de együtt mentünk ilyen nyolcas sorokban sorakoztunk föl, és hát mentünk a különböző helyekre. Először mentünk a délutáni műszakokat szerettük volna kihozni, azt hiszem ez 24-én volt. Előző nap még nem vettem részt, akkor csak úgy hallottam. A délelőtti műszakosok azok eljöttek, és akkor odamentünk, és akkor kiabáltunk, akkor kijött valami küldöttség, akkor vagy kiengedték őket, vagy nem, és akkor így jártunk végig a Szegedi Kendergyárba, a konzervgyárba, aztán a dohánygyárba, nagy dohánygyár volt Szegeden, és mentünk mindenfelé. Na most ennek az első fékezése az úgy történt, hogy azt soha nem felejttem el. Először elmentünk a Csillag felé. Ott voltak közben ilyen szavaló kórusok, valaki bedobott, lehet, hogy ezek irányítottak voltak, nem tudom, valaki bedobott egy-egy ilyen jól hangzó szöveget, azt ott olyan négy-öt ember fölkapta, és ha egyetértettek vele, akkor aztán tízezer. És akkor ez volt az, hogy 'Rákosit a Csillagba, itt a helye!' Ezt úgy írta le a Kiss Tamás, azt hiszem, hogy 'Rákosit a Csillagba, itt van még a cellája!', de ez nem így, 'Rákosit a Csillagba, itt a helye!', ez így hangzott el. És hallatlan tetszett mindenkinek. Hát Rákosit köztudottan nagyon „szerette” szerencsétlen magyar nép, úgyhogy azt kívánták, hogy na, akkor kerüljön ide, hát azt tudjuk, hogy ő itt ült. Nem tudom, hány évet, talán tíz évet itt töltött a Csillagban, még a Horthy rendszer alatt, amikor aztán kiváltották, kicserélték a Szovjetunióba valakire, azt hiszem a zászlókért, vagy mikért. Hát az ilyesmi nagyon lelkesítőleg hatott, egyrészt az együttérzés, másrészt az aktuális jelszavakkal való egyetértés. A ruszlik haza, az úgy hogy mondjam, érdekes volt. Az oroszok laktanyákban voltak. Szóval nem voltak így az utcán, meg mit tudom én. Nem volt konkrétan, orosz katona látható. Mégis természetesen mindenki tartott az oroszoktól. Szóval ez olyan félszegen kezdődött ez a ruszlik haza, mert aztán ez lett a fő jelszó, később.

És aztán az első ellenállás a hatalom részéről, másrészt az ellenálláson való győzelmeskedés, a következőképpen történt. A konzervgyárba mentünk a Kossuth Lajos sugárúton. Mondom, ilyen nyolcas sorokban, nagyrészt összekarolva. Én nem a legelején, szóval úgy a negyedik-ötödik sorban, szóval úgy a tömeg elején, hogy lássam, hogy mi történik, szerettem látni. És jött három teherautó ávós. Ezek ilyen jellegzetes autók voltak ugye, olyan raktérrel, ahol le lehetett ülni, gondolom padok voltak. És jött velünk szembe nagyon lassan, és hát a tömeg nagyon lassan. És akkor kezdték el, hogy 'Vesszen az ávó!'. És mentünk. Mentünk, mentünk, mentünk. Nem tudtuk, hogy mi lesz. És először az autók megálltak, és utána így betolattak így az Ilona utcába hátra. Hát erre aztán előntött bennünket az öröm, meg a büszkeség, meg minden, hogy mi az ávót visszaszorítottuk. Mind karabéllyal voltak, tehát fegyverrel voltak, gondolom nem

volt parancs arra, vagy nem volt tiszta, hogy akkor mit kell, vagy mit lehet tenni, tény, hogy ez történt, és továbbmentünk. Tulajdonképpen lassítással, de megállás nélkül. Ez volt az első és egyik legnagyobb élményem.

Joszt István: Az október 23-i utcai eseményekbe én nem nagyon folytam bele családi problémák miatt. Én két dolgot tudtam: bemenni a gyárba meg elmenni haza. Volt híre ugyan de csak úgy éppen, hogy fél füllel, mert ha az ember bent van és nyakig ül a munkában, nem ér rá társalogni. Az emberek hozták a híreket Pestről, a Szabad Európától, Újvidéktől, de hát ugye az ember mikor rohan a munkába fél füllel oda, másik füllel a munkájára figyel. Úgyhogy én csak annyit tudok hogy így biztosan, hogy elterjedtek a dolgok. A mértékét nem tudom megmondani, hogy milyen nagyon.

Azt tudom, hogy az akkori módszerek szerint október elején a központi bizottság a vállalati pártbizottság részére küldött egy papírt, melyben az volt, hogy önöknél van egy Joszt István nevezetű népellenes szemlélettel rendelkező személy. Nos erről ott a vállalati pártbizottságba, hogy mint, miképpen vélekedtek, nem tudom. A lényeg az, hogy 24-én vagy 25-én összehívtak – akkor már Pesten nagyban folytak az események – egy szabad pártnapot, akkor ez volt a titulus. Ezen a tituluson mindenkit fel kellett hajtani, jómagam is a dolgozóimat felküldtem munkaruhába. Én az utolsók közt mentem fel éppen csak az utolsó sorban állva találtam helyet. A vállalati pártbizottság titkára azt mondta, hogy ők kaptak egy levelet, amiben az van, hogy van nekik egy ilyen dolgozójuk, aki a Joszt István. Döbrent csend lett és az egyik művezető kollégám felszólalt, hogy itt van a Joszt, kérdezzük meg tőle. Volt mindjárt hozzászólás hogy: halljuk, halljuk...

Én elmondtam, hogy felküldtem egy levelet, amely levélben az állt egész rövidre fogva, hogy engedjék meg, hogy három, vagy öt főig a kisiparosok tarthassanak segédek, engedjék meg, hogy a szövetkezetek önkéntes alapon társuljanak és meghatározott mennyiségben 8-10 holdig a magángazdálkodás is éljen, mert a mindennapi problémákban jobban be tudnak így segíteni. Engedjenek szervezni önkéntes alapon ipari szövetkezeteket, ha kell törvénnyel is segítsék. Válasszuk szét a nagyipart. Az olyanokat, amely az állam biztonsága, léte érdekében állami kézbe legyen, az maradjon, a többit állami részvénytársasággá alakítsák át. Itt felsoroltam, hogy a bányák, a vasút, a posta, ezek az állam számára létfontosságú szervezetek maradjanak állami kézbe. A többi gyár állami részvénytársaság legyen. Az állami részvénytársaságba a dolgozók vehessenek részt, mégpedig úgy, hogy minél hosszabb ideig dolgozott a gyárban, úgy meghatározott kategóriák szerint kapjanak lehetőséget, hogy ők is vásárolhassanak a vállalat részvényeiből. Oly módon, ha esetleg meghalnak, akkor a vállalat az ő részvényeit visszavásárolja. Nem tudom, hogy ma hogy méri a dolgot, de akkor rettentő nagy ovációval fogadták. Nem úgy lett akkor ez kifejtve, hogy csak úgy kapja a papírt, hanem a részvényt megvásárolhatja, ha akarja. A dolgozók azok idős

dolgozók voltak ők főleg rettentően örültek ennek, mert akkor ott kifejtettem, hogy a vállalat tiszta nyereségét öt felé osztanák szét. Kifizetnék az adókat, kifizetnék a különféle fenntartási ilyen meg olyan adókat. Egy rész viszont nyereségként ott tartának a vállalatnál, amit szétosztának a részvénytulajdonosok között. De ezen kívül tartalékolnának olyan alapot, amelyből a dolgozók, tehát azok, akik két, három éves üzemi dolgozók egy kisebb összeg után, 5 év után egy nagyobb összeggel, 10 év után még nagyobb összegben vásárolhatnak részvényt. De ez alatt az idő alatt nyereségrészesedést is kaphatnának a dolgozók, ki mennyit teljesített az alapján.

Több mint 800 ember volt ott, nagy ováció volt, a párttitkár nem mert, vagy nem tudott hozzászólni. A lényeg az, hogy gyorsan befejeződött a gyűlés, gyerünk dolgozni. Közben a városban történtek az események. Éjszaka a gyárkapu előtt voltak, hogy be akartak jönni meg ilyen, olyan dolgok nem tudok róla, mert délelőtti voltam. Előtte, jött, hogy vonuljunk fel a Széchenyi térre és követeljük a budapesti forradalom elismerését és különféle követelések hangzottak akkor el. A dolgozók egyből azt mondták, leáll a munka és kivonulunk.

Fodor Imre: Ezek a tüntetések folyamatosan mentek. Én leginkább délután kapcsolódtam be, mert mint ahogy mondtam mi dolgoztunk nappal az áramszolgáltatónál. Itt közbevetőleg csak azt jegyzem meg, hogy még a kijárási tilalom alatt is volt kijárási papírunk, mert ugye az áramszolgáltatást helyenként biztosítani kellett.

Mi folyamatosan dolgoztunk nem emlékszem rá, hogy ne dolgoztunk volna, szóval sztrájk volt de szolgáltatás működött, olyan jellegű hálózat építések vagy hálózat rekonstrukciók nem voltak, ami átépítéssel járt, csak magát a szolgáltatást biztosítottuk. Én akkor az úgynevezett Szeged városi kirendeltségen dolgoztam, ahol a lakásoknál fellépő villamos hiba javítását végeztük el. Úgynevezett sötét címek voltak ezek.

Este is voltak nagy tüntetések. Én bent laktam városban, én úgy észleltem ezeket a tüntetéseket, hogy nagyon sok ember jött be a külvárosból: a Kendergyárból, a Ruha- gyárból, a Budapesti útról, Jutáárú-gyárból, a Textilművekből. Szóval rengeteg ember jött azokról a munkahelyekről, ahol műszakok voltak.

Bálint László: 24-én a tüntetés úgy zárult, hogy a tömeg tíz órára elvonult a legnagyobb szegedi gyárhoz, a Bakai kendergyárhoz megint azzal a céllal, hogy a munkásokat engedjék ki, hogy ők is csatlakozzanak a tüntetéshez. Ekkor a rendőrök megpróbálták szétoszlatni a tömeget, de ez nem sikerült. Akkor jöttek a katonák, azok már lövöldöztek a levegőbe, nem sikerült, és akkor utoljára, végül nem volt más lehetőség, kihozták az őthalmi laktanyából Herceg Imre államvédelmi százados vezetésével a belső karhatalmistákat, na azok aztán rendesen szétverték bennünket. Ezzel nem ért végett az államvédelmi akció. Az éjszaka, késő este folyamán ugyanis az államvédelmisták rá- törték a szegedi diákszállókra, egyetemi diákszállókra. Felforgatták a szobákat, falhoz

állították az egyetemistákat, lövöldöztek a mennyezetbe, szóval igen brutális és nagy felháborodást kiváltó eseményre került sor, ami megfélemlítési célú volt, de a jelentősége az, hogy akkora felháborodást váltott ki a városba, hogy kénytelen kellett lenni a hatalomnak az államvédelmi karhatalmistákat vissza kellett vonni a laktanyájukba és többet Szegeden nem vethették be őket. Akkora ellenszenvet váltott ez ki. Ugye nem egy fővárosról volt szó, egy viszonylag kisebb városról, ahol nagyon sok ember ismer jóformán mindenkit. Ezért került sor aztán arra, hogy Szegedre vezényelték a kiskunmajsai lövész ezred, a 31. számú lövészezred, először az első, majd a második zászlóalját is, mert így kerültek végül is a kiskunmajsaiak Szegedre. Tehát ez történt még 24-én este.

Fejér Dénes: Aztán még nagyon érdekes volt, jellemző a hangulatra, amikor talán, 25-én, vagy 26-án, amikor Rákosit formálisan leváltották, és Kádár lett a főtitkár³⁴. Én akkor a Klauzál téren voltam. Ott szintén, késő délután mondta a rádió be, hogy Kádár János stb., stb. Hát ott, a Klauzál téren, hát ott volt olyan négy-ötezer ember, egyébként majdnem mindig, majdnem mindenhol, nem mindenhol ezrek, de úgy néhány száz ember csoportokban. Ők aztán egy-egy ilyen célzott vonulással csatlakoztak a nagy tömeghez. De ott olyan örömujjongás volt, én megmondom őszintén, hogy magam is örültem ennek. Én annak idején újságíróskodtam, amikor Kádár börtönben volt, és Kádár kijött a börtönből. Tehát Kádárt mi, szintén ilyen tisztességes, mint az Ábrahám Tónit, egy jó kommunista vezetőnek tartottuk, akiben esetleg lehet bízni abban, hogy jobb irányba, eredményesebb irányba vezeti az országot.

Vasvári Vilmos: Rendkívüli esetekben, amikor rendkívüli állapot van, akkor a honvédség, illetve a katonaság veszi át a hatalmat vagy az irányítást, tehát a katonai közigazgatás következik. És végső soron, ahol a fegyver, ahol az erő azok parancsolnak, azok dirigálnak. Ezt tudtam, hogy így következik, már 24-én különböző katonai megbízottakat, nem is tudom, hogy mi volt a pontos nevük, katonai megbízottakat kirendeltek, katonai tiszteket kivezényeltek vállalatokhoz, cégekhez, amelyek stratégiai szempontból fontosak voltak. Ezek a katonák, mint katonai biztosok jelentkeztek, ott mondták, hogy itt vannak ők, és akkor tájékoztatták a vállalat részéről, hogy mi történik. Például a szállítóknál volt a TEFU, vagy nem tudom micsoda, hogy ennyi gépkocsijuk van, idemennek, odamennek, ezt szállítanak, tehát egy ilyen katonai ellenőrzést vezettek be. De ez egy roppant laza katonai ellenőrzés volt, és ezzel foglalataskodott, és ezt érzékelt a katonák tömege, tehát semmi mást. Hogy mi történt magasabb szinten, az egy más kérdés.

³⁴ Október 25-én 12.32-kor a rádióban felolvassák az MDP PB közleményét: a KV felmentette Gerő Ernőt, és Kádár Jánost választotta első titkárrá. [12]

Fejér Dénes: Közben a háttérben alakult egy ilyen katonai diktatúra³⁵. Ami egyébként kijárási tilalmat rendelt el, szóval úgy úrrá lett a városon. Megmondom őszintén, hogy nem nagyon törődünk vele. Szóval ez, hogy nem szabadott gyülekezni, meg nem engedték ki az utcára, ez senkit nem nagyon érdekelt, tehát majdnem azt mondom, hogy ez ilyen hatástalanná vált, csak fenyegetés maradt a katonai diktatúrâ. Na most nyilván ôk, a régi kommunista vezetés megbízásából, vagy kérésére szolgáltatott ilyen katonai segítséget. De én ezt csak itt tapasztaltam, és még egynéhány helyen, amit csak később mondtak el.

Vasvári Vilmos: Én úgy tudom, hogy az ávósok nem cirkáltak, csak a katonák cirkáltak. Az ávósoknak kék volt a parolijuk, ismerték ôket, de az ávósok nem cirkáltak. A rendôrök se nagyon cirkáltak, a rendôrök teljesítették a szolgálatot, járôröztek az utcán. És ez is a Halásznak az érdeme, hogy ott ávósok nem, csak katonák cirkáltak, akik jóindulattal és a katonaság az nem politikai indíttatással rendelkező csapat volt, tehát ez így történt.

Bálint László: Amikor a polgári politikai és közigazgatási hatalom már képtelen volt úrrá lenni a helyzeten, és Szegeden is létrehozták a katonai közigazgatást, akkor ennek a vezetője, ha tetszik, ha nem Halász Gyula főhadnagy, volt helyőrségparancsnok lett. Tehát igen jelentős pozícióba került 25-én, és 26-án már ebbe a szerepkörben végezte a munkáját. Van itt még egy érdekes félreértésre okot adó névazonosság. Először is a katonai közigazgatás Szegeden is, de máshol is az országban a forradalom győzelme előtt jött létre és működött. Néhol, például Hódmezővásárhelyen más néven jött létre, ott például katonai tanácsnak nevezték, tehát még jobban hasonlít a neve, a forradalom során létrejött szervezethez. A Forradalmi Katonai Tanácsok pedig a forradalom győzelme után alakultak meg és kezdték meg a működésüket. Mert ez az alapvető különbség, hogy az egyik a forradalom ellen munkálkodott, a másik a forradalom megvédése és érdekében munkálkodott. Ez az alapvető különbség.

Vasvári Vilmos: Érdekes dolog volt Szegeden. Ez egy különleges dolog, nem tudom, hogy odafigyeltek-e a történészek, a kutatók erre, de jó lenne, ha odafigyelnének, és ezzel is foglalkoznának. Szegeden a legmagasabb katonai egység ez a honvéd gépkocsi iskola volt, ez azt jelenti, hogy HM közvetlen, tehát a honvédelmi minisztérium közvetlen parancsnoksága alatt áll és ezért volt ez a legmagasabb katonai egység. Amikor a katonai parancsnokot kinevezik akkor a legmagasabb katonai egység parancsnoka veszi át a városparancsnoki teendőket. Ebben az esetben ezt Halász Gyula főhadnagynak a reszortja lett, ô vette át a katonai parancsnokságot.

³⁵ Október 25-én lépett életbe a katonai közigazgatás, ami délután öttől reggel hatig közlekedési tilalmat rendelt el.

Amikor átvette a katonai parancsnokságot, akkor ez azt jelentette, hogy minden fegyveres erő felett rendelkezett, tehát rendelkezett az államvédelmi hatóság felett, a rendőrség felett és a hadsereg felett. Ő ebben az időben, tudomásom szerint és hát ez körülbelül így is van, bevonult a legmarkánsabb és a legerősebb központba, mégpedig az Államvédelmi Hatóság Csongrád megyei főosztályára, vagy nem tudom már minek becézték. Vitte a maga segéd tisztjét meg esetleg egy-két segítő tisztjét és ott az Államvédelmi Hatóság parancsnoka vagy a főosztályvezető parancsnoknak az irodájába rendezkedett be, és hát onnét próbálta egységben tartani az államvédelmi hatóságot, a rendőrséget és a katonaságot. Katonaságról már beszéltem, hogy ott tulajdonképpen nem volt egyetlen egy olyan első osztályú hadra fogható egység, amelyik gombnyomásra kivonul az utcára, és teljesen kész van, minden harci feladatot teljesíteni tud. Itt nem volt ilyen. Egyetlen egy ilyen hadra fogható egység az öthalmi laktanyában, egy ilyen belső karhatalmi vagy ávos, nem tudom már hogy milyen laktanyában volt, azok úgy egységben szerepeltek. A rendőrség a maga módján végezte a maga dolgát, az Államvédelmi Hatóság viszont tudomásul vette a Halász parancsnokságát. Én szerintem a Halász és M. Szabó őrnagy az ávo parancsnoka egy hallgatólagos kompromisszumot, paktumot kötöttek. Átlátták a helyzetet, nagyon odafigyeltek mindenre. Halász egyébként egy gyakorlott katona volt, dacára, hogy csak főhadnagy, egy intelligens ember. Széles látókörű, műszaki ember volt, de járt Koreában és jó kapcsolatai voltak a honvédelmi minisztériumban is. Szerintem ez a paktum azt jelentette, hogy nagyon alaposan átlátták, hogy mit lehet tenni, és mit nem lehet tenni. Egyrészt figyelték a pesti eseményeket, az országos eseményeket, ehhez igazították az ő taktikájukat. Ez a taktika azt jelentette, hogy vigyázz, mert ha én lövök, rám is lőnek. Ez elkerülendő. Én szerintem ez a paktum eredményezte azt, hogy Szegeden tulajdonképpen nem volt fegyveres harc. Azt meg kell jegyezni, hogy egy ilyen helyzetben, ilyen rendkívüli helyzetben egy csotrogányról elhangzott géppisztolylövés, amely eltalál egy embert vagy két embert, végzetes lehet. Ez olyan harcot indít meg, hogy akkor kő kövön nem marad. Ezt elkerülték, ezt meg tudták oldani, hogy nem lőttek. Volt egy sortűz, ezt tudom. Ez a sortűz úgy lett levezényelve, hogy a fejek fölé kellett lőni. Igaz, nem szegedi egység lőtt, hanem azt hiszem kiskunmajsaiak, vagy nem tudom már kicsodák. De egy őrült volt, aki ezt a parancsot nem tartotta be, és belelőtt a tömegbe, ettől halt meg szegény Schwartz Lajos. De egyébként, ha ez a sortűz olyan sortűz amilyennek kellett volna lennie, tehát belelőnek a tömegbe, ott legalább ötven ember meghal és ebből olyan harc kerekedik ki Szegeden, hogy kő kövön nem marad és rengeteg emberáldozata van. Ebbe tudott a Halász és M. Szabó valamilyen paktumot kötni, ezt látták át. Én nem védem az M. Szabót, mert hiszen tudom, hogy mint ávos, az előéletében nagyon sok embert juttatott a börtönbe, sőt talán még akasztófára is. Ez egy másik kérdés. De hogy Szegeden így alakult a helyzet ez nagymértékben neki is köszönhető, de elsősorban Halász főhadnagynak.

Bálint László: A munkástanácsok spontán módon alakultak, és a következőkben is nagyon fontos szerepük volt, mert hiszen a vállalatokat eddig úgynevezett munkásszármazású igazgatók vezették. Ezek a munkásigazgatók ezek kiváló káderek voltak politikai szempontból, de nem szakmai szempontból. Ebből következően a munkástanácsnak az első dolga az volt, hogy ezeket a kádereket mind felmentették a beosztásukból, alacsonyabb beosztásba helyezték, vagy kitiltották az üzem területéről, elbocsátották őket. Ez nem csak az igazgatókra vonatkozott, hanem nagyon sok esetben a személyzeti osztályvezetőkre, káderesekre, rendészekre, párttitkárokra, pártbizottsági titkárokra és egyebekre. Tehát a munkástanácsok voltak azok, akik tulajdonképpen megtisztították az egyes vállalatokat ezektől az addig ott basáskodó, hatalmat gyakorló, minden hozzáértést nélkülöző emberektől³⁶.

Fejér Dénes: Akkor én a Szegedi Nyomdában dolgoztam, ahol meg kellett alakítani a munkástanácsot. Engem ebbe bevontak, és a munkástanácsra való főlészólitás szövegét, azt én szövegeztem meg, és egy Gabnai János³⁷ nevű szedő, gépszedő szedte ki. Az is itt van valahol el van rakva, mert hát akkor, régen eldugtam. És titkos választás, tehát szavazás volt, ilyen blokkonként a különböző termelő egységekben. Én ugye, mint korrektor, oda tartoztam, ilyen hivatali, ügyintézői, s a többi. És mindenhol meg volt szabva, hogy hány onnan, két embert kellett megválasztani a munkástanácsba. Akkor bekerültem a munkástanácsba. Lett egy 16 tagú munkástanács, és a 16 tagú munkástanács már az első ülésen választott egy igazgatói tanácsot. Ott leváltották egyébként az akkori vezetőket. Tehát megmondták az igazgatóknak, hogy hát akkor menjél vissza a regálhoz, és szedjél továbbra, mint ahogy eddig. Vincze Györgynek hívták egyébként. 'Hát hogy?!' Mondták, hogy úgy, ahogy eddig, csak nem képzeld, hogy mi nem tudunk igazgatni, csak te tudsz? És akkor ezt a Gabnait megválasztottuk igazgatóknak, a két, hogy mondjam, legérintettebb, ez a Vincze, meg egy Priskin Sándor nevű, ő volt a párttitkár, ők visszamentek szedni, és semmi nem történt, tehát senki nem bántotta őket, semmi. Egyébként az az érdekes, hogy a nyomdából később aztán csak engem vitettek el. A Vincze, meg a Priskin. És én voltam az, aki a munkástanácsban, az igazgatótanácsban megakadályoztam, hogy ezeket kirúgják, mert ki akarták rúgni, nagyon haragudtak rájuk, hát ugye norma volt, meg mit tudom én. És ők vitettek el. Ezt csak úgy érdekességként mondom, mert mindenki ellenük volt, csak én nem.

Fodor Imre: A DÁV-nál a munkástanács megalakult és tudomásom szerint Hegedűs István kollegánkat és Nagy Balázs nevű kollegánkat választották meg a munkásta-

³⁶ Pajkó Péter: (Újszegedi Kender-és Lenszöví Vállalat) „Néhány párttagot, aki kompromittáltatta magát korábban, kikísérték a gyárkapun és megkérték őket, hogy néhány napig ne jöjjenek be.” [6]

³⁷ Érdekesség, hogy a Németh András által magánkiadásban 1991-ben kiadott, Kendi József életéről szóló 'Nemzetőr voltam Szegeden' című könyv nyomdai munkáinak felelős vezetője is Gabnai János, a fenti Gabnai János fia.

nács elnökévé. Nagy Balázs nevű kollégánk emlékezetem szerint motorszerelő volt, mert ugye gépjárműveket is javítottak ott a DÁV telepén. Hegedűs István elektrotechnikus, akinek nagyon jó szakmai felkészültsége volt. Ő tudott azokon a dolgokon javítani, vagy rontani, amely az áramszolgáltatással összefüggnek. Hegedűs, egy nagyon csendes, jó szándékú, jóakarátú ember volt, de nagyon-nagyon a forradalom eszméi mellett volt. Amikor a kendergyárnál volt az az atrocitás ő kapcsolta le az áramot, mert tudta hogy hol lehet megszüntetni a nagyfeszültségű oldalon, hogy ott az az egész terület vagy maga a kendergyár sötétbe boruljon, hogy oda ne hatoljanak be az ávósok, vagy ne legyen esetleg lövöldözés vagy csúnya verekedés. Ezeket a sötétség miatt ugye nem tudták megvalósítani. Sőt voltak olyan esetek is, amikor az utcai világítást kapcsolták le – én azon nem voltam ott –, hogy ne lássák és ne tudják a tüntetőket szétverni esetleg beléjük lőni. Arra emlékszem világosan, hogy radikálisabb nézetek is felmerültek a DÁV-nál, többek között mondták ott, hogy menjünk ki az öthalmi ávós laktanyába és kapcsoljuk ki az áramszolgáltatást. Hegedűs Pista is ott volt, szegényt Isten nyugtassa már sajnos nincs köztünk, volt annyira előrelátó, hogy mondta: 'Meg ne próbáljátok! Mert egy távcsöves puskával úgy szednek le benneteket, mint a madarakat, vagy bármilyen tárgyat.' Mert azt ugye csak úgy lehetet, hogy felmész az oszlopra vagy az oszlop alá a nagyfeszültségű kapcsolót kikapcsolni. Azt mondta, még amire emlékszem, hogy akinek nagyon kell, és ki akar még menni, ám menjen. De vegye tudomásul, hogy ezzel egy nagyon nagy célpontot ad és nem biztos, hogy onnan élve visszajön.

A későbbiekben a DÁV munkástanácsa jól működött, alapjában véve a feladatunk az volt hogy az áramszolgáltatást biztosítsuk. Hegedűs István és Nagy Balázs nevű kollégánk rendben tartották a bent lévő forrongásokat is. Belső munkások nem voltak, a javítóműhelyek nem működtek, de az áramszolgáltatás és az energiaellátás rendben ment a városban. Főleg a klinikákon, a kórházaknál, ahol létfontosságú volt, hogy energiaellátás legyen. Az energiaellátás javítása érdekében többször voltak kikapcsolások, áramszünetek, amelyek nem a forradalom miatt voltak, hanem hogy bizonyos szintű energia-megtakarítás legyen, hogy az energia csak azokra a helyekre jusson el, ahol feltétlenül szükséges volt. Akkor itt a Klauzál téren volt a DÁV központja. Ez csak irodaház volt, itt voltak a DÁV központi irányítói: a vezérigazgató, a személyzetisek, a pártvezetőség. Pusztai János volt a párttitkár azt hiszem, hogy kint is dolgozott ő a Kossuth Lajos sugárúti DÁV-nál. Itt egész éles hangú munkásgyűlés volt. Az emberek érthető okokból nem szerették ezt a párttitkárt és szinte lincshangulat uralkodott ott bent a DÁV kultúrtermében. Itt bizony keresetlen szavakat mondtak ott az embereknek. Hegedűs Istvánnak voltak érdemei, aki csitította az embereket, továbbá a DÁV főmérnökének Hörömpő Józsefnek³⁸, akik szintén mondták, hogy csillapodjanak, de hát mindenkiben forrongott az indulat és eléggé rossz emlékek voltak az em-

³⁸ Hörömpő Józsefről, a DÁV üzemigazgatóság egykori főmérnökéről nevezte el a József Attila sugárúti transzformátorállomását 2005-ben az áramszolgáltató mai megfelelője a DÉMÁSZ.

bereknek a tudatában. Hörömpő, lehet hogy nem volt benne a munkástanácsban, de mindenesetre nagyon emberséges és az emberek által nagyon tisztelt és szeretett személy volt.

Itt egy nagyon komoly és radikális hangú munkásgyűlés volt. Alapjában véve a munkástanácsot is itt választották meg. Én tagja voltam a munkástanácsnak de nem töltöttem be vezetői pozíciót, mert nagyon fiatal ember voltam, egy kezdő szakmunkás. Éppen, hogy betöltöttem a 19. évemet és a forradalom eszméit éltettem. És reméltük, hogy ennek a szovjet elnyomásnak vége lesz.

Ezt gondolták az ott lévő emberek és ezért választottak az ott lévő népszerű emberekből, munkásokból, értelmiségből való embereket a munkástanácsba, hogy ők majd vegyék át az irányítást. Az igazgatókat, meg ilyeneket le akartuk, sőt le is váltottuk. Az összes szegedi gyárban alakultak munkástanácsok.

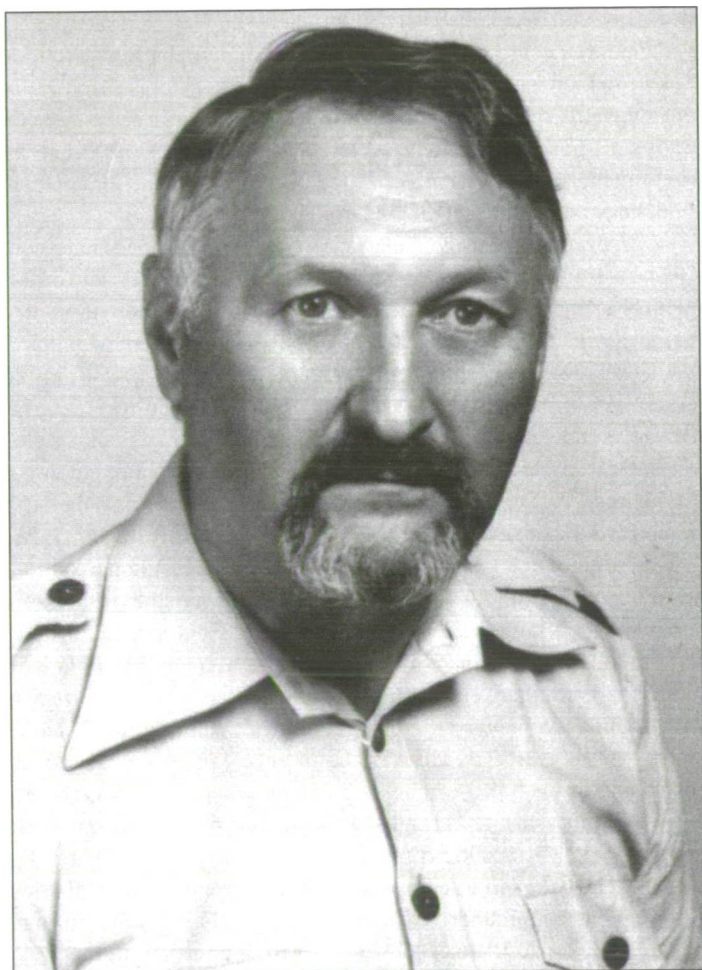
Itt a DÁV-nál is, ezután nem az igazgatók, nem a volt párttitkárok, meg a kommunista vezetők adták ki az utasításokat, hanem a munkástanács vezetői, hogy azért menjetek el dolgozni, ne legyen sötétség, javítsátok meg a hálózatot, szóval ilyeneket. Mi megcsináltuk, mert ez természetes dolog volt az emberség és a szakmából adódó elvárásoknak. Hát aztán voltak olyanok is – én az nem láttam csak hallottam – hogy volt párttagok szétépték a párttagkönyvüket és ők ebben nem akartak részt venni csak azért csinálták, mert az egzisztenciájuk függött ettől. Meg hát azért tette, mert muszáj volt. Ilyeneket hallottam, konkrétan nem láttam a megnyilatkozást. De mindenesetre azok az emberek, akik a pártállami életben nagyon exponáltak voltak, azok akkor félreálltak. De az élet, a munka és az embereknek a jóhiszeműsége, a munkavágya az működött és amit kellett az meg lett csinálva. Természetesen a távlati dolog az volt és azt hiszem, hogy más üzemekben is erre tendált a munkástanács intézkedése, hogy igenis vegyünk fel a munkát, és főleg hogyha konszolidálódnak a viszonyok, Nagy Imre lesz a miniszterelnök, és megalakul az új magyar kormány, amiben Bibó István is miniszteri helyet kap majd, akkor természetesen megy az élet tovább úgy tovább ahogy eddig ment.

Természetesen iskola akkor nem volt és iskolába nem jártunk. Mert én jártam a dolgozók középiskolájába mivel származásom miatt nem vettek fel nappali tagozatra, aztán inasnak mentem, szakmunkás voltam, de a Radnóti illetve akkor a Klauzál Gábor Gimnázium esti tagozatára én már akkor már jártam azt hiszem '55-ben kezdtem el. Tehát mindenféleképpen az volt, hogy az élet az normalizálódjon.

Még annyit a belső életünkről, tehát a munkástanács életéről, hogy bent aludtunk szinte, tehát ilyen ügyeleti rendszer volt, hogy mindig tudjunk készenlétbe lenni és bárhova hogyha ki kell menni akkor hát ott legyünk. Mi erre az időre kaptunk is fizetést. Aztán mikor „normalizálódott” az élet, visszatért a Kádár-rendszer akkor ezt az úgynevezett sztrájk pénzt, amit akkor kifizettek – főleg azoknak fizették ki, akik dolgoztak – tőlünk kíméletlenül levonták. Úgyhogy aztán hónapokig szinte alig kaptunk fizetést.

Fejér Dénes: Na most érdekes volt, mert a honvédség is telepített egy géppuskát a nyomdába, és azt szembe állították a kapuval, az egy zárt, szárazbejárat volt. Egy géppuskás raj ott tanyázott, egy Ormándi nevű főhadnagy parancsnoksága alatt. És amikor kezdődtek a nagy tüntetések, be akartak jönni a nyomdába, hát akkor a katonákat az Ormándi odafektette, nem tudom, milyen paranccsal, hogyha jön valaki, de hát mindegy, hogy ők védjék meg a nyomdát. És mi azt láttuk, hogy először eltűnt az Ormándi, a nyomdának ugyanis volt egy hátsó bejárata, aztán akkor mindenki egyenként elment, és ott maradt a géppuska behevederezve, tehát lőkész állapotban. Nahát, mondom, ezt takarítsuk el innen, mindjárt, ugye akárki ide bejön. És hogy ne jöjjenek be, mert ugye ez volt a félfő, hogy bejön a tüntető tömeg. A gépek, ugye a rotációs, az egyébként is egy elég kényes szerkezet, és akkor ilyen nagy papír hengereket, két henger-sort begurítunk oda, ebbe a száraz bejáratba. És közben volt egy ilyen negyven centis gyalogjáró. Hát mondom, ha bejönnek, akkor sem tudnak beözönlöni, mert ugye itt egyszerűen nem tudnak bejönni. De már rugdosták az ajtót, engedjete be. Mondom, én megnézem, hogy kik ezek. És akkor fölmentem a kultúrterembe, ami az első emeleten volt, ma is ott az erkély. A nyomdaépület, a Kárász utcán volt, ez az én történelmi erkélyem is. Kinyitottam az ajtót, lefeküdtem hasra, és odakúsztam, hogy lelássak a tömegre. Voltak, vagy úgy öt-hatszázan, de azért nagy hanggal. 'Engedjete be, a nyomda is a miénk!', s a többi. Lementem, volt egy Kis Pista nevű fiatal nemzetőr fiú, nála egy géppisztoly volt, mondom Pistikém, te gyere utánam, kinyitjuk, mert be volt zárva kulccsal a kapu. Kinyitjuk a kaput, mondom, én azonnal kilépek, te meg becsukod a kaput, és bezárod. Ha én négyet kopogok majd, te fogod hallani ezt, akkor nyisd ki, és akkor én visszajövök. 'De ne menj!' 'Én kimegyek.' Hát ez történt, Kis Pista mögém állt, én odaálltam, kinyitotta a kaput, én kimentem, ő azonnal becsukta utánam. Mondtam, hogy én boksoló voltam fiatalkoromban, és hát én együtt bokszoltam ezekkel a szegedi vagányokkal. Hát tudjuk, hogy az ökölvívók azok nem zsúfíúk voltak ugye, és hát én ismertem ezeket. Nagyrészt Móravárosiak, meg mit tudom én, cigánylegények, szóval olyan belevaló gyerekek, akik ott voltak a sorban, és ők akartak bejönni. Húú, Dénes, te itt vagy. Mondom, én, hát, mit akartok? Hát mi vagy te itt? Hát mondom, én vagyok a munkástanács egyik tagja. Polgártársak, azt mondja, mienk a nyomda, itt van a Dénes. És ezzel elmentek. Úgyhogy ez volt az én nyomdavédelmi tettem, amit én akkor úgy nem bizonykodtam, hanem elmondtam így a vállatóimnak. Ne hazudozzon, hát így. Ha az ember nagyon bizonykodott, akkor jól végig is vágta gumibottal, mert erre is volt aztán példa, ez természetes. És hát aztán fordított szándék-előjellel belekerült a határozatba, és hát emiatt aztán leültettek engem.

Fodor Imre: Több csillagleverésen részt vettem. Emlékszem rá hogy a Kálvin téren a városi pártház előtt lévő csillagot is a DÁV-os kollegák segítségével távolították el, verték le. A DÁV-ról is levettük a csillagot, meg a Kossuth Lajos sugárúti DÁV-ról is,

Péter László, dr. (1926-)

Irodalomkritikus, tanársegéd, a karcagi, majd a makói múzeum igazgatója, tudományos kutató, a forradalom idején a szegedi egyetemi könyvtár alkalmazottja, a Tiszatáj szerkesztőbizottsági tagja. A FNB-ban az írószövetség küldötteként vett részt. A forradalom leverését követő idők bíráló magatartása miatt izgatás vádjával 8 hónapra internálták.

a ruhagyárról is, ami a közvetlen közelünkbe volt, meg hát nyilván az összes gyárakról ott a helyi emberek ezeket a csillagokat eltávolították.

Bálint László: Megint egy nagy tüntetés volt a városban azon a délutánon³⁹ és amerre vonult a tömeg, és ott talált egy vörös csillagot, valamilyen intézményen, akkor azt onnan eltávolították. Így történt a Fáklya mozinál, a Vörös Csillag mozinál, a MÁV igazgatóságnál, a Nagyállomásnál, talán a jogi egyetemnél, meg még több helyen. Amerre a tömeg vonult és talált ilyen csillagot, vagy pedig olyan a rákosista korszakból ismert népköztársasági címet, amelyiknek középen a vörös csillag ott volt, akkor azt is összetörték, vagy megsemmisítették.

Végül is valamennyien a diáktársaimmal ott voltunk a tömegben, semmiféle különösebb aktív szerepet addig nem játszottunk. Késő este volt, amikor elérkeztünk a Dugonics térre a központi egyetem épületéhez. Annak a homlokzatán, tehát nem a tetején, hanem a homlokzatán én azt hiszem, hogy Szeged legnagyobb kivilágított csillaga volt elhelyezve, és követelte a tömeg ennek az eltávolítását is. Igen ám, megpróbálták eltávolítani, de többet nem tudtak, minthogy fentről a tetőről valahogy a vörös üvegeket betördelték rajta. Nem volt megfelelő szerszám ahhoz, hogy leszereljék, mert le kellett kötélen ereszkedni oda a csillaghoz a tetőről valahogy és este is volt, sötét is volt, tehát ez a csillag, ez azt az éjszakát úgy úszta meg, hogy csak az üvegeit tördelték be, a benne lévő világítást is kikapcsolták, vagy talán össze is tördelték az égőket. De megígérték ott azok, akik a szerelők voltak fenn a tetőn, hogy holnap reggel világosan leszedjük gyerekek, mert lent kiabáltunk, hogy le a vörös csillaggal, le a vörös csillaggal. Tudni kell, hogy ugye mi a Ságvári Endre nevét viselő gimnáziumba jártunk, az ott volt a Gizella téren⁴⁰, a Hősök kapujánál, ebben az időben mi voltunk harmadikosként a legmagasabb osztály. Másnap reggel, ahogy azt ígérték, hát talán mi voltunk a legelsők, akik ott vártuk, hogy mikor szerelik le a csillagot, és aztán valamikor kilenc óra felé jöttek is a szerelők. Fél tíz felé kötéllel leereszkedtek, a csavarokat megoldották és aztán végül ez a váz, ez a hatalmas szögvasból összehegesztett váz lezuhant oda a bejárat elé a kövezetre és hát mi voltunk az elsők, mert hát legközelebb mi voltunk hozzá, akik odarohantunk és felkaptuk ezt a nagy csillagot és ott forgolódtunk, tanakodtunk, hogy mit csináljunk vele. És akkor valakinek az ötlete elhangzott, hogy dobjuk a Tiszába. Hát, ha azt mondják, akkor dobjuk a Tiszába, és elindultunk vele azt hiszem, hogy az ott az egyetem épülete mellett, Somogyi utca ha jól tudom, aztán az Oskola utcán, akkor még régi házak voltak ott, és szépen felkanyarodtunk a hídra. Azt hiszem akkor már nem díszelgett ott az a hatalmas aranyozott betűkkel az a felirat, hogy Rákosi Mátyás hídja, mert ezt valamikor így hívták. A hidat az ötvenes években, Gerő Ernő építette, ő volt a hídverő, és a híd pedig Rákosi Mátyás hídja nevet viselte. De akkorára, '56-ra már nem Rákosi Mátyás hídja volt.

³⁹ Október 24-én

⁴⁰ Ma Aradi vértanúk tere.

És akkor felértünk a híd közepére, már olyan értelemben a közepére, hogy a folyó közepére és ott elhatároztuk, hogy ide felállítjuk a korlátra, és aztán belelökjük a folyóba. És amikor már ott állt ez a csillag a korláton, a fennmaradt fényképeken lehet látni, hogy igen nagy méretű csillag volt, akkor jött egy motoros, és ránk kiabált, hogy várjatok, várjatok, lefényképezem a jelenetet és akkor csinált két vagy három felvételt. Egy ilyen vi-harkabátos motoros.

Abban az időben divat volt, hogy főleg ilyen motoros emberek az aktatáskájukat úgy hordták, hogy egy ilyen szíj volt belefűzve a fülébe és akkor úgy az oldalára volt akasztva, előkapott onnan egy fényképezőgépet. Akkor se tudtuk, ma se tudjuk, hogy ki volt ez a motoros, de megcsinálta ezeket a felvételeket. Aztán akkor annak rendje módja szerint löktünk egyet a csillagon, így utána néztünk, hogy belezuhan a Tiszába, fodrozódik, hullámszik, eltűnt a hullámsírban. Hát azóta már gondolom, kotorták a Tiszát, már biztos kapták azokat a maradék rozsdás szögvasakat, vagy belepte őket az iszap, nem tudom azóta mi lett a sorsa. A történethez még annyi hozzátartozik, hogy amikor már azt hittük, hogy teljesen megúsztuk ezt a kalandot, '57 szeptemberében, mert már iskolába jártunk, volt egy ilyen vándorkiállítás, amelyet Budapesten készítettek és az ország nagy városába is végig utaztatták. Valami ilyesmi címe volt, hogy 'Az ellenforradalom rémtettei Magyarországon'. Ezt a kiállítást, ez ugye vándorkiállítás volt, ezt mindenhol ahol megfordult, néhány helyi aktualitást tartalmazó táblóval kiegészítették. A Horváth Mihály utcában volt egy ilyen bemutató terem, vagy valami ilyesmi, a szegedi kiállításra ott került sor és oda mindenkit elvittek, minden középiskolás osztályt, hogy lássák a rémtetteket. Mi is végignéztük a rémtetteket, és amikor az utolsó két vagy három táblóhoz értünk, hát a szánk is tátva maradt, mert a mi rémtettünk is látszott fényképen a következő aláírással, hogy 'Szegedi ellenforradalmár suhancok meggyalázták a nemzetközi proletáriátus vörös csillagát'. Nahát a zabszem effektus azonnal dolgozni kezdett. Elkezdtek a fényképek alapján Szegeden keresni bennünket, de nem találtak meg. Miért? Nagy szerencsénk volt, mert még akkor a színes fotótechnika nem működött úgy, mint mostanság. Tudniillik Szegeden azokban az években minden iskolában kötelező volt a diáksapka viselete, és a diáksapkákat csak az különböztette meg egymástól, hogy más-más színűek voltak. Na most a fekete-fehér fényképen nem lehetett eldönteni, hogy ezek a diáksapkák melyik iskolához kötik a diákokat és így aztán akkor volt vagy tizenvalahány technikum, meg minden volt Szegeden az ötvenes években, így aztán a véletlennek köszönhetően nem jutottak a nyomunkra. Ennyit tudok elmondani személyes élményként a csillagverésekről.

Péter László: Azt már nyár óta éreztük, hogy valami változásnak kell lennie, és szabadabb légkör volt, de az, hogy ilyen fordulat következik be, azt nem láttuk előre, és minket is nagy meglepetésként ért. Én meglehetősen későn kapcsolódtam be a dolgokba, tekintettel arra, hogy én napközben az egyetemi könyvtárban dolgoztam, de

munkaidő után mentem haza, Szőregre⁴¹. Nem vettem részt tehát a 23-i esti és 24-i eseményekben sem. Azokról is csak másnap hallottam kollégáimtól, barátaimtól, és olvastam az újságban. Én voltaképpen 25-én kapcsolódtam be. Először amikor 25-én reggel bementem a munkahelyemre, azt láttam, hogy az egyetem központi épületének a tetéről, ahol az egyetemi könyvtár is volt, szedik le a vörös csillagot. Ott találkoztam össze Végh Joachim főiskolai tanár barátommal, és Erdős János zenetanár barátommal, akik szintén szemlélői voltak ennek az eseménynek. Én, megvalloim őszintén, nem értettem ezzel egyet, én Adyra hivatkoztam Joachim előtt is, hogy 'Mióta ember néz az égre, Vörös csillag volt a reménye' ahogyan 'A csillagok csillaga' című versében Ady mondja. De Végh Joachim indulatosan, és dühösen magyarázta, hogy itt most másról van szó, ez itt egy gyűlölt hatalom jelképe, és ezt le kell verni. Ebbe bele is nyugodtam, mit is tehettem volna, semmi közöm nem volt hozzá, csak láttam, amint leverik a csillagot. Gondolom Erdős János barátom, aki – hála Istennek –, még most is köztünk van, él, ugyanígy emlékszik, mint én.

Bálint László: 25-én történt az emlékezetes csillagnak a Tiszába dobása, de ugyan ezen a napon került eltávolításra a Városházának a csillaga is. Nagy tüntető tömeg volt a Városháza előtt a délutáni órákban, követelték a csillag eltávolítását. Ment a huzavona. Először könnygázt dobáltak közénk a rendőrök, meg a katonák, aztán jöttek a tűzoltók a fecskendőjükkel, lelocsoltak bennünket, szétfutottunk, aztán amikor elmentek, akkor visszamentünk. A lényeg az, hogy sikerült elérni a Városházai csillag eltávolítását, ami úgy történt, hogy felmentek leszerelték és ledobták, de az beesett a belső udvarba, tehát ahhoz nem tudtunk hozzájutni.

Fejér Dénes: Amikor lejöttünk az egyik ilyen délutáni forradalmi gyűlésről akkor a Németh Ferenc barátommal, aki újságíró volt a Délmagyarnál, ott beszélgettünk a Városháza előtt. Mondom, hogy kellene valamit alapítani, mert ez a párt már képtelen irányítani. Mondom, hogy kellene egy városi munkás-, városi Néptanács, vagy valamit alakítani. Azt mondja jó ötlet, meg kellene beszélni. 'Menjünk be a Délmagyarba!' Bementünk a Délmagyarország szerkesztőségébe, és ott összelálkoztunk a Kovács Jóska-val, a Fenyvesi Pistával⁴², és kimentünk a most már Kálvária, akkor még Tolbuhin sugárútra. Ott volt a jezsuita rendház. A volt jezsuita rendház. Az ki volt akkor üritve, és a Juhász Gyula Kollégium volt a helyén. És egy Tóth Béla nevű, aki egyébként József Attila díjas író, ma is él, ő volt ott az igazgató. Tehát ott öten, vagy hatan, majd mindjárt számba veszem: Végh Joachim volt ott, Kovács Jóska volt ott, a Fenyvesi, a Tóth Béla, a Suki, a Német Feri volt ott, meg én. A Suki Béla, egy nagyon okos cigánygyerek, aki akkor a pártbizottságnak valami elméleti szakembere volt, és egy nagyon

⁴¹ Akkor még Szőreg önálló település volt.

⁴² „a pártbizottság légynek sem ártó kulturális munkatársa” [1]

kedves, egy nagyon szeretetre méltó ember. Mondom, hogy valamit csinálni kellene, és hát akkor valaki fölvetette, hogy forduljunk a pártbizottsághoz, az Ábrahám Tónihoz, ahogy mi hívtuk, és hát vele kellene egyeztetni. Mondom a Bélának, a Tóth Bélának, hogy hát hívd föl, ott van ő a Városházán. Azt mondja, felhívom, de te beszélj vele! Én jó beszélő viszonyban voltam az Ábrahám Antallal. És fölhívta, és ideadta nekem. Mondom, hogy hát Tóni, mi vagyunk itt néhányan, felsoroltam a neveket, hogy kik vannak itt, mondom, szeretnénk megbeszélni, mert itt már látszik, hogy ugye nem tudjátok ti ezt tovább csinálni, hát majd mi segítünk ebben. Nem mondtam, hogy hatalom átvétel, meg nem voltak ilyen szövegek, az ember ezeket a fogalmakat csak később tanulta meg, mondom és akkor mi ebben részt vennénk. Mondom, gyere ide akkor hozzánk, veled jól lehet beszélni, azt mondja, dehogy mögyök! Ilyen ízes szögediesen beszélt. Hát mondom, miért nem? Azt mondja, hát hogy letartóztatatok? Hát mondom Tóni, mivel tartóztatnák le, itt vagyunk heten, még pisztolyunk sincs, nemhogy letartóztatni? Nem mögyök én oda sehova – azt mondja –, gyertek ti be, ha mertek! Hát mondom, miért ne mernénk? Hát mondom, bemegyünk! És akkor, de ez már olyan kilenc óra felé volt, akkor bementünk így csoportosan a Városházára. Amikor jöttünk be a Tolbuhin sugárúton, és kereszteztük a nagykörutat, akkor jött egy tüntető csoport az állomás felől, és a Kováts Jóska odament hozzájuk, hogy polgártársak, megyünk tárgyalni a hatalom képviselőivel a Városházaára, gyertek oda! Mi mentünk tovább, ők mentek tovább a körúton, és miközben ott fönt tárgyaltunk, meg is jelentek ott, és jelentősen, tehát nem csak az a csoport, hanem még sokan hozzájuk csatlakoztak, úgy-hogy ott egy olyan három-négyezres csoport állt ott, a Városháza előtt.

Németh Ferenc: Ez azt hiszem, hogy úgy csütörtök táján lehetett talán, tehát nem az első, talán nem is a második napon, hanem harmadik napon, persze többször volt ott is tüntetés, kiabáltak. A Kárász utcán volt a szerkesztőség. Kimentem és úgy láttam, hogy ott egy ilyen munkás, traktorista overallos valaki van, akire úgy hallgatnak, és erre mondtam, hogy hát mindenki nem tud bejönni, jöjjön maga meg még egy-két ember. Ezzel behívtam a szerkesztőségbe, ahol egy kis vita volt, én azt mondtam, hogy jó, hát rendbe van, hogy tüntetnek, de hát ezzel nem történik semmi, és egyébként csak egy felfordulás van így a városban. Valami célt kéne elérni, az a véleményem, egyébként előtte láttam a SZOT-nak egy felhívását a telexen szintén, hogy itt is munkástanácsokat kéne alakítani azokból egy városi munkástanácsot, akiket megválasztanak, abba bízni fognak az emberek és akkor újra, hogy úgy mondom lesz valamiféle rend a városban, mert pillanatnyilag a jelenlegi vezetésnek nincs a kezében a hatalom.

Miután bejött a Kováts, ott volt egy kis vita és onnan én felhívtam a Tóth Bélát, aki egyetemről fölöttem járt ismertem, a Juhász Gyula Diákotthonba és ennek alapján átmentünk oda. Valószínűleg a tüntetők is jöttek utánunk az utcán, ahol jelen voltak a MEFESZ és DISZ vezetők is és egy negyed órás, fél órás megbeszélésnek az lett az

eredménye, hogy rendben van, tényleg azt kéne csinálni, hogy alakuljanak mindenhol munkástanácsok és alakuljon egy városi munkástanács is. De akkor a vezetőkkel, akik vannak, tehát polgármesterrel, illetve tanácselnök volt, meg kell beszélni ez, hogy, mert hát nincs pillanatnyilag hatalmuk ebben a helyzetben. A Tóth Béla hívta fel emlékezetem szerint a tanácsot, most már nem emlékszem, hogy a Dénes Leó tanácselnökkel vagy a helyettesével beszélt. Talán az Ábrahám nevű titkár volt, lehetséges. Mi a szegedi Városházával beszéltük meg a dolgot és oda mentünk, a tömeg ugyancsak követett bennünket az utcán. A katonaság a kapuban, nem is tudom, lehet, hogy meg is motozott bennünket, tehát így végignézett, felmentünk és akkor legalább fél órás beszélgetés és vita volt.

Fejér Dénes: Amikor odaértünk a Városháza elé, akkor be volt zárva a kapu. És hát ugye kopogtunk, vagy csöngettünk, nagy csend volt, és hallottunk ez a zárdugattyúnak a hangját, ahogy csőre töltöttek. Soha nem felejttem el, amikor Végh Joachim, aki nekem történelem tanárom volt a főiskolán, mondta, hogy ezek le fognak lőni bennünket. Azt mondja, te hoztál valami fegyvert? Nem hoztam semmilyen fegyvert. Azt mondja, én hoztam, és egy nagy kést elővett. Ez egy nagyon kedves ember ez a Végh Joachim, én nagyon szerettem, szegény ő is meghalt már, de ő szerette ezeket a teátrális dolgokat, szóval nagyon jó tanár volt, történelmet remekül adott elő. Na, elég az hozzá, hogy kinyitották a kaput, és valóban, a lépcső két oldalán, hát nem tudom, hogy milyen sűrűn, három-négy lépcsőfokonként állt egy katona, így földnek, vagy lépcsőnek tartott fegyverrel, és látszott, hogy ezek esetleg föl vannak arra készülve, hogy ha kell, akkor lőnek. De hát mi semmiféle, hogy mondjam, veszedelmet nem tanúsítottunk, mi szépen felsétáltunk a lépcsőn. Bementünk a polgármesteri irodába, és ott volt az Ábrahám Antal, és ott volt a Tombácz Imre bácsi, akit én szintén nagyon kedveltem, egy öreg szabó volt, egy nagyon tisztességes, volt szociáldemokrata, meg még egy-két ember, nem emlékszem már rá, mert a tárgyaló az Ábrahám és a Tombácz Imre volt. És akkor ott elkezdtünk egyezkedni, hogy hát mi lesz, hogy lesz, munkástanács, és ők úgy egyet is értettek ezzel. Nem szívesen, meg úgy vonakodva, nem nagyon, de világosan látszott, hogy nincs erejük, nincs támpontjuk.

Németh Ferenc: Hogy mondjam, ugyanazokat mondtam el én, aztán a többiek is, hogy pillanatnyilag, a jelenlegi hatalom nem ura a helyzetnek, nem tud rendet tartani, hogy mégis egy normális élet visszatérjen, ahhoz az kell, hogy válasszanak mindenhol munkástanácsokat, s a többi és erre adjanak ki egy felhívást. Most végül, mert kint közben ordítozott folyton a tömeg, végül ebbe belement a tanácsi vezetés és az volt, hogy kimentünk mindnyájan az erkélyre és elmondtuk ezt a tömegnek. Amennyire egyáltalán lehetett, mert közben folyton kiabáltak, tehát még fújoztak is, meg éljeneztek is, össze-vissza, nem igen értették, hogy mi van. Végül azért valahogy megértették és ez

egyébként elhangzott a tanácsi vezetők szájából is, ezt csak azért mondom, mert a vádiratban az volt, hogy a hatalmukat elvettük, tulajdonképpen azt lehetne mondani, ha lett volna akkor ilyen, akkor békés rendszerváltás lett volna, ha nem lőnek azután.

Fejér Dénes: És akkor hallottuk, hogy lentről már fölhangzott a tömeg. És akkor a Kováts Jóska kiment az erkélyre, és mintegy beszámolt ott a tömegnek, hogy hát igen, egyezségre jutottunk, és hát holnap megalakítjuk a munkástanácsot, vagy azt hiszem hogy akkor még azt mondta, hogy a városi Néptanácsot, és hát ez lesz az új városvezetés, ez volt a lényege, hogy ez lesz az új hatalmi szervezet. És aztán a Németh Feri beszélt még, csak úgy, mert kint nem volt világítás az erkélyen, és akkor zseblámpával világították, hogy lássák lentről, hogy ki beszél. Szóval olyan felemás volt ez az egész, de hát lényegében megtörtént, hogy holnapra, tehát másnapra, minden szervezet küldjön küldöttet, egy vagy két küldöttet, létszáma szerint a Városházára, mert megalakul ez a városalakító testület.

Bálint László: 25-én a forradalmárok végül beszéltek a pártvezetőkkel, ami azért jelentős, mert tulajdonképpen ez az első történet, ami arra mutat, hogy megingott a hatalom. Hiába volt ott a katonaság, egyszerűen tárgyalásba kényszerültek és már látszott annak a jele, hogy meghátrál a hatalom, és belementek abba, hogy valamiféle új hatalmi struktúrát hozzanak létre abban a reményben, hogy ebbe majd ők is beépítik a saját embereiket, tehát részesei lesznek a hatalomnak. Tehát 25-én este a hatalom úgy tűnt, hogy meghátrálni kényszerül. 26-án reggel azonban megváltozott a helyzet, mert Gyurkó Lajos vezérőrnagynak a 3. hadtest parancsnokának megérkezett géptávírón a tűzparancsa és Kovács Pál őrnagy a kiskunfélegyházi hadosztály politikai osztály vezetője személyesen is elhozta a tűzparancsot Szegedre. Ami azt tartalmazta, hogy lövetni lehet, fegyvert lehet használni a tüntető, vagy forradalmi tömeg ellen. A helyi katonai közigazgatás illetve politikai hatalom dönti el, hogy él-e ezzel a lehetőséggel, vagy nem él ezzel a lehetőséggel. Ez rájuk volt bízva. És fel volt adva a kérdés, hogy most mi legyen. Nagyon érdekes, hogy amikor dönteni kellett ebben a kérdésbe, akkor az addigi kommunista politikai hatalom is megosztottá vált. Volt aki azon az állásponton volt, hogy idáig nem szabad elmenni, hogy a tüntető munkásokba belelőnek. Pártbizottsági munkatársak is voltak ilyenek, akik ezt mindenképpen meg akarták akadályozni. Ezzel szemben voltak, akiknek utolsó lehetőségként a hatalomhoz való ragaszkodás, a hatalom megtartásának utolsó lehetőségeként élni akartak ezzel a lehetőséggel és a tűzparancs adta lehetőséget kihasználva próbálták még tovább fenntartani a hatalmukat. És ekkor kezdődött meg a huzavona, hogy akkor most mi legyen. Ez volt 26-án reggel. Akkor, amikor a pártbizottság egyes munkatársai hangosbemondón bemondták, hogy a pártbizottságról eltávolítottak három vagy négy volt sztálinistát, élen a városi pártbizottság első titkárával, Ladányi Benedekkel. Tehát olyan látszatja volt a dolognak, mintha a pártbizottság is meghátrált

volna a forradalom elől. Ugyanakkor mások kiadták az utasítást a katonai közigazgatásnak, amely mindenképpen a politika alárendeltje volt, hogy lezárni a Széchenyi teret, katonai kordonnal minden betorkolló utcánál akadályt állítani és nem engedhető meg, hogy a hatalmas tüntető tömeg, egyesek szerint harminc-harmincötezer ember lehetett akkor az utcán, bevonuljon a Széchenyi térre, ahova ők hirdettek meg korábban egy nagygyűlést. No, kérem szépen eldőlt a kérdés, végül is, kiadták a tűzparancsot és ennek a szellemében le volt zárva Széchenyi tér. A tömeg pedig vonult.

A Baróti Dezső rektort két pártbizottsági munkatárs felkereste reggeli órákban és mindenáron rá akarta beszélni, hogy próbálja megakadályozni a tüntetést, mert ki van adva a tűzparancs. És még van egy nagyon érdekes dolog. A gyárakhoz kimentek emberek és próbáltak, könyörögve kérték a dolgozókat, ne menjetek ki, mert közétek lőnek, ki van adva a tűzparancs. Ez mit sem számított, a tömeg vonult. Miután Baróti tudomást szerzett arról, hogy akár lövetni is lehet, akkor felhívta Halász főhadnagyot, hogy ezt nem tehetik meg, engedje legalább átvonulni a tömeget a Széchenyi téren. És Halász közölte, hogy tartja magát a felsőbb utasításhoz, ha a kordont tíz méterre megközelítik a tüntetők, akkor lövet.

Németh Ferenc: Aznap én elindultam a szerkesztőségbe, láttam, hogy a Széchenyi tér üres, katonai kordonnal találkoztam, azon átengedtek. A szerkesztőségben is egy raj volt körülbelül, egy hadnaggyal, egy géppuskával és hát telefonáltam a főszerkesztőnek, illetve az egyik kollegának, és mondták, hogy nem tudnak bejönni, hát csináljak akkor lapot. A hadnagy felajánlotta, hogy valamelyik katona tud gépelni, ha kell, segít. És hát elkezdtem csinálni a lapot, úgy hogy egy lapos, két oldalas újság készült másnapra. Ott is volt olyan, hogy tüntettek, dörömböltek, egy ilyen száraz bejáró volt a mellékutca felől, és akkor a hadnagy valami papírbálára állította a géppuskát, hogy egy riasztó lövést adjon ki a kapunak a felső üvegablakán át, aztán a tüntetők tovább vonultak.

Bálint László: Amikor meg akarták akadályozni ezt a 26-i tüntetést, mert visszakozott a politikai hatalom, akkor az újszegedi gyárak munkásainak az átözlését úgy akarták megakadályozni, hogy a hídon egy rendőrkordont állítottak fel szuronyos puskákkal. Királyházi Sándor, aki később az újszegedi kendergyár munkástanácsának az elnöke lett, vezette a tüntetőket azért, hogy majd itt a szegediekkel egyesüljenek, szembe találta magát a rendőrkordonnal. Az ottani parancsnok, én is csak a kutatásaim során jóval később tudtam meg aztán, hogy ki volt az illető, nem volt más, mint Mogyorósi István rendőr őrnagy a rendőrkapitány politikai helyettese. Ő pedig ellenállt és nem akarta átengedni a tüntetőket. Ezek nemes egyszerűséggel félrelökték a szuronyokat, az egész rendőrkordont elsöpörték és az egész tüntető tömeg átvonult.

Péter László: Bementem dolgozni a könyvtárba, és csak úgy kilenc óra, vagy fél tíz lehetett, amikor láttuk az ablakból, hogy vonul föl a tömeg. A Kálvária útról jött a hatalmas tömeg, a gyárakból jöttek, és vonultak a könyvtár ablakai alatt el, ki az Oskola utca felé. Ekkor csatlakoztam én is a tömeghez, és vele mentem. Az Oskola, majd a Dózsa utcán át a pártbizottság elé kanyarodtunk, onnan pedig ki a körútra – akkor Sztálin körút volt még –, és a körúton haladt a tömeg vissza a város belső részeire.

Fodor Imre: Akkor hirdetve volt egy központi demonstráció a Széchenyi térre. Ez lehet, hogy 26-án volt, nem tudom sajnos a dátumokat pontosan, de a többiek elbeszéléséből pontosan kirajzolódik. A lényeg az, hogy mi is a DÁV-tól indultunk, és hát nekünk a legfontosabb közlekedési eszközünk a bicikli volt, amit még a mai nap is használók, mert megszokta az ember a gyermekkorában. Akkor ugye ez volt a fő közlekedési eszközünk, mivel a város elég nagy volt és el kellett menni különböző helyekre. Ezen volt a szerszámos táska, a mászóvasunk esetleg egy-két anyag, tehát fel volt ez pakolva rendesen. Amire ki akarok térni, akkor tudtuk, hogy lesz egy nagy központi demonstráció, egy nagygyűlés és hát a nép, a tömeg be akar vonulni a Városháza elé. Magát a Széchenyi teret azt körbezárták. Ahogy én emlékszem körbezárták a Korszó mozinál, a csemege bolt irányába, lezárták a Takaréktár utca felől, lezárták a színház fele, a bíróság oldalánál és lezárták a híd felé, valamint a Kárász utca felé vezető részt is.⁴³ Tudom, hogy a Kossuth Lajos sugárút felől jöttünk be és nem tartottunk egyenesen a Széchenyi tér fele, hanem elfordultunk a Tisza Lajos akkoriban Lenin körúton⁴⁴ és mentünk a Takaréktár utca felé.

Bokor András: 1956. október 26-án a reggeli órákban munkába mentem, és egy bizonyos idő után észrevettük, hogy a Kossuth Lajos sugárúton tömeg hömpölyög befelé a város felé. Kiszóltunk, hogy hova mennek emberek. 'Megyünk, valami gyűlés lesz a városban! Gyere velünk!', és húú, akinek tudsz, szóljál és csatlakozz hozzánk! Akkor így kezdődött, hogy fogtam magam, és beléptem a tömegbe, és folytattam velük az uta-

⁴³ Ábrahám Antal: „Szegeden október 26-ára készültek az ellenforradalmárok, hogy átveszik a hatalmat. Mi ezt láttuk 25-én, és megalakítottuk a katonai közigazgatást, és kértük a katonai segítséget. Elrendeltük, hogy körül kell zárni a Széchenyi teret. Ugyanakkor olyan határozat született a párt részéről, hogy keményen fel kell lépni a tömeggel szemben, nem lehet megengedni a nagygyűlést, és ki kell menni a dolgozók közé, (...) hogy ne csináljanak újabb provokációt, mert komoly következménye lesz.” – *Szakszervezetek Megyei Tanácsa elnökségi ülés, 1957. [25]*

A fentieket érdemes pontosítani: „a rend fenntartása érdekében Gyurkó [Lajos]vezérőrnagy utasította a Szegeden állomásozó alakulatok parancsnokait, hogy együttesen hozzanak létre katonai közigazgatási szervet. – *Szegedi Kat.-i B.B.II.59/1958 [19]*

⁴⁴ A riportalanyokon itt és a következőkben is gyakran kifogott az idő és a körút gyakori névváltozása. Ezt a szövegben nem javítottam és s továbbiakban sem teszem. A mai Tisza Lajos körutat akkor Sztálin körútnak nevezték. Ez többek között kiderül Baróti Dezső dr. ítéletének indoklásából is, amelyben a József Attila Kör október 19-i ülésén „követelte vádlott azt is, hogy a Sztálin sétányt, valamint a Sztálin körút nevét változtassák meg, mert Sztálin nem méltó arra, hogy utcákat nevezzenek el róla.”

Bokor András (1933-)

1956-ban a DÁV gépkocsivezetője, részt vett a tüntetéseken, munkástanács tag, a sortűz napján egy autóbusz tetejéről próbálta megállítani a kordon felé nyomuló tömeget. A forradalom után munkáját lehetetlenné tették, jogosítványát bevonták, elbocsátották.

mat befele a városba. Így kerültünk egészen az Anna kútig, és ottan a tömeg elején jobbra vagy balra akartak menni, és valaki kiabálta, hogy menjünk balra, mert jobbra nem tudunk befordulni, arra állítólag lezárták az utakat. Így kerültünk a Tisza Lajos körútnak a bal oldalára az Anna kúttól jövet. Hát merre tovább, és akkor így kerültünk a Takaréktár utca elejére, ahol a tömeg egy része rögtön befordult, menjünk erre emberek, erre biztos jó lesz, itt be tudunk menni majd a Széchenyi térre. És akkor így indult el az esemény sor, hogy befordultunk.

Bálint László: Ekkor történt az, hogy a Baróti bepattant a gépkocsijába, néhányan még kísérték, a tömeg elé vonult és az élre álltak azzal a szándékkal, hogy akkor Lenin körútnak hívták, ha jól tudom a Tisza Lajos körutat, azon elvezetik a tömeget a Szukováti térre⁴⁵, ma Ady tér, akkor ott egy labdarúgó pálya, sportpálya volt, elvezetik a tömeget oda, és ott tartanak egy nagygyűlést. És mentek is Barótiék az élen, utánuk néhány sor ember a Tisza Lajos körúton. A tömeg nagy része pedig befordult a Takaréktár utcába. Mikor ezt észrevették, akkor megint rohantak és álltak a tömeg elé, és nem volt más lehetőség, hát mentek szépen, vonult a tömeg, méltóságteljesen. Kiabáltak a jelszavakat. A hátsó emberek semmit nem láttak, hát én ott az osztálytársammal vonultam, semmit nem láttam, abban a hatalmas tömegben mentünk előre. És egyszer csak megállt a tömeg és akkor aztán mondták, mondták, mondták..., hogy katonai kordon van. És egyre szorultunk össze, mert jöttek hátulról, jöttek. Előre meg nem lehetett menni, ott meg megálltak az emberek. Ekkor kezdődött meg elől ott az alkudozás, hogy most akkor beengednek, nem engednek. Mi fog történni? És nem engedték be a tömeget.

Péter László: A Takaréktár utca sarkához érve kettévált a tömeg. Egy része továbbment a kiskörúton, a másik része pedig a Takaréktár utcába kanyarodott be, kitöltve szinte az egész utcát, éppen csak a járdán maradt kevés hely. Én ott előre siettem, mert megláttam a tömeg élén Baróti Dezső rektort, Nyíri Antal bölcsészkarai dékánt, és Korpássy Béla orvostudományi dékánt. Odamentem hozzájuk, de addigra már a tömeg eleje odaért a Széchenyi tér sarkához, ahol a villamos síneken ott állt a katonai sorfal, fegyverrel a kezében. Baróti sápadtan mondta nekem, hogy most már minden késő, mert nem engedték be a tömeget, attól tartva, hogy el akarják foglalni a Városházát, vagy valami ilyesmi. Pedig mi csak azt akartuk, hogy bemenjünk a térre, és ott gyűlést tartva kifejezhessük a tömeg hangulatát. Mikor láttuk, hogy a tömeg nyom bennünket, akkor

⁴⁵ „A régi szegediek szókészletében, még a bölcsészkar beköltözése előtti időkre utalva, ez a terület a Szukováti tér nevet viseli. Dédanyáink itt korcsolyáztak dédapáinkkal, de még a nagyszülőknek is jutott telen egy kis jég. Apáink meg azokra az időkre emlékeznek, amikor a fekete földes-salagos futballpályán igazi városi rangadókat vívott itt a Siketek a Ruhagárral.” (Szegedi Egyetem, 2002.02.01.)
A József Attila Tudományegyetem Bölcsészkarának építését 1925-ben kezdték meg.

Baróti kért, hogy amennyire csak tudjuk, tartsuk vissza a tömeget, ő pedig elment Korpássyval, és Nyíri Tónival a katonaság vezetőivel tárgyalni, bizonyos Botond őrnaggyal – aki a kiskunmajsai határőr-alakulatnak egy parancsnoka volt. De sápadtan jöttek vissza, hogy nem engedik be a tömeget, és ezt Baróti, javaslatomra, hogy az írószöveg helyiségében, a Takaréktár utca 6. első emeletén van erkély, a Takaréktár utcai erkélyre ment, hogy onnan próbálja a tömegnek megmondani. El is ment, de a szavát nem lehetett hallani, hiszen a tömeg zúgott, kiabált, jelszavakat kiabált, úgyhogy teljesen hasztalan volt, amit Baróti próbált. Minket pedig nyomtak.

Volt buszmegálló a Takaréktár utcában, még a busz tetején is voltak, akik nem tudom, hogy mit csináltak, de felmásztak a busz tetejére, erre határozottan emlékszem.

Fodor Imre: A Takaréktár utcába mentünk be, a Takaréktár utca elég keskeny utca, ott volt akkoriban az autóbusz pályaudvar és hát egy csomó busz is állt ott bent. Természetesen meg lett mondva, hangosítón keresztül vagy kiabálással felszólították a tömeget, hogy oszolni kell és mindenki menjen haza és fejezze be ezt a tüntetést. Ez tizenegy órakor lehetett. Az ávó és az ávó által parancsolt katonaság uralta a területet.

Emlékeim szerint a Korzó mozinál is és a Takaréktár utcánál is úgy középtáig előrementünk volt ott egy halászcserda úgynevezett Bajszer halászcserda annál egy kicsivel még feljebb mentünk. A katonák az első sorban álltak a Takaréktár utca, a volt Fáklya mozi, és az OTP irányába fegyverrel a kezükben. A hátuk mögött tisztek feküdtek a golyószóró mögött. Tehát alapjában véve ott nem volt olyan, hogy a kiskatona nem lő, mert akkor azt is lelövik a tömegbe is belelőnek és akkor annak beláthatatlan következményei lettek volna. De alapjában véve úgy volt ez megszervezve, hogy a tisztek mondjuk úgy a Korzó elején, a katonák pedig az OTP oldalánál álltak és a tisztek egy vagy két golyószóró mögött hasáltak. Többen kiabáltak a tüntetők közül, hogy ki van adva nekik a tűzparancs, ne menjete, ne nyomjátok az elejét, mert ugye a tömeg az olyan, hogy nyomja az elejét. Ott nem tud harminc ember gátat szabni, amikor hátulról ötszáz vagy ezer ember nyomja. Határozottan emlékszem és erre biztosan ki fog térni a Bokor Bandi is, hogy ő állt fent az autóbusz tetején, akkor ő is a DÁV-nál dolgozott és azt hiszem ő is tagja volt a munkástanácsnak, mert ő is sofőr volt vagy motorszerelő. Tehát fent állt az autóbusz tetején és kiabált, hogy ne jöjjenek előrébb, mert ki van adva a tűzparancs, ne nyomják az embereket, mert itt vérrontás lesz.

Bokor András: Én, szerencsétlenségemre a tömegben pont az első sorokba kerültem, így a tömeg élén jöttem a Takaréktár utcán fölfelé. Ide a Széchenyi tér felé és akkor, amikor egész közel értünk már a Széchenyi térre, hátra pillantva észrevettem, hogy óriási tömeg van már a hátunk mögött, és szinte teljesen lezárták az utcát, és észrevettem, hogy az utca végén, a Széchenyi tér előtt egy katonai kordon áll, ami katonákból állt, fegyverekkel, és ott integettek, hogy álljunk meg. Amikor én ezt észrevettem, ak-

kor már nem lehetett egyszerűen megállni sem, mert a tömeg úgy nyomott hátulról, hogy egyszerűen lehetetlen volt megállni, észrevettem a katonák közt egy volt iskolatársamat, és fogtam magamat, kiváltam a tömegből, és előrerohantam megkérdezni, hogy miért nem engednek be bennünket a Széchenyi térre. Így előre szaladva, odamentem hozzá, és kérdeztem, hogy miért nem engedtek be bennünket, és mellette állt egy tányérsapkás tiszt, aki hallotta, hogy én mit kérdeztem, és azt mondta, hogy forduljanak vissza, mert nagy baj lesz. Akkor én ennek hatására fogtam magam, visszarohantam, és akkor, ahogy jöttem vissza, éreztem, hogy baj lesz, itt állt egy busz, az utca jobb oldalán, és körülbelül ebben a pozícióban állt egy ilyen távolsági busz, és a háta mögé rohantam, azért, hogy ha esetleg lőnek, vagy akármilyen probléma lenne, védve legyek. Ösztönösen az életemet próbáltam védeni, és ahogy a busz háta mögé mentem láttam, hogy egy lépcső van a busz hátulján a hátfalnál, ami az akkori buszokra jellemző volt, hogy a csomagokat a busz tetején szállították abban az időben. Fogtam magam, és gondolván egyet, hátha sikerül segíteni az embereken, hátha sikerül megállítani a tömeget, fölmásztam a lépcsőn, a busz hátulján lévő lépcsőn, és végigszaladtam a busz elejére, vi-gyázva, hogy le ne essek. A busz elején, a busz tetején kézzel-lábbal integetve, ordítva kiabáltam, hogy álljatok meg, mert nagy baj lesz, lőni fognak.⁴⁶

Péter László: Mi Nyíri Antallal, Korpássyval, meg másokkal, többek közt emlékszem egy villamos-kalauznőre, aki ilyen sötétkék posztóruhában volt mellettem, azt hiszem, az ő kezét fogtam, csatárláncot alkotva háttal a katonai sorfalnak, szemben a tömeggel, próbáltuk visszatarítani őket. De a hátul lévők nem hallottak semmit abból, hogy meg kellene állni, hiába kiabáltuk azt, hogy álljunk meg, mert sortűz következhet, vagy sorfal van velünk szemben, nyomtak bennünket előre, és egyszer csak eldőrdült a sortűz. Én akkor gyorsan az utca jobb oldalán lévő gyógyszerártnak egyik műköltője mögé ugrottam be, és ha a sortűz úgy szólt volna, hogy közvetlenül a tömegbe lőnek, akkor én sem élek.

Fodor Imre: A Takaréktár utca nagyon veszélyes hely volt, mert Szegeden nincsenek keskeny utcák, de ez speciel azok közé tartozott és ott csúnya munkát csinálhattak volna, ha tényleg belelőnek a tömegbe olyannyira, hogy csak emberre akarnak lőni. Na aztán eldőrdült ez a sortűz, azt hiszem, hogy a levegőbe erre én nem emlékszem, persze akkor mindenki pánikszerűen sikoltzott és rohant, mi is rögtön hátrafele mentünk és tudom, hogy a Bajszár vendéglőnek az udvarába szaladtunk be biciklistül, mindenestül, még a biciklimet össze is taposta a tömeg, mert hát akkor

⁴⁶ Az eset a hatalom számára is ellentmondásos volt: „Baróti a lakás ablakából megkísérelte csitítani a tömeget, azonban minden eredmény nélkül. A lakással szemben az utcán egy üres autóbusz vesztegelt, annak a tetejére mászott fel egy eddig ismeretlen fiatal férfi és onnan ellenkező irányú propagandát kifejtve tüzelte még jobban a tömeget.” Baróti Dezső dr. ítéletének indoklásából. [6]

aztán jött. Utána több sortűz volt és azt hiszem, hogy a menekülő emberekre vagy az elől álló emberekre is lőttek. Pontosan ezt nem tudom, mert mi a Bajszás vendéglő udvarában voltunk és tódultunk sokan be. Az emberekkel teli utca pillanatok alatt kiürült.

A Bajszás halászcseréje a Takaréktár utcában volt, ez volt a neve, vagy Takaréktár utcai halászcseréje. Egy nagy kerthelyiséges, hangulatos halászcseréje volt – most mellette egy posta van, meg egy új épület. Nagy udvara volt neki és akkor oda tódult be nagyon sok ember. Mikor elhalkult a fegyverzaj, mert ugye nagyon megtisztult a Takaréktár utca is, meg a Korzó mozi területe és az OTP környéke is, arra nem tudom, hogy lőttek-e, de a Takaréktár utcára konkrétan tudom, hogy lőttek.

Bokor András: És abban a pillanatban a sortűz már dördült is, én akkor hasra vág-tam magamat a buszon, és kúszva, hátulról lemászva próbáltam elhagyni a buszt, és le-mászva utána a tömegbe besodródva megpróbáltunk kitörni az utcán, a Takaréktár ut-ca vége felé, a Tisza Lajos körút felé. Ezek után, ahogy próbáltunk menekülni, minden előfordult itt, fölbotlottak, cipők elhagyva, táskák elhagyva, eldobva, minden egyéb. Utána még, ahogy menekültünk, visszafelé pillantva láttam, hogy valami nem stim-mel, mert valami fehér gőzfelhő, vagy felhő vettem észre, és kiderült, hogy talán könnyfakasztó gránátot dobhattak be a tömeg közé, és ez még jobban megvádította az embereket, és ordítva, sikoltozva próbáltak kitörni a Tisza Lajos körút felé. Röviden ennyit talán erről az eseményorról és hát utána aztán ki ahogy bírta elhagyat az ut-cán. Majd másnap, a délutáni órákban tudtam meg, hogy valójában két sortűz volt, te-hát volt az első sortűz, majd volt a második sortűz, ami hát aztán itt befolyásolta az eseményorsót.⁴⁷

Péter László: Az egyik változat szerint a betonba lőttek⁴⁸, a másik változat szerint a tömeg fölé lőttek. Nem tudom, ennek ellenére, ahogy én beálltam ahhoz a működőba-zathoz, láttam, hogy előttem két méterre hanyatt fekszik szürke ruhában, és ugyan-olyan szürke arccal, egy fiatal ember, a két keze, mint a csecsemőé, így összehajtván, ök-le összegyűrve, fekszik hamuszürkén. Nem mozdult, már akkor halott volt, vér nem folyt alatta, pedig, mint később kiderült, hátába kapta a golyót. A tömeg akkor elvo-nult, elmenekült. Én utána még láttam, hogy a szemben lévő járdán, az orvosi rende-

⁴⁷ „Amikor a tömeg a Horváth Mihály utca sarkához ért az egység parancsnoka könnygázgránátok alkalmazá-sára adott parancsot. A tömeg megtorpant, majd újra előre indult. Egyre közelebb nyomultak, ha kell vér árán is bemennek a térre. Ekkor hangzott el először a levegőbe lőtt sortűzre adott parancs, és ezt követte még két másik is. A katonák a fegyverüket felfelé irányították és így adták le a sortűzet.” [17]

⁴⁸ Ha emlékezetem nem csal, a Takaréktár utca úttestjének a burkolata akkoriban bazaltból, – úgynevezett nagykocka kőből – készült. Október 26-án magam is azon feküdtem és csúsztam-másztram hátrafelé, ki a Taka-réktár utcából. Ha tehát emlékezetem helytálló, akkor a kétszeres gurulat lehetősége is megvolt a ritkábban ál-ló embercsoportok közelében, amelyek a lábsérüléseket okozhatták. [25]

lőben, amelyik most az OTP-nek a megyei irodája, oda egy férfi egy nőt visz a hátán, akinek a fenéke csupa vér. Aztán később megtudtam, hogy ennek a nőnek – Mihály Erzsébetnek hívták –, amputálni kellett a lábát. Rajtuk kívül a másnapi újságok említik még, azt hiszem 16 sebesültje volt ennek a sortűznek⁴⁹. Hogy hogyan, az máig sem tisztázódott, mert ha a tömeg fölé lőttek, akkor érthetetlen, hogy miért kapták ezeket a golyókat. Innen én magam is, az Ady térre, ahol most az új Egyetemi Könyvtár épülete van, ide jöttem, mert értesültem, hogy teherautóval Schwartz Lajosnak a holttestét idehozták. Én nem tudom, hogy miért hozták ide, de az a rágalom, hogy azért halt meg, mert elvérzett, az nem igaz, mert – mint mondtam – Schwartz Lajos már ott halott volt előttem, ahogy a sortűz eldőrdült. Én ezután hazamentem. Motorkerékpárom volt az egyetemi könyvtár előtt, innen odamentem gyalog, fölültem, és hazamentem, és utána csak másnap jöttem be.

Fodor Imre: Hát az a szegény Schwartz Lajos szintén ott halt meg, akit felülről lőttek le, de ezt én már nem tudom, ezt elemezték pontosan többen több alkalommal. Itt voltak talán sebesült emberek és hát a legtöbben olyanok, akik részt vettek ebbe a tüntetésben, demonstrációban.

Utána, mivel hát ezt azért meg kell mondani, megijedtünk, bár azért végigéltük a háborút. Magam Budapesten éltem meg az ostromot és azért ott is nagyon nehéz helyzetek voltak és nagyon hosszán tartott Budapest ostroma, de hát azért ilyen közvetlen lövöldözés azért nem volt. Akkor ugye mindenki szaladt haza, mindenki szétment. Aztán estére újra tüntetés volt, újra jöttek a skandált jelszavak.

Palotás József: 26-án, volt itt egy tüntetés szervezve a Széchenyi térre. Akkor kint dolgoztam a munkahelyemen, egyszer csak jöttek ki a szolgálatból Szegedről, meg az igazgatóságtól, hogy áll a bál a Takaréktár utcában, mondták, hogy valakit meglőttek. Utána jött egy ember, hozott ilyen kilőtt puskagolyót, kettőt-hármat, ott mutogatta,

⁴⁹ Pajkó Péter: „...csak néhány másodpercig tartottak ezek a lövések, majd 10-20 másodperc múlva egy újabb sorozatot adtak le, ez is néhány másodpercig tartott. Én a két sorozat között próbáltam menekülni, mint mindenki. A második sorozat felhangzásakor éreztem áramütés-szerű fájdalmat a testemben. Az is lehet, hogy már próbáltam hasra feküdni és közben ért a találat, ez a valószínű. Mindkét sorozatnál a sorozatok között lehetett hallani egyes lövések csattanását is, én feltételezem, hogy Schwartz Lajos is és én is ilyen lövéstől, tehát egyes lövéstől sérülhettünk meg.” [6]

„Pajkó Péter valamennyi között a legsúlyosabb sérült. Életveszélyes haslövést kapott. Az orvosi jelentés szerint: megfordulás közben medencetájékán érte a találat. A golyó elől a bal lágyékhajlat fölött jött ki, alsónadrágját átütötte, külső nadrágját már nem sértette a nadrágszáron kiesett. Elsődleges ellátás után a Szegedi II. kórház sebészeti osztályára került, ahol nála hasműtétet végeztek...” [17]

Pajkó Péter: „A lövésekről azt tudom elmondani, hogy a hátsó sorban fölfelé tartották a katonák a fegyvereiket, középen az első sorban is így tettek, de az első sor szélén álló egy, vagy két katona én úgy láttam, hogy előre felé, tehát a tömeg felé tartották a fegyvereket. Később emlékeztem, meg gondolkodtam a dolgokról, hogy két három évvel korábban a hadseregben én is úgy tanultam a tömegoszlatást, hogy a sor szélén állók keresztbe lőnek a tömeg előtt, lehet, hogy ok is ezt próbálták.”

hogyan ilyenekkel lövöldöznek. Persze akkor az ember kissé meggondolta a dolgait, féltetem a családomat, siettem hazafele, a feleségem dolgozott a Széchenyi téren, a MÁV könyvelősegen, a gyerek meg óvodában volt, a kisfiunk. Persze, hogy iparkodtam hazafele, meg mind a kettőjüket megkeresni. Az volt az első gondolatom, az aggodalomon kívül, hogy az oroszok újból közbe fognak lépni. Én már ismerem az orosz mentalitást, ne haragudjanak, hogy így, ezt mondom. Amit mondanak, annak mindig az ellenkezője szokott történni, meg az az igaz. Most is, máskor is az volt. Az egész birodalmuk erre épül. Lehet, hogy ez most nem fog tetszeni annak, aki hallja, de sajnos, ezek tények, ezeket el kell fogadni. Aki ezt nem hiszi el, az éljen abban a tudatban, amit magának kitalált. Akkor hazajöttünk ide, családomat összeszedtem.

És megmondom őszintén, hogy amikor itt a páncélozott gépkocsik, fölfegyverzett géppuskások végigszaladgáltak az utcákon, nem nagyon tetszett, mert tudtam, hogy ezek jól megtévesztett gyerekek, vagy sorkatonák, de azt csinálják, amit parancsolnak nekik. Félttem nehogy valami botrány törjön ki, és másnap következett a Széchenyi téri sortűz. Aztán akkor hazajöttem, nem volt itt senki, a feleségemék nem tudtak kijönni az épületből, le volt zárva minden, s akkor elmentem újból délelőtt keresni a feleségemet, meg a gyereket, aki szintén az óvodában volt. Bölcsődében volt még. A Takaréktár utca környéke, az egész Széchenyi tér le volt zárva. Nagy nehezen el tudtam hozni a gyereket, de akkor már óriási tömeg volt, akkor már megtörtént a beavatkozás, hogy ott mi történt azt nem tudom. Egyet tudok, hogy amikor hoztam haza a kisfiamat az óvodából, a Deák utca, vagy milyen utcai bölcsőde volt, az Anna kútnál volt egy nagy tömeg összeverődve. Akkor hozták ezt a szerencsétlen Schwartz Lajost, egy lepedőbe becsavarva, valami – nem hordágyon –, hanem valami ahhoz hasonló, két rúdon. Persze ott rengeteg nép volt, nagyon sok asszony volt, és azt láttam, tapasztaltam, hogy az ott lövő katonákat szidták az asszonyok, de nagyon szidták, a tisztektől kezdve, mindenkit, hogy nem szégyellitek magatokat, hogy ilyenre használnak föl benneteket. És az részemre megdöbbentő volt, hogy az asszonyok ennyire fölálltak, vagy ennyire, a katonaság működése ellenére fölszóltak. És akkor szépen hazajöttem, másnap megint elmentem munkába.

A fenti sérülés kapcsán írta 1994. február 14-én Dr. Varga Tibor, igazságügyi orvos szakértő: „A megejtett vizsgálat adatai (...) azt támasztják alá, hogy valószínűbb, hogy nevezett direkt, irányzott lövés következtében szenvedte el a leírt sérülést.” [6]

Dr. Gáspár Attila fővárosi főügyész helyettes 1994. május 31-én kelt határozatában, mely [a szegedi sortűz, mint az 1949-es Genfi egyezmény] emberiség elleni büntett megszüntetéséről kapcsán idéz egy igazságügyi orvos szakértői jelentést és az alábbi következtetést vonja le: „...az a tény, hogy a lövedék a külső nadrágot már nem ütötte át, arra utal, hogy a testbe való behatoláskor már nem rendelkezhetett túl nagy energiával a lövedék. Kizárt, hogy 200-300 m-en belül 7,62x54R kaliberű löszert tüzelő fegyverből kilőtt nem gurulatos lövedék testen áthatolva ne ütné még át a nadrágot is... Összefoglalva Pajkó Pétert nagy valószínűséggel gurulatos lövedék találta el, mert közvetlen lövésből származó lövedék a nadrágját is átütötte volna. Csak TT pisztolyból leadott közvetlen lövéseknél fordulhat elő, kis valószínűséggel, hogy a lövedék a testen áthatol, de a nadrágon már nem.” [6]

Bokor András: A kiskatonákkal kapcsolatban az később derült ki, hogy ez a kiskunmajsai, ilyen gyalogezred, volt kivezényelve, akik leváltották az ávósokat a reggeli órákban. Itt előtte, a Takaréktár utca védelmére egy ávós csapat volt, vagy nem csapat, hanem egy 3-4 fős társaság, akik egy dobtáras golyószóróval fedezték volna ezt az utcát. Ez a katonai egység váltotta le őket. Ezek közt volt ez az ismerősöm, ez az iskolatársam, akit idevezényeltek, és ő is ebben a kordonban állt. Jellemző volt rájuk, hogy ilyen posztó susánka volt a fejükön, tehát nem sisakban voltak. Ez is megragadta a figyelmemet, hogy nem sisakban vannak, hanem posztó, szőrtelen, ugyanolyan fazonú, mint az oroszoknak volt valamikor, csak nem szőrmés, hanem posztós változat.

Hát én a későbbiekben felismertem egy arcot itt Szegeden, a vezénylő tiszt egy hadnagy volt, aki piros parolinnal volt ellátva, egy hadnagy tányérsapkában.

Hát a buszon történt események, és az ott vezénylő tisztnek a fölismerése engem arra ösztökélt, hogy negyven valahány évig erről nem mertem beszélni, sőt, hát egyáltalán nem beszéltem, mert fönnt állt annak a veszélye, hogy ha én erről valakinek beszélek, és tudomására jut az illetékes szerveknek, abban a pillanatban nekem végem van. Mert biztosan megpróbálták volna mindenféle szempontból engem befolyásolni. Hogy ez nem igaz, és akkor megvádoltak volna azzal, hogy rágalmozok embereket, és akkor biztosan én húzom a rövidebbet.

Másnap visszamenve a munkahelyemre elkapott a Rókusi templomnál egy asszony és kérdezte, hogy hát maga?! És kiderült, hogy látott a buszon, és azt hitte, hogy meghaltam, mert ugye hasra vágtam magamat a busz tetején, és akkor el volt csodálkozva, hogy én élek és létezek.

Joszt István: Schwartz Lajost lelőtték a Takaréktár utcán. Azért mondom, hogy lelőtték, mert néhány munkatársam is ott volt Schwartz Lajos közelében és látták, hogy a szembe lévő háznak az erkélyén volt egy tiszt ők azt mondták, hogy főhadnagy volt aki nem tudta a rendfokozatot megismerni. Ő lőtt a pisztollyal a tömegbe. Innen ment keresztül a testén.⁵⁰ A vizsgálat eredményeképpen ezt jegyzőkönyvbe vették. A későbbiek folyamán ez ki lett szakítva a klinikai könyvből. Nem csak azt a lapot szakították ki, hanem sokkal több ember megsérült és a sérülések leírásai szépen egyszerűen hiányoztak, hogy úgy mondjam, mert ugye számozottak voltak ezek a lapok.

⁵⁰ Török Pál: „...Schwartz Lajos édesanyjánál jártam 1992-ben, mikor a márvány emléktáblát helyeztük el a Takaréktár utcában, akkor láttam zakóján a lőtt lyukat. A halálos lövés a jobb vállán érte. Valószínű egy ávós löhette le, aki az emeletről célzott lövéssel sebesítette halálra a zászlót tartó fiatal tüntetőt.” [6]

Mint, korábban Péter László és mások elbeszéléséből is kiderült „Kerényi György Takaréktár utcai lakásának erkélyén a kérdéses időben Baróti Dezső egyetemi rektor állt.” (...) Némelyek szerint pisztolylövések is dördültek, amelyeket nyilván tiszt adhatott le. Volt aki ezeket csupán hallotta, tehát a sortűz után hangozhattak, mert közben nem lettek volna hallhatók. Célzott lövést feltételezve az az egyetlen lehetséges, hogy Schwartz Lajos a sortűzkor hasra vágta magát, és ez a pisztolylövés találhatta el. [25]

Úgyhogy az volt, hogy nem ők lőttek és ez nem így volt, mert gellert kapott a lövedék. Szóval voltak magyarázatok, hangsúlyozom: később.

Én a legvégén voltam, tehát a Takaréktár utcának nem a sortűz felőli, hanem a túlsó végén voltam. A tömeg valóban nyomta az előtte lévőket. Na most azok, akik a Schwartz Lajos közelében lévő hasonló fiatal munkatársak voltak, visszafele nem tudtak jönni, lefeküdtek a földre és onnan látták, hogy lőnek. Ők már nem tudták megmondani konkrétan, hogy most a pisztolylövéssel jelezték a sortűzet vagy nem, de ők azt mondták, hogy a katonák felfelé tartották fegyvert.

Utólag mondtak illet, hogy gellert kapott a katonák által lőtt golyó. Az alatt a néhány nap alatt, amíg tartott a november 4-i időszak próbáltuk ezt vizsgálni, konkrétumok is merültek fel, de nem lett tisztább. Az az egység azonnal ki lett vonva Szegedről és hát a főparancsnokukat nem kell mondanom ki volt, ő gyorsan intézkedett, hogy el legyen simítva az ügy⁵¹. Meg akkor jöttek ezzel, hogy gellert kapott lövedékek. Én voltam katona had ne mondjam. Én nem hittem el akkor sem, kételemeim voltak akkor is, ki is fejtettem akkor. Akkor nem volt még rendeződve annyira a helyzet, hogy ki lehetett volna ezt vizsgálni rendesen. Ha ismerik a helyet, akkor azt tudják, hogy egy vas-tag vakolatú épület, tehát nem szikla keménységű, tehát onnan a geller, hogy mondjam, erősen csökkent erővel kellett volna, hogy bevágódjon, de nem úgy hogy keresztül megy az egész szervezeten. Nem csak kispuskával lőttek, ezek a kiskunmajsai katonák, azt nem tudom megmondani, hogy volt e náluk géppisztoly vagy golyószóró, tehát sorozatlövő fegyver. Nem tudom, hallomásból mondom és ez a hallomás mindig olyan, hogy harmad, ötöd lépcső. Azt tudom, hogy a katonákat mikor vonultak el fegyverben csak puska volt náluk.

Fejér Dénes: Nem voltam ott egyik szegedi sortűznél sem. Az első sortűz, tehát a kendergyári, hát az ilyen levegőbe lövöldözés volt, meg verés volt főleg. A másodikon délben mentem ki, gondolom, akkor otthagytam a nyomdát, mert akkor vitték el a Schwartz Lajost akkor, amikor én odaértem a Takaréktár utcába. Ugyanis ahol a Schwartz Lajost lelőtték, ott volt a MÁV rendelő. Főnt az első, vagy a második emeleten. És először ezt a szegény gyereket föl vitték. Hát, lehet, hogy volt benne még élet, nem valószínű, hogy élt még, de föl vitték. És főnt hát ugye konstatálták, hogy meghalt. És akkor lehozták, és a városi fürdő az ott van, a másik oldalon, tehát a Tisza Lajos körúton. Annak az udvarában voltak ilyen napozó ágyak. Ilyen deszka alkotmány. Onnan áthoztak egyet, és rárakták a halottat, a szegény Schwartzot, leterítették egy nemzeti szín zászlóval, csupa vér lett a zászló. Már akkor nem vérzett, de ugye véres volt minde-

⁵¹ A sortűzet lövő sorállományú katonák közül a tüntetők többet fölsímeltek mint Szegedről, vagy a környékről behívottat. A katonai vezetés éppen ezért október 26-a után úgy döntött, hogy ezeket a katonákat visszaküldik a laktanyába Kiskunmajsára. (...) a forradalom győzelme után a kiskunmajsai 31. lövészezred helyzete tarthatatlanná vált Szegeden. Október 29-én meg is érkezett a parancs, hogy az ezred két zászlóalja haladéktalanul vonuljon Budapestre rendfőntartó feladatok teljesítésére. [25]

ne, és vállon vitték el a Széchenyi téren az Ady térre. Ezt végigkísértem, tehát ezt láttam, személyesen. Aztán később a Schwartz Lajos testvérét is tanítottam, úgyhogy megismertem a családot. Ő egy egyszerű DISZ tag volt, a Szegedi Kendergyárban. Tehát semmi különösebb, hogy úgy mondjam, azt hiszem a család nagyrészt kommunista volt, ilyen munkáscsalád volt, a bátyja talán munkásőr lett aztán később. Tehát olyan igazi proletár család volt. És ez egy kicsit ilyen eszmei kombináció. A Schwartz Lajosnál zászló volt. És ő elől, nem a legelső sorban, de hát másnál is volt zászló, ő ment elől a sorban. Na most, hogy le akarták-e a zászlóvivőt löni, ezt én nem tudom. De minden esetre a zászlóvivőt, az egyik zászlóvivőt lelőtték. Tehát ez, mint eredmény, kétségtelen volt. Na most én úgy gondolom, mert ugye van egy ilyen hír, hogy ez egy gurulatos lövés volt, ez nem igaz egyébként. Ugyanis a gurulatos lövés, az aki volt katona, az tudja, hogy a gurulat, az forgást jelent, tehát nem vízszintes, vagy lőirányú tengely körüli forgást, hanem bukfenc előreforgást jelent, és az, mihelyt testet ér, az ott olyan nagyon súlyosan roncsol, de nem nagyon hatol be a testbe. Ez természetes egyébként. Neki a bal vállán bement a golyó, és a jobb medencéjébe átment, és át a szíven, a tüdőn, a májon, s a többi, tehát mind életfenntartó szerveket roncsolt, és azért az szinte azonnali halálát okozta. Az édesanyja megmutatta nekem a ruhát, ahol én láttam a lövésnyomot, szóval teljesen világos volt, hogy őt vállon lőtték. Ez fölmerült, ennek a föltételezése, hogy valahonnan föltről. Szerintem nem erről van szó, nem beszélve arról, mondták, hogy valahonnan az erkélyről, vagy valahonnan pisztollyal rálőtték. Először is karabély lövedéket találtak benne, nem pisztoly löszert. Egyébként egy pisztolygolyó, még ha közelről szinte, akkor sem megy át a testen. Szóval annak nincsen olyan mozgó energiája. Én úgy gondolom, hogy ezek alacsonyan lőttek a tömeg fölé, és lehet, hogy lejjebb is lőttek, és gondolom, hogy amikor ő le akart feküdni, vagy lehajolt, akkor találta el a golyó. Szóval ez az én logikus következtetésem, mert se löelem-képzés, szóval semmi nem történt, végül is nem akarták ezt kivizsgálni, de a jelenség ilyen következtetésre ad okot. Tehát én a Schwartz Lajost én már csak akkor láttam, amikor holtan tették fel erre a napozóágyra, vagy fekvőágyra, és vitték el vállon négyen, vagy hatan.

Bálint László: A Széchenyi tér körülvárosa, ugye igen-igen sok betorkolló utca van a Széchenyi téren, tehát itt elég nagy katonai erő kellett ahhoz, hogy ezt a teret teljesen körbezárják. Azt pontosan nem lehet tudni ma már, hogy hány alakulat vett részt benne, mert egy olyan sajátos helyzet alakult ki, ami aztán a történészek egy részét is megtévesztette, hogy forradalom után a jelentéseibe, a saját maguknak indikáltak olyan érdemeket, amelyek nem is ők követték el. Na most a sortűz lövése az egy hatalmas érdem volt '57, '58 után. Én tudok mutatni több olyan katonai jelentést, amelyben ők maguk az összegező jelentésekben leírják, hogy ott ők lőtték a sortűzet. Nem igaz, mert az ma már egyértelműen bizonyított tény, hogy azon a részen, a Takaréktár utcánál és azon az oldalon a kiskunmajsai 31. lövészezred katonái voltak felállítva, több-

nyire dobtáras géppisztolyokkal, és ők állták ott a kordont.⁵² Az is bizonyított, hogy ott volt Moravszky Pál a lövészezred politikai helyettese, ott volt a párttitkár, ott volt egy századparancsnok, és két szakaszparancsnok. Tehát a legmagasabb parancsnok ott a helyszínen a 31. lövészezred politikai helyettese volt, aki elsődlegesen felelős azért, hogy ott ki milyen parancsot ad ki. Mert lehet, hogy egy szakaszparancsnok, vagy századparancsnok kimond, ad egy tűzparancsot, de azt a jelenlévő legmagasabb parancsnok engedélye, hozzájárulása nélkül nem adhatta ki.⁵³ A fő felelős azonban a Városházán tartózkodó Botond Gábor honvéd őrnagy volt, aki az ezred parancsnoka volt. Ez teljesen egyértelmű, ma már vitathatatlan kérdés.

A tűzparancs az fegyverhasználatra szól. Tehát fegyvert lehet használni, a fegyverhasználat pedig célzott lövést is magába foglalja. De itt nem célzott lövést adtak le, hanem levegőbe leadott riasztó lövést. Csakhogy a körülmények olyan szerencsétlenek voltak, egy beépített városi környezet, ahol bizony az eléggé nagyszámban kilőtt lövedék közül néhány belecsapódott gellert kapva a tömegbe, és ezek okozták a sérülést. Egy nagyon érdekes körülmény van, ami nagyon-nagyon elgondolkodtató. Az első sorokba, ahol sűrűn álltak az emberek, mert hiszen gondoljunk bele, hogy nyomják hátulról, hát ott összepréselődnek. Az első sorokban senki nem sérült meg lövéstől. Na, most ha oda célzott lövést adnak le, hát akkor nem a hátsó sorban, a tizedikben sérül meg valaki, hanem az első sorokban.

Joszt István: Hát ez aztán felháborodást indított nemcsak a Szegedi Kenderfonóban, ahonnan a gyerek odakerült, hanem városszerte, ez a felháborodás olyan nagymértékű volt akkor, hogy városszerte azonnal sztrájk lett. Akkor robbant ki az igazán megértése a pesti forradalomnak. Akkor értették meg, élték meg azt személyenként, hogy így mondjam tömegpszichózisként, ekkor szinte robbanásszerűen, hogy a pestieknek milyen volt.

⁵² 1956. október 23-án Botond Gábor őrnagy a fővárosban parancsnoki értekezleten vett részt. Aznap már nem is tudott visszatérni Kiskunmajsára. Október 24-én hajnalban a kiskunmajsai 31. lövészezredben is riadót rendeltek el. A parancsnok távollétében politikai helyettese, Moravszky Pál százados intézkedett. Vezetésével az ezred II. zászlóalja éles löszrel és hideg élelemmel ellátva Kiskunfélegyházára vonult a hadosztály-parancsnoksághoz. Rövid ott-tartózkodás után Bakonyi Sándor alezredes hadosztályparancsnok parancsára útra keltek Szegedre, hogy karhatalmi feladatokat teljesítsenek. A II. zászlóaljjal tartott az ezredtörzs egy része is, közöttük az ezred MDP-titkára, Bojtos István főhadnagy. A Moravszky Pál vezette II. zászlóalj Szegeden a helyi politikai és katonai vezetőkkel egyeztetve azonnal hozzálátott a fontosabb létesítmények őrzéséhez és rendfőnntartó járőrözéshez. Már megérkezésük napján – október 24-én – az esti órákban szerepet vállaltak az első szegedi összecsapásban a szegedi kendergyárnál.

Amikor október 24-én Botond őrnagy megérkezett Kiskunmajsára, már várta a hadosztálytól érkezett parancs, hogy az ezred I. zászlóaljjával ő is vonuljon Szegedre. [25]

⁵³ Moravszky százados: „A tömeg nyomta az embereinket, sortűzetadtunk. A tömeg ismét támadott, újra sortűzet nyitottunk.” – Hadtörténelmi Levéltár Sz.-i Kat.-i Biz. B.I. 1958. [25]

„...a vidéki városokban történelem ismerete segítséget nyújthat ahhoz, hogy megértsük, miként fejlődött volna tovább katonai beavatkozás nélkül a magyar forradalom.”

Bill Lomax

A Néptanácsról az oroszokig

Bálint László: Az október 26-i sortűz végül is nem érte el a kommunista vezetés által kívánt eredményt, hiába cirkáltattak a városban katonai megállapodásokról, kijárási tilalmat rendeltek el, de ezt már senki akkor nem vette komolyan. Nem törődtek velük, és látták, hogy végül is a sortűzzel nem érték el azt, amit szerettek volna, nem lehetett eltéríteni a forradalmi útról a város lakosságát. Ezért aztán úgy döntöttek, hogy visszatérnek az október 25-i megállapodáshoz, és kezdetét veszik a munkástanács választások az egyes üzemekben, annak érdekében, hogy majd aztán 27-én délután a helyi munkástanácsok küldöttei megválasszák az új forradalmi testületet. A kommunista vezetés arra gondolt és ennek érdekében is cselekedett, hogy a helyi választásoknál, a helyi munkástanács választásoknál olyan embereket válasszanak be a munkástanácsokba, akik az ő emberei, és főképpen olyan embereket delegáljanak a 27-i délutáni városi munkástanács választásra, akik szintén az ő emberei. Ezt a megoldást szerették volna végigvinni annak érdekében, hogy a hatalom részesei maradjanak. Ha már kizárólagos hatalmat nem gyakorolhatnak, legalább a hatalom részesei maradhassanak. Ezt ma már teljesen bizonyítható konkrét tény, jószerivel nevet is lehetne mondani, hogy kik voltak azok, akik próbálkoztak, akiknek sikerült, akiknek nem sikerült, tehát ez volt a szándék és ennek érdekében mindent el is követtek. Tulajdonképpen felhívták a vállalati pártbizottságokat vagy pártszervezeteket, annak a vezetőit, hogy ennek megfelelően próbáljanak elkövetni mindent. 27-én délelőtt az üzemek nagy részében, ahol csak tudták, meg is csinálták a munkástanács választást. Nyilvánvalóan ennek nagy tétje volt, mert aki megnyeri a munkástanácsokat, a munkástanácsokban pozícióba kerül, az ott a helyi hatalmat megszerzi a vállalaton belül. Itt egy óriási nagy tévedés és melléfogás történt a kommunisták részéről, mert ők nem számoltak a forradalmi tömegek akaratával, kitartásával és radikalizmusával, mert ahány esetben megpróbáltak valamiféle kommunista funkcionálist, vagy a saját embereiket beépíteni a munkástanácsba, hát ott bizony az esetek döntő többségében ezeket szabályosan kisöpörték, leszavazták és félreállították. Így következett be aztán az, hogy

a 27-i déli, délutáni gyűlésen nem olyan emberek töltötték meg a Városháza nagytermét, akiket a kommunisták szerettek volna, hanem pont ellenkezőleg a forradalmi érzelmű munkástanácsstagok és küldöttek, akiknek az első dolga az volt, hogy amikor meglátták az emelvényen a korábbi tanácselnök Dénes Leót kikergették a tereméből.

Joszt István: A sortűz másnapján jött a várostól egy figyelmeztetés, egy telefon, hogy válasszanak munkástanácsokat és a vállalat nagyságától függően kettő, vagy három főt küldjenek ide⁵⁴, fél tizenkettőre.

A vállalatnál sztrájk volt, bent voltak az emberek, mert mindenkiről létszámot vezettek, hogy bent van. Ültek és beszélgettek. Az ilyen beszélgetésnek természetes következménye, hogyha az egyik elkiabálja magát azt egy perc múlva már a gyárnak a legdugottabb részén is tudták. Valaki azt mondta, hogy gyérünk a nagyterembe. Akkor felmentek abba a terembe, ahol meséltem, hogy volt ez a gyűlés. Akkor ott egyik is kiabált, másik is, hogy munkástanácsot válasszunk, ez vitába torkollott, hogy nem úgy megy, hogy ennyit amannyit, hanem üzemszerűen választanának, úgyhogy minden üzemszerűből mondtak valakit. Meg lett választva harmincöt, vagy harminchat fő a vállalatnál. Aztán 'Joszt legyen a munkástanács elnöke!' Mondom, egy pillanatnyi türelmet, mert egy ilyen nagyvállalat vezetőjének megfelelő gazdasági ismerettel rendelkező személynek kell lennie, hogy hozzá tudjon szólni komolyan, nem pedig csak úgy jártatom a számat. Mondtam, hogy hát én némiképpen értek, de más az, hogy némiképpen meg más az, hogy hát szakmailag elismerten. És én erre fel javasoltam Strasszer Gyulát, aki akkor, a vállalatnak a gazdasági vezetője volt. Elfogadták, Strasszer Gyula szintén elfogadta, így ő lett az elnök, én meg a helyettese.

Fejér Dénes: Rendszeresen dolgoztunk reggel héttől azt hiszem, talán délután 4-ig. Napközben kétféle elfoglaltság volt, az egyik a tüntetéseken való részvétel, amin napközben én elég kevésen vettem részt, de az volt a jó, hogy azért a nagy tüntetések, a nagy tömegű tüntetések munka után voltak, amikor véget ért a délelőtti műszak. Például a gyárakból, ugye ott hattól-kettőig mentek a munkák, akkor gyűlt össze a megfelelő tömeg, és hát jártak különböző helyekre, végig az utcákon jelszavakkal, s a többi. A másik, amikor ülésezett a Városi munkástanács, amit az én javaslatomra, először Városi Néptanácsnak neveztek el. Aztán lett ez Városi munkástanács, aztán Forradalmi Tanács, aztán Forradalmi Nemzeti Bizottság. Tehát az események kapcsán az elnevezése változott, de a funkciója ugyanaz maradt. Oda engem, és egy Kiss Rudolf nevűt, ő volt egyébként a munkástanács elnöke, szenzációs szedő volt, kéziszedő, arab matematikát szedett, szegény ő is meghalt már, és minket választottak küldöttnek. Tehát mi tagjai lettünk a Városi Forradalmi Tanácsnak, és amikor ülésezésekor bennünket föl-

⁵⁴ Ez a riport a szegedi Városháza dísztermében készült, ahol 1956. október 27-én a Városi Munkástanács alakuló ülése zajlott.

mentettek a munkából, és oda mentünk. Délelőtt, délután, amikorra összehívták. Egyébként az alakulás, az úgy volt, hogy akkor összegyűltünk, és akkor és hát ugye különböző neveket kiabáltak be, ahogy akkor még ezt meg azt, meg amaszt. Aki ott felszólt, és hangosabban, vagy okosabban beszélt, azt beválasztották. Küldötteként akkor megjelent a Perbíró professzor⁵⁵, az egyetem küldötteként. Egyébként az az érdekes, hogy neki nem is volt küldött igazolványa. Úgy küldték el a Perbírót meg egy orvos-professzort, hogy hát menjenek el, nézzék meg, hogy mi történik itt. És amikor a Perbíró felment az emelvényre, és hát megválasztották, aztán később megszavazták, mondta, hogy neki nincs is tulajdonképpen levele, mert megbízólevél kellett, szóval, hogy őt megbízta a választó szervezet. Mondták, hogy menjen akkor haza, és akkor hazatelefonáltak, hogy küldjenek utána megbízólevelet. Tehát ő, akkor vált csak legitimé, amikor megérkezett ez a megbízólevele, egyébként ki voltak jelölve emberek, egy-egy katona, aki ellenőrizte, hogy csak megbízólevéllel jöhetnek be a terembe, szóval úgy formálisan azért elég gyorsan, és hát azért elég – hogy úgy mondjam –, spontánul megalakult az ellenőrzési módszer, a hozzászólási módszer.

Fodor Imre: A Városi munkástanácsba minden nagy cégtől volt delegálva két-három személy. Tudomásom szerint tőlünk Nagy Balázs és a Hegedűs István⁵⁶ volt delegálva ebbe a városi központi munkástanácsba, ők ott kapták az információt.

Karácsonyi Mihály volt Szegedi Közlekedési Vállalat munkástanácsának elnöke⁵⁷, aki azt hiszem a városiban is benne volt, ő mondta, hogy a munkástanácsok gazdasági irányítást vettek át Budapesten, még november 4-e után is. Az ipari munkásság nagyon nagy létszámban volt úgy Szegeden, mint az országban is. Szegeden nagyon sok gyár volt és ezek nagyon sok embert foglalkoztattak. Akkor a fiatalságon ilyen eufória öröm uralkodott mikor megszabadult a nép, a magyar nép a szovjet elnyomástól. Ezek olyan dolgok voltak, hogy mindenki mindenkit szeretett. Összelelkeztek, mindenki szóba állt mindenkivel.

Palotás József: A vasúton a hírek gyorsan terjednek, illetve a hírszolgálat az nagyon volt. Majd akkor jött egy ilyen értesítés, minden dolgozót összehajtottak, és ott is alakult egy akkor még nem forradalmi bizottság, csak valami üzemi bizottság, vagy munkástanács. Utána az volt, hogy a Városházán, nagy munkásgyűlés lesz, meg a jó ég tudja mi. Oda két küldöttet kell választani, az egyiket engemet választottak, a másikat, az már meghalt, nem mondom a nevét a kegyeleti szempontból, mérnököt. Mi ketten mentünk be, ez a másik aztán szépen eloldalgott onnan, ahogy odaértünk, nem sokat

⁵⁵ Perbíró József nem volt professzor, tanszékvezető docens volt a mezőgazdasági és munkajogi tanszéken, 1956 őszén lett a jogi kar dékánhelyettese. [1]

⁵⁶ Hegedűs István (1926-), a budapesti katonai bíróság 1957-ben 4 év börtönre ítélte [2]

⁵⁷ Skultéti Medárd és társai perében, VII-edrendű vádlottként a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben elkövetett bűntett miatt másodfokon 2 évi börtönre ítélték. [28]

törődött vele, én meg valahogy úgy ösztönösen ottmaradtam. Hát akkor a Katonai köz-igazgatásnak az elnöke, Halász Gyula főhadnagy tartott egy nagy beszédet, meg a Dénes Leó, aki akkor volt tanácselnök. Egyre jobban nagyobb volt a tömeg, már nem fértek, már kint, az utcán is ott voltak, várakoztak. Akkor az történt, hogy a Katonai Tanács átvette az ülésnek a vezetését, meg a megbízatását, vagy átvette a tényleges hatalmat a normál tanácstól, az előzőleg megválasztott tanácstól.

Joszt István: Akkor jött az, hogy kit küldjenek a Városházára. Strasszer, jómagam meg még egy harmadik személy volt küldve. Igen ám, de mi fél tizenkettő helyett csak háromnegyed tizenkettőre értünk ide. Ez a helyiség zsúfolásig meg volt töltve, úgy-hogy mi akárhogy tolakodtunk itt körülbelül a harmadik padsor végénél sikerült helyet kapnunk. Állva.

Csak megbízólevéllel lehetett idejönni. Már bent volt Halász Gyula főhadnagy hogy előtte miről beszéltek nem tudom, de mikor mi idejöttünk már elég nagy zsidaj volt. Halász Gyula főhadnagy itt ült középen a pulpituson, mellette ült a városi tanács elnökhelyettese⁵⁸, azért mert a városi tanács elnöke, Dénes Leó már nem volt ott. Mindenki, akik ide be voltak zsúfolva, a szegedi nagyvállalatoktól jött: a vasúttól, az újszegedi kender, a szegedi kender, ezektől három-három fő a többtől két-két fő... Végül felállt Halász Gyula és azt kérdezte valójában, mit akarnak. Ugye bekiabálás s a többi. Ugye én itt álltam és azt mondtam, hogy a szegedi Bakai kendergyárból vagyok és a dolgozók a következőket követelik. Helyi szinten: számoljanak el azzal a tízmillió forinttal, amit téglajegyként kötelezően meg kellett vásárolni a város lakóinak, amiből újszegeden egy fedett úszócsarnokot akartak építeni. Abból lett aztán egy rossz kivitelezés következtében a tornacsarnok, mert az a pénz, a tízmillió forint az szórén-szárán eltűnt. Hogy vonják felelősségre Dénes Leót, hogy mi is van a pénzzel. Aztán jöttek az országos problémák: vonuljanak ki a szovjet csapatok, hogy legyen Magyarország semleges független állam és valaki, nem tudom ki volt az, hogy Dénes Leó helyett egy köztisztvisletnek álló személyt válasszanak meg helyette tanácselnöknek. Nem is csak őt, hanem a munkástanács tagok közül legyenek mellette segítők, mert hát nincs bizalom az előző vezetőkkel szemben. No volt egy egyetemi valaki, aki bekiabált, hogy ő Láng⁵⁹ professzort javasolja. Ez a Láng professzor egy nemzetközi hírnű agysebész volt. Ő is ott volt azon a gyűlésen és akkor ő felállt és azt mondta elnézést kérek, én letettem a hippokratészi esküt én orvos vagyok. Ide egy jogi vagy közgazdasági ismerettel rendelkező személyt kellene javasolni, megválasztani. Na akkor

⁵⁸ Tombác Imre, a szegedi városi tanács végrehajtó bizottságának elnökhelyettese, a forradalom után a szegedi városi tanács VB elnöke.

⁵⁹ Dr. Láng Imre, egyetemi tanár, a II-es sebészeti klinika igazgatója. [1] A tüntetéseken az egyetemisták élén haladt és beszédet mondott Schwartz Lajos temetésén is. 1957 novemberében internálni tervezték, de (talán nemzetközi) szakmai tekintélye miatt – a nyomozati anyagok ellenére – ezt nem engedélyezték. [2]

A forradalom után lefokozták docenssé a forradalom alatt tanúsított magatartása miatt. [6]

merült fel másodjára Perbíró József neve, jogász professzor volt ő is, itt volt és ő lett megválasztva akkor. Akkor megint valaki beszólt, hogy legyenek neki segítők a nagyvállalatok küldöttei közül. Legyen választva mellé néhány ember addig-addig, hogy tizenkét főt választottak meg. Akkor Perbíró József javasolta, hogy ez a tizenkét ember vonuljon be a polgármesteri hivatalba, és ott beszéljék meg a teendőket, és jöjjön oda a régi a tanácselnök helyettese, tehát a régi városi tanácselnök helyettese, Tombác Imre bácsi. Egy idősebb ember volt, rá mondják tipikusan, hogy nem sok vizet zavar. Tombác Imre bácsi ugyanúgy ott volt közöttünk. Ő mondta, hogy na ezt az illetőt itt, vagy ott, vagy amott találod meg. Úgyhogy nem volt itten semmi. Sőt hogy egy furcsa epizódot említsek a városi pártbizottság nem tudom én milyen magas beosztású személye elnökhelyettese vagy ki volt az illető. Egyszer itt volt a gyűlés és ideállt és azt mondta az eddigi teljesítményemért, leköpöm saját magam. Felköpött a levegőbe és aláállt. Ez nevelésnek tűnik, de az adott szituációba azt jelentette, hogy még a régi vezetők is rájöttek arra hol voltak a túlkapások, vagy ő maga hol és mikor csinált túlkapást. Nézzé én hívó ember vagyok, nem vallásos, Istenhívó ember vagyok és hiszek a lelkiismeretben. Minden emberben megmozdul, kinél hamarabb, kinél később, de minden emberben megmozdul a lelkiismeret. Lehet, hogy próbálja önmagát tisztára mosni, de azért jelentkezik. Akkor azon a nagyon végső elszámolásnál önmaga fog önmaga felett ítéletet mondani.

Palotás József: Vereska András, a pártbizottságnak az egyik titkára volt,⁶⁰ szidta a kommunistákat, saját magát köpkölte, tiszta színészi póz volt, azért csinálta, hogy ők milyen jó emberek, hogy megváltoztak.

Németh Ferenc: Ez szombati nap volt emlékezetem szerint. Egyébként ezekben a napokban mindig járkáltam, hogy lássam milyen események vannak, és egy tudósítást írtam a napi eseményekről, így elmentem a Néptanácsnak, illetve a Városi munkástanácsnak az alakulására is, ahol, mert lényegében a munkástanácsok küldöttei jöttek össze, ahol úgy emlékszem, hogy a katonai közigazgatás parancsnoka elnökölt egy darabig, aztán otthagya az egészet, azt mondta, hogy válasszanak egy elnökséget és elment. Ebbe az elnökségbe hát kiabáltak neveket, az én nevemet is kiabálták és beválasztották, noha én tulajdonképpen csak tudósítani mentem oda, tehát én nem voltam megválasztva küldöttnek. És aztán ülésezett ez az összehívott, illetve megválasztott elnökség, lehet, hogy közben el is mentem, visszajöttem, tehát már az emberben az események összetorlódnak.

⁶⁰ A városi pártbizottság másodtitkára volt. A forradalom után a Budapest III. kerületi tanács elnöke lett, majd visszatért szakmájába; cipésznek. [1]

Bálint László: Egészen a forradalmi napokig a város irányító testülete a városi tanács volt, ez volt a helyi hatalmi szervezet, és a tanács végrehajtó bizottsága volt a végrehajtó szervezet. Ennek megfelelően alakult a forradalmi struktúra is, létrejött egy Forradalmi Nemzeti Bizottság, melynek voltak plenáris ülései, ezt a Strasszer nevű elnökségi tag vezette, amely a döntéshozó szervezet volt, és volt egy végrehajtó szervezet, ez volt a Forradalmi Nemzeti Bizottság elnöksége. Tulajdonképpen, amikor a Perbíró József a Forradalmi Nemzeti Bizottság elnöke lett, akkor átvette az addigi tanácselnök, Dénes Leó funkcióját.

A Városháza szerepe ennek megfelelően végig fontos volt. Itt találkoztak 25-én a forradalmárok a pártbizottsági emberekkel, október 27-én a nagyteremben megtörtént a Forradalmi Nemzeti Bizottság elődjének a megválasztása, és 29-én az elnökségi tagok feladatainak kiosztása.⁶¹ Itt volt a tanácselnöki szobában később Perbíró Józsefnek az irodája, ott ülésezett az elnökség, és tulajdonképpen ez volt a forradalmi, ha lehet így nevezni, a forradalmi központ a forradalom győzelme után.

A forradalom alatt, a Városháza előtt a Széchenyi tér az éjszakai órákat kivéve állandóan tele volt emberekkel, csoportokba verődve beszéltek, hallgatták mi történt, hogy történt, milyen hírek vannak, úgyhogy ott zajlott az élet tulajdonképpen.

Fodor Imre: Én csak látásból ismertem a Perbíró professzort is meg a Baróti professzort is. Ők voltak ennek a forradalomnak a tevékeny résztvevői, természetesen a munkástanácsok mellett, amelybe delegáltak a szegedi üzemek a munkástanács vezetőket.

Én ezt úgy éltem meg, hogy azok az emberek, akik a Városházán voltak azok az emberek a nép akaratát közvetítették és élő kommunikációs kapcsolatban voltak. Bármikor mentünk a Városháza elé, előbb vagy utóbb mindig kijött az erkélyre valaki és beszélt. Korábban Dénes Leó volt a tanácselnök. A forradalom ideje alatt ők mind a háttérbe vonultak.

Konkrétan arra emlékszem, hogy a városi munkástanácsban, amikor ott volt valami fejlemény, vagy hogy szolidaritást vállaljunk az újszegedi kendergyárral, vagy bármelyik nagyüzemmel, akkor természetesen itt is sztrájkfelhívás volt. De azt mindig mondták, hogy azért a normális életmenetet, az elektromos energia ellátást azt biztosítani kell. A Hegedűs Pista volt ennek a fő szervezője ő mindig megmondta a szükséges utasításokat és megadta, hogyan kell azt végrehajtani.

⁶¹ Joszt István lett Perbíró helyettese, Horváth Jenő lett a titkár, Fábíán Ferencre bízta a város sajtójának a felügyeletét, (ő lett a Délmagyarország főszerkesztője is). Az addigi tanácsosi osztályok felügyeletet kaptak: Kovács József a pénzügyi és a mezőgazdasági ügyekért felelt, Szegedi István felügyelte az ipari osztályt, Tóth Ágoston a városi és községgazdálkodási osztályt, Takács István kereskedelmi osztályt, az oktatási osztály Ács Ferenc MEFESZ küldöttre tartozott. (Ő felügyelte a városi hangosbemondót is). Tombácz Imre tartotta a kapcsolatot a tanácsosi apparátussal és Strasszer Gyula lett a levezető elnök. [11]

Bálint László: Nyilvánvalóan rengeteg feladat hárult a végrehajtó apparátusra, így az elnökségre, így az elnökség elnökére is, hiszen a közbiztonságot meg kellett szervezni. A forradalmi hevületbe a város lakosság egyszerűen nem vette már figyelembe a rendőri intézkedéseket. Létre kellett hozni a Nemzetőrséget, meg kellett szervezni a Nemzetőrséget, gondoskodni kellett a város lakosságának közlekedéséről, gondoskodni kellett a közellátásról, a tejszállításról, a kenyérszállításról, arról, hogy lesz sztrájk, nem lesz sztrájk. Volt egy sztrájkbizottság, amivel állandóan kapcsolatot kellett tartani, hogy ha lesz sztrájk, mire terjedhet ki, mire nem terjedhet ki. Tehát gyakorlatilag itt a várost működtetni kellett. Az életet fent kellett tartani, lehetőleg zavartalanul kellett fenntartani. Hamarosan beindult a Széchenyi Adó rádióadása, azt is meg kellett szervezni. Szóval igen sok feladat hárult az elnökségre, az elnökség elnökére.⁶²

Joszt István: Itt nem a mindenáron való, hogy mondjam hatalomszerzés volt a cél. Hanem az hogy a város egészséges fejlődése biztosítva legyen. És ott a tizenkét személynek, ennek is, annak is lett feladat kiosztva. Jómagamat Perbír professzor mellé általános elnökhelyettesnek javasoltak. Illetve sorrendiségben Királyházi Sándor az Újszegedi Kender és Lenszövőgyárnak a munkástanács elnökét javasolták e helyre, de a Királyházi Sanyi azt mondta, hogy hát kérem, vegyék figyelembe, hogy én örömmel vettem tudomásul hogy itt megválasztottak, de nekem annyi elfoglaltságom van a kendergyárban mint munkástanács elnök, hogy én nem tudom ezt vállalni, én javasolom, hogy mást jelöljenek. Erre fel, mivel a másik nagy kendergyári üzem a Bakai, hát vállaljam én. Bár ott volt Strasszer is de ő is azt mondta, hogy én is munkástanács elnök vagyok, kérem, tekintsenek el tőle.

Ott meg lett határozva, hogy minden módon biztosítani kell Szegeden a nyugalmat és minél hamarabb beindítani a normális életvitelt. Hát ez volt az én feladatom. Nem kicsi, és hát elfoglaltsággal vagy nem tudom, hogy mondjam, de igyekeztem ezt a feladatomat ellátni. Perbír Józsefet nem ismertem korábban, soha nem találkoztunk csak ott. A későbbi beszélgetés során ő mondta, szeretne megismerni. Hasonlóképpen bemutatam magam, elmondtam a dolgokat, hogy mi az, amit tudok, és azt mondta, ha ő nincs itt, akkor teljes mértékben én intézkedjem.

Nem osztottunk el irodákat, csak az az egy helyiség volt, külön helyiséget még íróasztalt se kaptunk, hanem mindenki arra az osztályra ment, ami hozzá tartozott és végző soron ő közvetített és ellenőrizte, hogy a kiadott utasítást hogyan hajtják végre. Ez azért érdekes, mert még mindjárt a legelején, mint mindig a zűrzavaros helyzetben voltak, akik nyereszkedni óhajtottak. Azelőtt egy forint volt egy tojás és másnap tíz fo-

⁶² Perbír József: „Hirtelen tömérdek probléma támadt. Főként a lakáskérdés miatt izzott a hangulat... megkérdeztem a vb-titkárt vannak e üres laktanyák? Igen – volt a válasz. Kettő is, a Honvéd téri és a Marx téri laktanyák üresek. (...) beleegezést kaptam a honvédelmi minisztertől, megbízta a helyi tervezőirodát mindkét laktanya áttervezésére lakásokká.” [8]

rintét akarták adni a tojáshoz a piacon. És hát ugye a döntést én javasoltam, hogy van központi készlet, a központi készletből vigyünk ki tojáshoz 'forintért annyit vehet mindenki, amennyit akar. Így már aznap sikerült megállítani a nyereszkeskedést és visszaállt a piac normális rendje.

Fejér Dénes: Engem a Péter Lászlóval és Ertsey Péterrel⁶³ bevásároltattak a sajtóbizottságba, tehát nekünk kellett volna a Fábiant ellenőrizni, akit nem nagyon ismerünk, és egy kicsit olyan ingadozó embernek tartottunk, de soha nem került sor semmiféle ellenőrzésre, tehát ez tulajdonképpen, egy ilyen látszat megbízatás maradt, nem avatkoztunk be semmibe.

Amikor a Perbíró professzort megválasztották, abban, a Fábian Ferencnek jelentős része volt. Szóval ő ott, mondjuk demonstrációt kreált, vagy szervezett a Perbíró professzor támogatására. Ezt én később tudtam meg, hogy e mögött ő állt. De a Fábian Feri, aki nekem később bajtársam lett, mert amikor engem az oroszok elvittek, arról majd később lesz szó, akkor együtt vittek el velem, tehát hogy úgy mondjam a bajban tényleg társasá váltunk. De számunkra a Fábian, és most azokat mondom, akik a mi oldalunkon álltak, mondjuk úgy, hogy Péter Lászlótól Németh Feriig, vagy akár Fejér Dénesig, mindegy, hogy hol húzom meg a határt, hogy úgy mondjam, idegen volt. Ugyanis a Fábian Feri kisgazdapárti volt, de a kisgazdák se néztek rá nagyon jó szemmel. Tény, hogy a kezébe adták a Délmagyarországot, tehát ő lett a Délmagyarország megbízott főszerkesztője. A vele szembeni fenntartásom akkor erősödött meg, amikor ezt a főszerkesztőséget tulajdonképpen nem gyakorolta, hanem ezt átdobta, átruházta egy Kövesdi Lajos nevű emberre, akit én nagyon jól ismertem. Ez egy makói fiú volt, és a Kövesdi Lajos az én személyes segítségemmel került be a főiskolára, és végezte el a főiskola magyar szakát. Na most a Kövesdi Lajost nem tartottam erre alkalmasnak. Sem írni nem tudott, sem szemlélni nem tudott ahhoz méltón, ahogy én, hát ugye magamból indulok ki, hát ahogy én elképzeltem, hogy egy főszerkesztőnek, egy újság irányítójának, hát szemlélni, és hát eljárni lehet.

Na most jellemző egyébként a Délmagyarország szerkesztőségére, hogy senki nem kérdőjelezte meg, azonnal beálltak a Kövesdi mögé, és azonnal végrehajtották az utasításait, s a többi, és hát produkálták azt, amit produkáltak. Dicsőítették a forradalmat s a többi, s a többi, aztán amikor megbukott, dicsőítették az ellenforradalmat. Tehát, sem elvöröség, sem mondjuk úgy, hogy tisztesség nem volt ebben a gárdában, tehát én a Kövesdi megbízása miatt nehezteltem különösen a Fábianra. Ugyanis a Kövesdinél, először is a lapnál sokkal tehetségesebb, és sokkal felkészültebb emberek voltak. És nyugodtan mondhatom, hogy bár ezek egyrészt kommunisták voltak, de sokkal korrektebbek is. Na most a Kövesdiről nem akarok nagyon sok mindent beszélni, én a belső minősítést a Kövesdivel szemben elvégeztem, és mindezt átszármaz-

⁶³ Ertsey Péter könyvtáros, írószövetségi tag, utóbbi küldötte a nemzeti bizottságba; a Tiszatáj kiadója [16]

tattam az ő megbízójára, a Fábíán Ferire. Tehát ez volt a fenntartás oka. Aztán még sok mindenről tudomást szereztem, de tény, hogy hát a Délmagyarország olyan lett, amilyen lett. A lényeg az, hogy egy-két ember kivételével, akik akkor úgy félrevonultak, vagy visszavonultak, vagy eltávoztak, ilyen volt a Simon Béla, a párttitkár, aki később aztán főszerkesztő lett, a Nagy Pali, a főszerkesztő, aki később aztán visszakerült. Tehát egy néhányan visszavonultak, a többiek pedig az új hatalom, hogy úgy mondjam, annak a szájíze szerint írták a forradalmat dicsőítő tudósításokat. A Schwartz Lajos temetéséről, meg hát ami történt az utcán, azt ugye újságírói eszközökkel próbálták ábrázolni.

Németh Ferenc: Egyszer át kellett mennünk a rendőrségre, pontosabban a megyei főosztálynak, így nevezték ezt, ami egyébként megyei rendőrkapitányság is volt, csak nem ez volt a neve, meg a megyei ávó székhelye. Ott volt M. Szabó őrnagy az ávónak a vezetője és ott volt Halász főhadnagy, meg még az ávó részéről néhányan. Ott több dolog elhangzott, egyébként nem tudom, hogy csak egyszer volt egy ilyen megbeszélés vagy kétszer, mert rémlik, hogy szóba került az, hogy az ávósoknak valami védelmet kérnek, hogy ez már ezen a megbeszélésen lehetett, vagy később, nem tudom. Egyébként még érdekességként megjegyzem, hogy ez a védelem végül úgynevezett védőőrizet a Csillagban valósult meg.

Joszt István: Már az esti órákban innen küldöttség ment Perbír József meg a tizenkét személy kíséretében oda az ávósokhoz. Ott egy tanácsterembe bevitték, bevezettek az ávósok, akkor ők fegyverrel nyakig fel voltak fegyverezve. Bevitték ott volt egy hosszú asztal a túlsó végén ott ültek az ávós tisztek, középen az ávós őrnagy. És hát valószínűleg mit akarunk. A kérdés ott is ez volt. Nyugalmat. Ez a lényeg, én felszólaltam és a következőt mondtam. Minden állam a saját erőszakszervezetét fenntartja, a saját biztonsága érdekében kifele is, befele is. Itt ilyen módon nincs probléma, ha valaki a hatáskörét nem lépte túl és nem lép az emberek ellen, nem követett el emberiség elleni cselekedetet. Hát a következő kérdés az volt, hogy mi hogyan biztosíthatjuk őket arról, hogy nem lesz olyan atrocitás, mint Pesten. Az ávósokra az hangzott el, menjenek a Csillagba, nem veszünk el semmit, nincs semmi letartóztatás nincs semmi eljárás menjenek oda be, mi biztosítjuk, de mi lesz a családjukkal. Mi elmondtuk, hogy ez a rendőri járőrözés megnyugtatója a népet és legfeljebb ha elmondják azt a körzetet amerre a családjuk van esetleg sűrűbben járőröznek arra az emberek.

Bálint László: A Nemzetőrség megalakításának a gondolata 27-én délután már felmerült, amikor megalakult a Forradali Nemzeti Bizottság és annak az elnökségének a kezdeti tíz fős stábjá, és ezek a BM Csongrád megyei főosztály épületében tárgyalásokba bocsátkoztak a hatalmat átadni kívánó katonai közigazgatással. Ekkor már szóba

került a közrend, közbiztonság más kérdések mellett. Ekkor vetődött fel annak az ötlete, hogy meg kell alakítani a Nemzetőrséget, mert a rendőrség meg a katonaság nem képes a rendet fenntartani, mert semmiféle tekintélyük nincs a polgári lakosság előtt. Ekkor az elnökség tagjai között volt Palotás József, aki katonatiszti múlttal rendelkezett, és őt bízták meg, hogy ő legyen a Nemzetőrség szervezője és egyben a parancsnoka is. Ekkor elindult a Nemzetőrség szervezése, különböző érdekes körülmények között, mert például a kommunista beférkőzés itt is felütötte a fejét és volt erre konkrét példa is. Aztán volt szabotázs akció is, ami például úgy nyilvánult meg, hogy a Nemzetőrség felfegyverkezésénél a kezdeti stádiumban odaömlesztettek egy csomó használhatatlan, ócska, rozsdás fegyvert. A nemzetőrök fele otthagya az egészet és elment haza, hogy én ilyen fegyverrel nem megyek ki nemzetőrnek. Szóval voltak ilyen nehézségek és ilyen problémák, de aztán amikor beindult a szerveződés, utána mentek gördülékenyen a dolgok. Az első parancsnok tehát a Palotás József volt. A Nemzetőrségen belül két zászlóaljat szándékoztak szervezni és ennek a szervezése kezdetét is vette. Volt egy egyetemi zászlóalj, amelybe az egyetemisták és más diákokat vettek fel és volt egy munkászászlóalj, amelybe a munkástanácsok által küldött, delegált gyári és üzemi munkásokat állították be és fegyverezték fel. Az egyetemi zászlóaljnak Ország István százados volt a parancsnoka, a munkászászlóaljnak pedig Sztachó⁶⁴ Elemér.

Palotás József: Leváltották a Dénes Leót, meg a többi, vele levő városi vezetést, utána azonnal meg kellett alakítsák az új tanácsot, aki átveszi a munkákat. Na, így kerültem bele én is, hogy nem is tudom, hány tag volt, már meg sem tudom mondani, de azonnal fölmerült a Nemzetőrségnek a kérdése, és akkor nem tudom, hogy ki kiáltotta el, hogy Palotás József. Persze nem hízelgek magamnak, de úgy pillanatnyilag jól esett az, hogy az új vezetésbe beválasztottak. Tehát nekem tevékenykedni kell majd a dolgok miatt.

A lényeg az, hogy a megalakult új tanácsnak a küldöttei Perbíró professzor, Szege-di István, én, meg ki volt még? Vagy tízen voltunk, de csak hatunkat engedtek be. Ez a hat fő, a tárgyalóküldöttségnek a tagjai, az ÁVH vezetőivel, és a Katonai Tanács vezetőivel együtt tárgyaltunk a hatalom átadásról, a közbiztonság megszervezéséről, mert a rendőrség az nagyon kivonta magát mindenből, az csak löni, meg kordont állítani tudott. A katonák hezitáltak, nem tudták, hogy mi történik, mi legyen. És akkor a közbiztonságot azonnal meg kell erősíteni, mert ilyen esetben – Önök is tudják, vagy hogyha nem, akkor olvasták – a közbiztonság az nagyon meglazul, és ilyenkor kezdődnek azok a dolgok, amelyek még súlyosabbá teszik az egészet. Akkor eljöttünk ide, akkor az volt a főosztály, most a rendőrkapitányság van itt. Az M. Szabó államvédelmi ör-

⁶⁴ A megtorlás iratanyagában az ítéleteknél néhol – például [2] könyv 206. o., vagy [4] 246.o. Stachó Elemérnek írják, de ugyanarról a személyről van szó. (sz.: Margita, 1903). Lazur Barna főhadnagy és társai per III. rendű vádlottjaként Stachó Elemér alezredes 3 évet, majd másodfokon 5 év börtönbüntetést kapott.

nagy, az ÁVH vezetője, Halász Gyula főhadnagy a katonai közigazgatás parancsnoka, a karhatalmi ezred parancsnoka, majd eszembe jut a neve, Herceg⁶⁵ az volt a vezetőjük. Akkor még nagyon izéltek, hogy küldjék ki Forráskútra a géppuskás századot, amoda a másik századot, mert a forradalmi hangulat olyan nagy. Ezen egy kicsikét szűkült a fenekünk, mert a tényleges hatalom még nincsen a kezünkben, hiába van elméletileg, hogyha nincs eszközünk ahhoz, hogy a hatalmat gyakoroljuk. Mindegy, ott megegyeztünk azon, hogy át fogja adni a katonai közigazgatást, átadják a polgári közigazgatásnak. Azonnal megbíztak engem, a Katonai Tanács tagjai vezetői ott voltak páran, hogy szedjek össze egy pár embert magam mellé, és menjek ki a műszaki laktanyába, ami most már nem laktanya, csak az volt valamikor, hogy ott kapunk fegyvereket. Nem nagyon hittem benne, jó, mondom, hát elmentünk, ez lehetett olyan délután fél kettő fele, fél három fele, vagy a között. Hát, várnak ottan a katonák, nagy fősorakozva, előre tartott géppisztolyokkal, minden nyavalyával, vártak bennünket. Átadjuk a papírokat, igen, mert én követeltem a Halász főhadnagtól, a katonai közigazgatás vezetőjétől, hogy ne szűrjék ki a szemünket ócska, elhasznált fegyverekkel, hanem igenis kérem, követelem azt, hogy az egységet föl kell szerelni sorozatlövő fegyverekkel. 'Mit akartok ti a sorozatlövő fegyverekkel?'. Hát mondtam, mit, hát rendet fenntartani, azt akarunk, mondom. Már azóta gondolom, hogy itt-ott lopják a holmikat. Aztán, nem adunk ezt nem adunk azt, jól van, rendben van, gyerünk, tudtam, hogy ez csak linkség. Elmentünk a műszaki laktanyába, na ott kiadtak tizennégy darab régi Mauser típusú, 38 mintájú régi puskát, de lőszert nem. Hát én abban a pillanatban láttam, hogy hatástalanított fegyverek, nem lehetett azzal, csak egy nagyot ütni. Ezzel akartak fölfegyverezni bennünket. Betettük egy autóba, elhoztuk azt a tizennégy, nem akarom kimondani magyarul, hogy mit, le lettek dobálva egy helyre. Már bent akkor a helyiségünket megkaptuk a Honvéd téri laktanyában. Na, ott alakult meg a Nemzetőrség, addigra már ki volt adva a Forradalmi Tanács részéről, hogy megbízható embereket szerezzenek be. Mire én kimentem, kiértem ezekkel az ócska fegyverekkel, akkorra már volt ott körülbelül háromszáz-négyszáz ember. Most a kiválogatás úgy folyt, csak, akit az üzemek, gyárak házi bizottságai küldenek be ajánlólevéllel, azokat vehetjük föl. Ezt aztán én még megszigorítottam azzal, hogy csak aki katonaviselt ember volt, az jöhet. Közölje milyen kiképzésben részesült, és karhatalmi feladatot látott-e el valamikor vagy nem. Na, ezek lettek kiválogatva. Akkor persze ugye ez a dolog, ez úgy ment, hogy rengeteg ember volt ott, és ugye ötletek, gondolatok felmerültek. Na, akkor, hogy hivatalos legyen a dolog, a Nemzetőrségnek igazolványt kell csináltatni. Ezt a bíróságon megbeszéltük, hogy milyen igazolványt adhatunk nekik, de abba benne legyen az, hogy a forradalomnak a fegyveres szervezete lesz. Így volt, a nyomdában megbeszélte másik valaki közölünk. Akkor elkészült gyorsan vagy százötven igazolvány, ilyen kis összehajtható kis kemény igazolvány, nemzeti színnel áthúzva. Az igazol-

⁶⁵ Herceg Imre államvédelmi százados, az öthalmi államvédelmi belső karhatalmi ezred parancsnoka

Palotás József (1927-)

Korábban repülőstiszt, 1956-ban a MÁV fűtőházában dolgozik. A Nemzetőrség vezetője, majd főparancsnok-helyettese. Lazur Barna főhadnagy és társai perének másodrendű vádlottjaként első fokon 2 évre, majd másodfokon 3 évre ítélték. Szabadulása után segédmunkás. Csak a kilencvenes években kapott útlevelet.

ványban a neve beleütve, és hogy a Nemzetőrség tagja, az volt a szöveg. A közbiztonságban részt vehet, fölfegyverzett alakulathoz tartozik, és intézkedési joga van. Ilyen igazolvány, tudtommal, Szegeden már csak egy van, valahol az ország részében több van, külföldön sok van, tudniillik a későbbi, rendszerváltás utáni dolgokban találkozunk ilyen régi bajtársakkal, akik hozták, boldogan, nagy örömmel mutatták, amin az én aláírásom van. Ennek is lett aztán egy következménye, valakik már utólag, a forradalom alatt elkezdtek ezeket hamisítani, tehát gyártani másikat, nem volt olyan, hogy a saját bélyegzőmmel volt lebélyegezve, hanem valami más néven. Hát azok ilyen beforakodott valakik voltak, akiknek már az volt a feladata, hogy a Nemzetőrséget figyelje meg, és ahol csak lehet, akadályozza, és ahol lehet, pusztítsa is őket.

Ilyen meghatalmazást adott a rendőrkapitány – akinek a neve M betűvel kezdődik, most nem jut az eszembe, de igen: Mogyorósi őrnagy⁶⁶. Ilyet adott az ő különleges embereinek, hogy vonuljanak be. Hát ezt utólag tudtam meg, amikor elkezdődött már a megtorlás. Ott már megindult a harc, a szóbeli harc, a könyöklés, hogy én ez leszek, hogy én az leszek az, én ide megyek, én oda megyek. Azt bizony nagyon nehéz volt lecsillapítani, mert jöttek ám oda különböző emberek. Egyszer egy ember belép hozzám, hogy ő Ausztráliából jött, nem magyar, de magyarul tud beszélni, kisült, hogy a kémelhárításnak volt az embere valamikor. Jelentkeztek különböző társaságok, például a Partizán Szövetség, annak a vezetői, hogy ők jönnek, támogatják a forradalmat. Azt mondtuk, hogy köszönjük szépen, nem kell támogatni, majd mi elintézzük ezt a dolgot. Mondom, menjenek innen, törvényes úton járunk el, mindig, mindenben a törvényeket fogjuk figyelembe venni. Egyéni akciót, egyéni megmozdulást nem engedélyezek.

Ahogy ez fél éjszaka zajlott, egyszer csak megállt egy katonai gépkocsi. Egy fiatalember, Puskás Lajos hadnagy a radarszolgálatról⁶⁷, megjelent, és akkor azt mondja, hogy Őthalmon elpucoltak az ávósok, az egész ezred, mindenkit átöltöztettek katonaruhába, mindenki kapott katonai igazolványt, nem ávó igazolványt, hanem honvédségi igazolványt, szanaszét mentek. A vasutasok elvitték őket éjszaka valamilyen vonattal, a fene tudja, hová. Leugráltak jobbra-balra, elmentek, otthagytak mindent, szökdöstek jobbra-balra. Hát besorozott katonák voltak az ávón belül, nem azok voltak a nép ellenségei, hanem akik itt voltak fönt, a vezetők, azt tudják Önök is. Akkor ezek onnan összeszedtek egy csomó géppisztolyt, hozták oda hozzánk, úgyhogy nem kellett, nem volt szükség a Halász-féle tizennégy darab roncsra. Aztán ugye mindjárt kellett keresni olyan embereket, akik nyolc-tíz embert, egy rajt el tudnak vezetni, vagy össze tud fogni. Hát így megalakult akkor éjszaka egy századnyi erő, nagyon sokat el kellett küldeni, nézze, lerítt az

⁶⁶ Mogyorósi István rendőr őrnagy, a szegedi városi és járási rendőrkapitányság vezetője. [1]

A forradalomellenes erők kiszolgálója, a forradalom előtt és után. A forradalom győzelmekor hűségnyilatkozatot tett Szeged népe mellett. [2]

⁶⁷ Az őthalmi lakánya mellett volt a kecskeméti 54. rádiótechnikai jelző ezred 2. századának körlete. Puskás Lajos volt a század megbízott parancsnoka. A forradalom után leszereltették, majd 1957-ben 3 év börtönrre ítélték. [21]

emberről az is – én elég jó emberismerő vagyok, látom, benne, hogy mi játszódik le az agyában ilyenkor –, azokat szépen, finoman megkértem, hogy most ne, majd máskor, valahova menjenek, ide nem jöhetnek be. Hát így kezdődtek a forradalmi napok.

Persze nem volt telefonösszeköttetés, akkor rohanni kellett a Városházára, ott megbeszélni dolgokat, feladatokat, persze az volt az első, hogy a Városházát, Postát, Vasúti Igazgatóságot, bankokat, azokat biztosítani kell, hogy ne tudjanak betörni, meg rámolászni. Ugyanígy az élelmiszerboltokat, a nagy boltokat, meg a Közellátási Hivatalt, meg az Önkormányzatot, hogy Szegednek az élelmiszer-ellátása mindenképpen biztosítva legyen. Azonnal meg kellett kezdeni a raktárak őrzését, a kiadást, bevételt, amit hoztak (nem pénzben, akkor minden anyagi bevételt alá kellett írni, jegyzőkönyvileg) és az ott megbízott embereket, üzemi őrségeket, hogy azok tartsák ott fent a kinti rendet.

Bálint László: Amikor kiderült, hogy az elnökség tagjai körül Palotás József lett a Nemzetőrség parancsnoka, akkor valamiféle félreértés folytán a vasutasok, a vasutas küldöttek a Forradalmi Nemzeti Bizottság plenáris ülésén elkezdtek támadni a Palotást meg az egész elnökséget, hogy pont egy olyan embert bíztak meg a Nemzetőrség vezetésével, aki ávós múltú. Ebből egy árva szó nem volt igaz, ugyanis a Palotás repülőtiszt volt, katona és nem ávós. De hát ez a félreértés meg ezek a gyanúsítások nem tettek jót, ezért úgy döntöttek, hogy a Palotás helyett másvalakit neveznek ki a Nemzetőrség parancsnokává. Először nem volt más és ekkor egy Maróti András nevű gépipari technikai tanárt bíztak meg, aki hosszas rábeszélésre úgy vállalta el, hogy ő nem hajlandó semmit csinálni, életében katona nem volt, de ideiglenesen elvállalta. Fél napig volt ő a Nemzetőrség parancsnoka, és utána került a főparancsnoki tisztségbe a Lazúr Barna honvéd főhadnagy, aki a katonai tanszéken volt előadó. És aztán egész végig ő volt a főparancsnok, a helyettese lett a Palotás, a két zászlóaljparancsnokot már mondtam. Ezen kívül volt egy úgynevezett mobil csoport, az 'egyetemi tizenhármak', amelyeknek Kendi József⁶⁸ birkózó volt a parancsnoka. Az akkori Tolbuhin sugárúton, ma Kálvária sugárút, ha jól emlékszem a 43-as számú épületben volt az egyetemnek a Juhász Gyula kollégiuma, amely azért is fontos szerepet játszott, mert nagyon sok MEFESZ tag lakott abba a kollégiumban, nagyon gyakran megfordultak ott MEFESZ aktivisták is, és a diákság egy jelentős forradalmi érzületű része ebben a kollégiumban volt elhelyezve. Ott történt az egyik első atrocitás, ott bántalmazták a Perbíró professzort meg egy tanársegédet, és amikor október 31-én Lazúr Barna főhadnagy lett a Nemzetőrség főparancsnoka, talán éppen ezért, a korábbi eseményekre való tekintettel, áthelyezte a Honvéd téri Dózsa laktanyából a Nemzetőrség főparancsnokságát a Juhász Gyula kollégiumba. És ettől kezdve ebben a kollégiumban volt a Nemzetőrség főparancsnoksá-

⁶⁸ Kendi József (1928-1994), egykori többszörös középsúlyú birkózóbajnok. A Nemzetőrség keretében létrejött „egyetemi tizenhármak” alegységének a vezetője. 1957-ben 7 évi börtönrre ítélték. Életről, a szegedi forradalomban betöltött szerepéről szól a [10] könyv.

ga, bár megmaradt a laktanya is a Honvéd téren a Nemzetőrség kezelésében. Ez tartott egészen november 4-én délig, amikor délelőtt a Nemzetőrséget feloszlatták. Addig tulajdonképpen ott azt hiszem, hogy diákok nem is nagyon laktak, mert a vidéki diákok nagy része hazament a szüleihez. Sajnos a szobákat nem zárták le rendesen, így aztán elég sok minden el is tűnt, és ezt később a Nemzetőrség nyakába varrták, hogy aztán ki vitte, ki nem vitte el azt ma már kideríthetetlen. Tulajdonképpen 31-től kezdve ez az épület a Nemzetőrség főparancsnoksága volt.

Joszt István: De ugyanitt merült fel az, hogy nem bíznak a rendőrökben az emberek és hát Kováts József édesapja közlekedési rendőrfőhadnagy volt Horthy ideje alatt. Jóska azt mondta, hogy hát ő nem tud hozzászólni, de az édesapját megkérdezzük, az biztos, hogy ad jó tanácsokat. Hát behívta az édesapját és Jóska bácsi a következőket, mondta: a tömegpszichózis azt diktálja, hogy a rendőr legyen kint az utcán, lássa a tömeg a rendőrt, de mivel nincs hozzá bizalom, legyen mellette katona magyar nemzeti színű szalagos karszalaggal és legyen még egy nemzetőr. De mindenesetre az el lett döntve, hogy minden üzem küldjön olyan személyt be nemzetőrnek, akire ő saját maga bizalommal van és garantálja, hogy ez becsületes ember. Ezeknek a nemzetőröknek a parancsnoka Palotás József lett, akkor úgy mondták, hogy egy ilyen munkás nemzetőr zászlóaljat állítottak fel. Pár nap múlva a Perbírő javasolta, hogy hát ott vannak a fiatalok az egyetemen, lelkes gyerekek, hát állítsunk fel egy egyetemi zászlóaljat, ennek lett a parancsnoka Lazúr Barna, aki aztán a két zászlóaljnak lett a főparancsnoka. Ezekből lettek kivезényelve a rendőr meg a katona mellé. Mogyorósi őrnagy volt akkor itt a városi rendőrparancsnok, mondta, hogy neki milyen kevés embere van. Én mondtam neki, hogy nem igaz. Mert nem csak azokat a rendőröket lehet az utcára küldeni e rendkívüli alkalommal, akik egyébként is az utcán teljesítenek szolgálatot, hanem minden rendőrt. És nem két rendőr egy járőrbe, hanem egy rendőrt egy járőrbe és ezzel meg lehet duplázni. Nem. Nem megduplázni, háromszorosa lett, mert a tisztek meg a különféle hivatalban lévő személyek egyenruhát húztak és odaálltak. Hogy így mondjam, Jóska bácsinak a javaslata tökéletesen bevált. Igaz hogy ezért a javaslatért két év szigorított börtön kapott Kováts József édesapja.⁶⁹ Mert ez a javaslat jó volt.

Később úgy visszahangzott, hogy egy valakit nagyon megverték. Hát ezt Kendi József mondta, hogy nem, ez nem egészen állt helyt, mert egy illetőt közrefogtak és fenyegették itt a Széchenyi tér valamelyik részén és Kendi József, mint nemzetőr néhány nemzetőrtársát odakapta és elment oda. Kendi, az egyetemen, mint üveg-technikus dolgozott. Kendi Jóska ismert sportoló személy volt, és amikor megjelent, hát ott egyből helyreállt a rend, olyan értelemben hogy ismerték és rájuk dörrent. De addigra valóban két pofon elcsattant. Tehát az illető kapott két pofont hatalmas hős lett később.

⁶⁹ id. Kováts József, 1957. márciusában, 3 év 6 hónap börtönt kapott, amit 1958. augusztusában másodfokon 2 évre enyhítettek.[2]

Kint a budapesti úton ott volt az ávós laktanya. Igen ám de Pesten volt a cirkusz. Pesten volt a lövöldözés, a harc és akkor már jöttek a hírek, hogy ávósokat akasztottak, meg ilyen atrocitást is mondtak. Ki lettek küldve, a Kendiek, hogy vegyék át a laktanyát. Én nem tudom, hogy hány főt szedett össze, mert én nem folytam bele ezekbe a rész dolgokba, nem tudok pontosat mondani. A lényeg az, hogy az ő általa elmondott későbbi dolgok szerint, mikor odament, ott fejtellenül ott lett minden hagyva.

Palotás József: A járőrözésben nemcsak a Nemzetőrség vett részt. Egy nemzetőr, egy rendőr, egy katona. Ez volt az elképzelés, ez volt a megalakított szervezeti szabályzat, ha már így mondjam, szolgálati szabályzat, és ezek látták el a járőrözést. Később, amikor a katonaság már szétfoszlott, akkor a katonák elvesztek. A rendőrök azok még maradtak, de nem tudták, hogy mihez igazodjanak. Ugyanakkor az elveszett katonák helyére újabb katonák jöttek. Úgyhogy ez mindig megvolt, egymást váltották. Volt, aki ment haza a szüleihez, meg a feleségéhez, fűtyült mindenre, nem törődött vele, nyilvánvalóan érthető, és a szolgálatot együtt láttuk el. Előre bocsátom, hogy a megtorlás során elterjesztett híresztelésekkel ellentétben, Szegeden egyetlen egy pofon sem durrant el. Senkit nem bántottak. Egyszer volt a Széchenyi téren egy intézkedés, ahol az egyik szomszéd, a másik szomszédját... haragból elkiabálta magát, hogy itt egy ávós meg ez meg az, verjék meg. Hát itt kellett közbelépni, hát persze, hogy nem bántotta senki sem. Úgyhogy ilyenre nem hivatkozhattak. Olyanra, hogy halállistát készített a Nemzetőrség, az nem igaz, hogy a Forradalmi Bizottság, az nem igaz, ezt csak akkor találták már ki, amikor már az oroszok bejöttek, utána egy-két napra, vagy hétre. Akkor terjesztették el, hogy én is, meg én is rajta voltunk a halállistán. Nem igaz, nem voltak rajta, mert ilyen nem volt. Ez egy hazugság, egy csúnya propaganda volt.

Bálint László: Az én kapcsolódásom a Nemzetőrséghez nagyon laza kapcsolódás volt, de ez azért egy dolgot bizonyít. Történt, hogy november 3-án az egyik osztálytársammal elmentünk a Nemzetőrség főparancsnokságára és jelentkeztünk harmadikos gimnazistaként nemzetőrnek. És azzal fogadtak bennünket, hogy jöhettek, de csak akkor, ha az iskolátoktól igazolást hoztok. Mi szereztünk ilyen igazolást, de aztán a nemzetörködésünkre nem került sor, mert 4-én már megszűnt a Nemzetőrség. De ez mit bizonyít? Azt, hogy Szegeden november 4-én délig nem lehetett nemzetőr, nem juthatott fegyverhez senki olyan, akit nem a munkástanácsa, vagy a helyi forradalmi bizottsága, vagy éppen a munkahelye, diákoknál iskolája nem javasolt. Tehát ilyen külvárosi vagányok meg hasonló kétes egzisztenciák nem juthattak be a nemeztőrségbe, csak akkor, ha valaki javasolta őket, valami intézmény, munkástanács vagy más valami intézmény. Ilyen tekintetben a Nemzetőrség szempontjából rendkívül rend volt Szegeden. November 4-én délben, amikor felszámolták a Nemzetőrséget, megszűntették, akkor ottmaradt a rengeteg fegyver a Juhász Gyula diákokthonban, na akkor aztán hordta, aki akarta.

Fejér Dénes: Hát ugye a fegyvereket, ahogy mondtam, két helyen osztották, egyrészt a Honvéd téren, ahol megalakult a Nemzetőrség, másrészt oda hozták be az ávó őthalmi központjából, az ávó raktárából a vadonatúj, lezsírozott, fegyvereket. Háromféle fegyver volt. Pisztoly nem volt, hanem volt ez a karabély, géppisztoly, és ez a fekvőtáras golyószóró. Tehát én is a nyomdába ezeket vittem. Na most a nyomda az nagyon érdekesen alakult. Ez egy állami nyomda volt, és amikor létrejött, akkor a Szegeden lévő, hát én magam öt-hat nyomdászt ismertem személyesen is, azoknak a gépeit ugye államosították, és azoknak a gépeit hozták az állami nyomdába, de a Dél-magyarország is később aztán ott készült. És hát minden nyomdász ott kapott munkát, tehát onnan éltek. És ez az igazgatónak megválasztott Gabnai János, aki egy nagyon kedves ember volt, bejön hozzám egyszer, hát ott volt az igazgatói iroda, és én a korrektor szobában dolgoztam, és azt mondja, nagy baj van, mert a Hézső jön a gépekért. Én tudtam, hogy a Hézső egy ilyen magán nyomdász volt, és hát gondoltam, hogy elvették az államosításkor a gépeit. Mondom én, mit mondtál neki. Mondja, én nem tudtam neki mit mondani, hát mondta, hogy holnap jön emberekkel, meg teherautóval, és hát viszi a gépeket, mi lesz itt velünk? Hát mondom János, majd én kitalálok valamit. És mondtam Gyurikám! Hozzad már ezt a triciklit, gyere, elhozunk egy-két dolgot. Jól van Déneském. Hát ugye szerettek engem ottan, vidám fiú voltam, ő fölült a triciklire, én felültem a kerékpáromra, és kimentünk a Juhász Gyula kollégiumba, ahol már megalakult a Nemzetőrség, ott volt a fegyver, tehát oda hozták, az egy ilyen fegyver bázis volt. Tizenhárom-tizennégy karabélyt, két golyószórót, talán két géppisztolyt raktunk a triciklire, és ugyanígy visszahoztuk, bevittük a nyomdába. Azt mondja, mi lesz ezzel? Mondom, ha jön a Hézső, ezek lesznek a tárgyaló partnerei. Azt mondja hááá, nagyszerű, jól van! Az inasokat, tehát a tanulókat azonnal ráállították, hogy zsirtalanítsák a fegyvereket, és azt javasoltam, hogy a golyószórót, azt állítsa föl a tárgyalóasztalra. Volt egy ilyen igazgatói íróasztal, és oldalról volt egy ilyen íróasztal, a kisebb értekezletek, ott zajlottak le. És én nem voltam jelen, de ott voltam a szomszéd szobában. Aztán később a Gabnai elment, hogy jött a Hézső, nagy hanggal, hogy na, akkor viszzük a gépeket. Azt mondja, akkor Hézső úr, tárgyaljunk egy kicsit, tárgyaljunk, azt mondja, itt talán. És a Hézső akkor látta meg a golyószórót, vele szemben. Azt mondja se köszönés, semmi, eltűnt. Hézső többé nem jött a gépekért.⁷⁰

Na most ez azért érdekes, mert az én internálási határozatomban benne van, hogy én fölfegyvereztem a nyomdát. Ez tulajdonképpen igaz. Mert én a nyomdát fölfegyvereztem. Igaz, hogy nem azzal a céllal, hogy ha jönnek az oroszok, löjjük le őket, de mindegy, ez így maradt meg. Én nem nagyon mondtam, aztán meg később így maradt meg. A vallatásoknál azért az ember elmondta nagyrészt, hogy mit tett. Nekem olyan

⁷⁰ Nagy Imre október 24-én 12 óra 10 perckor elhangzott rádióbeszédéből: „...szüntessétek be a harcot, térjetek vissza a békés alkotómunkához. Átvettem a kormányt (...), lehetőség van a nemzeti sajátosságainknak megfelelő magyar út megvalósítására, az életkörülmények javítására (...) Munkások! Védjétek meg a gyárakat, a gépeket!”

nagyon titokban tartani valóm nem volt, egyrészt, mert amikor negyedikén megindult a támadás Budapesten, utána hatodikán visszavittük Gyurival a fegyvereket. Ugyan-oda, átadtuk, tehát már fegyver nem volt a nyomdában.

Joszt István: Egyszer jött be két börtönőr tiszt és elmondta, hogy kérem következő a helyzet. Van nálunk, egy nevelőtiszt, aki rettentően brutálisan bánt az emberekkel, ott bent az elítélt rabokkal és mi ezt az embert bezártuk zárkába, mondja a két őr, elnézést nem mondok neveket. Kérem, mit csináljunk, mondom az előbb elmondtam nem vagyok jogi ember, de ki kéne vizsgálni, mert ennek van jogi formulája minden. Írtam egy papírt, amit aláírtam, hogy az ügy kivizsgálásáig biztonsági őrizetbe tartsák ott és mondtam az illetőknek, hogy szűrőszerszámot, fegyvert vegyenek el tőle, de igazolványokat hagyják ott, mert hát nincsen semmi jogi alapja ennek az egész ügynek. Na ez az ember '56 után nagy hősként főhadnagyi rendfokozattal a váci fegyháznak a parancsnoka volt. Amikor elítéltek és vittek Vácra, akkor ő fogadta ezt a csoportot, erről majd még mesélek.

A Csillag börtönben akkor még zömében közbűntényesek voltak bent, habár rettentő sok olyan személy volt bent aki közbűntényesként volt elkönyvelve és feketevágásért kuláknak minősítették, mert mit tudom én egy mázsa kukoricát eldugott hogy a jószágoknak tudjon enni adni. Ilyen dolgokért ott voltak emberek. Én nem vagyok jogi hozzáértő, én nem tudok ezek felett szólni. Megigérttem és be is tartottam hogy az Igazságügyi Minisztériumot felhívtam telefonon, ott megígérték nekem, hogy három fő szakjogász november 5-én reggel Szegedre érkezik és felülvizsgálja ezeket a dolgokat.

Vasvári Vilmos: 23-a után tulajdonképpen nem történt semmi, mert valahogy az őrszobán kellett lennem, vagy aztán hogy készakarva tartottak ott, vagy nem tartottak ott, tengtem-lengtem, csellengtem és hallgattam a rádiót természetesen. Beszélgettünk a katonákkal és 28-án, sose fogom elfelejteni, éppen kint voltunk az udvaron egy pár katonatiszttel, fiatalabb tiszttel. Ja, ez alatt az idő alatt azért meg kell mondanom azt, hogy bizonyos mértékben tisztult a honvédségnél is az állomány. Azt tudni kell ugye, hogy a honvédségnél voltak csapattisztek, voltak politikai tisztek, és elhárító tisztek. Nyilvánvaló, a csapattisztek azért mindig el voltak nyomva, mert bármilyen tehetséges csapatparancsnok volt valaki, vagy szaktiszt volt valaki azért a fölött mindig ott lengett a politika. Amelyet egyrészt nem nagyon ismert, másrészt félt tőle. És a csapattisztai társaságnak azért, voltak ilyen személyes barátságai politikai tisztekkel, de végső soron azért két egészen más testület volt, más alapokon dolgoztak az egyik is, és a másik is. Másrészt a csapattisztek között nagyon sok volt a jó szakmunkás, akik már civilből úgy jöttek oda, hogy egy technikai tiszt nem lehetett csak az, aki lakatos volt előtte, esztergályos volt előtte, szerszámkészítő volt előtte, ezek már képzett szakmunkások voltak. A politikai tisztek zöme vidéki volt, és nem is tudom hogy szedték össze őket, de

mindenesetre beléjük ölték egy év alatt valamilyen politikai ideológiát, és ettől az ideológiától ők aztán nem tértek el, ezt kellett nekik mondani, és ezt felügyelték, hogy ez érvényesüljön az egész hadseregben. Na most, legalábbis Szegeden a laktanyában, ahol én voltam, először is a politikai tisztet, a parancsnok politikai helyettesét azt eltávolították, tehát nem jöhetett be a laktanyába. Nem jöttek be a laktanyába, nem bántotta őket a világon senki, de ők maguk is tudták, hogy jobb, hogyha otthon maradnak. Az államvédelmi hatóság emberei az elhárító tisztek azok meg hát eltűntek, felszívódtak valamerre, nem is tudtuk, hogy hol vannak. Hát maradt ez a csapattiszti társaság és ezek gyűltek ott össze, és ezek elemezgették a helyzetet amennyire tudták és amennyire lehetett, és amennyire értesültek a dolgokról. Nyilvánvaló, hogy amikor már tudták, hogy harcok folynak a Corvin közben, itt, ott, amott, várták, hogy most mi következik Szegeden. Egy ilyen alkalommal ott álltunk hárman vagy négyen és akkor betoppant Forrási László százados⁷¹, aki nagyon jóvágású, jóképű, jó svádájú kemény fickó volt. Ő nem abban a laktanyába szolgált, hanem másikon, nem tudom, hogy keveredett át, ezt tőle kéne megkérdezni. Lényeg, hogy odajött és azt mondta, hogy ti még mindig itt tébláboltok, itt tehetetlenkedtek, akkor, amikor már Budapesten győzött a forradalom. És ti még mindig ezt a piros csillagot viselitek a sapkátokon?! Vegyétek le, tegyetek fel nemzeti színű szalagot! És akkor azt mondtam, hogy igazad van, tegyünk valamit, mégpedig tegyük azt, hogy mondjuk meg a magyar népnek, mondjuk meg a szegedieknek, hogy mi a honvédség egyértelműen átállunk, nem hogy átállunk, hanem a forradalmat magunkénak tekintjük és támogatjuk minden vonatkozásban. De hogy valósítsuk ezt meg? Mondtam nekik, hogy ide kell hívni Halász főhadnagyot. És valaki, azt hiszem a Forrási beült az autóba és elment a parancsnokságra és valóban a Halász főhadnagy oda is jött. Azt mondja, mi van fiúk? Meg kell monddam, hogy a hadseregbe a fiatal tisztek voltak a forradalmi mag, akik elsősorban magukénak tekintették, magukénak vallották és sajátjuknak érezték a forradalmat. Ezek a fiatal tisztek voltak. Mert olvastam én olyat, mármint különböző történészeknek az írásaiból, hogy a kis fiatal tisztecskék, hát ezek a kis fiatal tisztecskék igenis tele voltak tűzzel, tele voltak szenvedéllyel és tele voltak hazaszeretettel. Nos, ezek a fiatal tisztecskék ott álltak Halásszal és közölték vele, hogy ki kell jelenteni, mert most már nem lehet tovább ezt halasztani, hogy igenis a hadsereg mellétek áll, a nép mellé áll, és a hadsereg magáénak tekinti a forradalmat. Azt mondja, rendben van, akkor menjünk. Elindultunk, és így kerültünk mi a tanácsházára, fel az erkélyre, ahol lenn valóban nagy tömeg volt. Abban az időben mindig nagy tömeg volt, de különösen mire mi odaértünk, akkor megtelt az egész tér. Halász akkor kijelentette, hogy ettől a pillanattól kezdve együtt vagyunk, egyet akarunk, együtt harcolunk a szabadságért, a demokráciáért, a független Magyarországért. Salamon Sán-

⁷¹ Forrási László, hivatásos hadtápos szakszolgálatos katonatiszt, a Szeged Városi Katonai Tanács illetve az operatív csoport tagja. Gosztönyi István és társai per III. rendű vádlottjaként, a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való részvételért 8 év börtönre, lefokozás, teljes vagyonelkobzásra ítélték.

dor⁷², a korábban említett polgári alkalmazottaknak egyike, ő felállt, feleltem a géppisztolyát, lőtt egy sorozatot, és közölte, ismertek bennünket, veletek vagyunk, a végső-kig harcolunk! Éljen a magyar szabadság! Fellelkesedett a tömeg, én is szóltam azt hiszem egy pár szót és ezzel elindultunk az ávóhoz, és amit már mondtam, átvettük az egész hatalmat. Én M. Szabóval találkoztam, tudniillik amikor megalakult a katonai tanács, még nem alakult meg, de már kijelentettük a tanácsházán. Feladatunk később az volt, hogy összegyűjtsük az ávó embereit. Ezt meg is tettük, de humánus eljárásukat mi sem jellemzi, minthogy egyik sem tanúskodott ellenünk. Ott az első feladatunk, hogy bevonuljunk az államvédelmi hatóság főosztályára, hogy végleg átvegyük az egész hatalmat és az ávosokat onnét kizavarjuk.

Joszt István: Az ávosok, a városparancsnok, meg a tiszti kara azok bent voltak a Kossuth Lajos sugárúti most Megyei rendőr-főkapitányság épületében és a Forrási Laciék egy páncélossal, páncélos löveggel, tehát nem harckocsival csak egy páncélos löveggel odaálltak az épület elé és azt mondták, beüzenték, hogy szétlövik az épületet, ha nem engedik ki a parancsnokukat Halász Gyula főhadnagyot. Mert elterjedt, hogy az ávosok fogva tartják ott, ő nem önszántából van ott. De amikor bementek ott talál-ták Halászt, semmi baja nem volt.

Vasvári Vilmos: Megdöbbsenem, amikor megálltunk, az hiszem elsőnek vagy másodiknak léptem be az épületbe, de mennyire nem voltunk felkészülve ezekre a harci feladatokra, jellemző, hogy a géppisztolyomat az autóban hagytam. Ezt csak melléke-sen mondom, de mindegy beléptünk. Ez az ávónak az épülete, az ávó központi, az ál-lamvédelmi főosztálynak az épülete.

Beléptem oda és egy ember állt ott, M. Szabó őrnagy, egyedül egymagában és ak-kor a következőket mondta, én vagyok a parancsnok, egyedül vagyok. Kommunista voltam, vagyok, és leszek, és amit elkövettem, azért mindért vállalom a felelősséget. Ő maradt egyedül, a többieket kimenekítette, elmenekítette a hátsó bejáraton, azt hi-szem hatvanan voltak még abban az épületben rajta kívül annak idején, és ezeket el-menekítette Jugoszláviába. Tehát még ez a lehetőség, vagy ez az utolsó harci ütközés-nek a lehetősége is elmúlt, hiszen ők elmentek, mi meg szépen simán bevonultunk oda az épületbe és akkor átvettük teljes egészében az irányítást és a parancsnokságot.

Később M. Szabót bekísértük a Csillagba. Amikor átvizsgáltuk az épületet a hír-adós központban láttuk a telefon lehallgató központot. Amikor hívás volt automatiku-san beindult. Annyi telefont hallgattak, le, hogy úgy tűnt mindet.

Meglepetésünkre fent a legfelső emeleten ott voltak a fogdák. A fogdák tele voltak politikai előzetes letartóztatottakkal. Legtöbbje határátlépő volt, ilyen nagy-ügyes

⁷² A honvédség gépkocsi iskolánál volt civil oktató. Halász főhadnagy egyik hűséges embere. A megtorlástól fél-ve 1956-ban elhagyta az országot, Vasvári Vilmos szerint az ávó névsorával együtt.

mondjuk nem is volt, és másnap aztán ezeket az embereket kiengedték, és mindenki elmehetett, mert hiszen olyan bűnük nem volt, csak politikai előzetes letartóztatottak voltak. Akkor láttam, hogy milyen a fogda, de akkor nem is gondoltam, hogy nemso-kára az az első zárka, amibe beléptem, hogy ez majd itt az otthonom kilencven napon keresztül. Ez így zajlott le.

Meg kell jegyeznem, hogy Halász nem volt könnyű helyzetben, mert nem volt olyan háttere, olyan katonai tiszti támogató csapata, hiszen ez egy szakiskola volt, itt szakmát tanultak a katonák, elsősorban technikai tisztek voltak, szolgálatvezető tisztek voltak, nem is voltak sokan. Ellenben volt egy civil polgári alkalmazotti réteg, akik tanították a gyereket autóvezetésre és egyéb más dolgokra. Ez a civil alkalmazotti társaság ez viszont szorosan mögötte állt Halásznak és nagyobb mértékben segítette. Amikor én is kapcsolatba kerültem velük, számomra is, nekem is a legnagyobb segítséget és a legbiztonságosabb csapatot ez a polgári alkalmazotti réteg, ezek az emberek nyújtották.

Bálint László: A forradalmi rendszerváltás tulajdonképpen elérte a helyi katonai alakulatokat is, csak hogy itt Szegeden egy egészen furcsa dolog történt. Amikor 29-én délután végérvényesen átvette a katonai közigazgatástól a hatalmat a Forradalmi Nemzeti Bizottság és a katonai közigazgatás megszűnt, akkor a szegedi katonai alakulatok is lépést akartak tartani a korról és a forradalmi folyamattal és az M. Szabó István államvédelmi őrnagy, főosztályvezetőnek a bábáskodása mellett létrehozták a városi Forradalmi Katonai Tanácsot. Ennek az lett volna a szerepe, hogy a katonai közigazgatás katonai szerepkörét átvállalja és tulajdonképpen a helyőrségben lévő katonai alakulatok irányítását is ellássa. A választásra behívták a Csongrád megyei főosztály épületébe M. Szabó István államvédelmi őrnagy irodájába a szegedi katonai alakulatok parancsnokait és politikai tisztjeit, ott volt a Halász főhadnagy és megválasztották ők maguk között a Forradalmi Katonai Tanácsot. Az elnök Halász főhadnagy lett, az aki előtte a katonai közigazgatást vezette, az aki a sortüzet végül is lövette, és ő lett a Forradalmi Katonai Tanács első vezetője is. Másnapig. Mert másnap, amikor ez a turpisság kiderült, akkor egy újabb választást tartottak, mégpedig olyan formában, hogy először az alakulatoknál megválasztották a Forradalmi Katonai Tanácsokat, majd ezeknek a küldöttei ültek össze és választották meg a városi Forradalmi Katonai Tanácsot. M. Szabó István államvédelmi őrnagy ekkor még szabadlábon sétálgatott, s tette-vette a dolgát, és hogy-hogy nem, ez a választás is azt az eredményt hozta, hogy a városi Forradalmi Katonai Tanács elnöke, a másodszor választott elnök is Halász Gyula főhadnagy lett. Azt nem tudom, hogy jó katonának tartották-e vagy nem tartották, de az lett.

Következett a fordulat, amikor M. Szabó István bevonult a börtönbe, mert ott biztonságosabb volt és a Halász Gyula egyedül maradt. Nem volt aki támogassa, nem volt aki megmondja, hogy mit kell csinálni és egyből gerincproblémái támadtak, olyannyi-

ra, hogy amikor 31-én elkezdtek támadni a Forradalmi Nemzeti Bizottság plenáris ülésén, hogy hagyta szökni az ávósokat, hogy ő rendelte el a sortüzet, ő felelős a Schwartz Lajos haláláért, s a többi, s a többi, ezeket a támadásokat már nem tudta elviselni, és azonnali hatállyal beadta a lemondását Perbíró Józsefnek és elhagyta Szegedet. Miután az elnöki tisztség megüresedett a Forradalmi Katonai Tanács a saját tagjai közül Gosztonyi István őrnagyot választotta meg a Forradalmi Katonai Tanács vezetőjévé. Ez a Forradalmi Katonai Tanács aztán végig, november 4-ig működött.

Két dologról érdemes említést tenni. Ennek a Forradalmi Katonai Tanácsnak volt két alárendelt egysége. Az egyik az úgynevezett hadműveleti osztály, ennek a vezetője volt Vígh Illés őrnagy. Egyetlen érdemi tevékenységük az volt, hogy november 3-án elkészítettek egy védelmi tervet, amely azt tartalmazta, hogy a szovjetek ellen a Szeged városát hogy védik meg katonai erővel, hol állítják fel az egyes katonai alakulatok a nemzeti egységeket, s a többi, ezt aztán ijedtükben november 4-én hajnalban elégették, úgyhogy sajnos kordokumentum ebből semmi nem maradt fenn. És volt egy másik csoport, ami viszont sokkal aktívabb és sokkal eredményesebb tevékenységet végzett, és azt hiszem, hogy ebben a csoportba voltak azok, akik az igazi forradalmi katonai eszmeiséget képviselték. Ez volt az úgynevezett operatív csoport. Ennek a vezetője Vasvári Vilmos hadnagy volt, a beosztottai voltak Surányi János főhadnagy, és Forrási László százados, valamint még polgári személyek, ők végezték a mindennapi operatív munkát. Például az államvédelmi tisztek őrizetbe vételét, kihallgatását s a többi, s a többi végezték és intézték ezeket az ügyeket.

Vasvári Vilmos: Na és akkor megalakult a Forradalmi Katonai Tanács, ez még Halásznak a vezénylete alatt. Azok közül a tisztecskék közül, hogy idézzem megint ezt a rossz szót, akik ott voltak és akik ezt az egészet elindították nyilvánvaló, hogy ők lettek a katona tanács tagjai. Nem sokáig, mert később Halász úgy gondolta, hogy neki ebből most innét távoznia kell, miért távozni vagy miért nem távozni ezt őtöle kellene megkérdezni, nem tudom, a lényeg az, hogy ő betegségére hivatkozott, közölte, hogy el kell mennie, itt kell hagyjon bennünket. El kell menni neki haza pihenni, mert beteg. De azt megtette még, hogy megtalálta az utódját és ez Gosztonyi István volt. Gosztonyi őrnagy, egy nagyon jó katona volt. Ő még a Horthy rendszerben szerezte a tiszti rangját és az volt az érdekes számomra, hogy Gosztonyi volt mindig az, aki a díszelgések-nél a huszárokat vezette. Olyan jól tudott lovagolni, olyan karakán volt és olyan igazi katonatiszt volt, hogy a díszszemlén, amikor a díszes huszárezred felvonul, vagy a zászlóalj, lóháton szép magyaros régi ruhában, akkor Gosztonyi volt az, aki ezt az egész csapatot vezényelte. Egy nagyon katonás és nagyon karakán fiú volt. Igen ám, de már nem volt olyan határozott, mint a Halász. Elbizonytalanodott akkor, amikor a Honvédelmi Minisztérium közölte, parancsba adta, hogy mindenhol alakuljon meg a Forradalmi Katonai Tanács. Erre a katonák minden alakulatnál már tudomásul vették, hogy

Bálint László (1940-)

Középiskolásként élte át a forradalmat, jelen volt az utcai tüntetéseken, csillagleveréseken. 1998-tól kutatómunkába kezdett, azóta sorra jelennek meg könyvei és írásai a forradalom szegedi eseményeiről, szereplőiről.

a forradalom győzött és a katonáknak meg kell alakítani a katonai tanácsot. Tehát ez már kötelező és parancs. És ekkor már azok, akik távol álltak az egészszről és messziről szemlélték, hogy vajon mi lesz ebből, hova kell állnunk, merre kell álljunk, akkor bizony rájöttek arra, hogy akkor nekik gyorsan be kell kapcsolódnia a katonai tanácsba és itt valamilyen tisztséget kell viselni. Aztán ez fel is hígult, minket kis katonákat ki is tettek onnét. Hogy miért nem mentünk el onnét és miért nem szűnt meg a mi katonai tanácsai tagságunk az egy külön téma. De amikor az első katonai tanács megalakult, abban a pillanatba megalakultak különféle fontos és hivatalos szervezeti formák, ilyen volt a hadművellet, ilyen volt a hadtáp ellátás és ilyen volt az operatív osztály. Ezek az első Forradalmi Katonai Tanácsnál mindjárt megalakultak. Az operatív osztálynak, aminek én lettem a vezetője, és amikor a második Forradalmi Katonai Tanács létrejött, ezt az operatív osztályt nem bántotta senki, hogy miért nem bántották, miért nem kezdték ki azt én nem tudom. De a lényeg az, hogy mi már maradtunk. Sokszor azt olvasom a történelemszövegektől, hogy nem volt kedvünk visszamenni az alakulathoz. Nekünk lett volna kedvünk visszamenni az alakulathoz, mert ha azt mondják, hogy köszönik szépen, mi teljesítettük a feladatunkat, visszamegyünk az alakulathoz. De nem, minket ott tartottak, mert szükség volt az operatív osztályra. Egyrészt ügyelni kellett a forradalom tisztaságára, két irányból. Egyrészt az, hogy ne hogy megtámadja valaki a forradalmat, azokat az embereket, hogy mondjam felkutatni vagy egyáltalán figyelemmel kísérni, akik esetleg az egészséget megtámadhatják, másodszor pedig belülről is, hogy a katonatanácsban és a mi köreinkben is tisztaság legyen és egyértelműség legyen, ne legyenek árulók, és ne legyenek olyanok akik kilógnak ebből az egész mindenségből. Másik az, hogy ez az operatív osztály ez figyelt és ügyelt az egész város rendjére, a környékre. És felkutatta azokat az embereket, akik bujkáltak, vagy pedig úgy nézett ki, hogy megpróbálnak valami ellenszervezkedést kifejezni. Ez volt a mi feladatunk, ezt teljesítettük is, egész végig és az operatív osztály végig tevékenykedett egészen november 4-ig, amikor hát...

Ávósok voltak az őthalmi laktanyában is, de onnan a kiskatonákat elküldték haza. Átöltöztek hazamentek. A tisztek elmentek Jugoszláviába. Az őthalmi laktanyáról én sokat nem tudok. Azt tudom, hogy átvettük a laktanyát, Forrásiék ott voltak, nem tudom kicsodák, ebbe én nem folytam bele.⁷³

⁷³ Az őthalmi laktanya közelében volt a kecskeméti 54. önálló rádiótechnikai jelző ezred 2. századának körlete. Puskás Lajos hadnagy, megbízott századparancsnok miután látta, hogy az ávósok teherautókon távoztak, a laktanya őrizetlen, felhívta Halász főhadnagyot, aki utasította, hogy haladéktalanul szállja meg a laktanyát, gondoskodjék őrzéséről. Mikor Puskás hadnagy a laktanyába ért ott nagy tűz parázslott, az ávósok korábban elégettek minden iratot. Az ott talált ávósokat – élén Herceg századossal – összegyűjtötték. Közben Halász utasította az operatív csoport vezetőjét Vasvári Vilmos hadnagyot, hogy nemzetőrökkel megerősítve vegye át a laktanyát. Így késő este átvette a laktanyát Surányi János főhadnagy, Forrási László százados – az operatív csoporttól továbbá Kendi József és Salamon Sándor, azaz Sasa a honvéd gépkocsizó iskola polgári alkalmazottja néhány nemzetőrrel. Az ávéházokat lefegyverezték, teherautóval az egykori BM Csongrád megyei főkapitányság, a forradalom alatt a Forradalmi Katonai Tanács székhelyeként működő épülethez vitték. Herceget föl kísérték az épü-

Az ávosokat azokat M. Szabó átmenekítette egy teherautóval vagy két teherautóval Jugoszláviába. Tehát aki ávos volt, vagy pedig olyan pártfunkcionális, aki akkor ott tartózkodott, azok elmentek Jugoszláviába.

Kiss Tamás: Nagyon hiányzott Szeged, és akkor október 30-án egy alkalmi teherautóval, Baján keresztül lejöttünk Szegedre. Azzal kezdem, hogy itt rögtön követelték az ismerősök, amikor megláttak, hogy meséld el, hogy mi van Budapesten, és akkor – nem hiszem, hogy ebben a teremben, erre pontosan nem emlékszem –, valahol élménybeszámolót tartottunk, hogy mit láttunk, mit tapasztaltunk, mi történt Pesten, mert akkor az információáramlás még nem volt olyan tökéletes, mint manapság. És akkor a Lazár Barna aki az egyetemen a katonai tanszék oktatója volt, vezette itt a Nemzetőrséget, szintén a világ legtermészetesebb dolga volt, hogy jelentkeztünk, és akkor tizenötöd-huszed magammal azt a feladatot kaptuk, hogy őthalmi ávos laktanyát őrizzük, hogy ne fosszák ki az emberek, mert azt az ávosok otthagyták. És így voltunk ott 30-ától, 4-én hajnalig, amíg azt a parancsot nem kaptuk, hogy miután ránk törtek a szovjet csapatok, tegyük le a fegyvert valahova, és vonuljunk be, mert értelmetlen a harc, vagy tovább, veszélyes az, hogy ott maradjunk. Hát így aztán a parancsnak eleget téve, bejöttünk éjszaka, gyalog Óthalomról, elrejtettük a géppisztolyunkat. Azt később megtalálták, elvitték, most ennek nincs jelentősége, csak azért mondom, hogy nem mi találtuk meg.

Vasvári Vilmos: Én lent voltam a jugoszláv határon egyszer⁷⁴, mert a katonai tanács úgy döntött, nem is a katonai tanács. Azt hiszem a jugoszlávok üzentek, hogy itt van egy csomó ávos, mit tegyenek velük, visszaadják, vagy ne adják vissza. Jöjjenek le és próbáljanak ebben az ügyben valakivel tárgyalni. Lementem én is, nem is tudom, hogy egyedül vagy valaki mással és akkor beszéltem ezekkel az emberekkel és mondtam nekik, hogy a katonai tanácsnak az az álláspontja, hogy most nem kérjük vissza őket, mert olyan a helyzet, hogy nem tudjuk garantálni a biztonságukat. Ezért maradjanak Jugoszláviában, és nem kívánjuk azt, hogy haza-, visszaszállítsák őket. Ez az ávos ügy Szegeden, így lett lerendezve.

Voltak, akik különféle helyeken voltak, szanaszét csellegtek a városban. Elindult egy hajtóvadászat az ávosok után, az kétségtelen, hogy volt ilyen, meg elindult a párt-

letbe, az ávéhasokat pedig a teherautó platóján néhány nemzetőrré bízták, de később a nemzetőrök is fölmentek az épületbe, az ávéhasokat őrizetlenül hagyták. Ők aztán két kivétellel elszöktek.

Ezt követően az őthalmi laktanyát a forradalom alatt a városi Nemzetőrség egyetemi zászlóalja őrizte. November 4-én délelőttől őrizetlenül állt, csak a fosztogatók látogatták, nagy szorgalommal. Amikor a szovjet csapatok november 5-én a laktanyához érkeztek, nem kellett visszafoglalniuk. Nem volt ott már senki. Be is rendezkedtek ott néhány évtizedre. [21]

⁷⁴ A jugoszlávok november elsején értesítették a FNB-ot, hogy visszaadnák november 4-én átszökött ávosokat, de Perbiró nem tartotta alkalmasnak az időpontot, problematikusnak vélte elhelyezésüket. [8]

funkcionálisok után. A Nemzetőrség, rendőrség, az isten tudja még milyen szervezetek, akiket tudták, hogy ávós, megfogták, bekísérték. Eredetileg volt egy parancs, honvédelmi parancs, a Honvédelmi Minisztérium parancsa, de ez még 28-a táján jött ki ez a parancs, hogy az államvédelmi hatóság embereit biztonsági őrizetbe kell helyezni. Tehát ez egy honvédelmi parancs volt, minisztériumi parancs volt, biztonsági őrizetbe kell helyezni, egyrészt azért, hogy ne legyen semmilyen bajuk, másrészt pedig azért, hogy majd az ügyüket, ha olyanok, akkor majd tárgyalják, eldöntik, hogy mit akarnak csinálni velük.

Bálint László: Mi legyen az államvédelmi tisztekkel? Az ország különböző részein, főleg a fővárosban kemény atrocitások érték őket. Szegeden egy pofon el nem csattant. Miért? Mert kellő időben az államvédelmi tiszteket biztonsági őrizetbe helyezték. Ez olyannyira így volt, és olyannyira igaz, hogy az államvédelmi főnök, bizonyos M. Szabó István önként, saját önszántából vonult be a legelsőkhöz a Csillagbörtönbe, mert az volt számára a lehető legbiztonságosabb hely, ahol a forradalmi napokat át tudta vészelni. Az államvédelmi tisztek egyik jelentős része kiszökött Jugoszláviába, egy jelentős részük illegalitásba vonult, másrésztük ment a Csillag börtönbe.

Mert az államvédelmi tisztek, akik Szegeden maradtak, különböző helyeken meghúzták magukat, volt aki a saját lakásában, volt aki konspirált lakásokban volt. Például öt államvédelmi tiszt, akik egy konspirált lakásban húzták meg magukat, ott találtak rájuk állampolgári bejelentés alapján. Néhány olyan eset is előfordul, hogy majdnem meglincseltek, megvertek embereket, olyanokat, akik nem is voltak államvédelmi tisztek, csak rájuk fogták. Tehát féltő volt, hogyha véletlenül mégis elkapnak közülük egyet-egyet, hát esetleg tragikus vége lehet a történetnek.

Na most ezért kezdődött el az államvédelmi tiszteknek a biztonsági őrizetbe helyezése. Akkor döntött erről a forradalmi testület, amikor már M. Szabó István a Csillagbörtönben volt, és már vagy harminc államvédelmi tiszt a rendőrségi fogdában volt. Kovács József, mint a belügyi szervezetnek a felügyelője, mikor tudomást szerzett arról, hogy ott van lent a fogdában harminc államvédelmi tiszt, akiknek az őrzését, a biztonságát a rendőrpapancsnak, Mogyorósi István rendőr őrnagy nem tudja biztosítani, azonnal intézkedett, azokat tessék átvinni a Csillagba, mert ott biztonságosabb a helyzetük. Ezt a harminc embert át is kísérték a Csillag börtönbe és ott szállásolták el őket a cellákba.

Vasvári Vilmos: A lényeg, ami lényeg, hogy nem olyan sok, azt hiszem olyan harminc ávós volt, akiket bekísérték egyrészt hozzánk, vagy pedig egyenesen bekísérték a Csillag börtönbe. De miután itt egy kaotikus állapot volt, hogy ez is csinálja, az is csinálja, meg össze-vissza megy a dolog, ezért a végén az lett, hogy azt a katonai operatív osztály feladatául adták ki. Mi ezt felmértük, feltérképeztük, kellett egy jelentést ké-

szítenem, hogy hányan vannak a Csillag börtönben, azokat a tanácsnak át is adtam, elmondtam, hogy milyen körülményeik vannak, mi a helyzet velük és aztán rendeződött a helyzetük. Például mondok egy esetet, amikor én kimentem a folyosóra és láttam, hogy behoznak három ávóst és a fal felé fordítják őket, akkor megkérdeztem, hogy miért fordítják a fal felé őket. Mert ávósok. Mondom ez nem így működik, hozzátok széket, ültessék le, mi nem vagyunk sem ávósok, sem csendőrök. Majd ha valami probléma van, akkor majd lesz velük valami. Ha ők bűnt követtek el, népellenes bűnt követtek el, azért felelniük kell, tessék átszállítani őket a Csillagba. A Csillag börtönbe át kellett mennem egyszer egy alkalommal, mert M. Szabó éhségstrájkot folytatott és az éhségstrájkra reagálni kell és még rendkívüli helyzetben is reagálni kell és akkor a katonatanács úgy döntött, hogy én menjek át. Átmentem és akkor megkérdeztem az M. Szabót, hogy mi a probléma. Először is azt mondta, a Halász főhadnagyot keresi. Mondom, hogy a Halász főhadnagy már nincs itt. Akkor milyen alapon van ő itt? Mondom, hát azért van itt, mert a saját biztonsága érdekében jobb, ha most itt van. És mi lesz vele? Mondom, az majd eldől, hogyha itt rendeződik a helyzet, akkor el fog dőlni, és ha nem követett el népellenes bűnt, vagy emberellenes bűnt nem követett el, vagy nem gyilkolt, vagy nem tudom mit csinált, akkor nyilvánvaló, hogy szabad ember lesz. Szabad világot szeretnénk az elkövetkező időben. De hát nincsenek meg a megfelelő körülmények. Kértem hát micsoda, azt mondja, nem tud borotválkozni. Mondtam a smasszeroknak, hogy adjanak neki borotvát, adjanak nekik szappant, adjanak nekik mindent, ha kell, naponta beszéljenek a hozzátartozóikkal, csak a körletet nem hagyhatják el. Aztán ebbe maradtunk.

Bálint László: Elhelyezték őket a cellákban, mert ugye ott lakosztályok nincsenek, hanem cellák. Az élelmezésük normális megoldott volt. A családtagok látogathatták őket. Tiszta ruhát, fehérneműt, tisztasági csomagot kaphattak. Volt egy eset, amikor az M. Szabó István kitelefonált a Csillagbörtönből, hogy küldjenek nekik egy vagy két pingpongszalt, mert nagyon unatkoznak. Na most itt már eleve az a körülmény, hogy telefonálhatott valaki abban az időben a börtönből, ez már önmagáért beszél, tehát ott nem olyan őrzés volt, hogy a cirklin⁷⁵ nézegették, hogy bent van, hanem járogathattak át egymáshoz, beszélgethettek, meg kimehettek pingpongozni, meg miegymás. Tehát ez egy nagyon lazán vett őrizet volt, kifejezetten védelmi őrizet, és államvédelmi tisztektől felvett, 1957 elejéről származó tanúvallomások bizonyítják is, hogy ez így történt.

Vasvári Vilmos: Ez volt a sorsuk, és így éltek a Csillagban mindenféle ellenkező híreszteléssel szemben. Mert például, amikor már 5-én vagy 6-án Kiskunmajsán voltam, akkor hallottam, hogy a rádió, azt mondja, hogy a szegedi ávósokat ki akarták végezni. Már készült egy lista, hogy kiket végezzenek ki, sőt már a börtön falánál leszórták ho-

⁷⁵ börtönszleng, a fogdaajtó kémlelőnyílása

mokkal, hogy a homok majd a vért felfogja. Ez olyan vérlázító hazugság, hogy nem is tudtam hova tegyem az ügyet, de akkor már tudtam, hogy komoly felelősségre vonásra számíthatok, ez az ügy nincs azzal befejezve, hogy én most felmegyek Budapestre.

Németh Ferenc: Amikor a Perbíró ügyben a tanukat beidézték, amibe ugye én is vádlott voltam, akkor egy tucat ávós is tanú volt. Azt mondták, hogy a védőőrizetben, jobb kosztot, azt hiszem a Hágiból kapták a kosztot és kértek egy pingpong, vagy biliárdasztalt, azt is megkapták. Tehát mondjuk nem volt letartóztatás jellege semmiképpen ennek az őrizetnek. Volt egy eset, hogy valami iratok kinyitására, azt hiszem, hogy a Csillagból kértek valami mackósokat ide a rendőrségre. Nem tudom már milyen páncélszekrény kinyitására. Ezt valamelyik munkástanács elnökségi tagtól hallottam, hogy hát a két mackós végül nem tudom hány sört kért, és azt mondták, hogy ők is hazafiak, pénzt nem kérnek, vagy valami ilyen jelenet volt.

Aztán a Néptanácsban felmerült....Még egyszer azt kell mondanom, hogy Munkástanácsnak hívták ekkor még az elnökséget, és nem tudom, hogy aznap, vagy pedig a hétfői ülésen változtatta Néptanáccsá a nevét. A vádiratban végig Forradalmi Bizottság szerepel, ezt a nevet nem használták akkor, amíg Szegeden voltam. Itt merült fel, hogy követeléseket össze kell írni, és el kell juttatni a kormányhoz. Ez aztán meg is történt, azt hiszem, hogy a Perbíró professzor összesítette őket, egy hosszabb vitában alakult ez ki, és végül azt tudom, hogy ezt a Néptanácsban felolvasták, és ott jóváhagyták azzal, hogy egy küldöttség vigye el. Na most, hogy a városba hol olvasták fel, vagy hangosbemondón bemondták-e, ami valószínű, arra én nem emlékszem⁷⁶.

Lényeg az, hogy kik viszek el? Hát én önként vállalkoztam abba a küldöttségbe. Egyrészt magam is szerettem volna látni, hogy ténylegesen mi van Pesten és arról tudósítani, amellet volt egy ilyen háttér érdekeltégem, hogy nem mentem fel a verskötetem szerződését aláírni mikor telefonáltak azzal, hogy úgylis lesz az újságíró szövetségnek a közgyűlése, és arra úgylis megyek. Tehát kíváncsi voltam, be is mentem a kiadóhoz Pesten, de nem volt ott senki.

Joszt István: 29-én itt a küldöttek megkértek engem, hogy egy háromtagú küldöttséggel, a Szegedi Nemzeti Bizottságnak a tizenkét pontját vigyem fel Pestre és adjuk át Nagy Imrének. Felmentem Pestre. Elindultunk személygépkocsival, de aztán a személygépkocsival valami balhé lett. Akkor ment egy teherautó, mert mondtam, hogy küldtek Szegedről többek között a vágóhídról és különféle élelmiszerraktárból élelmet Pestre. Másnap hajnalba értünk fel Pestre.

⁷⁶ A Forradalmi Nemzeti Bizottság elnöksége egy 12 pontos memorandumot állított össze, amelyet a kormányhoz kívánnak eljuttatni. Ezt az erkélyről Kováts felolvasta. Ezután a küldöttség: Joszt István, Németh Ferenc, Ács Ferenc, Sztuhár István, Kövesdi Lajos, Papós Péter és három kísérő katona. még az este elindult Budapestre. [11]

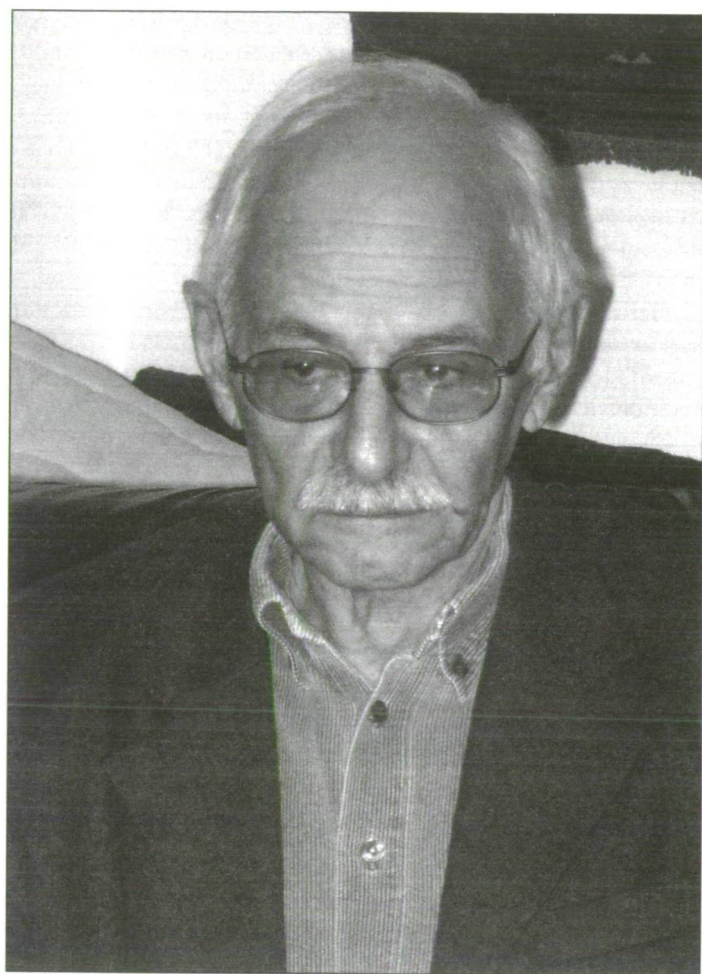
Németh Ferenc: A küldöttség este, későn indult, nem tudom hánykor, egy hadnagy lehetett vagy főhadnagy meg még néhány katona, zárt, azt hiszem, hogy ponyvázott teherautón mehettünk és Kecskemétiig jutottunk, ott éjszakáztunk azzal, hogy bizonytalan az út most, majd reggel folytatjuk. Kecskeméten én nem is tudom, hogy milyen volt az éjszakázás, az valahogy eltelt. Folytattuk az utat, amire én élesen, arra emlékszem, hogy úgy körülbelül Vecsés táján, vagy valahol ott, jobbra és balra a dűlő úton páncélosok sorakoztak, ameddig csak ellát a szem, Aztán egy-két kilométerrel beljebb pedig ilyen lovas fogatú aknavetősök. Körül volt véve Budapest. Aztán jöttünk befele és már azt hiszem, hogy a soroksári úton, ott láttunk már kilőtt tankokat, némelyek mellett csecsemőnagyságúra összeszenesedett tetemekkel, és láttunk autókat, amin rendőrruhába öltözött fiatalok robogtak valamerre, tehát ilyen jelenetek voltak és mi a Parlamenthez mentünk, de azt még szovjet tankok vették körül és átküldtek bennünket a Földművelődési Minisztériumba. Annak a várakozójában rengeteg küldöttség gyülekezett minden honnan az országból és mindenféle jelenet volt Többek között ilyen letépett rangjelzésű ávósok is voltak ott, akik valami fiatalembernek, aki a diákbizottság képviselője volt, azt ajánlgatták fel, hogy ők őrzik a lakihegyi adótoronyot, és hogyha a diákbizottság erre utasítja őket, akkor akár fel is robbantják.

Joszt István: Bementünk a Földművelésügyi Minisztérium aulájába vagy előcsarnokába nem tudom minek nevezzem. Ugye ott aztán voltak Debrecenből, Nyíregyházáról, Győrből, Pécsről, minden felől⁷⁷. Ott volt egy Székesfehérvári tanár, elnézést a nevekkel bajban vagyok. Sajnos később őt kivégezték. Ez a tanár Székesfehérvárról a következőt javasolta. Azt ne várjuk, hogy ezt a majdnem kétszáz személyt beengedik a Parlamentbe, esetleg egy kisebb csoportot. Az egyik szegedi társam még nem látta, de nagyon akarja látni a Parlamentet belülről. Én nem láttam, de nem is töröm magamat nagyon, menjél be te. Összegyűlt ott is tíz, vagy tizenkét személy nem tudom pontosan, de egy ilyen csoport, ennek a tanárnak a vezetéssel. Mindegyik küldöttnék volt külön egyéni listája, tizenkét pont, tizenöt pont, tíz pont, és ebből összegezve lett az a tizenkét pont, ami felkerült Nagy Imréhez⁷⁸.

Németh Ferenc: Úgy délután három óra is lehetett már, amikor szóltak, hogy most már be lehet menni a parlamentbe, de hát nem ennyien, úgyhogy minden küldöttségből egy-két ember jöjjön. A szegediek közül én és azt hiszem Kövesdi Lajos, nem tudom, hogy volt-e más, mentünk át, akkor már egy ilyen Bocskay-ruhás, szép bajszú, csizmás, idősebb férfiú fogadta a küldötteket a kapuban és hát mentünk fel a minisz-

⁷⁷ Érdekesség, hogy a várakozás perceiben történt a Köztársaság téri Pártbizottság ostroma, komoly harcokkal, lincseléssel, amiből úgy tűnik a küldöttségek semmit nem érzékeltek.

⁷⁸ A bajai forradalmi bizottság delegációja, több más küldöttséggel együtt átadta követeléseit tartalmazó memorandumot a kormány jelen levő tagjainak. [12]

Németh Ferenc (1932-)

1956-ban rovatvezető, költő, kezdeményezője a munkástanácsok és küldötteikből álló új testület, a városi munkástanács, a későbbi Forradalmi Nemzeti Bizottság megalakításának, a FNB elnökségi tagja. Tagja volt a Nagy Imre kormányhoz vitt forradalmi követelések küldöttségének. A dr. Perbiró József és társai perében két év börtönbüntetésre ítélték. A Karcag-Tilalmas és Állampusztai kényszermunkahelyeken rizst termesztett, szabadulása után segédmunkás a szegedi Rostkikészítő Vállalatnál.

terelnöki iroda felé. Én a miniszterelnöki iroda titkárságán átadtam a szegedi követelések listáját, amelyben azok voltak tulajdonképpen, mindre nem emlékszem, de hát a legfontosabb az elején a szovjet csapatok kivonulása volt, benne volt a sztrájkjog visszaadása és többek között az, hogy minél előbb szabad választások legyenek és több pártrendszerben lehessen választani, hát ezek benne voltak.⁷⁹ És akkor ott beküldtek bennünket egy nagyobb terembe, ahol leültünk, majd bevonult a kormány: Nagy Imre, Tildy Zoltán, Münich, Kádár, most már nem tudnám fejből felsorolni ki mindenki. És akkor egy ilyen párbeszéd kezdődött, amibe a küldöttségek mondták a maguk követeléseit, Nagy Imre próbált válaszolni, kezdetben alig jutott szóhoz, aztán volt egy pillanat, amikor már jobban szóhoz jutott és megígérte, hogy kivonulnak a szovjet csapatok, s a többi, elcsendesedtek. De egyszer csak berohant egy diák, hogy Nagy elvtárs! A Corvin közben újra lőnek. Óriási felzúdulás támadt, Nagy, Kádár Jánost küldte, hogy csináljon rendet, mert ő egyezkedett ott, vagy valami ilyesmit mondott neki, újra kezdődött a vita, ami végül azzal zárult, hogy Nagy Imre az ablakhoz lépett és azt mondta, most nézzenek ki, hát most vonulnak ki a szovjet csapatok. Erre egy éljenzés támadt meg taps. Hogy mondjam, nagyfokú érzelmi telítettség volt a gyűlésnek, talán nagyobb érzelmi, mint gondolati.

Joszt István: Én viszont kimentem a Kossuth térre⁸⁰. Nem tudom elmondani, mit láttam, csak annyit hogy borzalom volt. A Kossuth szobor tövénél közvetlenül az emelkedő rész mellett egy emberi agyvelő. Emberi testrészek, pedig már akkor az elmondottak szerint tisztítás folyt régebb óta. Ott mondtak ezt is, azt is. Nem tudom. De az az aljas brutalitás megnyilatkozása, amit ott láttam... És a szobor lábazatán lyukak gyors egymásutánja, mutatta, hogy ott gyorstüzelő fegyvereket használtak. A legkorszerűbb gyorstüzelő fegyvereket, vagy a régi villám géppuskát, ami dupla sebességgel tudott lőni, mint a későbbiek. A lövedékek ilyen 5-6 centi távolságra csapódtak be, akkor el lehet képzelni, ha egy embert eltalál, akkor két, három helyen is el tudja találni, ha egy olyan sorozatba belekerül. Ezt azért mesélem, mert – amit az előbb látszott – elérékenyültem. Most is. Akkor is amikor Szeged elmeséltem itt, október 31-én, délután. És ez nekem nagyon súlyos vádpontom volt, hogy én az ávó ellen ingereltem a hallgatóságot és ezt kétszer is megtettem, mert elmondtam a Kenderfonógyárban a saját munkatársaim előtt is.

Az általunk elvitt tizenkét pont és a kiválasztott delegáció, ha jól emlékszem egyrészt biztosította Nagy Imrét, hogy a vidék mellette van, és az egyik legfontosabb volt

⁷⁹ Követelték, hogy Apró Antal, Molnár Erik, Bebrits Lajos miniszterek, és a Rákosi éra kommunista vezetői ne legyenek az új kormányban, viszont a "nagynépi harcban részt vett munkások, diákok és honvédek" képviselőiből két fő legyen az új hatalomban, továbbá az önkéntes szervezeteket, Ausztriához és Svájcra hasonló semlegességet, a politikai elítéltek rehabilitációját, szabad hírközlést és kilépést a Varsói Szerződésből.

⁸⁰ Az emlékeztető Kossuth téri vérengzés öt nappal korábban 1956. október 25-én történt.

a független semleges Magyarország. Ugyanis ehhez tudni kell történelmi távlatban, hogy ezelőtt egy esztendővel Ausztria semleges lett. Na most ott elhangzott a Földművelésügyi Minisztérium aulájába, ha így mondhatom, hogy a nagyhatalmak azok szembeállnak egymással, de ha Ausztria semleges és mi is semlegességet kérünk és tudunk kapni, akkor itt lesz egy semleges ütközési zóna, és akkor hogy mondjam az a bizonyos hidegháború az a bizonyos feszültség nemzetközi téren enyhülni fog.

Németh Ferenc: Ezután én, mivel ott találkoztam két barátommal, illetve az említett volt kollegámmal, aki újságíró szakos volt és épp az Igazság című lapnak volt a parlamenti tudósítója, velük mentem el elbúcsúzva a szegediektől, azzal, hogy majd tudósításokat küldök. És hát így is történt, előbb ezzel a volt gyakornokkal, Sömjén Péterrel együtt küldtünk egy tudósítást, ami a Délmagyarországban jelent meg. Másnap azt hiszem vagy harmadnap pedig a saját tapasztalatainkból – amit láttam, mert végigjártam a várost, az akkori szerkesztőségekbe benéztem, az írószövetségbe, újságíró szövetségbe, meg ahova csak tudtam – írtam egy tudósítást, ez még azt hiszem már Szeged Népére változott című lapban jelent meg. Hát ezek aztán a vádiratomban szerepeltek.

A hét második felében, szóval úgy látszódott, hogy a helyzet kezd, hogy úgy mondjam stabilizálódni, kissé megnyugodni. Viszont voltak olyan szervezetek, amik továbbra is a kormányt támadták. Nekem, és az írószövetségben is az volt a vélemény, hogy most tulajdonképpen, ha Nagy Imre kormányt támadják, akkor csak azt segítik, hogy az oroszok újra erőszakot alkalmazzanak és minden elbukjon. Tehát az volt a véleményem, hogy azokkal szemben is a kormány mellé kell állni, akik nem ismerik el, és meg kell gyógyítani őket, vagy támadni ezért. Tehát én vállalkoztam arra, hogy majd próbálok a Dudással⁸¹ egy interjút csinálni, vagy egy cikket, amiben kimondja a nézeteit, vagy azt, hogy támogatja a kormányt, vagy nem támogatja, tehát szembesíteni azzal a nyilatkozataival, amely ugye saját magát Nemzeti Bizottmánynak deklarálta és szembe fordult a Nemzeti Bizottságokkal is meg a Kormánnyal is. A Dudásról azt tudtam, hogy valamikor mérnök volt és kommunista párttag is volt korábban, valami szektáság miatt zárták ki, vagy nem tudom mi miatt, régebben, gondolom még a Horthy-rendszerben vagy nem sokkal utána. A megbeszélés valamikor azt hiszem pénteken lehetett, az azt jelenti, hogy 2-án. A lap november 7-én jelent volna meg először, Kossuth Népe címmel⁸² és természetesen a lap nem jelent meg, mert odáig nem jutottunk el, így ez a cikk sem.

⁸¹ Dudás József, radikális forradalmár, az általa október 29-én létrehozott Magyar Nemzeti Forradalmi Bizottmány elnöke, a Magyar Függetlenség lapban október 30-án jelent meg a "Nem ismerjük el a jelenlegi kormányt!" követelése, majd 31-én vezércikke, melyben új ideiglenes kormány megalakítását követelte. Később nem volt hajlandó egységeit az egyesült nemzetőr-parancsnokságnak alárendelni. Gyakran kerül konfliktusba társaival, egy-egy rövid időre a kabinet, a honvédség és társai is letartóztatják, de végül november 21-én a szovjetek veszik őrizetbe és szovjet nyomásra, az elsők között 1957. január 19-én kivégzik.

⁸² főszerkesztője Kuczka Péter lett volna

Fodor Imre: Azt tudni kell, hogy nem a vörös csillagokkal és a szovjet emlékművekkel volt a nagy baj, hanem az elnyomás jelképeivel. Tehát ezek nekünk, a magyarságnak olyan volt hogy el kellett tüntetnünk, mert azok a tizenegy éves elnyomás nagyon markáns jelképei voltak. Ezeket meg kellett szüntetni, el kellett tüntetni. Továbbá ugyanígy volt a Széchenyi téren a bíróságnál is, ott is le lettek verve a vörös csillagok.

A szegedi korzón két szovjet hősi emlékmű állt, ezek tetején természetesen bronz ötágú csillag, benne a Szovjetunió címerével. Ez a jelkép, mint ahogy említettem az elnyomás jelképe volt. Mert ezekből minden faluba, minden városba egyet, kettőt, hármat felállítottak. Csak úgy emlékként, később aztán falun éltem és ott a templomkertbe temették a szovjet katonákat, és ott oda állították a templom mellé a szovjet emlékművet. Visszatérve az emlékmű lerombolásához, a csillag eltávolításához a következőképpen történt. Akkor a technikával még nem nagyon volt ellátva a társadalom, hogy úgy mondjam. Egy úgynevezett mátrai létra, az egy ilyen kihúzható kerekeken guruló létra volt. Azt állítottuk oda az épület elé. Meg is jelent róla az újságban fénykép, hogy mentünk föl rá, kötelet kötöttünk az ötágú vörös csillagra és próbáltuk kézi erővel lehúzni. Ez természetesen nem volt olyan egyszerű, mert masszívan meg voltak ezek építve, de a csillag az csak rá volt ültetve egy acél vagy réz csőre.

Maga az egész csillag bronzból volt. Aztán valahogy a kötéllel és a nagy emberi erő ráhatásával lehúztuk.

A többi csillaggal ellentétben, amik ugye üvegből voltak és belülről meg voltak világítva, könnyen széttörték, de ezek nem törték szét. Ezt a csillagot lehúzták, lekerült a földre és szétverték, vagy elvitték valahová, arra nem emlékszem utána mi történt vele, de a lényeg az, hogy ez leesett, mert a vascső elhajlott. Nagyon nagy tömeg volt, délelőtt.

A mi bűnünk alapján véve az volt, hogy a csillagok leverésében segítséget nyújtottunk. Fizikailag, technikailag ezzel a mátrai létrával való ügyködéssel, mert ez kihúzható volt meg voltak ilyen emeltyűs részei amelyet be kellett állítani. A külvárosokban oszlopokon voltak a lámpák, azokat el lehetett érni mászóvassal. Ez a létra alapján véve kint volt a Városházánál a Sőhajok hídja alatt. A belső területek térvilágításának javítására használtuk. Ezek a létrák ott voltak le voltak lakatolva láncsal, amikor kellett vittük a belváros különböző helyeire. Mikor elhangzott, hogy le kell venni a csillagokat, akkor mi mentünk a létráért. Hogy ezt mondták vagy magunktól mentünk már nem emlékszem, de nem kellett olyan nagyon biztatni arra, hogy segítséget nyújtsunk ilyen tekintetben, hogy az elnyomás jelképei lekerüljenek. A Kálvin téri városi pártháznál is a DÁV dolgozói vették le a csillagot, úgy emlékszem, hogy darus kocsival.

Aztán valaki de biztos megvolt a tettes, mert hát olyan jóakarató emberek voltak a magyar társadalomban akkor is, hogy fényképeket csináltak róla, azokat bevitték a rendőrségre és a rendőrök ez alapján felgöngyölítették az egész bűnbandát. Igen és a fo-

tó miatt. Maga a csillag levételhez, mint említettem mi odavittük a létrát tehát ott volt három DÁV-os munkatársam: Németh János, Berta Andor és jómagam. Mi alapjában véve kezeltük ezt a létrát. Mi kezeltük a létrát nem olyan fortélyos technika volt az, de mégis hogy ne menjen tönkre. Mert elég sérülékeny dolgok voltak ezek, amit nem lehetett laikusokra rábízni. Továbbá volt még egy kollegánk ő postás volt Varga Sándornak hívják. Ő is ott volt. A börtönben és a rendőrségen megismerkedtünk azokkal a személyekkel, akik felmentek a létrára azért mi hiába mondtuk azt, hogy ne menjenek fel ketten hárman, de azért csak felmentek. A létra nekitámaszkodott az emlékműnek és csak mentek fel az emberek. Ott akkor ezt nem lehetett koordinálni vagy parancsolni, hogy ne menjenek fel. Mi mondtuk, hogy ez veszélyes, esetleg eltörik, de nem érdekelte az embereket. Közülük egy embert ismertem Gyémánt Jánost⁸³, ő a Szegedi Jutagárnak volt a villanyszerelője. Őt kollegális kapcsolatban ismertük. Haller Sándort⁸⁴, Fürjes Józsefet⁸⁵ csak a börtönben ismertem meg, mikor '57 márciusában bevitték a Tisza szállóba a rendőrségre. Utána egy pár hét múlva átirányítottak az ügyészség börtönébe, ami a bíróság legfelső emeletén volt. Na de visszatérve a csillag leveréséhez először a Kárász utcai emlékműhöz lett a létra irányítva. Nagyon sok ember volt. Azt hiszem, erről van egy filmfelvétel is, amit Németh András professzor vett fel. Ezen látszik, milyen nagy tömeg volt a csillag leveréseken. Itt mindenki ügyködött, vett egy kalapácsot, vagy ami a keze ügyébe akadt éppen és a lenti domborműveket kezdték el rongálni. Utána mikor a csillag lekerült, mert az emlékművet nem tudtuk ledönteni mivel az nagyon masszív volt, be volt betonozva és több tonna súlyú volt. Úgy emlékszem, hogy autóval és kötéllel próbálták kihúzni, de nem fordult ki a földből, és nem lett ledöntve.

Ott maradt, '57-ben fel is újították és a csillagot is visszahelyezték⁸⁶, de akkorra minket már összeszedtek és be voltunk csukva. Ezután átment az egész társaság – mert mi összezsuktuk a létrát, szállítható állapotba tettük, többen vitték – a másik emlékműhöz. Ott felmentem a létrára és próbáltunk kötelet rátenni a csillagra, majd ugyanúgy itt is.... Természetesen itt is belefolytak azok az emberek, akik az előző csillag leverésen részt vettek. Nagyon körbe volt véve, 500-700 akár 1000 ember is lehetett, mert ugye a Városháza felől is nézték, a Stümmernél is ami most a Kerek pereg. Nagyon sokan voltak a Debrecen étteremnél, a Centrum Áruháznál, ami most valamilyen bank.... Tele volt a tér, akkor még nem volt ilyen járműforgalom, még a széles utak is tele voltak. Több ezres tömeg is lehetett délelőtt, mert ezek az események délelőtt történtek.

⁸³ Gyémánt János (1920-), 1957 decemberében felmentették. [2]

⁸⁴ Haller Sándor (1933-), 1957 decemberében 2 év 6 hónap börtönre ítélték. [2]

⁸⁵ Fürjes József (1931-), 1957 decemberében 1 év felfüggesztett börtönre ítélték. [2]

⁸⁶ A Széchenyi téren két emlékmű állt: a szovjet hősi emlékműveket 1945. május elsején Dénes Leó vette át, 1956-ban levették a domborműves díszeket, levették az ötágú csillagot. A forradalom után helyreállították őket, de 1991-ben végleg lebontották. A szovjet emlékmű koszorúja a Fekete Ház raktárában található.

Fodor Imre (1937-)

Villanyszerelő, a szegedi DÁV alkalmazottja. A szegedi középületekről és a szovjet emlékműről történt csillagleverés, rongálás miatt Haller Sándor és társai ügyében 4 hónap börtönre ítélték.

Péter László: Petrovác István volt az írócsoport titkára, és kaptam megbízólevelet⁸⁷, hogy képviseljem az írócsoportot a Néptanácsban, vagy Forradalmi Bizottságban, különféle nevei voltak. Belekerültem, éppenséggel, mint író, bár sose tartottam magam írónak, csak irodalomtörténész vagyok. Ilyen minőségben egyetlen alkalommal részt vettem, éppen akkor, amikor javasolták a Délmagyarország nevének a megváltoztatását⁸⁸. Én felszólaltam a Délmagyarország nevének a védelmében, mint nagy múltú folyóirat, illetve napilap, amelynek a jellegét elsősorban Juhász Gyula, Móra Ferenc adta meg, tehát, hogy védendő hagyomány, és nem a nevet kell elsősorban megváltoztatni, hanem a szellemét, a mondanivalóját, tartamát, és irányát, de hát lehurrogtak. Úgyhogy másnap Szeged Népe címmel jelent meg a Délmagyarország⁸⁹.

Bálint László: Szeged egy igen jelentős vasúti forgalmi csomópont volt, főleg a háború előtt, de a háború után is, és a MÁV igazgatóság, az Anna-kútnál egy hatalmas épületben volt – és van ma is – elhelyezve. Miután igen jelentős létesítmény, egy rádióadója is volt, és november 2-tól ezt a rádiót használták fel a forradalmi erők és működtették Széchenyi rádió néven. A történethez hozzátartozik még az is, hogy amikor Földesi Tibor kint járt az öthalmi államvédelmi laktanyában, akkor ott egy nagy teljesítményű katonai rádióadót talált, és úgy döntött, hogy azt behozza a Városházára, mert az nagyobb teljesítményű volt, mint a MÁV rádió, hogy az majd jó lesz a Széchenyi rádió adójának. Be is hozták, ott egy irodát kiürítettek és betelepítették oda ezt a nagy rádióadót, de aztán működésbe sosem lépett. Egyrészt, mert nem sok idő maradt már hátra, másrészt pedig kideríthetetlen okok miatt nem tudták üzembe helyezni. Vagy azért, mert akikre rábízták nem akarták, vagy tényleg nem is tudták. Úgyhogy végül is a MÁV igazgatóság épületében lévő rádióadó volt az, amelyik végig – hát pár napig – a Széchenyi rádió adásait sugározta. A rádió az úgy működött, hogy híreket mondott, zenét sugárzott, üzeneteket közvetített és 3-án Perbíró József újságban is megjelent beszédét vagy szózatát, vagy felhívását is beolvasták.⁹⁰ A rádió a Szegedi Nemzeti Színház művészeinek a közreműködésével adta műsorait, és ebben többen közreműködtek, azt hiszem, hogy a Csapó János meg a Horváth Jenő a főrendező volt a főszerkesztő és még a Bitskeynek a felesége is azt hiszem mondott híreket. A technikai lebonyolítást a MÁV rádió kezelőszerve-

⁸⁷ Madácsy László főiskolai docens volt az írószövetség szegedi csoportjának elnöke, tőle kapta Péter László, Petrovác István javaslatára 1956. október 30-án a megbízólevelét. [6]

⁸⁸ 1956. október 31-én délután. [6]

⁸⁹ A folyóirat neve ennek megfelelően 1956. október 31-ig Délmagyarország, 1956. november 1 és 1956. november 20. között Szeged Népe, ezt követően Szegedi Néplap lett.

⁹⁰ Jellemző volt, hogy ezt és minden mást sokszor elismételték. A fentiekben túl, ugyancsak 3-án a Baróti Dezső vezette egyetemi tanárok táviratát Nagy Imrének, a moszkvai egyetemnek, a már Amerikába disszidált Szent-Györgyi Albert volt szegedi egyetemi tanárnak, Polányi György londoni egyetemi tanárnak és a bécsi egyetemnek. „...erkölcsi tekintélyükkel álljanak mellénk abban a törekvésünkben, hogy hazánk függetlensége és ezzel a béke helyreállítása, mely a tudományos munka alapfeltétele, mielőbb biztosítható.” [1]

zet intézte. Néhány napig adott csak, 4-én talán reggel még adott, de beszüntette az adását, aztán próbálták újraindítani, de nem sikerült.

Fodor Imre: Az információ szájról szájra terjedt. Volt a szegedi Széchenyi rádió amint említettem, volt egy kis hatósugarú adója, ebbe beszéltek a Szeged városi emberek is. Beszélni hallottam a Baróti professzort meg a Perbíró professzort is ezen a rádión, mert valamilyen rövidhullámon lehetett fogni ugyanúgy, mint a Szabad Európa rádiót. Itt Szeged környékén ez elég erősen adott. Akkor már a Szabad Kossuth rádiót hallgattuk.⁹¹ Természetesen, amikor Budapesten a Nagy Imre kormány megalakult, hogy Budapest vész helyzetben van, hogy Mindszenty bíboros beszélt, hogy a Mindszenty bíborost a rétsági kastélyból, ahol személyes őrizetbe volt kiszabadították, hogy az a Pálkás őrnagy egy Pallavicini grófnak a leszármazottja ezeket mind tudtuk a rádióból és hát egymás között kicseréltük ezeket a gondolatokat. De hát azért a fő hangsúly az volt hogy van munka? Van. Akkor menjetek és csináljátok. Aztán mikor elvégeztük a munkánkat, akkor már nem mentünk vissza, be a DÁV telephelyre, hanem mentünk haza, illetve ki-ki jó szándéka szerint lötyögött a városban.

Péter László: Akkor nem is tudom pontosan, hogy az utána következő napokban mit csináltam? Elkezdődtek a pártszervezések⁹², és ha jól emlékszem, november 2-án, vagy mikor, délután összejöttünk, a Nemzeti Paraszt Pártnak, akkor Petőfi Pártnak hívták, annak a megalakításában, és ott engem először szervezőtitkárnak akartak beválasztani, de azt elhárítottam, és a Gidai Kálmánt javasoltam. És akkor engem propaganda-titkárnak választottak, ilyen tisztség nem is volt soha, de most volt, mert az lett volna a feladatom, hogy népszerűsítsem a pártnak a programját cikkekben. Úgy, ahogy Németh László elkezdte a cikksorozatát november első napjaiban az Irodalmi Újságban is, meg más újságban is. Szóval ilyen feladatot gondoltak rám hárítani, de erre nem került sor, mert harmadikán már megváltoztak a viszonyok. Aktualitását veszítette, egy lépést tovább nem tettünk ebben az ügyben, de később ezt is az én rovásomra írták, hogy én szerveztem a pártot. A pártbizottsági székház – ahol a Sajtóház van most is⁹³ – valamikor a Nemzeti Parasztpártnak volt a székháza, és ezért mi azt vissza akartuk kérni. El is mentünk a pártbizottságra, erre tanú a Fenyvesi Pista barátom, aki szintén él, hála Istennek köztünk, ő volt ott, amikor odamentünk. Pista éppen tüzelte be nagyban a kandallóba a pártbizottsági irattárat. Kértünk helyet, és kaptunk valóban egy szobát, a pártbizottság sok szobája közül egyet. Akkor elővettem egy ív papírt, egy olyan nyolcadíves papírt, és ráírtam, hogy Petőfi Párt. Ez volt az a cégtábla, és ezt az

⁹¹ A Magyar Rádió Kossuth adója 1956. október 30-tól sugárzott Szabad Kossuth Rádió néven.

⁹² Október 30-án Nagy Imre bejelenti a rádióban az egypártrendszer megszűnését, a szabad választások előkészítését. [12]

⁹³ Ezen könyv megjelenése előtt 2006-ban, a Délmagyarország folyóirat szerkesztősége a Stefániáról kiköltözött új székházába, így most az épület ott van, de funkciójában már nem Sajtóház.

ajtóra, már nem tudom, milyen technikával, vagy fölragasztottuk, vagy rajzszöveget kaptunk, és azzal fölraktuk. És ebből az lett, hogy én az egész épületre táblát tettem ki, elfoglaltam a pártbizottságot. Hát ez nevetséges túlzás, egy papír cetlit tettem ki.

Fodor Imre: Most hirtelen eszembe jutott, hogy a szegedi DÁV munkástanácsa és a DÁV dolgozói egy egész teherautónyi élelmet vittek fel Budapestre. Felmentünk ezekkel és az elektromos művekhez lettek ezek az élelmiszerek szállítva krumpli, zöldség hát én nem tudom konzerv volt e, de krumpli az nagy mennyiségben, hiszen a fő élelmészési cikk az volt. A lényeg az, hogy én felmentem Budapestre talán már november 4-e után és láttam a szétlőtt várost és láttam a keleti pályaudvar környékét. Édesapám Budapesten dolgozott, mert ugye hát őt kirúgták a honvédségtől még 1946-ban. Fent dolgozott Budapesten és én őt kerestem, és vissza se jöttem. Édesapámmal azért beszélünk, hogy menjünk ki nyugatra, mert ő katonatiszt volt, ezredes volt és kapott volna nyugdíjat, ott jobb lett volna, de őt nem így nevelték. Azt mondta, itt kell maradni és ő nem ment ki, így aztán én se mentem ki, pedig azzal készültem, hogy talán elmegyünk az országból. A lényeg az, amit akartam mondani, hogy a Keleti pályaudvar környékén – mert arrafele lakott édesapám, pontosabban Zuglóban – láttam a tankok mellett a kicsire égett szovjet katonákat. Akik... ez egy döbbenetes látvány volt, ezeket nem lehet elfelejteni. Az egész Keleti pályaudvar úgy nézett ki, mint amikor 1945-ben – mert sajnos akkor is Budapesten voltam, akkor kisgyerekként úgy 8-9 éves lehettem –, mintha az ostrom vonult volna végig a városon.

Bálint László: Nem tudom, hogy országosan hogy alakult, de az tény, hogy a tervek szerint Szegeden 5-én megindult volna a munka, mert ez volt az elképzelés, ami aztán kútba esett, mert megint felbolydult a város. Tehát gyakorlatilag úgy tűnt már, hogy konszolidálódik a helyzet, de azért a szovjet beavatkozás veszélye már 2-ától és 3-án már főképpen lebegett a város felett. Özönlöttek be a csapatok, különböző irányokból az országba, tehát az információk áramoltak annak ellenére, hogy nem volt olyan még a technika és az országos összeköttetés, mint manapság, de gyakorlatilag mindenki számított arra, hogy itt lesz beavatkozás. Nem véletlen, hogy november 3-án már Szegeden a városi Forradalmi Katonai Tanácsban elkészítettek egy védelmi tervet, arra az esetre, ha mégis ellenállást kell tanúsítani. Bevonták a Nemzetőrség parancsnokságát ebbe a tervkészítésbe, szóval itt azért készültek erre, de ha ez nem következik be, akkor gyakorlatilag ötödikével konszolidálódott volna a helyzet.

Palotás József: Aztán – sajnos – el kellett készíteni egy olyan védelmi tervet, ami-be a harmadik katonai tanács, amikor harmadjára megalakult, mert háromszor volt megalakulásuk nekik, az elrendelte, hogy a védelmi tervet el kell készíteni. Én is katoná voltam, meg háborúban részt vettem, tudtam, hogy mit jelent az, hogy védelmi

terv. Tudtam azt is, hogy ahhoz kell egy visszavonuló út is, egy ellátást is biztosítani kell. Kivel akarunk harcolni, ki ellen akarunk harcolni? Mert akkor Makón, vagy hol, már megjelentek a szovjet páncélosok. Páncélosok ellen kézifegyverekkel? Hát ki talál ilyen butaságot ki? Egyértelmű, hogy egy lelkiismeretes katona ilyen nem mer kimondani, csak gőzös fejjel lehet elképzelni. Kirendelték a tüzér laktanyából a tüzéreket, három helyre, a szőregi úti bejáróhoz Újszegedre, a Budapesti útra Hódmezővásárhely irányába, és a vasúti híd környékére. Tudniillik ott volt egy nagy lőszerraktár Baktóban. Na, de hát ez már katonai kérdés, ugye megengedik, hogy nem gondolok ebbe annyira bele, mert ezt hosszan kellene magyarázni, hogy ment. A Nemzetőrségnek meg megadták, hogy szállja meg a Rakpartot, itt a Tisza-partot, a híd környékét, ott foglaljon állást a támadó oroszokkal szemben. Hát ekkora marhaságot megint nem tudok elképzelni, kézifegyverekkel kitesznek oda, parittyákkal, mint a középkorban, lövöldöznek ránk. Nem meggondolt dolog volt. És mondom, ha ez megtörténik, belekevernek egy olyan véres eseménybe Szegeden mindenkit, hogy abból kimászni nagyon nehéz lesz. És én azt a védelmi tervet nem fogadtam el. Följöttem ide, vissza, akkor már átköltöztünk a Honvéd téri laktanyából ide, ebbe a kollégiumba, ahol most az Adóhivatal volt, a Juhász Gyula kollégiumba, na ott volt a főhadiszállásunk utána. Aztán előzőleg már megállapodtunk abban, hogy nem vesszük fel a harcot az oroszokkal, mert nincsen értelme, akkor már Pestet össze-vissza lövöldözték. És akkor megebédeltünk, még akik ott maradtak, ebéd után megkértem mindenkit, hogy jöjjenek le az udvarra, megbeszéltük ott a dolgainkat, hogy tegyék le a fegyvert, fölözlattam a Nemzetőrséget, nincs értelme tovább dolgozni, mert túlerő már legyőzött bennünket már anélkül, hogy egy puskát is elsűtöttünk volna.

Bálint László: November 4-én este tehát a városban a következő volt a helyzet: működött még a Forradalmi Nemzeti Bizottság, megszűnt már a Nemzetőrség, gyakorlatilag megszűnt a Forradalmi Katonai Tanács, működött még az üzemi munkástanácsok egy része, a MEFESZ alig-alig. Az oroszok november 4-én éjjel átvonultak a városon és letáboroztak a teljesen magára hagyott öthalmi, a városon kívül lévő öthalmi, volt államvédelmi belső karhatalmi laktanyánál és annak a környékén. Ez november 4-én éjjel volt.

Fodor Imre: Én úgy emlékszem talán még november elején aztán végeláthatatlan sorban dübörögtek a tankok Budapest felé, tehát jöttek Makó, Nagylak irányából, Romániából, talpon, mert akkor még ugye az az egy híd volt Szegeden. A hídfőbe állt egy szovjet tank és hát az irányította őket a színház felé, és a színháznál egyenesen a Kosuth Lajos sugárútra és egyenesen a budapesti útra mentek rá. Ezt csak anekdota volt, hallottam, de ez valószínű megtörtént, hogy akkor még ilyen kis jelzőtáblák voltak az országutak mentén. A dorozsmai és a budapesti elágazásnál is volt egy ilyen irányjelző oszlop, fehér alapon egy nyíllal. Állítólag a forradalmárokat ezt a Budapest felé irá-

nyító oszlopot megfordították Dorozsma irányába és már nagyban Kiskunmajsa felé járhattak, amikor felocsúdott a tiszt, akinek részletes térképe volt Magyarországról, hogy nem Budapest felé mennek, hanem Kiskunmajsa, Kiskunhalas irányába. Akkor egy egész egységet visszafordítottak Budapest felé. Még annyit elmondanék a szovjet tankok bevonulásáról, ezek éjjel nappal jöttek több napon keresztül. Nem tudom hány száz vagy ezer tank jött Románia irányából, Debrecen, Záhony irányából.

Bokor András: Igen, hát aztán láttuk az orosz csapatoknak a Kossuth Lajos sugárúton való átvonulását, gondolom Pest felé, eléggé erőltetett menetben mentek, gyorsan, és hát teljesen lezárt útszakaszokon haladtak. Sőt, történt egy nagyon érdekes eset. A Kossuth Lajos sugárúton egy parancsnoki, kis, úgynevezett orosz dzsipben valami elromlott, vagy probléma volt a motorral. Fogták magukat a katonák, kiugráltak belőle, félrelökték a járda felé, és akkor ott hagyták. És akkor a DÁV-nak a telepéről három-négy ember odarohant segíteni, hogy hátha kell segíteni, aztán elzavarták őket, és mentek tovább, a kocsi ott maradt. S amikor elvonult az egység, akkor fogták, behúzták a kocsit, és akkor megnézték, hogy mi baja van. Hogy aztán mi lett a kocsinak a sorsa, azt nem tudom. Ez is egy érdekesség volt ebből a katonai felvonulásból, de ki-méletlenül mentek, szóval egyszerűen nem számított semmi. Nem is lehetett közlekedni akkor a Kossuth Lajos sugárúton, teljesen lezárták azt, és elég nagy sebességgel haladtak sisakban, teljes fegyverzetben ültek a kocsikon. Lehet, mondani, hogy egymásfél órán keresztül vonultak. Bele lehet gondolni, hogy hány ember fél ebbe bele mondjuk így egy aránylag nagy sebességgel haladó egységbe.

Joszt István: Hát november 4-én elég nagy viták voltak itt. A tanácssterem az úgy felerészben maradt, mert voltak, akik ellenállást akartak az oroszokkal szemben. De itt nem volt olyan eszköz sem. Aki katona volt ismerte, tudta hogy géppisztollyal nem lehet egy harckocsi ellen harcolni. Szóval elég nagy vita volt, de végső soron győzött a józan ész. Hozzáteve, hogy voltak, akik: 'Na ki vagyok én?' Sokszor nem hősi halállal kell meghalni, hanem hősként élni. Lényegében átvonultak külön atrocitás nélkül a harckocsik. Azok tudnák megmondani, akik a Kossuth Lajos sugárúton laktak, mert ugye itt dübörögtek végig. Ehhez annyi érdekességet, hogy Újszegedről jártak át az emberek elég sokan a kendergyárba dolgozni. Az egyik jön, és hangos hahotával meséli. Te Pista képzelje el az egyik ruszki katona, azt kérdezte a Tiszára, hogy ez a Szuez? Szóval a komor körülmények között is képes volt az ember elnevetni magát.

Fodor Imre: Ahol most a halászcserda⁴⁴ van, ott van egy nagy épület ez egy régi bérház, onnan rálóttek gépfegyverrel a szovjet tankokra, hát mondanom se kell, hogy azt a tetőt ott úgy leborotválta a szovjet harckocsi. Azt szétlőtték azt a géppuskafélszket ar-

⁴⁴ A Roosvelti téri halászcserda

ra emlékszem én ellenállásra, ezt a szétlőtt tetőt már láttam, az reggel, vagy hajnaltájban volt. Meg állítólag arra, de én azt nem láttam, csak mondták, hogy rálóttek a szovjet tankokra valahol a Kossuth Lajos sugárúton is este ilyen puskákkal vagy mivel. Megtámadták a szovjet tankokat, ami körülbelül annyi volt mintha parittyával lövöldöztek volna valószínű rájuk.

És az tényleg úgy volt, mert a saját fülemmel hallottam oroszul azért valamennyire gagyogtunk, mert ugye gimnáziumba ez kötelező tantárgy volt, hogy ezek a 'Szuzei' mondták, a Tiszára esküdtek rá, hogy 'Eto Szuzei' mondták, és addig nem megyünk, amíg itt rend nincs. Ők teljesen úgy voltak irányítva, vagy csak ez volt a szájukba rágva, hogyha bárhol megláttak egy patakot, akkor az 'Szuzei' volt. De hát a Tisza nem volt patak és határozottan kijelentették, hogy 'eto Szuzei'. Ők itt rendet akarnak csinálni. Többször mondták a katonák, azok a kiskatonák, akik szóba is álltak az emberrel, emberekkel, mert hát ott álltak a hídfőnél és irányították a tankokat. De ezek már és a tankokba ülők is, mert hát azért nem voltak teljesen begubózva, hanem nyitva voltak. Ezek már ázsiaiak voltak, ezeken már látszott az, hogy nem azok a szovjet katonák voltak, akik itt voltak.

Fejér Dénes: Na most a visszavétel az várható volt, mert negyedikén megindult a Budapest ellen indított szovjet támadás. De ennek itt, Szegeden semmilyen nyomát nem tapasztaltuk, holott egy jelentős része ezeknek a szovjet tankoszlopoknak, ugye amelyek Makó, tehát Arad felől jöttek, itt vonult keresztül. Egyetlen ágyúlövés történt, vagy talán kettő, de az egyiknek annak melodramatikus szerepe van. Ahogy jöttek be a szőregi úton, és nem tudom, hogy miért, belőttek a városba. És ez az ágyúgolyó a Ladányi Benedek párttitkár lakásának az ablakán ment be. Szerencsére a Ladányi, bár ott, a Tisza-parton lakott, abban a szép palotában, de akkor már nem voltak otthon, mert beköltöztek a pártbizottságra a feleségével, meg azt hiszem a gyerekével együtt. És tehát a párttitkár lakásába lőttek be az oroszok. Még egy lövés volt, amikor géppisztollyal, és talán gyakorló gránátokkal, dobálták meg a szovjet tankokat a mostani Rákóczi téren, ami akkor egy bokros hely volt, tehát jól lehetett támadni úgy a bokrok mögül.

Bálint László: Na most, amit még meg kell említeni Szegeddel kapcsolatban, hogy november 4-én éjjel, amikor várható volt a szovjet átvonulás, több csoport is készült arra, hogy valamiféle fegyveres akciót hajts végre a szovjetek ellen. Ennek abszolút nem volt semmi jelentősége, de hát ezek az emberek úgy gondolták, hogy valamit mégis tenni kell.

A Földesi-féle csoport mellett két ilyen csoport tevékenységéről maradtak fent dokumentumok. Az egyik csoport Boros János színész vezetésével a szegedi hídfőnél kezdett el lövöldözni a szovjet páncélosokra kézfegyverekből, úgyhogy talán azok észre sem vették, hogy lőnek rájuk, ebbe a csoportba voltak színészek, voltak egyetemisták, volt talán egy katona is, ez egy ilyen vegyes csoport volt. A másik csoport, amely jelen-

több volt, ez a Szurmai Sándor⁹⁵ munkástanács elnök vezetésével vonult ki a szegedi finomechanikai gyárból⁹⁶ a Kossuth Lajos sugárútnak a Rákóczi tér melletti szakaszára. Ezek fel voltak fegyverkezve szintén kézfegyverekkel és kézigránátokkal, tüzelőállást foglaltak a Kossuth Lajos sugárút egyik-másik házának az emeleti ablakaiban, és amikor a szovjet harckocsik ott elvonultak, mentek ki őthalom felé, illetve vonultak Budapest felé, akkor elkezdtek lövöldözni rájuk és kézigránátokat is dobáltak. Többen emlékeznek vissza az éjszakai, vagy hajnali ágyúlövésekre, azok nem ágyúlövések voltak, hanem ezek a kézigránát robbanások, amit Szurmai Sándorék dobáltak rá a szovjet harckocsikra. A szovjetek minden ellenlépés nélkül továbbvonultak, tehát kárt nem tettek bennük, el se találták a harckocsikat, úgyhogy azok továbbvonultak és kimentek a városon kívülre.

Palotás József: Akkor már az oroszok átvonultak Pest felé, ez november negyedikén volt. Hát akkor szomorúan elballagott mindenki, előzőleg volt egy mozgósítás, egy tüzermozgósítás, katonai behívók, jöttek oda rengetegen, de hát akkor már nem volt értelme, akkor már látta mindenki, hogy vége van az egésznek, és akkor szép lassan el is mentek.

Voltak, akik harcolni akartak. A Nemzetőrség egy része fogta magát, és teherautókon átment Jugoszláviába, akik azt mondták, hogy majd harcolnak. Elmentek. Ez igencsak rosszul érintett. Akkor volt egy csoport itt, Szegeden, valamelyik gyárnak az üzemőrsége, azok ténylegesen lövöldöztek itt, a Vadász utcában, de hát mondja meg, harckocsira rálőni géppisztollyal?! Az micsoda gyerekesség! Akkor volt még egy csoport, ezek állítólag katonák voltak, katonatisztek vagy katonák, akik szembe akartak szállni a Széchenyi téren az oroszokkal, ott lövöldöztek is egy kicsit, de utána elmentek, tudták, hogy nem érdemlegesek. Ez csak olyan látszólagos ellenállás volt, mert nem volt eszközünk arra, hogy komolyabb ellenállást kifejtsenek. Meg hát nem volt az embernek lelkiismerete arra, hogy felelőtlenül emberek tömegeit lője agyon. Ezt elvetettük akkor. Én utána akkor, mikor mindenki elment, hazaballagtam, jól meg voltam fázva, beszélni alig tudtam, itt heverésztem bent a szobában, amíg valamennyire helyre nem jöttem. Utána indult meg a megtorlás, nem a bírói megtorlás, hanem előbb az összesedés, amit már a pufajkások, a megalakult karhatalmisták, azok hajtottak végre, rendőrökkel együtt, meg katonákkal együtt. Hatodikán éppen itthon voltam lázas betegen. És akkor beállt ide egy harckocsi, a Dobos ügyésznek az ablaka alá, ez, az

⁹⁵ Szurmai Sándor a szegedi ellenállás egyik legkövetkezetesebb szereplője volt. A finomechanikai gyárban molotov koktélokat készített, fegyvereket gyűjtött. Talán ezen tevékenységei adtak alapot a forradalom után arra a vádra, ami az egyik karhatalmi jelentésben állt, miszerint Szurmai utasítást adott egy a Csillag börtönben szolgáló teljesítő nemzetőrnek, hogy egy beélesített kézigránátot az ott őrizetben lévő ÁVH tiszték cellájába dobjon be. Rövid időre fegyverrejtegetésért már 1956 decemberében őrizetbe vették. Letartóztatása után 1957-ben a Legfelsőbb Bíróság másodfokon helybenhagyta az elsőfokú 10 év börtönre szóló ítéletet, azonban a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Különytáncsa ezt 1958-ban életfogytiglani tartó börtönre súlyosbította. [2]

⁹⁶ Fémipari és Finommechanikai Vállalat

én lakásom volt megirányozva az ágyúval, amott állt kint egy másik harckocsi, amott, az árkád mellett az izében, az úton. Így nézett ki.

Bokor András: Azt láttam, hogy bizonyos helyeken álltak harckocsik, megpróbáltak fedezni, vagy védeni valamit, de nem mertünk a közelükbe menni, mert hát azért nem voltunk olyan bátrak, hogy egy csőre töltött harckocsi előtt ottan le-föl sétáljunk. A Városháza előtt is volt egy ilyen egység.

Fodor Imre: Persze ez a nagy lelkesedés aztán november 4-e után teljes egészében lelohadt és már akkor lelohadt, amikor látták itt és hallották, hogy Záhony felől is hatalmas szovjet páncélos egységek özönlenek be az országba. Akkor nagyon meg volt már ijedve mindenki és nagyon elkeseredett. Rossz hangulat uralkodott, még egy kicsit dacoskodott volna a magyar nép azzal szemben, hogy a magyar népet nem lehet ilyen formában leírni vagy tönkre tenni, de azt hiszem ezt komolyan már senki nem gondolta. A másik nagy hitványság az volt, hogy rettentően bíztatott a Szabad Európa rádiója, hogy jövünk, hogy magyarok tartsatok ki, segítünk, jövünk, hogy ez az ENSZ-nél fent van és idejön Dag Hammarskjöld, az ENSZ főtitkára és rendet tesz és a szovjet egységeknek innen ki kell vonulni. Arról egy szót nem szóltak, hogy a Brioniszigeten ezt már lepacsizta a négy hatalom. Ez már a nagypolitika volt. Mi itt Szegeden akkor kezdtük el rosszul érezni magunkat, amikor láttuk a végeláthatatlan szovjet csapatokat bevonulni.

November 4-e nem tudom milyen napra esett, de lehet hogy vasárnap volt. Akkor bemondták hangszórókon keresztül, mert akkor a városban hangszórók voltak feltéve. Mindenkit felszólítottak, hogy adja le a fegyverét a Nemzetőrségek, vonuljanak ide meg oda. Ne keveredjenek harcba, ne álljanak ellen a szovjet csapatoknak, mert annak beláthatatlan következményei lesznek. Mindenki vigye vissza a fegyvert, mert ugye a gépipari technikumban meg a Honvéd téri laktanyába is osztották a Nemzetőrségnek a fegyvert és hát azért sok embernél volt kinn fegyver. Úgy is volt, hogy le voltak oda rakva, meg el voltak dobálva az utcán a fegyverek, amihez igazán már nem nagyon nyúlt az ember, mert tudta, hogy ennek igazán jó vége nem lesz. Statáriumot is hirdettek⁹⁷ úgy emlékszem.

Joszt István: Kérem, egy példa: amikor volt a felvonulás, itt a sortűz napján, az emberek virággal a kezükben felugrottak a szovjet tankokra és a tanknak a csövébe virágcsokrot nyomtak bele. Azt mondták a kiskatonáknak, és ezt nem 'azt mondják'-kal

⁹⁷ A katonai közigazgatás, statárium már október 25-én életbe lépett, de októberben okafogyottá lett. November 5-én Kováts József a Forradalmi Nemzeti Bizottság elnöksége nevében felhívással fordult a lakossághoz, hogy aki-nél fegyver van, azt adja le, a bevonuló szovjet csapatokkal viselkedjen fegyelmезetten. Ezt a városi hangosbe-mondón többször megismételték. [2]

mondom, mert ezt én is hallottam, és ez így is volt a közhangulatban, 'nem az orosz emberrel van a baj!', ennél a közhangulatot nem lehet jobban jellemezni. Amikor bejöttek nem a bevonuló orosz embereket szidták, és átkozták és nem azoknak az orosz embereknek kiabálták 'ruszki damoj!', mert ez a magyar ember szívet lelket hord magába, a zöme.

Bálint László: A szovjetek az öthalmi laktanyától november 6-án délben vonultak be a városba. Ismert ez a kifejezés, hogy 'muszka vezetők'. Ezek részben különböző kommunista pártfunkcionálisok voltak, részben a november 5-én Szegeden már szerveződő karhatalomnak a tagjai. Egy jelentős páncélos egység megérkezett gyalogsággal megerősítve a Városházához azzal a céllal, hogy eltávolítsa onnan a forradalom alatt hatalomba került Forradalmi Nemzeti Bizottság tagjait és annak elnökségi tagjait és visszaadja a hatalmat a városi tanácsnak. Az orosz katonák, amikor megjelentek a Városháza környékén, akkor jó néhányuknak sikerült egérutat nyerni és különböző hátsó kijáratokon meg egyéb lehetőségeken, másik épületekbe átmenekülni, de voltak akik természetesen ott maradtak. Ezek között nem csak Forradalmi Nemzeti Bizottsági tagok és elnökségi tagok voltak, hanem például újságírók is. Így került oda például Fejér Dénes is.

Fejér Dénes: Nekem tulajdonképpen két letartóztatásom volt. Az elsőt az oroszok eszközölték, ez november 6-án történt, ugyanis mi, és ez a mi három embert jelentett, ez a Kövesdi Lajos, aki, az akkori Délmagyar megbízott főszerkesztője volt, egy Nagy Lajos nevű pártbizottsági tag, meg én, én kettős képviselőben, egyrészt a Délmagyarország bizott meg, másrészt a nyomda munkástanácsa, szóval úgy társadalmilag én voltam a legerősebb. Bementünk, hogy engedélyezze a Forradalmi Tanács, hogy munkástanácsot választhasson a Délmagyarország szerkesztősége, mert ott még nem alakult meg. Kérdezték, hogy mi ezzel – nyomdászok – egyetértünk e, hát persze. Egy épületben voltunk, illetve hát a sarki épületben volt a szerkesztőség, és mellette volt a nyomda, tehát napi, nem napi, hanem minden órai érintkezés volt köztünk, nagyon jó volt egyébként a kapcsolat. És hogy mi ezt támogatjuk

Délelőtt volt, és ülésezett az elnökség. És megkértek, hogy várjunk egy kicsit, majd szünet lesz, vagy vége lesz, tehát addig álljunk. Mi ott álltunk az előszobában, és így néztem ki a Széchenyi térre az ablakon, és látom, hogy a szovjet tankok fordulnak be, és így állnak szembe, körbe. Valaki azt mondta, hogy tíz tank volt, én azt hiszem jóval több, de ezt nem számoltuk akkor természetesen, de sok tank volt. Tehát úgy forogni tudtak, de mind úgy állt, hogy szemben, merőlegesen az épületre, és hát emelték úgy az ágyúcsövet, úgy abba a magasságba, ahol mondjuk úgy szét lehetett lőni, vagy úgy szét lehetett volna lőni az elnökség irodáját. És láttam, hogy az egyik tankból kiszállnak, akkor nem tudtam, hogy kik, ilyen jól megtermett, később tudtam meg, hogy tiszt-

tek voltak ezek. Egy ezredes volt egyébként a vezetőjük. Nem harchelyzetben jöttek, ha nincs harchelyzet, nincs a szovjet hadseregben rendfokozat. Hát ugye, hogy az orvlövészek ne tudják így kiválogatni, hanem ilyen fekete páncélos ruhában, ilyen overallban voltak. És az ilyen bőr, páncélos fejevédővel, bukósisaknak lehetne ezt nevezni, ilyen fülerősítés, abba be volt építve a belső rádió. Abban jönnek be. Olyan négyen, vagy öten, jöttek, és körülöttük olyan húsz, huszonöt gépkarabélyos katona. Láttam, hogy jönnek be a kapun. Az elnökség tagjai, hát rohantak ki az irodából, és azt fedezték föl, hogy a két épület között, mert csak a Városházát fogták körbe, ott van egy ilyen átjáró híd az első emelet magasságában. Sóhajok hídjának hívjuk, de nincsen köze a sóhajok hídjához, csak ahhoz hasonlít, és azon keresztül rohantak át a másik épületbe, és tűntek onnan el. Én úgy gondoltam, meg mind a hárman, hogy nekünk nincs mit félni, mi nem bántottunk itt senkit, és mi ott nyugodtan álltunk. És szegény Perbíró professzor ott állt az ajtóban, és azt mondja, hát mindenki itt hagy, hát itt maradok egyedül?! Hát ugye meg volt ő is eléggé rémülve. Láttam, hogy jönnek az oroszok, és hát mondom neki, hogy professzor úr nyugodjon meg, hát végül is mi itt vagyunk, de bent is maradt még egy-két ember. Mint kiderült, a Szegedi Pista maradt benn. És hát az oroszok közben felértek, megmotoztak bennünket, hát nem volt nálunk pisztoly, vagy mit tudom én. És már úgy elhaladt mellettem ez a vezér társaság, és akkor az egyik, szintén egy ilyen magas fiú, így rám mutat, és elmosolyogja magát, és én akkor ismertem meg, hogy ez a Földi Lajos volt. Hát akkor engem azonnal körbefogtak, hátra csavarták a kezemet, megkötözték. Ott nem tudom, hogy mi történt, Perbíróval egyezkedni kezdtek, hát ugye tolmács volt, meg minden, és minket bevittek a közgyűlési terembe. Ott olyan hatvan-nyolcvan ember össze volt zsúfolva, a többiek elmenekültek. Különböző helyekről, különböző szintekről összehordták oda az embereket. És egyszer csak bejött egy gondolom magas rangú, mert hát látszott, hogy ő a vezető, és egy ilyen Pravda össze volt hajtvva a kezében. Ceruzával rá voltak írva a nevek a szegélyre, és olvasta. Mondta, hogy Kovas, és akkor a Kováts Jóska-t hozták oda, a Kováts Jóska ott volt. Ő ott maradt egyébként a Perbíróval, ő nem menekült el. És mondta, hogy Fabian. A Feri is ott volt. Aztán Veg! Melletem állt az én drága Végh Joachim professzorom, aki először nem kapcsolt és kérdezte: nyet Végh? Azt mondja az orosz dá, dá, és azonnal odaállították őt is. Hát akkor már ott voltak ezek a magyar egyenruhába öltözött, mint kiderült, ilyen ávós tiszték. Hát a többieket megkötözték, odaállították őket a falhoz. Így volt, hogy tőzse tudá!, hogy te is oda, vagy szintén oda. És he-tünket összegyűjtöttek*, bár nyolcan voltunk erre jelöltek, tehát nyolc név volt oda felsorolva. A nyolcadik egy nagyon rokonszenves fiú volt, akit én nagyon régen ismertem, Futó Pista. Ma is él Békéscsabán, egy nagyon derűs, azt hiszem tizenkilences, tehát nyolcvan fölött van már, de ma is nagyon jó humorú, hát járni már nem nagyon

* Fábíán Ferenc, Fejér Dénes, Kállai Zoltán, Kováts József, Kövesdi Lajos, Szegedi István és Végh Joachim. Más források szerint csak hat főt tartóztattak le, és vittek Debrecenbe, Kállai Zoltánt nem.

tud, nem fiatalosan közlekedik. Akkor ő már megjárta Recsket, meg minden egyebet. Én együtt dolgoztam vele nyáron, valamelyik repülőtéri építkezésen és ő volt a szalámigyár forgalmi tanácsának az elnöke. Volt ő hadifogságban is, tudott oroszul, és magyarázta, hogy holnap leáll az egész szovjet hadsereg ellátása, az emberek nem kapnak enni, ha őt most azonnal nem engedik ki. És akkor úgy nézegették, valamit beszéltek és aztán elengedték. Minket pedig levittek, lekísértek a lépcsőn, és beszállítottak egy ilyen páncélozott járműbe. Tehát nem tankba, de egy ilyen nagy kerekű járműbe, nem a nyitott tetejűbe, hanem a zártba.

Vasvári Vilmos: Az én szemléletemben az első pillanattól kezdve, amikor még Budapesten éltem, már akkor tudtam azt, hogy a dolgok változni fognak. Én ezzel tisztában voltam, azzal nem, hogy forradalom lesz, hogy szabadságharc lesz, és azzal sem, hogy a forradalom és a szabadságharc győzni fog. Mint katona tudtam, hogy micsoda hatalmas erő az, amelyikkel szembe kell szállni. Arra azonban nem számítottam, hogy ez a hatalmas erő a honvédség, az államvédelmi hatóság és a rendőrség egy pillanat alatt felőrli önmagát. Erre nem számítottam, mert hogyha itt nincsenek oroszok, és nem jön az orosz invázió, akkor itt soha a büdös életbe nem tér vissza a kommunista diktatúra. Ezt én állítom, és ezt mindenki tudja, mert pillanatok alatt összeomlott a honvédség vezérkara, pillanatok alatt összeomlott az államvédelmi hatóság vezérkara és a rendőrség és mindenki, tehát ezt így kell tudomásul venni.

Joszt István: A Városházán, itt változás semmi nem volt. Tizenkét ember idejött és az egész csak addig tartott, az volt, hogy a város normalizálódását fenntartsuk addig, amíg az országba a normális élet helyreáll. Utána mindenki megy vissza a helyére, végzi a munkáját. Nincs az, hogy fizetést kapok, vagy ezt kapok, vagy azt kapok. Semmi, csak elvégezted a munkád a feladatodat és ezzel el volt intézve. Ennek következtében volt az, hogy november 5-én Tatabányával beszéltem, Győrrel és az ország különböző részeivel. Tatabányával, azért hogy tudják küldeni a szenet, felvesszük a munkát, csak küldjék a szenet. Mert ugye szén kellett, ahhoz hogy a gazdasági élet a különböző gyáraknál is be tudjon indulni. Innen Szegedről viszont küldjetelek már ezt, küldjetelek már azt, élelmiszert, mert ugye ilyen problémák voltak.

Az én szubjektív benyomásom, hogy azért jöttek be negyedikén az oroszok, mert itt ötödikén már normális élet folyt volna, minden lehetőség meg volt. A termelők hozták volna be a kendert, a bányászok küldték volna a szenet.

*„Az ítélet az jó, mert az megnyugvás: egy év négy hónap, vagy két év.
Nem ítélték halálra, átrendezem az életemet, addig, addig. Addig kibírom.
Legyen egy jó ruhája, cipője az embernek, jó munkája,
mert 30-110 Ft-ot is meg lehetett keresni.
Meg jó legyen a zárkaközösség.
Ez a legfontosabb, mert a véccével, a beszéddel,
rossz viccekkel, tönkre lehet tenni életünket.
Legfontosabb a zárkaközösség.
Aztán a pénzből lehet venni könyvet, cigit, szalonnát.”
Vasvári Vilmos*

Megtorlás

Fejér Dénes: Kivittek Öthalomra, az volt az ávó bázis, és utána az lett a szovjet bázis, és ott bezártak bennünket egy-egy ilyen fogda szobába, és hát nem tudtuk, hogy mi lesz velünk, természetesen. Ott aludtunk, hát nem mesélem a részleteket, szóval elég veszélyesnek tűnt, de hát végül nem történt semmi, ugyanis adtak enni este még, valami levest, vagy nem tudom mit ettünk, és reggel is adtak enni. Tehát mondjuk normálisan bántak velünk. Előtte volt egy ilyen szemle, az is egy ilyen magas, fekete ruhás ember volt. Szegény Végh, ahogy mellettem volt, azt mondja, itt volt a hóhért veszi rólunk a mintát, most megy hozzád. Hát kinyílik az ajtó, ugyanis én áthallottam, mert úgy volt a fal, hogy egy ilyen kettős nyílású ablak két fogdaszobát világított meg, volt egy kis nyílás, ahol át is láttam, át is tudtam kukucskálni, és hát áthallatszott minden. Nyílik az ajtó, és nem jön be, és talán egy olyan egy percig szó nélkül méregetett engem. Én meg méregettem őt, szóval úgy néztük egymást, gondoltam, úgylis itt esélytelen vagyok, bármi történik. Becsukta az ajtót, és végigjárta mind a hetünket. A hétből négyünket kötözték meg másnap, ilyen borjúlánccal hátrakötözték a kezünket, úgy gondolom, hogy a szelídebbeknek kinézőket nem. Nem tudom. Engem megkötözték, Kováts Jóska is, Fábiánt is, a Végh Joachimot nem, és már nem emlékszem rá, hogy ki volt a negyedik. Beültettek egy mentőautóba reggel. A mentőautó elé odaállt egy ilyen páncélozott jármű, de az, aminek nincsen fedele, és arra rákönyökölve ott volt egy olyan tíz-tizenöt katonára, és a páncélozott jármű közepén volt egy kétcsövéű géppuska, az így rá volt fordítva a mentőautóra. Elindultunk, és a szovjet mentőautóknak ilyen celofán ablaka van, hátul, tehát ki lehet látni, és én láttam, hogy utánunk is jön egy ilyen. Elindultunk,

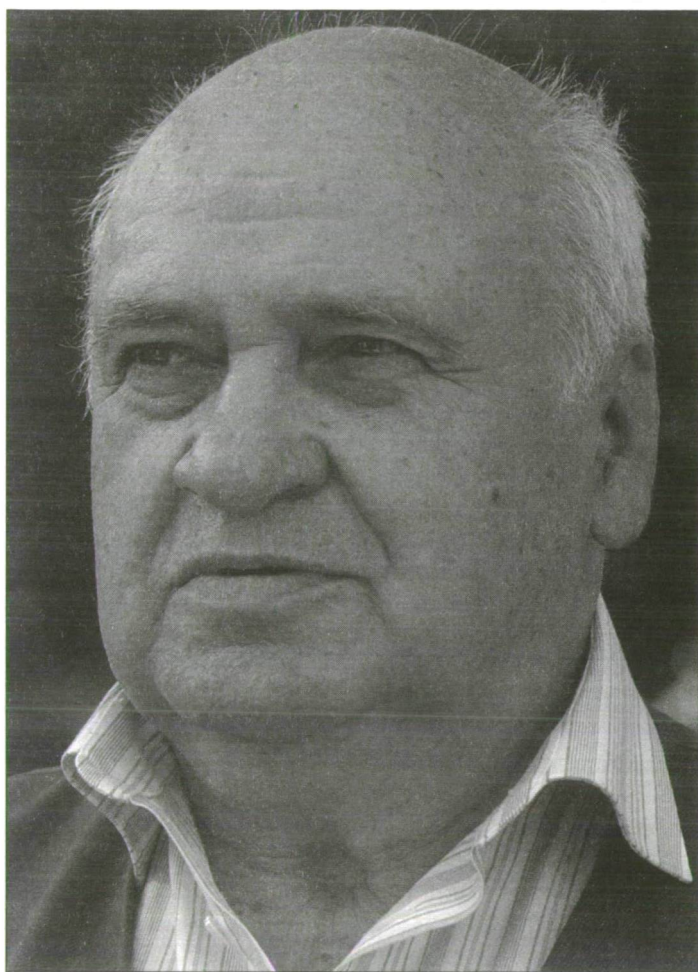
ilyen hét vagy nyolc óra lehetett, ködös idő volt, november 7-én, akkor indultunk el. Mentünk, mentünk, mentünk, és nem tudtuk, hogy hova megyünk, azt gondoltuk természetesen, hogy a Szovjetunióba, mert hát ugye az oroszok hova tudnak vinni. Ugye semmilyen fölvilágosítást nem adtak, szóval nem reagáltak ott semmiféle kérdésre. És már délután volt, amikor megálltunk valahol, és kiszállítottak bennünket a mentőautóból. Tehát dáváj, dáváj, és akkor ki. Körbeálltak, leszálltak a fiúk ott a páncélozott járműről, és akkor körbeálltak olyan húsz-harminc katona. Az ugye mind gépkarabéllyal, és úgy tereltek bennünket, és akkor megláttuk, hogy egy lőtérre vagyunk. Azt hiszem, hogy a Tisza árterében volt valahol, mert a füzes ugye, meg a szagok, tehát éreztem, hogy valahol folyó közelben vagyok, de hát más itt nincs, csak a Tisza. Nem találtam meg azóta sem, valahol Csongrád közelében, vagy lehet, hogy följebb lehetett. Tereltek be a lődombra. Ugye minden lőtérre van egy fő lődomb, és van két mellék lődomb. Hát én tudtam, hogy agyon fognak löni, világos volt, és tudom, arra gondoltam, akkor is ilyen világos, vagy fehér ing volt rajtam, hátha nem ásnak úgy el, és akkor a fehér inget hamar meglátja az, aki erre jár, tehát itt vannak a ruhák. Ez volt a gondolatom. Nem tudtuk, hogy mit akartak, mert nem fenyegettek, de oda lökdöstek, oda a lőtérre, a dombok közé. És mondja a Végh Joachim, hogy kezdjük, így mondja, hogy kezdjük el énekelni a Himnuszt. Mondom, hagyjad már Joachim ezeket. És akkor magyaráznak, de hát nem tudtuk, hogy mi, és akkor az egyik odavitté, azt hiszem a Szegedit, odavitték a Kováts Jóskához, és mutatja neki, hogy gombolja ki a sliccét. És megpisíltettek ott bennünket. Úgyhogy tulajdonképpen olyan, hát majdnem, hogy nevetségessé vált. De bevallom őszintén, hogy nagyon meg voltunk ijedve! Amikor már láttuk, hogy jönnek az oroszok, számoltunk mindennel, minden lehetőséggel, hát olyan nagy rémület nem volt, azért ugye. De a halál valószínűsége előtt hát úgy azt hiszem, hogy mindenki elgondolkodik, megdöbben, hogy hát vége a fiatal életének. Utána vissza, a tisztek ott álltak egy csoportban külön, és térképet néztek, tehát nyilvánvalóan eltévedtek. Visszatereltek bennünket a mentőautóba, ahol egyébként hetünk mellett bent ült még négy katona a négy sarokban, és hát ugye mondom, hogy elől hátul ez a fegyveres vezető, illetve követő ilyen páncélozott jármű. Debrecenbe vittek bennünket a szovjet repülőtérre. Mint kiderült, az volt az országos bázis, és mint kiderült, előző nap még onnan vitték ki, ilyen repülőjáráttal az embereket Ukrajnába.⁹⁹ Illetve hát nem Ukrajnába, hanem Kárpátaljára, dehogy Ukrajnába, nem volt még akkor Ukrajna! És akkor jött az ENSZ titkára, azt hiszem, vagy az indiai külügyminiszter¹⁰⁰, és állítólag fölépett ez ellen, és hát mi voltunk az első csoport, akit oda bevitték, és másnap nem szállítottak el. Ott voltunk majdnem egy hónapig, és közben minden éjjel kihallgatás volt természetesen, ahol hát, hogy mit csináltunk. Ugye mi mondtuk a magunkét. A fő kérdések azok

⁹⁹ A repülőtérre Kozlov ezredes irányításával folyt a letartóztatott vezetők kihallgatása. Egy részüket kárpátaljai szovjet börtönökbe szállították.[12]

¹⁰⁰ Krisna Menon, indiai külügyminiszter ENSZ képviselőként állította le a foglyok Szovjetunióba szállítását.[6]

ugye mindig arra, hogy hát ugye hol lőttünk az oroszokra, hányat lőttünk agyon, miért lőttünk agyon. Ellenforradalmárok, és mi bizonygattuk, hogy ez nem ellenforradalom, ez egy forradalom, egy szocialista forradalom, és hát ahogy ezt lehetett. Ugyanis ilyen kárpátaljai fiatal katonák voltak, akik tolmácsoltak, hát ugye fogalmilag is, meg nyelviileg is elég hogy úgy mondjam, alacsony színvonalon. Nem tudtuk, hogy miért, a Kováts Jós-kát, meg a Fábíán Ferit ott tartották, minket pedig úgy lassan elengedtek, engem épp a Kövesdivel együtt. Már akkor ott voltunk több mint három hete. Akkor egyszer behívott a fogdaparancsnok, már nem emlékszem hogy hívták, de egy Volosin nevű őrnagy volt, az NKVD-s őrnagy, ő hallgatott ki. Hát hogy hívják, nem tudom, pedig sokáig emlékeztem rá, és ideadta, a borotvát, hogy borotválkozzak meg. Hát ugye hetekig én ugye nem borotválkoztam. Hozott szappant, beállított oda, volt egy ilyen kis vécc előtér, ott volt csap, hogy borotválkozzak meg. Hát mondom, hála Istennek, ez legalább egy jó jel. Addig mosdani úgy tudtunk, hogy reggel kimentünk, volt egy ilyen utcai kifolyó, és ott az arcunkat, meg a kezünket megmostuk, és kész.

Egyébként maga az a szovjet fogva tartás, az óriási erőt adott, ugyanis egy ilyen hatszemélyes zárkában volt úgy, hogy negyvenen voltunk. Szóval egyszerűen leülni nem lehetett, ugye állandóan vittek embereket, hoztak embereket, nem volt ablak a zárkán, csak az ajtón. Keményfa ajtó volt, volt rajta egy három-négy centiméteres ke-rek lyuk, de nem volt az se zárva, és adtak mindenkinek négy-öt cigarettát, és elképesz-tő füst volt. Szóval ott alig kaptunk levegőt, meg hát egy ilyen tömeg volt, nagyon el voltunk keseredve. Egyszer csak nyílik az ajtó, és belöknek két repülő-s tisztet. Az egyi- ket azt hiszem Tűzkő Attilának hívták., vagy Tűzkő volt a vezetéke-neve. Soha nem fe-lejtem el, mint kiderült, ezek a szolnoki repülő-tér-ről fölszálltak, és volt aki azt mond-ta hogy földérítettek, volt, aki azt mondta, hogy bombáztak, mármint a bevonuló szovjet tankoszlopokat, Ezt én nem tudtam meg soha. Ezek a Szovjetunióban végzett pilóták voltak. Kitűnően tudtak oroszul, és hát ugye ott a sétáló ór, aki kívül volt a fo-lyosón, azt nem tudta megakadályozni, odaálltak a lyukhoz, és ezek egész éjjel egyez-tették a vallomásukat. Ezt ne mondd, ezt mondd, s a többi, s a többi. Az orosz katona egy szót nem tudott magyarul, úgyhogy ez mind kidumálta magát, és mind kiment. De amikor a Tűzkőék bejöttek akkor a következő történt. Óriási nyomor volt, hát ilyen alacsony priccsek voltak, hát a priccs alatt is, aludtunk a betonon, mert hát ugye vala-hol be kellett húzódní, hát ott féloldalt még le lehetett feküdni, és akkor ezek levetet-ték ezt a báránybőr bélés-es becekset, és beterítették alá-nk, aki bejutott az ágy alá. Szó-val kiváló, és borzasztó bátran, és nyugodtan, nagyon kedves fiúk voltak. És a következő játszódott le. Nem tudták, hogy ki, hol van, melyik zárkában, tudtak egy ne-vet, és akkor vitték kihallgatásra, beszóltak ott a lukon, és akkor benézett, hogy jelent-kezik e akkor valaki. Engem is mondtak, hogy Fejer, és akkor benéztek. Én meg mond-tam, hogy itt vagyok, és akkor kivittek, és akkor két óra, vagy három óra múlva visszahoztak. A következő történt, talán a második napon. Ez a Tűzkő ott feküdt, fél

Fejér Dénes (1929-)

Tanár, a forradalom kitörésekor korrektor a Szegedi Nyomdában. Részt vett a nyomda felfegyverzésében, a vezetés leváltásában, a várost irányító új testület a Néptanács későbbi Forradali Nemzeti Bizottság szervezésében, majd a FNB tagja, akiknek vezetőivel együtt a szovjet megszállók őrizetbe vették. Pár hét után kiengedték, de 1957-ben egy évre internálták.

karral így könyökölve, ott feküdt így az ágyon, és beszóltak, hogy Tuzko. Meg se mozdult. Hát akkor ugye itt nincs a Tuzko, akkor mentek a következőhöz, végig kiabálták a zárkákat. Tuzko, Tuzko, ugye hallottuk. Sehol nem jelentkezett rá. Hát mondták, gondolom a katonának, hogy keresse csak meg, mert annak itt kell lenni. Megint kijött, Tuzko, Tuzko. Meg sem mozdult a Tűzkő. Másodszor is ugye visszament, akkor jött a fogdaparancsnok, és akkor kezdte nyitogatni a zárkaajtókat. Azt hiszem mi a harmadik zárka voltunk, tehát hallottuk, hogy kinyitja, kiabál, minden, de hát senki nem jelentkezik. És bejött oda is a főhadnagy, hát ugye nem jött be, hanem beállt, hogy Tuzko, Tuzko. És mondta, hogy szólaljál meg, tehát valószínűleg rájött, hogy ez lesz az. Azt mondja ti Tuzko? Azt mondja, nyet, Kapitán Tűzkő! A főhadnagy vigyázzba állt, a szovjet főhadnagy, azt mondja, Kapitány Tuzko? Azt mondja, da, az más! Fölkelt, és elment kihallgatásra. Szóval ez nekem egy örök emlék marad, hogy ilyen gyerekek is voltak ott velünk. Tehát ez az ember nagy erőt adott, hogy hát nem kell itt megijedni itt végül is, lesz ami lesz, de akármilyen rossz lesz, lehet ezt így is fogadni.

Vasvári Vilmos: Az ávósok 5-én kiszabadultak és abban a pillanatban beléptek a karhatalomba azokkal a tisztekkel együtt, akik, hogy mondjam, akik féltették az állásukat, továbbra is katonatisztek akartak maradni. Abban a pillanatban, ahogy megalapították a karhatalmat, szedtek össze bennünket. Én feljöttem Budapestre, gyalog jöttem fel egész végig. Hála istennek mindenki segített, nem kellett egyszer sem kint aludnom a földeken vagy a mezőn, mert amikor mentem, akkor megkérdezték hová-hova, mondtam nekik, hogy Budapestre, uh, messze van az még. Na jöjjön be, aludjon itt nálunk, ott aludtam, adtak enni-inni és így kerültem haza a családomhoz.

Fodor Imre: Amikor jött a Kádár-féle úgynevezett normalizálódás, akkor már eléggé grasszáltak az úgynevezett pufajkások. Volt nekik ez a BMW utánzatú Ural oldal-kocsis motorkerékpárjuk, ezen rajta volt a golyószóró és az oldalkocsiban ült egy marcona személy, gondolom talán fel voltak tankolva alkohollal is meg bátorsággal. Mindenesetre járták az utcákat, keményen ráordítottak mindenkire és meg nem tűrték, ki nem állhatták, ha valakin nemzeti színű karszalagot vagy kokárdát láttak. Szóval ezek az úgynevezett pufajkások már akkor uralták a területet. Aztán a karhatalmisták, akik a későbbi határőrlaktanyában tanyáztak, ezekből lettek az ávósok utódai, akkor ilyen szépségtapaszként úgy hívták őket, hogy karhatalmisták. De ugyanaz volt az egyenruhájuk: a tányérsapka, a széles kék csík és rajta az ótágú vörös csillag, amely az ávósok öltözképzésére volt jellemző.

Az ávósoktól tartottunk, mert róluk rémséges dolgok terjedtek el. Azoktól igenis féltünk, de aztán voltak katonák, akik járőröztek, tőlük már nem annyira féltünk, meg szóba is álltunk velük. Itt a kijárási tilalmat azért eléggé fogták Szegeden. Szóval nem lehetett kijönni főleg november 4-e után már akkor nagyon szigorú kijárási tilalom

volt. Nekünk lehetett lötyögni a városban, mert volt rá engedélyünk, mert hát mi jártunk a házakhoz felakasztottuk a szerszámtáskákat és a megadott címekre mentünk. Ha éppen nem kellett menni, akkor is mondtuk, hogy DÁV-osok vagyunk és akkor nem bántottak minket annyira.

Kiss Tamás: Késérően, bánatosan tárgyaltuk az eseményeket körülbelül tíz napon keresztül, majd kitaláltuk, hogy most már egyéb megoldás nincs, mint hogy próbáljunk meg az ellenállásnak úgy hangot adni, hogy rölapokat készítünk. És akkor meg elkezdtünk Kádár-ellenes rölapokat gyártani, a Tóth Imre, az Aszalós Jancsi, itt már az Aszalós Jancsi is érdekes módon részt vett, mert meséltem, hogy amikor az ötlettel mentünk, hogy alakítsunk szervezetet, akkor azt mondta, hogy gyerekek nem, én még ebben nem veszek részt. De addigra belelkesedett. Így néhány fajta rölapot gyártottunk, a Tóth Imre által készített, ilyen kis alakú sokszorosítóval, ilyen szitanyomás szerűséggel. Ezeknek a rölapoknak a terjesztése úgy ment, hogy fölragasztottuk a fákra egy rajzszöggel, vagy szétszórtuk az utcán este. Egyébként egy nagyon kedves barátom, szintén szegedi, pedagógiai főiskolás volt, tán két éve halt meg, a Jenei Karcsi, ő ezen bukott le, hogy rölapokat ragasztott, és kapott is érte öt hónap börtönt és két fél-év kizárást. Tehát mi ezt megúsztuk akkor, de nem úsztuk meg később a súlyosabbat.

Péter László: Perbírót korábban én nem ismertem, még a nevét sem ismertem. Ő tulajdonképpen, szerencsétlenségére, véletlenül került bele ebbe a dologba, mert úgy tudom, hogy Schulteis Emil professzor lett volna, aki a jogi kart képviselte volna, de valami miatt nem volt itthon, és ő helyettesként keveredett bele, először abba, hogy az egyetemi hallgatók gyűlésein részt vett, azután pedig a továbbiakban is.

Bálint László: Perbíró József a Szegedi Tudományegyetem jogi karán volt professzor, nem, docens volt és dékán-helyettes, mert a dékán beteg volt. Először október 24-én este került a forradalom idején látókörbe. Ekkor a szegedi kendergyár előtt a tüntetőket brutálisan szétverték, levegőbe lövöldöztek, könnygázgránátot dobáltak közéjük, jómagam is ott voltam. Tűzoltók vízzel locsoltak, végül aztán megjelentek Herceg Imre államvédelmi százados, államvédelmista-karhatalmistái, és azok szétverték a tömeget. És nemcsak, hogy szétverték, hanem akik menekültek azok után eredtek, elfogták, megverték, megrugdosták. Egy államvédelmista csoport egyetemistákat zavart és a Juhász Gyula diákotthonba szaladtak be, és berontottak utánuk, belelőttek a mennyezetbe, akit ott találtak megpofoztak, megrugdostak. Közben a Perbíró Józsefet is bántalmazták, úgyhogy tulajdonképpen itt került először látókörbe a MEFESZ-ben vállalt tevékenységén kívül. A sortűz előtt ő volt az akit elküldtek az egyetemről, hogy próbáljon beszélni az államvédelmi főnökkel M. Szabó István államvédelmi őrnaggyal, hogy valahogy elkerülhető legyen a tragédia. Tehát a sortűz-

nél nem volt ott. Október 27-én egy másik professzorral őt küldte el az egyetem a Forradalmi Nemzeti Bizottság választására, amit akkor még nem így hívtak, de hát nevezzük most már folyamatosan így. Ott, néhányan amikor az elnökség elnökének a jelölésére került sor, az ő nevét, 'Itt van Perbíró professzor!', ugye voltak akit akkor már tudták, hogy ezt az embert megverték, meg a MEFESZ gyűlések egyiken ő elnökölt, legyen ő az elnök. Nem akarta elvállalni. Ő nem egy olyan ..., ő tudományos ember volt, ő nem egy ilyen közéleti szerepre termett ember volt. Nem akarta elvállalni, de aztán a környezetében lévő emberek, a másik professzor is például, Kukán professzor¹⁰¹ is rábeszélte, hogy vállalja el, hát végül nagy nehezen elvállalta ezt a szerepet. Hogy mennyire nem volt ő egy ilyen forradalmi alkat, azt mi sem mutatja jobban, ahogy az emlékiratában is leírja, hogy az október 20-i MEFESZ gyűlésen, ami igen forró hangulatú rendezvény volt, és az egyetemisták minden áron ki akartak menni a Dóm térre, hogy ott folytassák ezt a gyűlést. Ekkor Perbíró József, aki elnökként vezette le a rendezvényt, megakadályozta, hogy a forradalmi hangulat kikerüljön az utcára, nehogy a forradalom akkor ott kitörjön Szegeden. Tehát ő mindig ilyen fékezőerő volt a forradalmi folyamatban, mégis bedobták a nevét ott a választáson, és megszavazták, megválasztották, ő lett a Forradalmi Nemzeti Bizottság elnöke. Ami tulajdonképpen nem lett volna baj, sőt, egyáltalán nem volt baj, mert egy higgadt, megfontolt, nyugodt ember volt. Amikor olyan helyzetek alakultak, hogy erre szükség volt, akkor nagyon jó, hogy ő volt ott. Így például nagyon nagy szerepe volt abban, hogy sikeresen leszerelte november 4-én azokat az erőket, amelyek hajlottak arra, hogy a szovjetekkel szemben fegyveres ellenállást fejtsenek ki, akár a maradék Nemzetőrség, vagy egyáltalán a felfegyverzett szegedi nép, a szegedi emberek közreműködésével. Tehát ezt sikerült neki mindenképpen megakadályozni.

November 6-án, amikor az elnökség tagjait őrizetbe vették, Perbíró Józsefből azonnal a városi tanács egyik elnökhelyettesét csinálták. Kinevezték a Tombácz tanácselnök helyettesének, amit ő el is vállalt.¹⁰² Ez nem volt egy véletlen cselekedet, ez tulajdonképpen, ha belegondolunk.... Hát, hiszen a Kádárék is szerették volna Nagy Imrét az első napokban megnyerni valahogy maguknak. Ugyanígy volt ez kicsiben a vidéki településeken is, szükségük volt egy olyan emberre, aki a forradalom alatt népszerű volt, mert nem lehetett akkor még tudni, hogy hova fejlődnek az események.¹⁰³ Így az-

¹⁰¹ Kukán Ferenc (1898-1971) szemész, egyetemi tanár, 1951 és 1969 között igazgatta a Szegedi Orvostudományi Egyetem Szemklinikáját, 1953 és 56 között az orvostudományi egyetem dékánja volt.

¹⁰² Perbíró József: "...egy toronymagas, pufajkát viselő ezredes lépett elé a tolmácsával. Kért, vegyek részt a város új vezetőségében, mint első elnökhelyettes... megkérdeztem, meddig kell ellátnom ezt a feladatot. – Az új választásokig – felelte az ezredes. Mikor lesznek az új választások? – Negyed éven belül januárban. – Vállalom – mondtam. – Egyetlen kérésem van: elvezetett munkatársaimnak ne essék bántódásuk. – A magyar rendőrség hatáskörébe tartozik ügyük kivizsgálása. Velük lépjen érintkezésbe..."[8]

¹⁰³ Perbíró József: „Futótűzként terjedt el a városban, ahol hatalmas tömegek gyülekeztek különösen a Városháza előtt, hogy engem összebilincselve a Szovjetunióba szállítottak... Másnap reggel rövid rádióbeszédben nyugtattam meg a város népet, s kértem vegyék fel a munkát, kövessék példámat, előlegezzék meg a bizalmat..."[8]

tán egy jó ideig meg is túrték, mint elnökhelyettest a tanácsban, egészen februárig, amikor már érezték annyira erősnek magukat, hogy nem volt szükségük Perbíró József professzorra, a volt Forradalmi Nemzeti Bizottság elnökére. Ezért aztán, ahogy ez akkoriban szokás volt a megtorlás során, legalábbis Szegeden, meg valószínűleg más vidéki városokban is így volt, a sajtó beszállt és erőteljes sajtó-előkészítés után csaptak le általában az emberekre. Ez nyomon követhető, hogy mielőtt a kendergyári munkástanáccsal leszámoltak volna, előtte pár nappal megjelent egy sajtóbeli támadás az ottani munkástanács ellen, és ez végigkövethető az összes ilyen esetekben. Ugyanez volt a Perbíró József esetében. Megjelentek a cikkek, végül megjelent egy cikk a Délmagyarországon, hogy meddig várjunk még professzor úr, vagy valami hasonló címmel és aztán menesztették Perbíró Józsefet. Hamarosan őrizetbe vették, internálták, büntetőeljárás indult ellene, végül elítélték.

Péter László: Én csak azon csodálkoztam, emberek, többek között Perbíró is, hogy vállaltak szerepet utána is. Pedig tudhatták, hogy 'a mór megteszi kötelességét, a mór mehet'. Egy darabig eltűrik, utána kirúgják, sőt, börtönbe is csukják. De hogy nem látták ezt előre emberek, többen voltak, és nem csak Perbíró, akik vállaltak tisztséget, nem tudom, milyen naiv hittel, hogy meg lehet menteni valamit azokból a vívmányokból, amit az alatt a tíz nap alatt elértünk. Én kétszer találkoztam vele életemben. Először a forradalom után közvetlenül, Barótival és Perbíróval gépkocsin Pestre mentünk valami miatt, és akkor még az Antalffy¹⁰⁴, akit itt elbocsátottak a forradalmi napok alatt, várt bennünket az Erzsébet-hídnak a lábánál, ott van a Százéves vendéglő, ott valahol. Ott várt az Antalffy, elég leломbozódott állapotban, szóval még kedvetlenül. Ott valamiről tárgyaltak a Barótival a visszatéréséről, na ekkor utaztam együtt a Perbíróval is, de csak ilyen futó beszélgetésre emlékszem. A második találkozásunk, és utolsó is egyben, amikor már a rehabilitálás után a rektori hivatalban, akkor Csákány Béla volt a rektor, egy ilyen összejevetelt hívtak össze. Ez valamelyik október 23-án volt, vagy '89-ben, vagy '90-ben, és akkor pár szót váltottam vele.

Joszt István: Azon volt a hatalom, hogy minél hamarabb vegyék fel a munkások a munkát. Nem tudom megmondani melyik napon felvették a munkát, igen ám, de közben kiderült hogy november 6-án akik itt voltak a Városházán körbefogták a szovjet harckocsik és mind lefogták és elvitték az öthalmi laktanyába, meg vitték minden fele. Úgy tudom, hogy a végén Debrecenig jutottak velük utána meg [Kis]Tárcsára kerültek vissza. Ezeknek az embereknek az érdekében sztrájk lett, mert itt Szegeden nem történt atrocitás.

¹⁰⁴ Antalffy György (1920-1993) a József Attila Tudományegyetemen 1950-51-ben, 1957-58-ban és 1967-73 közt Jogi kari dékán, 1958-64 és 1976-82 közt rektor. 1950-ben, Bibó István eltávolítását követően a jogelméleti tanszék tanárává nevezték ki, 1956 novemberében a professzori teendőinek ellátása alól felmentette és elbocsátotta az egyetem vezetése.

Bálint László: November negyediké után a következő történt Szegeden a munkástanácsokkal. Ugyanúgy, mint az ország más részein is, ez egy ilyen jól bevált kommunista taktika volt. Ha emlékszünk, ők a forradalmi győzelem szinte majdnem első pillanatában, kiadták a jelszót, írásban megjelent a felhívásuk, kommunisták be a Nemzetőrségbe, a forradalmi bizottságba, a munkástanácsokba, tehát beépülni ezekbe a szervezetekbe. Ez hatványozottan jelentkezett november 6-a után Szegeden, máshol nyilván akkor, amikor a váltás megtörtént, és minden törekvésük az volt, hogy a forradalom alatt választott munkástanácsok vezetését leváltásák és a saját embereikkel váltsák föl ezeket az embereket. Tehát a munkástanácsokat igyekeztek a saját oldalukra állítani. Ez azonban csak néhány esetben sikerült. Volt ahol sikerült, ott a munkástanács attól a perctől kezdve beállt a kádári vonalba, amelyik nem, az pedig csatlakozott a budapesti nagy központi munkástanácshoz. Szegeden pedig a szintén a központinak nevezett városi munkástanácshoz, amely illegálisan alakult meg, mert amikor azt meg akarták alakítani, akkor a szovjet városparancsnokság nem járult hozzá. Ennek ellenére engedély nélkül, illegálisan ezt megalapították.

Joszt István: A lényeg az, hogy sztrájk lett. Igen ám, de a szovjetek nincsenek ehhez hozzászokva, november 16-án összeszedtek bennünket, vagy tizenhat-tizennyolc személyt. Az úgy történt, hogy én a kertvárosban laktam és elég nagy a négy utcára szóló terület. Négy teherautó pufajkás meg egy teherautó orosz jött. Odajöttek, körbefogták az egész négy utcára szóló tömböt. Bezörögtek hozzánk, csöngettek, kolompoltak ez későn, sötétben volt. Két pufajkás meg a két orosz bejöttek és akkor 'davaj!', úgy ahogy voltam indíts fel a gépkocsira. Engem egyedül, hogy ott mások merre, mint voltak azt nem tudom bevittek bezártak a börtönbe a Csillag börtön kisleányházába. A kisleányom akkor volt két és fél éves, ott volt a feleségem, az anyósom. Szobakonyha házunk volt, anyósom meg mi hárman. Hát onnan vittek el és bezártak. Bent fogdárok voltak, tehát a börtönőrök, az orosz katonák kívülről adták az őrséget. Nem indokolták, akkor nem szóltak semmit. Durvaság sem volt, semmi. Másnap jönnek értem két orosz kiskatona 18-19 éves körül kiskatonák géppisztollyal. 'Davaj!' Felvittek az épületbe, a 13. szám főépületébe ott volt egy helyiség, bevittek, ott volt egy később tudtam meg őrnagy, mert én nem ismerem az orosz rendfokozatokat, ott ült az asztalnak az oldalánál egy illető, később tudtam meg hogy ő tolmács, de magyarul még azt se mondhatom, hogy dadogva beszélt. A lényeg az, hogy a szövegéből azt értettem meg, hogy én agent¹⁰⁵ provokátor vagyok, és hogy melyik hatalomnak vagyok a kémje. Ez nekem olyan magas volt, hogy el sem tudtam magamról képzelni ilyet. De ő elkezdte ott verni az asztalt, és nyögve valahogy elmondja, hogy ha nem valloam be, akkor kaput. Na ezt a szót értettem, bár nem orosz szó. Az mindegy csak annyi volt hogy kaput. Én ezekhez a lelki dolgokhoz nem nagyon értek, de valami iszonyatos nyugalom szállt

¹⁰⁵ ügynök

meg és pofátlanul azt mondtam, hogy ha lelőtök, akkor megtudjátok melyik nagyhatalom kémje voltam?! No az eredmény az lett, hogy a kiskatonák kizavartak, a kisfogház oldalához odaállítottak, a két katona, valami parancsszó hangzott, csőre töltöttek, na mondom most már, ez van. Aztán ott magyarázott, magyarázott, de nem lehetett érteni abban a lelkiállapotban nem tudtam felfogni, hogy végső soron milyen helyzetben is vagyok. Aztán legyintett egyet az ezredes és visszavittek a zárkába. Eltelt egy pár nap, nem tudom pontosan, hogy mennyi.

Bálint László: Tulajdonképpen Szegeden az új, kádári hatalom részére nem volt partner a központi munkástanács, mert illegálisan jött létre. Ennek ellenére a munkástanácsokkal és a munkástanácsok küldötteivel egészen december közepéig még így-úgy tárgyalásokban voltak. Novemberben volt két nagyon emlékezetes tárgyalás, november 13-án és 16-án. Az egyikben a Keresztes Mihály a kormányösszekötő is részt vett, amikor főleg arról volt szó, és panaszkodtak a munkástanácsok, sőt követelték a rend helyreállítását, mert ekkor már mintegy szabadcsapatként működtek a karhatalmi egységek és hurcolták el az embereket. Most ez egy borzasztóan nehéz állapot volt, mert nem örült ennek a hatalom se, a helyi hatalom se örült, hiszen ezek a tényleg szabadcsapatként működő karhatalmi egységek ott garázdálkodnak. Mert hiszen az elsődleges céljuk nekik is, meg országosan a Kádár kormánynak is az lett volna, hogy minél hamarabb konszolidálja a helyzetet, és felmutathassa a világnak, hogy nálunk aztán micsoda rend van. Ezek a karhatalmisták belepiszkítottak ebbe a dologba, mert ha beindult a munka, másnap éjjel ötven embert elhurcoltak ezek a szabadcsapatok, másnap reggel megint megállt a munka, szóval akkor kiengedték őket, akkor két nap múlva ment a munka, megint elhurcolták őket, megint megállt a munka. Szóval ez az állapot ez az országos vezetésnek és a helyi vezetésnek sem volt jó, mert nem lehetett azt mondani, hogy kérem, jelenteni mondjuk a pártközpontnak vagy a munkás paraszt forradalmi kormánynak, ahogy ezt nevezték, hogy Szegeden rend van, megy a termelés. Nem ment a termelés, mert belekavartak ezek a karhatalmi egységek.

Joszt István: Az egyik munkatársam Mészáros Dezső, a Vajdaságba való, Adán született, Adán élt és úgy maradt itt, hogy a magyar hadsereg bevonultatta őt, hadifogságba került, mikor hazajöttek ötvenháromban Tito láncos kutya volt, nem lehetett hazamenni, itt maradt Magyarországon. Ő beszélt szerbül, németül, oroszul meg a magyar anyanyelvén. Engem felvittek az ezredeshez, ugyanoda ahol azelőtt voltunk. Ott volt ez a tolmács, aki aztán onnan el is ment, mert a Dezső tolmácsolt. És már a Dezső szavait tudom mondani, mert az ezredes azt mondta neki, hogy mond meg neki, de neked is szól, hogy ha nem hagyjátok abba a sztrájkot, ötven főt agyonlövünk, ha még azután se hagyjátok abba, akkor ötszáz főt agyonlövünk mondja ő, az orosz. Dezső erre elneveti magát, azt mondja te „durák” vagy, azt hiszem ez bolondot jelent. Azok a gépek,

nektek szállítanak robbanózsínórt, azok szakemberek, embereket nem lehet csak úgy behajtani az utcáról, hogy na csináljad, ha agyonlöveted őket, akkor téged lőnek agyon, mert nem lesz szállítva robbanózsínór a Szovjetunióba.

Akkor azt mondta a tiszt, hogy menj, készítsd elő, hogy a délutáni műszak beinduljon. Hát tényleg ez volt olyan fél kettő körül és háromnegyed kettőkor engem is elengedtek. A Bakai gyár bejárata meg a börtön kapuja között van vagy kétszáz méter. Én mondtam az embereknek, ez van, az erőszaknak engedni kell. Lényeg az, hogy elindult a műszak, aztán volt egy újabb sztrájk, azt is az oroszok hasonló módon elintézték, vagy levezényelték, vagy hogy kell mondani. Akkor is bevitték egy csomó embert, akkor engem nem. Egy csomó embert főleg a városi munkástanács tagjai közül főképpen mondván, hogy besúgók voltak, hogy a városi munkástanács szervezi ezt a sztrájkot, és azokat vitték be, és hát mondom, megszűnt a sztrájk azokat az embereket ki is engedték. Ez decemberben volt, onnantól kezdve engem nem bántottak de ezt időzjelbe mondom, mert preventív intézkedéseket vezettek be. Hogy ez hogy szólt? Szilveszter napján kijött egy illető hogy azonnal vonuljon be. Nem rendőr, egy civil személy, hogy ki volt nem tudom. Bent volt a szilveszter, mert ott szilvesztereztem, január 3-án kiengedtek.

Bálint László: Az 1956-os forradalom szegedi eseményeit ugyanúgy, mint ország-szerte bárhol megtorlás követte. Nem véletlen ez a kifejezés, hogy megtorlás. Amíg én kutatóként nem kezdtem el foglalkozni ezzel a témakörrel, én magam is azt hittem, hogy ez bizonyára az elszennvedők, az áldozatok találták ki. De nem.

Ezt a kifejezést, ezt Kádárék találták ki és ők alkalmazták. Már a legelső dokumentumok egyértelműen bizonyítják, hogy ők meg akarták torolni ami itt történt, meg akarták torolni azt, emlékeztetessé akarták tenni a magyar nemzet számára azt, hogy ki merte egyenesíteni a derekát és felemelte a szavát, ezért aztán ez közel sem igazságszolgáltatás volt. Ennek semmi köze nem volt az igazságszolgáltatáshoz, jó szót találtak, nagyon jó szót találtak, ez a szó szoros értelmében kegyetlen megtorlás volt.¹⁰⁶ Ez a megtorlás ez természetesen különböző mértékben érintette a különböző forradalmi résztvevőket, volt akit enyhébben, volt akit súlyosabban. Volt aki megúszta egy munkahelyi áthelyezéssel, volt aki egy munkahelyi fegyelmivel, volt akit internáltak, volt akit börtönbe zártak évekre és volt sajnálatos módon volt két halálos ítélet is Szegeden. Az 1957-es év azt hiszem ország-szerte ilyen lehetett, Szegeden roppant érdekes módon alakult, hiszen olyan munkaerő vándorlás indult el az egyik munka-

¹⁰⁶ dr. Kahler Frigyes: A megtorlás méretei nem csak az 1848/49-es forradalom és szabadságharc-hoz képest voltak óriásiak (pedig az ország területe akkor háromszorosa volt a mai Magyarországnak, s a harci cselekmények is sokkal hosszabb ideig tartottak). A hatalom akkor beérte 120 kivégzéssel, 1200 ember bebörtönzésével. (...), az 1956-os forradalomban való részvétel miatt végrehajtott kivégzettek száma 229 és 400 között volt és bebörtönöztek mintegy 23 700 embert. Ehhez járultak hozzá a közbiztonsági őrzet (internálás), mely (...) 16-18 000 embert érintett, és a karhatalom által elkövetett – részben gyilkosságba torkolló – kegyetlenkedések. S akkor még nem beszéltünk az enyhébb megtorlási módokról, az állásvesztésekről és megbélyegzésekről. [2]

helyről a másikra, részben azért, mert az emberek próbáltak menekülni a felelősségvadás elől, részben azért, mert kitakarították őket a munkahelyről és kénytelen volt máshol elhelyezkedni. Érdekes módon ezek az utóbbiak általában alacsonyabb munkakörbe kerültek, tehát ha valahol mondjuk a szegedi tervező vállalatnál valaki technikus volt, akkor valószínű, hogy csak segédmunkásként találkoztunk vele néhány hónap múlva egy másik vállalatnál, de ha mérnök volt, akkor lehet, hogy csak technikusként szintén valahol máshol, ha valahol osztályvezető volt, biztos, hogy valami beosztott lett belőle, tehát ennek megvolt az ilyen jellegű következménye. Érdekes, hogy amikor a megtorló ügyeket tanulmányoztam, jószerivel már senki nem ott dolgozott, mint ahol a forradalmi cselekményt elkövette. Addigra már a munkahelyek mind, a szó legszorosabb értelmében a forradalmárokat kitakarították.

Miért volt ez így? Azért, mert a munkahelyek nagy részéről a munkástanácsok által eltávolított káderek első dolga az volt, ahogy visszakerültek a pozíciójukba, hogy ott helyben ők saját hatáskörben megtorolták az őket ért sérelmet: akit forradalmárnak vélt, azt kirúgta, elbocsátotta, fegyelmit adott neki, ez volt az ő hatásköre. Legfeljebb és erre is van néhány példa, fogta a géppapírt, befűzte a gépbe és írt egy feljelentést a karhatalomnak, hogy ugyan vigyék már el innen ezt a munkástanács elnököt, meddig kell még várni, meddig kell még eltűrni. Erre is volt példa, hogy a munkahely kezdeményezte például internálást vagy a büntetőeljárás kezdeményezését.¹⁰⁷

Bokor András: A továbbiakban aztán az a helyzet állt elő, hogy a munkahelyemen, elmeséltem a városban látottakat, ennek aztán meg is lett a következménye, mert az akkori, talán Szekszárdi nevű személyzeti főnök¹⁰⁸, a vállalatnak az egyik párttitkára jegyzetömbbel szaladgált az udvaron, a telephelyen, mindenkitől érdeklődött, neveket írt föl, mi történt, mit csinált, hol volt. És ennek én is egyik áldozata lettem, mert 1957 márciusában azonnali hatállyal elzavartak, majd később, 1958-ban a jogosítványomat is bevonták, és utána 1957-ben, közel hat hónapig nem kaptam semmilyen munkát, nem tudtam elhelyezkedni. Ami a legérdekesebb talán, az akkori rendszer egyetlen olyan időszaka volt, amikor mindenki csodálkozott rajta, hogy kaptunk munkanélküli segílyt, egy hónapon keresztül kaptam. Egy hónapra kaptam 100 forint munkanélküli segílyt. Elküldtek, és akkor még segítettek anyagilag is, fedezve magukat.

Vasvári Vilmos: Az mindenképpen tudtam, hogy felelősségre fognak vonni, azt is sejtettem, hogy kivisznek a Szovjetunióba, de előtte mindenképpen akartam találkozni a feleségemmel meg a kislánnyommal. Ez sikerült is és egészen február 14-ig otthon

¹⁰⁷ Sebestyén István: „Újabb megpróbáltatás: jöttek az elbocsátások. Az elsők közt küldtek el, mint munkástanács tagot. Próbáltam elhelyezkedni, de sehol sem vettek fel. Protekcióval végre bekerültem a Postára, külső telefonhálózat javító karbantartó lettem. De ez csak egy hónapig tartott és a Pincegazdaságnál is a személyzeti modortalan, alpári módon kirúgott.” [6]

¹⁰⁸ Fodor Imre emlékezete szerint Sente János [6]

tudtam lenni. Leszereltem, nem volt ezzel semmi gond. Azt is tudom, hogy egyszer voltak nálunk, lehet, hogy jóindulatból figyelmeztettek, mert későbbi letartóztatóim voltak. De miután nem voltam otthon, elmentek, tehát nem várták meg, hogy hazamenjek, tehát nem akartak mindenáron letartóztatni. Ezt egy figyelmeztetésnek véltem, de később aztán 14-én akkor valóban le is tartóztattak. Szegedre vittek, a Kossuth Lajos sugárútra. Az épület tetején, igen, a legtetején és hát ugye ilyen lapos tető volt és sütött a nap, mint a nyavalya. Télen hideg volt, nyáron meleg volt, ez kétségtelenül így volt. Nagyon érdekesen építették meg, mert kis zárkák voltak, tulajdonképpen egy-személyes zárkák voltak. Fa volt a priccs, nem volt benne semmi az égvilágon, mert le voltak betonba rögzítve a priccsnek a lába, az ilyen deszka volt. Se pokróc, semmi az égvilágon nem volt, és amikor odakerültem február 14-én akkor eléggé hideg volt és nem volt más csak a télikabátom. Még szerencse, hogy egy hosszú télikabátom volt és azzal tudtam takarózni. Ez kilencven napig tartott ez az egész ottani tartózkodásom. Ami érdekes volt, hogy ennek a kis cellának az ablaka az be volt rácsozva, de nem volt benne üveg, és mögötte volt egy kis folyosó. Na most, hogyha én hangosabban beszéltem, akkor a szomszédom hallotta, hogy mit mondok. Bevittek engem oda, este érkeztem meg körülbelül kilenckor, akkor jött az öreg, az őt és mondta, hogy feküdjön le és pihenjen és akkor én valahogy szóltam neki. Igen ám de a következő pillanatban hallottam valaki átszólt, Vili te vagy az? Mondom én. Hála istennek akkor megvagyunk, ahányan vagyunk! Ez a Forrási Laci volt. Lefeküdtem, lefeküdtem? Ledültem és magamra tettem a kabátot, akkor valahogy úgy éreztem, na, megkönnyebbültem. Volt bennem egy olyan érzés, hogy na hát akkor most itt vagyok, most szemtől-szembe látom az ellenségemet és nincs semmi rizikó, én ártatlan vagyok, majd meglátom, hogy ők mit mondanak. Szóval ott kezdődött bennem érlelődni egy öntudat, egy igazi öntudat és ez mondhatom, amíg én börtönben voltam, fokozódott bennem állandóan, ezért nem voltam hajlandó soha megalkudni semmiféle vonatkozásban. Aztán nem sokáig fekhettem, vagy alhattam, mert nyílt az ajtó és mennem kellett, bevezettek egy párnázott ajtón keresztül nyomozóhoz, egy szemüveges úr volt ott, aki fölállt, (fölállt!), oda-jött, nyújtotta a kezét, bemutatkozik és közölte, Horváth őrnagy vagyok, ávós, az ön nyomozótisztje¹⁰⁹, hát én meg mondtam, hogy Vasvári Vilmos hadnagy vagyok. Bűnösnek érzi magát? Mondom, nem érzem magam bűnösnek. Foglaljon helyet. Dohányzik? Mondom igen, akkor gyújtson rá. Mögötte állt egy úr, az nem szólt egy szót se, de én tudom, hogy ő volt a szovjet tanácsadó. Horváth úr csak annyit mondott, reméli, hogy együtt tudunk dolgozni és a nyomozás során nem lesznek problémáik. Mondom, uram, amit én elkövettem, az nyílt titok, én mindent a világon úgy ahogy van elmondok, ennél se többet, se kevesebbet. Jó, akkor azt mondja, szeretné látni a társait? Mondom, szeretném. Megnyomott egy gombot és nemsokára bejött a Forrási, majdnem a nyaká-

¹⁰⁹ Horváth Boldizsár rendőr őrnagy, alosztályvezető, politikai nyomozótiszt, részt vett többek között a Skultéti Medárd és társai, a Gosztanyi István és társai és a Mogyorósi István és társai ügyekben. [2]

ba ugrottam és mondtam neked, hogy szerbusz, mondom szerbusz. Te is itt vagy? Én is itt vagyok. Na hála istennek, jól van akkor, aztán Laci elment. Szeretné látni a másikat? Hogyne. Nyomtak egy gombot és akkor bejött a Surányi Jancsi¹¹⁰, azzal is ottan üdvözöltük egymást, nagyon örültünk egymásnak, hiszen bajtársak voltunk. Később ez elmúlt és vártam, hogy mondják a negyediket. Nem mondták. Akkor tudtam, hogy Gosztonyi őrnagy még nincs ott. Gosztonyi csak később került oda, de akkor tudtam, hogy nincs ott.

Palotás József: Megmondom őszintén Önöknek, hogy volt reménykedés, reménykedtünk abban, hogy hátha megfordul. Először azzal kezdem, hogy amikor először be-mondták a rádióban, hogy Szolnokon megalakult a Kádár kormány, akkor egy rendkívül rossz érzés fogott el, mert a benne lévő tagokat úgy nagyjából ismertük, hogy ki micsoda, és mit csinált. Arról akarok beszélni még, hogy a közönségnek, a népnek, a lakosoknak a véleménye, a hozzászólásai milyenek. Ömlött mindenki a forradalomba, egészen november 4-éig. Így, úgy a forradalom, nagy lelkesedés, lelkesítés. Amikor vége volt a forradalomnak, és amikor már üldöztek, elkapkodtak bennünket, 180 fokra megfordult mindenkinek a nézete, és akkor már nem a nemzet hősei vagytok, akik szembe mertek szállni, akkor már mindenki ellenforradalmár volt. Az ismerősök át-néztek az emberen, hazudoztak, följelentéseket tettek, úgyhogy engem november végétől kezdve naponta meglátogattak a karhatalmisták, több napra bevitték a főosztály-ra, most már rendőrkapitányság, négy-öt napig ott tartottak, utána hazaengedtek. Így ment ez márciusig, a MUK kezdetéig, amit ugye hirdettek, hogy márciusban újra kezdik. Dehogyan kezdték, tudták, hogy ez már csak elveszett dolog. Na, akkor ott tartottak.

Péter László: Mutattak jelek, a letartóztatásra. Novemberben például, már rossz volt az idő, nem járhattam motorkerékpárral, autóbusszal jártam, és követtek rend-őrök, egészen Szőregen a Szegfű utcai házunkig, és feleségem később sokat mesélgette, hogy amikor hazaértem, még az ágy alatt is megnéztem, hogy nincs-e valaki ott, mert annyira észrevettem, hogy követnek. Aztán január elején Pálincás Ferenc őrnagy meglátogatott itt, az egyetemen, a szomszéd szobában. Ilia Miska is akkor már velem volt, mert akkor ő munkatársam volt a Juhász Gyula kritikai kiadás készítésében. A Miska szemtanúja volt, csak ő az ablak felől volt, mi meg a Pálincással itt ültünk le beszélgetni. És a Pálincás besúgóvá szeretett volna beszervezni, ezt éreztem én akkor, de ezt nem mondta ilyen konkrétan ki. Most viszont néhány hete kaptam a Történeti Hivataltól egy olyan jelentést, amit a Pálincás írt, és a Pálincás leírta, hogy tényleg be akartak engem szervezni. Most, ötven év után igazolódik az érzésem, hogy engem be akartak szervezni. Az egyetem viszonyairól faggatott, szeretett volna, ha emberekről, főleg Baróti-ról ugye, akinek közvetlen munkatársa voltam akkor a Juhász Gyula kritikai

¹¹⁰ Surányi János főhadnagy, a Forradalmi Katonai Tanács operatív csoportjának tagja

kiadás szerkesztésében, besúgók, vagy elárulók dolgokat. De nem álltam kötélnek, és ezért ugyanez a Pálinkás tartóztatott le március 12-én. Még egyszer, azt hiszem január vége felé, kísérletet tett, hogy megszólaltasson, de nem álltam akkor sem kötélnek, és akkor március 12-én letartóztattak. Közben, még decemberben, besúgókat küldtek közénk, többek között Szabolcsi Gábort, akinek a jelentéseit ugyancsak most kaptam meg a Történeti Hivataltól.

Akkor még az Egyetemi Könyvtárban voltam, mert január elején Baróti nevezett ki ide az egyetemre, addig az Egyetemi Könyvtárban voltam. És ott összejöttek néhány barátok, és tárgyaltuk az eseményeket, és erről Szabolcsi Gábor jelentett, hogy itt Kádár-ellenes megbeszélések vannak, és nem értünk egyet a szovjet megszállással, és így tovább. Ezek voltak később a vádak ellenem, amikor letartóztattak.

Korrektúráztam Juhász Gyula válogatott műveinek két kötetét a Somogyi-könyvtárban, akkor még nem voltam a Somogyi-könyvtárnak a dolgozója, de ott dolgoztam, mert a hírlapokkal vettem össze a korrektúra szövegét, amikor az egyetemi könyvtárból Molnár Pista barátom és kollégám, akivel egy szobában dolgoztam korábban, telefonált át a Somogyiba, hogy 'Vigyázz Laci, keresnek!'. Mert először ott kerestek. Akkor már tudtam, hogy jönnek értem. S valóban, pár perc telt el, dolgozom tovább az egyik asztalnál, és látom: bejön egy férfi, és a felügyelő asztalnál lévő Szabó Imrét megkérdezi, hogy hol van Péter László, mert felém néznek, látom, hogy mind a ketten felém néznek. És akkor már nem is kellett odajönni, keltem fel, és mentem oda, és mentem a szomszéd szobába. Ott a pasas elővett egy papírt, hogy letartóztatási parancs van, házkutatással. Két pufajkás kint állt a folyosón géppisztollyal, és akkor lementünk az épület elé, beültem egy Pobjedába, kétoldalt a két katona, anyósülésben ez a civil ruhás nyomozó, és a sofőr. És kihajtottunk Szőregre, hozzánk. Ezt leírtam egyébként.¹¹¹ Feleségem söprögette az udvart éppen, és amikor meglátott, először csak a civil ruhás férfival, azt hitte, hogy valami barátot hozok, és nagy mosollyal fordult felénk, hogy hazajöttem már is. Ugye korán volt még, a délelőtti órákban volt ez. De aztán kiderült, hogy házkutatás lesz, akkorra már beértek a pufajkások is, akkor föltúrtak ott mindent, bevitték az írógépet, levelestáramból kiszedtek leveleket. Emlékszem, hogy kivették például egy levélfogalmazványomat, amit Csatkai Endrének írtam, soproni múzeum igazgatójának, és arról írtam, hogy láttam egy szovjet filmet – ez a Jégmezők lovagja volt –, és hogy a történelmi filmjeik jók, mert abban nincsen propaganda. A szovjet filmekről így őszintén, tehát ez is egy bűnjelként bekerült, sohasem kaptam vissza ezt a levelet, csak úgy emlékszem rá, ahogy fölemlegették. Szóval összekotortak ottan papírokat, de például ezt a Tiszatáj dossziét – ez is ott volt –, ezt nem vették észre, vagy nem vették figyelembe. S akkor bevitték a rendőrségre, ott fogadott bennünket ez a bizonyos Pálinkás őrnagy, akivel nekem már korábban dolgom volt, elszedtek mindent, bicskát, amit sosem kaptam vissza, meg nadrágszíjat, cipőfűzőt, és bevágtak egy cellába.

¹¹¹ Megtalálható például a legutóbbi [1] kötetben „Az én pufajkásom” címmel.

Amikor lefoglaltak, ugye március 12-én, arra gondoltam, hogy március 15-e miatt fognak le, a MUK miatt, azaz, hogy 'Márciusban Újra Kezdjük', és 15-e után szabadon engednek majd. Azon gondolkodtam, hogy bírom majd ki ezt a négy, vagy öt napot. És aztán kiderült, hogy nyolc hónapot, és öt napot kellett kibírni.

Joszt István: Aztán volt a MUK, márciusba újra kezdjük, jelszó volt. Március tizenkettedikén, vagy tizenharmadikán jöttek értem. Bent voltam akkor is a kislejtőházban, minden magyarázat nélkül. Nem tudtam semmit sem csinálni, sem én, sem a dolgozók, mert munkaszüneti napok voltak. Akkor már nem az oroszok hanem már a pufajkások vigyáztak ránk. A Csillag börtönben, a kislejtőházban. A nagy Csillagba nem vittek be. Ott meg kell mondani, hogy a négy személyes zárkába harminchatan voltunk. Ott ágy nem lehetett, bedobtak egy bála szalmát, azt szétterítettük a földön és akkor ütemre fordult a jónép. Az járt a legrosszabbul, aki a kibli mellett kapott helyet. És hát azt is ki lehetett bírni. Április negyedikén, május elsején, ezeken a napokon tartoztatnak le három napra, négy napra, mikor hogy sikerült nekik.

Németh Ferenc: Szegedre november közepe táján nem tudom melyik nap tértem vissza, amikor már távolsági vonatok végig mentek. Az apám vasutas volt, ő szólt, hogy na holnap már lehet utazni és így kerültem vissza. Visszamentem a Délmagyarországhoz, ahol hát természetesnek is vették tulajdonképpen. Nem tudom, hogy már ekkor vagy kicsit később mondták azt, hogy de ne a rovatvezetéssel foglalkozzam, hanem rendőri riportert legyek és zsebtolvajokról, meg ilyesmiről írjak. Felmerült bennem, ha visszajön Rákosi, megnézem a cikkeket, hát akkor mondhatják azt, hogy ez izgatás, ami négy évig terjedő börtön lehet. De hát ez a helyzet ott akkor, szóval hogy mondjam, sokáig mondták 'ha' visszajön, de aztán ugye ez lekerült a napirendről, mert inkább az került elő, hogy a Kádár-féle vezetés hogyan erősödik meg, de ez sem egyik napról a másikra.

Szóval az, hogy letartóztatnak úgy felmerült bennem, de nem egy közeli valóságként. A szerkesztőségben alá kellett volna írnom, hogy elismerem a Kádár kormányt, ezt nem írtam alá, mondtam, nem vagyok én ország, hatalom. Nem írtam alá. Aztán volt egy másik ilyen konfliktusom, amikor valamelyik ilyen vezető, azt hiszem Komócsin, nem tudom én Mihály vagy a Zoltán kijött tájékoztatót tartani és kérdéseket lehetett feltenni. Azt kérdeztem tőle, hogy mindenért csak Rákosi a hibás, amire nem válaszolt, aztán újra megkérdeztem, mint Móricker, mire ő bezárta a vitát és utána elbocsátottak körülbelül egy hétre rá. Racionalizáltak a szerkesztőségéből, valószínűleg nem egyedül engemet, mert másokkal is előfordult. Utána egy ideig munkanélküli voltam, majd valamikor februárban indulhatott meg a második félév az iskolákban, előtte szóltak, hogy a lánygimnáziumban¹¹² taníthatok, az igazgató kéret. És odamentem tanítani. Ezekbe az időszakokban az volt ugye, akik az akkori pillanatnyilag statáriá-

¹¹² Tömörkény Leánygimnázium

lis törvényekbe ütköznek, tehát fegyvert rejtegetnek, vagy fegyverekkel kapják el őket, vagy határt átlépik illegálisan és elfogják őket, tehát ezeket büntették először, vagy ami ilyen amihez nem kellett kitalálni egy koncepciót, hogy hogy lehetne megbüntetni, tulajdonképpen ez. Úgyhogy igazából nem nagyon számítottam arra ekkor, hogy letartóztatnak. Szóval minden lehetőség benne volt az emberben, de hát beiratkoztam újra az egyetemre, még német-francia szakra is, hogy elvégezzem pótlólag. És aztán egyszer csak, azt hiszem március 12-én egy dolgozatjavítás volt német órán és jött egy kolleganő, hogy kéretnek az igazgatói irodába. Lementem, ott várt két civil úr, akik közölték, hogy őrizetbe vesznek. Ekkor már a hatalom nagyon mutatta az erősségét, előző héten már a Kossuth Lajos sugárúton oldalkocsis motorokon golyószórós pufajkás alakulat grasszált le-fel, meg ilyen jelenetek voltak. De hát az is benne volt az emberben, hogy csak fitogtatni akarják az erőt. Viszont március 12-én, 15-e előtt aztán akcióba léptek.

Kiss Tamás: Jómagam december közepén visszautaztam a szüleimhez. Út közben értesültem arról, hogy a Lejtényi Andris disszidált.¹¹³ Az édesanyja kikísérte a határra, mert veszélyesnek látta, ha a fiacskája itt marad. Engem is elküldtek a szüleim, hogy menjek, és januárban el is indultam egy darabig a nyugati határ felé. De visszajöttem, aztán egy darabig bujkáltam, különböző rokonoknál, ismerősöknél. Amikor aztán valamikor február elején megindult az oktatás, már nem tudom pontosan, visszajöttem Szegedre, a Római körút 40. alatt laktam egy néninél bérletben, ilyen diákbérletben. S ahogy bekopogtam reggel, mert a reggeli órákban érkeztem meg Szegedre, rémülten fogadott, hogy Tamás, az Istenért, tűnjön el, mert már egy hete itt keresik magát a pufajkások. Fölhányták a szobáját, mindent szétszedtek, elvittek, és így tovább. És néhány barátom is óvatosan figyelmeztetett, hogy azonnal tűnjek el, mert már több helyen érdeklődtek utánam, hogy hol van a Kiss Tamás. Így én gyorsan felültem valami vonatra, és visszamentem Balatonedericsre, aztán különböző helyeken voltam, Devecserben, Marcaliban, Nemesviden, hadd ne mondjam sorba. Mígnem áprilisban ismét kaptam egy értesítést az egyetemről, hogy egyetemi fegyelmi tárgyaláson jelenjek meg. Hát úgy döntöttem, hogy most már elég a bujkálásból, úgy látszik, hogy magától ez a kérdés nem oldódik meg. Fatalista módon fölültem a vonatra, lejöttem Szegedre, szintén a reggeli órákban érkeztem, nyolc- fél kilencre bementem az egyetemre, ott a tanulmányi osztályon közölték velem, hogy nincsen semmiféle fegyelmi tárgyalás ma, erre én kijöttem a karról, és az egyetem előtt lévő lovas szobornál már utol is ért két civil ruhás nyomozó, hogy ugye maga a Kiss Tamás. Magyarul az ügynökök már jelentették, hogy itt vagyok Szegeden. Mondtam, hogy én vagyok. Feltűnés nélkül kövessem őket. Mondtam, hogy csak ne bilincseljenek meg, nagyon rosszul érezném magamat így csukló összekötözve, bevonulni, és bevonultunk a hajdani ÁVH, akkor már Rendőrkapitányság épületébe.

¹¹³ 1956 decemberében Montréalba került. Az ebben az időben Székesfehérvárt élő szülei titkosrendőri jelentés szerint Izraelben készültek letelepedni. Azóta nincs hír róluk sem. [26]

Fodor Imre: Engem úgy tartóztattak le, hát eléggé aljas módon. Nem akarom már a meghalt személyek nevét mondani. Egy üzemvezető azt mondta, Fodor elvtárs! Menjen be a rendőrségre – ez így március tájékán volt – van valami megbeszélnivalója. Az a személy, aki engem oda beküldött, az biztos tudta, hogy miért hívnak, mit akarnak velem csinálni. Én fogtam a biciklit meg a szerszámtáskát, mert hát az volt nálunk állandóan, mert mi mindig szolgálatba voltunk, bementem a rendőrségre a Tisza szállóba. A Tisza szállóban rögtön – itt sem akarom a nevet mondani, mert meghalt, rendőrtisztek voltak ezek, akik fogadtak – ‘Maléter fióka! Hogy is volt?’ – meg az anyjával is összehoztak, meg egybekel, a ‘négerszalámit’ is kapásból megkóstoltatták.

Fejér Dénes: Engem az oroszok már ‘44 decemberében, aztán a magyar politikai rendőrség 1945. márciusában már letartóztatott, és három hónapig fogva tartott. Fegyver rejtetegetése volt a vád. Én nagyon szerettem a fegyvereket, de szóval nem az oroszokra lőttünk, hanem a vadkacsára, és abból ettünk, meg mit tudom én, hát nem volt ezt szabad. És úgy menekültem meg, hogy a társam, aki egy idősebb férfi volt, én nagyon jól tudtam lőni, amikor megtudta, hogy engem letartóztattak, beállt polgárőrnek, és akkor hitelesnek vették mindazt, amit mondtam, és ő azt megerősítette. Mondta, hogy mi csak vadászatra használtuk a fegyvert. De egyébként az a három hónap, a szegedi Béke utca, az volt azelőtt a katonai börtön, ott töltöttem el. Ez engem, hogy úgy mondjam, érzelmileg, meg úgy lelkileg előkészített, hogy sokkal könnyebben, és sokkal, mondjuk úgy, gyűretlenebbül éltem át ezeket a dolgokat, mint aki először volt. Én is nagyon föl voltam háborodva, hogy miért tartóztattak le, de miután láttam, hogy ez elkerülhetetlen, tehát itt, ez az igazság, meg hogy ezek nem nagyon fontos, vagy számottevő elemek hát rájuk hagytam.

A második letartóztatás az ‘57 március végén történt. Akkor már magyar politikai rendőrség vett őrizetbe, és nagyon szerencsésen úsztam meg, ugyanis teherautóval szedtek bennünket össze éjjel, engem olyan fél tizenkettőkor, és hajnalig ment ez a begyűjtés. Összegyűjtöttek bennünket vagy harmincat ilyen ponyvás teherautóra, és elvittek bennünket a főosztályra. Így hívták akkor az ávót, hogy államvédelmi főosztály, és bevitték oda. Ez a Kossuth Lajos sugárúton volt, ahol ma is van a rendőr-főkapitányság. És ott nem engedték be az autót. Azt mondták, ‘Tele van minden, menjetek a francba!’ Tehát kizavarták onnan az ottani ávosok. És akkor bennünket átvittek a Csillagba, ott betettek egy zárkába. Közösén egy zárkába. Hát nem mondom, hogy kitűnő dolgunk volt, de először is, senki nem bántott. Hát ott az ilyen BV-s börtönőrök voltak, azok ugye fölvettek, hát ugye rendesen, becuvakszoltak, ezt így hívják, amikor az embert beírják a börtönnaplóba, és hát másnap kaptunk reggelit, szóval minden rendben volt. És hát majdnem két hét múlva vittek át az ávóra. Onnan szállították Kistarcsára. Mi voltunk az első csoport, amit közvetlenül Tökölre vittek. De amikor átmentünk a főosztályra, akkor ez a szisztematikus verés megszűnt.

Amikor én odaértem Papós Péter¹¹⁴ barátommal találkoztam. Ott ilyen alagsorbeli zárkák voltak. De valamikor a forradalom napjaiban ezeket a zárkaajtókat nem tudták kinyitni, ezért valamilyen eszközzel kiszedték az ajtókat tokostól a falból, és kiengedték az embereket. És ez a fogda ilyen állapotban maradt, tehát ott nem volt se ajtó, se semmi. Csak a fogdafolyosóra nyílt, a végén rács volt, ott volt az őrség. Tehát mi ott hét vagy nyolc zárka lakói, szabadon közlekedtünk. Ezek egyszemélyes zárkák voltak, egy ilyen körülbelül hatvan centiméter széles, keményfa priccsel, ami le volt ott erősítve, egyébként minden ávós börtönben így volt, és mi azon aludtunk ketten, vagy hárman. A levett ajtón azon is aludtunk. Szóval ezek nem voltak olyan rossz körülmények. Ott ezek a szisztematikus verések megszűntek, és ezzel a Papos Petivel találkoztam először. Kérdezte, hol voltatok eddig. Mondom a Csillagban. Azt mondja, de jó nektek, és megmutatta magát, és mint a tarka ruha az egész teste, iszonyúan összeverték. Na most aztán sokan ugye ebben meghaltak, veseelégtelenség, szóval sok minden következménye volt. Én ezt megúsztam.

Engem a Csillag börtönben hallgattak ki, ott vették föl a terhelő jegyzőkönyveket. Ha én ott, ha fölemeltem a hangomat, valaki hátulról fejbe vágott, vagy vállon gumbottal, hát hogy azért moderáljam magam, ugye, mert én tiltakoztam, hogy hát én nem csináltam semmi olyat, amiért s a többi, s a többi.

Fodor Imre: Ez is csak olyan börtönbeli szólás volt, hogy Kecskemétről hoztak rendőröket, hogy véletlenül se találkozzunk, akik konkrétan fizikailag bántalmaztak minket, hanem hát hozták ezeket távolabbról jövő rendőröket, akik fel voltak töltve alkohollal is meg 'jó szándékkal' is, akik ezeket az embereket, mert hát voltak ott felnőtt emberek is, nem csak mi, nem csak gyerekek. Ez volt a viszonylag szelídebb hely ez az úgynevezett Tisza szálló. A Kossuth Lajos sugárúton, ahol a Csongrád Megyei Rendőr-főkapitányság volt és annak a harmadik vagy negyedik emelete, ahol a fogdák voltak, az sokkal súlyosabb hely volt, és ott súlyosan verték az embereket.

Odamentem a Tisza szállóhoz, letettem a biciklimet, bementem és mondtam, hogy kihez menjek, lehet hogy Kormos őrnagy volt vagy valami hasonló nevű, de azt hiszem, hogy nem élnek ezek a személyek már, de nem is akarom én ezt így konkrétan mondani. Akkor én bementem hozzá és ő meg elkezdte, hogy meg mint, meg hogy csináltad, meg nevezd meg, meg írd le. Írattak velünk egy önéletrajzot, hogy, hogy is történt.

Behívták a Németh János¹¹⁵ kollegámat, behívták a Berta Andor¹¹⁶ kollegámat, akik DÁV-osok voltak, meg behívták a Varga Sándor¹¹⁷ nevű postást, akiket én ismertem. Aztán később Haller Sándor és társai ügye köré csoportosították ezt a bűnbándát, hogy így

¹¹⁴ A Szegedi Fűtőház munkástanácsának tagja, tagja volt a Nagy Imréhez Budapestre utazó küldöttségnek

¹¹⁵ Németh János (1938-), 1957-ben izgatás és köztörvényes rongálás vádjá alapján 6 havi börtönre ítélték

¹¹⁶ Berta Andor (1929-), 1957-ben ugyanezen ügyben felmentették

¹¹⁷ Varga Sándor (1937-), 1957-ben ugyanezen ügyben 8 havi börtönre ítélték

mondjam. És Haller Sándor és társai címen ment a vádemelés. Nahát mikor bent voltunk vallattak, írtak, vertek, fogdáztak. Hát aztán addig sírtam, vagy könyörögtem – hát nem volt ott benn olyan nagy hős senki –, hogy anyámnak szóljanak legalább, vagy legalább engedjék meg, hogy kiküldjek egy levelet. Végül anyám értesült róla, hogy bent vagyok és akkor bejött hozzám. És kérdezte: – Mi van veled Imikém meg minden..., én meg mondtam, hogy beküldtek. Ő meg hogy ‘Mondtam, hogy ne gyere vissza Pestről’. Hát benne volt az anyai féltés. Minket levittek a Tisza szálló pincéjébe és ott egy-egy zárkába egy-egy embert pakoltak be. Én emlékezetem szerint egy hónapig vagy talán tovább is ott voltam a Tisza szállóban a zárka soron. Ott több ember volt, de én már nem emlékszem, hogy kik voltak. Azt tudom, hogy volt egy személy, akit azért hoztak be, mert azt kiabálta lehet félig részegen, vagy kapatosan, hogy ‘Forint húsz a meleg lángos, le van sz..va Kádár János!’ És ezért behozták, és kemény hónapokat mértek rá meg hát megtanították vele, hogy ezt a szöveget többet ne mondja. Na erre a személyre konkrétan emlékszem, de mikor ott voltunk, mindenki külön cellába volt a sor végén ült egy rendőr, mert ezek rendőrök voltak, fogdaőrök. És akkor mentek vele, ha WC-re kellett menni...

Sok luk volt, sok ilyen zárka. Én évekkel később lent voltam a Tisza szálló pincéjében, de akkor hivatalos dologgal, mert ilyen érintésvédelmi méréseket csináltunk. És akkor nem úgy volt, nem voltak már cellák, akkor már egybe volt az egész. Kazánház volt lent, meg csőrendszer, meg raktár. Most már újból szálló ez hála Istennek visszakapta a régi rangját meg a funkcióját, de akkor ez ki volt építve fogdának. Itt voltak a közbüntényesek is és itt voltak azok a személyek is akiket április 4-e, május 1-je, vagy ilyen jelentős ünnepek előtt begyűjtöttek oda. Engem nem szedtek össze az ünnepek előtt.

Péter László: A Tiszatáj folyóirat megjelenését 1947-ben néhány barátommal együtt én kezdeményeztem, a névadója is én vagyok. És ekkor, ‘56 nyarán, már némiképpen szintén már az új légkörnek megfelelően, engem bíztak meg a szerkesztéssel. Úgyhogy a Tiszatáj akkor megjelent számát én szerkesztettem. Valószínű, hogy Németh Feri volt a versrovat-vezető, úgy tudom, hogy én Petrovác-cal együtt szerkesztettem a Tiszatájat, ő mint az írócsoport titkára, hivatalból, én társadalmi munkásként. Akkor kéthavonta jelent meg, az ötödik számot én szerkesztettem, a hatodikat is én akartam szerkeszteni, de az soha nem jelent meg. Én már egy dossziényi anyagot összegyűjtöttem a hatodik számra, és, ha igaz, ez a dosszié a mai napig, sértetlenül meg van valamelyikládámban otthon, mert én hiába mondtam a rendőrségen, valahányszor ez előkerült, hogy menjenek ki, mert ezt nem hozták el velem bűnjelként, amikor a házkutatás után letartóztattak, menjenek ki, és nézzék meg, hogy benne van-e Illyés Gyulának ez a verse. Mert ez volt a fő vád, ezt én valóban mondtam, és akartam is, hogy Illyés Gyulának az „Egy mondat a zsarnokságról” versével nyitjuk a hatodik számot. De a verset magát nem raktam be a dossziéba, mert nem kellett, mert az külön megvolt az Irodalmi Újságnak a november 2-i számában és ráértem volna még később

onnan legépelteni és beletenni. Tehát nyugodtan mondhattam a rendőröknek, hogy menjenek ki, hogy benne van-e a dossziében, sosem mentek ki. De a vád, az mindig megismétlődött ettől függetlenül.

Németh Ferenc: A letartóztatásom egyik időszakában, egy korábbi időszakában folyton olyan kérdéseket tettek fel, amiből én arra következtettem, hogy arra akarnak adatot gyűjteni, hogy valamiféle illegális Tiszatájat akartunk szerkeszteni. Beválasztottak egy időben korábban a szerkesztőbizottságba és valóban, de hogy mondjam, arra, hogy ilyesmit csináltunk volna, én erre nem emlékszem és természetesen erre mindig tagadó választ is adtam. Egy irodalmi összeállítást a Délmagyarnak csináltam amikor kértek, a fiatalokról: Ratkó Jóska volt ott még egyetemista, aztán Farkas László, Nagyfalusi Tibor és többen adtak írásokat, én meg egy kis tárcát írtam ami politikailag semleges volt szerintem, mert egy paraszt azt mondja a fiának, hogy most ne foglalkozzon a világ változásaival, azt ügyse ő döntheti el, hanem szántson és vessen, tehát a földjével foglalkozzon. Hát nem jelent meg ez se természetesen. Tehát március 12-én tartóztattak le, elvitték a főosztály, a mai rendőrkapitányság épületébe és egy bizonyos, magát Pálinkásként bemutató, joviális külsejű őrnagyhoz vezettek, aki egy másik tisztársával együtt különböző dolgokat mondott, nem is annyira kérdezgetett, csak célzásokat tett, amiből körülbelül az volt a lényege, hogy szerintük én fegyveres harcokba vettem részt, tehát akár statáriális bíróság elé is kerülhetnék. És hát én mondtam, hogy hát én ceruza, szóval ezzel harcoltam legfeljebb, tehát fegyver nem volt a kezemben, de ezt be kell bizonyítanom, számoljak be napról-napra pontosan, hogy mikor hol voltam, kikkel voltam együtt, hogy ezt tisztázzam. Erre adtak egy csomó papírt, meg egy írógépet és elkezdtem írni. Közben a szomszéd zárkából valami nagy jajgatás meg pufogás is hallatszott. Erre azt hittem, hogy itt, szóval bizonytalan volt, hogy most tényleg kínoznak valakit, vagy pedig mivel én egy színdarabot kezdtem írni korábban, ahol egy ilyen imitált kínzással akarnak valakit egy beismerésre kényszeríteni..., mondom hát nem létezik. Ezt én írtam! Aztán csönd lett, én meg befejeztem az írást.

Letettek a pincébe, ahol fiatal karhatalmisták felügyelete alatt ilyen, másfél vagy két méterszer háromszoros fülkébe, ajtó nélküli fülkébe, mindegyikben hat-hét ember is gubbasztott. Ott voltunk pár napig, hol ezt, hol azt behívta az őrség és verte, ez egy állandó gyakorlat volt akkor. Kivételes volt az egyik éjszakába, hogy egy olyan őrpapancsnok volt, aki azt mondta, hogy nem azért vagyunk ott, hogy mondjam, megörlésre vagyunk csak ott, tehát most nem kell aggódni, nem bánt senki, és azon az éjszakán nem vertek, ez egy ilyen véletlen volt úgy szólva.

Bálint László: A következő, amiről beszélni kell, ez az internálás intézménye, amelyet ekkor már nem internálásnak hívtak, csak a mindennapi szóhasználatban nevezték így, a hivatalos elnevezése közbiztonsági őrizet volí. Talán nem akartak visszatérni a há-

ború utáni internáláshoz, mert akkor irodalmiasan úgy hívták, hogy internálás, ezért itt most változtattak az elnevezésén. Erre 1957 januárjától kezdődően került sor, mégpedig központi politikai döntés eredményeként. Mert rájöttek arra, hogy dolgozik az apparátus, folynak a megtorló ügyek, de rettenetesen lassan, és ez a sok veszélyes ellenforradalmár, hiszen ekkora már a forradalmárokból ellenforradalmárok lettek és a kádárak lettek a forradalmárok, ezek mind ott vannak a különböző munkahelyeken, meg az iskolákban, meg az egyetemeken, meg mindenhol és csak fertőzik a népet, valamit kellene velük csinálni. És akkor, hogy egyszerűbb legyen a dolog, mert ugye egy bírósági eljárás az elég hosszadalmas, nagyon egyszerűen egy politikai nyomozóosztályi vezető meg egy ügyészi jóváhagyással egy egyoldalas határozattal lehetett internálni az embereket. Fél évre. Azt meg lehet hosszabbítani még egy fél évre, sőt, még egy félévre. Úgyhogy ki lehetett vonni a forgalomból nagyon-nagyon sok embert. Fölállították az internáló táborokat, és szállították tömegével az embereket oda és ezekkel akkor már nem volt baj. Az internáltak között két kategória létezik, ami akkor még nem létezett csak most utólag állítjuk fel ezt a két kategóriát. Az egyik az a kategória, amelybe azok tartoztak, akik az internálással kvázi letudták a megtorlást. Addig ameddig bent voltak aztán elengedték őket, és a nyilvántartásba maradtak, mint ellenforradalmárok, és antidemokratikus elemek, de más bántódásuk nem lett, az internálással megúszták. Nagyon sokan voltak itt olyanok, akiket néhány hónapos, vagy fél éves, vagy egy éves internálás után letartóztatnak, büntetőeljárás kezdeményeztek ellenük, lefolytatták a rendőrségi vizsgálatot, ügyészségi eljárást, majd a vádemeléssel bíróság elé állították és elítélték. Hogy egy példát mondjak, a Kováts József először le volt tartóztatva, őrizetben volt egészen 1957. január-februárig. Akkor elvitték az internáló táborba, aztán júniusban vagy mikor visszahozták, és aztán indult el az eljárás. Tehát ez az internálás ez egy ilyen áthidaló megoldás volt arra, hogy addig se legyen szabadlábon egyetlen egy forradalmár se, amíg a végleges eljárás meg nem indul ellene. Tehát ez a két kategória volt. Az internálásról még annyit, hogy tulajdonképpen éppen ebből következően bizonyos tekintetben rosszabb volt, mint a börtönbüntetés. Egyrészt a kegyetlenkedés, a brutalitás nagyobb volt, ott karhatalmisták, főleg ezek a hírhedt görög karhatalmisták borzasztó kegyetlenek voltak az internáltakkal, másrészt pedig a bizonytalanság, hogy nem tudta, hogy most ezzel megússza, vagy kiemelik és viszik a bíróság elé? Ennek a tudata, főleg miután már jöttek a hírek, hogy az internáltak közül volt akit felakasztottak. Na most ilyen állapotban internálnak lenni meglehetősen bizonytalan és kétségbeejtő állapot volt, mert teljesen bizonytalan volt a jövő. Senki nem tudhatta, hogy milyen sors vár rá.

Németh Ferenc: Majd március 12-én a Csillagba vittek át, azt mondták, hogy internálni, ott összehálkoztam Péter Lászlóval, mert egy nagyobb zárkába kerültünk. És onnan vittek mindkettőnket meg még többeket, akiket ismertünk, Tökölre internálni. Ugyancsak karhatalmisták, ilyen fiatalok, akik erősen be lehettek már pálinkáz-

va, a szagból ítélve. És körülbelül úgy, hogy fűzőláncra kötöttek bennünket, azt elkezdtek verni, hogy menjünk fel az autóra, ugyanígy kellett leszállni. Ha egy elesett, akkor a többit rántotta magával, szóval így erősködtek ezek a Szeged környéki fiúk. Tökölön voltam egy pár hónapig, ahol óriási termekbe voltunk többen, mindenféle jelenet volt, nem tudom, hogy ezek érdekesek-e. Egy időben lehetett munkát is vállalni, mert itt belül idősebb közbűntényesek voltak a felügyelők és hát ezek rendezték a dolgokat. Úgy-hogy engem mikor szétválogatták az embereket, értelmiségiek jobbra, munkások balra.... Akit értelmiséginek tartottak, jobbra ment, erre küldték a tanárokat, orvosokat, mérnököket, ügyvédeket. Maga újságíró? Menjen amoda! Így hát én kőműves lettem, és többek között kéményt falaztam egy időben, nem tudom áll-e még.

Fejér Dénes: Egy hónap múlva elvittek bennünket Tökölre. Amikor mi odakerültünk, két közbűntényes volt, egy Kockás, és egy Paraszt nevű bandita, ők voltak a fogoly-irányítók. Mert ott mindent egyébként a foglyok intéztek, tehát ott volt egy őrség, de a nyilvántartás, a főzés, a koszt kiosztás, a munka, mindent mi csináltunk. Ez a két ember pedig, az újoncokat mindig behozta, összeverte, végigrugdalta. Mindent elszedett, gyűrűt, ami úgy el volt rejtve. Már két hónapig ott voltunk, amikor elég túrhettelenné vált ez a helyzet. Na most hogy minek a hatására, nem tudom, egy Béres István nevű rendőr őrnagy, akiről később kiderült, hogy természetesen ávós volt, ő lett a tábor parancsnoka, és ez a régi ávós főhadnagy, őket leváltotta, és megmondta, hogy ez a két gazember, aki magukat eddig itt gyötörte, majd megtanul itt félni. Ilyen mélyhangú ember volt. Ilyen nemes arcélú, ilyen hosszú, sovány arcú, de egy én nagyon megkedveltem ezt, mert megmondta, hogy emberek, maguk most itt fogva vannak, tartsák be a rendet, de maguk nagyrészt, ha nem végzik ki magukat, akkor vissza fognak kerülni a társadalomba. Tehát ott mondott ilyen szöveget, és azt nagyrészt be is tartotta. Voltak itt embertelen körülmények természetesen. Például '57 augusztus 20-án, ugye ünnep volt, és jól berúgtak éjjel. És akkor bennünket, esett már az eső éjjel, mire kivertek bennünket az ágyból, olyan egy óra, fél kettő felé, és hát ugye gumibottal, s a többi, és úgy, trikóba, gatyába, ki az esőbe, és vertek bennünket, de nem lőttek, meg semmi, vertek bennünket a homokbánya felé. Na most a homokbánya, a mi embereink bányászták itt a homokot is, amit ugye malternak használtak a falazáshoz, és hát onnan bizony előkerültek hullák is. Volt egy olyan föltevés, hogy itt bennünket a homokbányába beelölnek. Végül is nem lőttek bele. Volt aki olyan drámaian élte ezt át, hogy majdnem belehalt, volt olyan, aki egyébként megőrült.... Mondjuk előzőleg Kistarcsán rengeteget verték az embereket, Tökölön, amikor ennek a két banditának az uralma véget ért, akkor már nem. Hát úgy mindenféle megalázás volt, a papoknak a nyakba akasztottak ilyen mezeten nő fényképet, aztán úgy kellett ott masírozni, szóval mindenféle volt ott. A tököli repülőtéren volt egy ilyen kaszárnya épülete. Azt már mi építettük. Pontosabban tíz ilyen barakk épületet, amiben 200-300 ember volt, tehát volt olyan időszak, hogy közel

ötezen voltunk ebben a táborban. Na most nekem az volt a szerencsém, hogy fiatal korban én kitanultam az ácsmesterséget. Még a szegedi híd, a romhíd építésénél. Úgyhogy én ott már ácsként szerepeltem, mondták, hogy mi, hát maga nyomdász, hát ugye a nyomdából hoztak el, mondtam, hogy én ehhez is értek, nyugodjanak meg. Úgyhogy és egy nagyon kedves történet volt, mert hát ugye be voltunk zárva. Nagyon zsúfoltak voltak ezek a régi kaszárnya épület szobái, hát egy-egy szakasz körletben oda 200-300 embert bezsúfoltak, ahol egyébként negyven embernek volt hely. Három emeletes ágyak, alig lehetett az ágyak között kiférni, az ablakok persze bemeszelve kívülről, hogy ne tudjuk lekaparni. Aki kikerülhetett dolgozni, ugye az nagyon örült, egyrészt, mert akkor többet adtak enni, azt hiszem hetente kétszer kaptunk húst. Nagyrészt lóhúst, de hát a hús az hús volt, és hát az, hogy az ember kint volt a levegőn. Május elsején kerülünk oda, már akkor szép idő volt, és én is kikerültem, mint ács. Úgy kerültem ki, hogy egy reggel, amikor volt az alakuló téri létszámmellenőrzés, akkor odaállt egy görbe lábú szintén őrizetes, mint mi, mondja, hogy az ácsok álljanak ide külön. Hát vagy harmincan kiálltunk. Ez odaállt, ez egy ácsmester volt, mint később kiderült, sorba állított bennünket. Szembe állt, Ön ács? Igen. Ott a szerszám, ott az anyag, készítsen egy kisbakot! A kisbak az egy egyméter magas, adott a méretarányú, ez egy régi ács eszköz, egyébként a kőművesek erről falaztak régen, nem ilyen csőállvány, meg miegyéb. Ön ács? De így, végig. Ön ács? Mindenkit megkérdezett. Igen. Volt, szerszám bőven. És hát úgy elkezdett ott mindenki dolgozni, én is természetesen. Egy idő után odament, azt mondja, Ön nem ács. Vigye vissza a szerszámot, tegye vissza az anyagot, vonuljon be a körletbe. És akkor maradtunk talán nyolcan. Hát látszott, hogy ki nem ács, már ahogy a fűrész fogja, azon látszott. És amikor mindenki elkészítette a bakot, azt mondja, álljon mindenki, állítsa föl a bakot, és álljon merőlegesen a végéhez. Végigment, odaér hozzám, meg nézte a bakot, azt mondja, Ön a brigádvezető. A legszebb kisbak az enyém volt. Szóval ilyen. Nem volt ott semmiféle kivételezés, ugyan úgy dolgoztam, mint a többi, de olyan tizenöt tagú brigádom volt, mind ácsok, nagyrészt mind idősebb, mint én, de hát úgy jól megvoltunk azért. És hát akkor építettük ezt a tíz munkabarakkot, ami egyébként először lakóbarakk volt. De berendezték őket. Volt szabóműhely, volt autófényező műhely, volt ilyen rendfokozat-lap műhely. Én is ilyen munkába helyező voltam, tehát amikor jött az újabb szállítmány, mert mindig hoztak új embereket, akkor én kikérdeztem mihez ért, mit akar csinálni és a többi. Na most ez már a második szakasz volt. Ahogy fogytunk mi el, ezeket a barakkokat többnyire pesti ÜTK¹¹⁸-sokkal és KMK¹¹⁹-sokkal töltötték föl.

Nagyjából látni lehetett ki meddig lesz ott. Ezek úgynevezett internálási határozatok voltak. Egy ilyen hat hónapos váltásban volt, úgy tudtuk, hogy ez négyszer hosszabbítható. Tehát összesen két év a maximum. Na de ez nem egy végleges dolog volt,

¹¹⁸ ÜTK = üzletszerű titkos kéjelgés

¹¹⁹ KMK = közveszélyes munkakerülés

ugyanis ezek ilyen fogvatartások voltak. Lassan fogytunk is, mert közben folyt a nyomozás, mindenkinek a saját ügyéről. Sokat elítéltek, bebörtönözték, ki is végeztek, szóval állandóan fogyott és cserélődött ez a gárda.

Palotás József: Márciustól kezdve, elvittek Kistarcsára internálni, ott voltam az internáló táborban több mint három hónapig, akkor hazaengedtek, két nap múlva elvittek a főkapitányságra, ott aztán a vizsgálati osztályra, kerestek-kutattak mindent, kihallgattak, akkor megindultak az ilyen perek.

Bálint László: A következő megtorló fázis tehát a büntetőeljárás kezdeményezés volt. Kezdetben még a karhatalmisták is nyomoztak, még nem alakult ki a megtorló gépezet, aztán a politikai nyomozó osztályok létrejöttek, amelyek nagy részben volt államvédelmi operatív és vizsgáló tisztekből álltak. De azért mindenképpen meg kell ám azt jegyezni, hogy nem szabad ám a megtorlást csak az ő nyakukba varrni, mert számtalan bizonyíték van arra, főleg vidéken, hogy amikor már a politikai nyomozóosztály nem bírta az ügyeket, akkor egyszerűen a társadalmi tulajdon védelmi osztálynak a rendőrségen, a bűnügyi osztálynak a rendőrségen kiadták és azok tanúkihallgatásokat, házkutatásokat, letartóztatásokat, őrizetbe vételeket hajtottak végre. Úgyhogy a rendőri apparátus is bőségesen benne volt a megtorlásban.

A büntető eljárások azok a különböző forradalmi cselekedetek miatt történtek. Kit azért, mert forradalmi bizottság tag volt, kit azért, mert munkástanács elnök volt, kit azért, mert nemzetőr volt, itt sorolhatnánk, nagyon széles volt a skála. Kit azért, mert leverte a vörös csillagot, és ezért ezt izgatásnak minősítették, vagy le akarta rombolni a Széchenyi téri szovjet emlékműveket, ez izgatásnak minősült ugye, és sorolhatnám tovább, hogy milyen megtorlandó cselekedetekkel vádolták meg, és akire sikerült rábizonyítani, azt könyörtelenül el is ítélték. Kit jobban, kit kevésbé. Egy nagyon érdekes dolog, mert én a kutatásaim során vizsgáltam már a korábbi, ötvenes évek ügyeit is, és az a tapasztalatom, hogy a helyi, tehát a szegedi megyei bíróság ítéletei az ötvenes években nagyon sok esetben úgy végződtek jogerősen, hogy a legfelsőbb bíróság másodfokon még rátett az ítéletekre, tehát súlyosbított. Az '56-os megtorló pereknél az esetek többségében a jogerős ítélet inkább leszállított, tehát ebből is az következik, hogy az '56-os megtorló perekben a szegedi megyei bíróság ítélkező tanácsai kő kemény ítéleteket hoztak, az országos átlaghoz viszonyítva keményebbeket, mert hiszen az országos átlagot figyelembe vevő legfelsőbb bíróság inkább enyhített az ítéleteken.

Németh Ferenc: Aztán egyszer csak visszavittek újra a főosztályra Szegedre, akkor már nem a pincébe, hanem a legfelső emeletre, újra leírtak velem mindent, amit már leírtam, de szerencsére amikor először írtam igyekeztem jól emlékezetbe vésni, hogy mindig pontosan ugyanazt írom le, nehogy ellentmondásba kerüljek. Aztán kihallga-

tások voltak, hol sűrűn, hol egy hónapig, két hónapig semmi, tehát ez így ment. Ott fizikailag nem bántották az embert, volt aki gorombáskodni próbált, egyszer emiatt abba is maradt a kihallgatás, mert egy ilyen dührohamot kaptam, aztán felkaptam a széket és az ablakon ki akartam dobni. Aztán akkor nem szóltak hozzám egy ideig semmit. És végül, amikor már az iratismertetés is megvolt, átadtak az ügyészségre. Azt hiszem ma is az az ügyészség épülete Szegeden. Onnan újra átvittek bennünket egy ilyen összetartás, azt hiszem október 23-a alkalmából a Csillagba, mindenkit belöktek egy üvegezetlen vagy betört ablakú zárkába és ilyen, hogy mondjam, rázza ki a szalmazsákot, rakja vissza a szalmát, mit dugott el, szóval ilyen jellegű próbálkozások voltak.

Fodor Imre: Még annyit elmondanék, hogy nem volt olyan nagyon hideg, már nap-sütés, meg viszonylag elég jó idő volt. És hát, hogy ne csak olyan szépen kuporogjunk ott a cellában, egyszer azt mondták, hogy 'Na Fodor!, vagy 'Na, édes fiam! Fogja meg a priccset vigye ki a folyosóra.' Megfogtam, annyi volt az egész berendezés, azt hiszem más nem is volt. Kitettem a folyosóra. Erre hozott az egyik, vagy én hoztam, lehet, hogy én hoztam két vödör vizet, és beöntették velem oda a cellába. Azt hittem, hogy fel kell mosni. Hát nem. Rám zárták az ajtót, a cellának volt küszöbje és ott kuporogtam valamelyik sarokban vagy álldogáltam, mert hát azért bele nem ültem abba a vízbe. Aztán ott volt egy egynapos elmélkedés, hogy mit is csináltál, hogy is voltak azok a dolgok. Mindig leírták velünk. Ahányszor leírtuk, annyiszor tépték széjjel, pedig egyformát írtunk. Annyiszor nem volt ez megfelelő. Utána aztán valahogy kilapátoltam azt a vizet. Aztán visszahozták a priccset és ott feküdtem.

Itt egymás között nem tudtunk beszélgetni, egyedül voltunk, nem voltak úgynevezett reggeli vagy esti séták. Az élelem azt ilyen csajkában volt. Hozták. Kinyitották, belökték, egyed! Még annyit megengedtek, hogy anyám hozott be kenyeret, meg szalámit, meg ilyesmit akkor azt valahol lehetett tárolni, és ha kértünk, akkor odamentünk és vehettünk, vagy vághattunk belőle. Szóval a hozzátartozók által behozott kajához odaengedtek.

Na aztán később, hogy javult a helyzetünk valamikor júniusban, vagy május végén átvittek az ügyészségre, ott a negyedik emeleten voltunk fent, mert az akkor fogda volt, most nem tudom micsoda. A bíróságnak a negyedik emelete, ott már többen voltunk. Ott már séta is volt. Azt hiszem, hogy négyen voltunk, de az már úri hely volt, mert már szalmazsák volt, meg ágynemű, meg mit tudom én még micsoda. Aztán elvittek minket, beszállítottak ezzel a rabomobillal, a Csillag börtön úgynevezett kislefogházába. Akkor lejött édesapám is meg édesanyám is, ők fogadtak ügyvédet. Így akkor már volt ügyvédem. Vele tudtam beszélni, és mondta, hogy Dr. Keresztes Mátyás Bírósági Tanácsa elé fog kerülni ez az egész csillagverési ügy és csak azt mondjam el konkrétan, amit a rendőrségen és az ügyészségen is elmondtam, illetve leírtam. Nem kell terhelő valomást meg egyebeket senkire tenni. Aztán egyszer közölték velem, talán még a tárgya-

lás előtt, hogy valamikor augusztusban engem ki fognak engedni, mert ebből a társaságból már többeket kiengedtek, mert úgynevezett kishalak voltak. Akkor ebből a kis Csillag börtönből – mert nem a nagy épületbe voltunk, ahol az elítéltek voltak – onnan egyszer valamikor augusztus vége fele kiengedtek. Civil ruhába voltunk nem voltunk még elítéltek.

A tárgyaláson akkor csak a szovjet hősi emlékműnél való ténykedés szerepelt a vádban. Ezeket felolvasták, ezeket mondták. 'Maga volt a létrán?' Hát, amin fel lehetett ismerni azt el kellett vállalni természetesen.

Ellenem azért indítottak eljárást, mert ugye a „visszarendeződésnél” – ismétlem ez mindig idézőjelben, ez a „visszarendeződést” általam legalábbis így kell értelmezni – szóltak az üzemvezetőnek, aki tudta, hogy miért, meg azt is tudta, hogy mit csináltam, meg azt is tudta, hogy ő mit mondott rólam. Meg hát azért tájékozottak voltak hogy mit is csinált a Fodor, mit is csinált a Berta Andor, mit is csinált a Németh János. Meg hát a többi kollegák, akik ezen részt vettek, de engem konkrétan a rendőrségen csak a szovjet emlékműnek a csillag leszedésével vallattak. Ezzel kapcsolatban. Holott jelen voltam én a Kálvin térinél is, meg a bíróságnál lévőnél is. De ez nem került bele az én bűnlajstromomba.

Joszt István: Tavasszal megalakult a munkásőrség, akkor szűnt meg törvényileg a munkástanácsok legitimitása, vagyis ez azt jelentette, hogy addig munkástanács tagot, elnököt, meg egyszerű tagot nem lehetett a vállalattól elküldeni, míg ez a rendelet nem jött meg. Meghozták a rendeletet, kirugdosták az összes volt munkástanács tagot, és hát ugye automaticæ letartóztattak.¹²⁰

Június 10-én tartóztattak le, innentől kezdve volt a pokoljárás. Akkor három személy jött, nyomozók voltak, igazolták magukat, felmutatták a letartóztatási parancsot és az egyik személy az ellenőrzött engem. A másik kettő meg házkutatást tartott, mert felmutatták a nejemnek a házkutatási parancsot, ez hajnali kettőkor volt, éjjel. Akkor elvittek autóval, nem személyautóval, valami dzsipszerűvel, nem tudom minek nevezik. Akkor bevitték, de nem a Csillagba, hanem a Kossuth Lajos sugárúti rendőrségre föl a negyedik emeletre, pufajkások vigyáztak ránk, fakabátosoknak is mondták. Onnan vezettek el kihallgatásra mikor ide, mikor oda. Voltak keményebb megnyilatkozások, de nem erre helyezték a hangsúlyt ott. Hogy példát mondjak, egyik éjjel volt egy kis köpcös pufajkás

¹²⁰ Ezek hosszabb folyamatok voltak, melyek előzményei [12] alapján: A salgótarjáni sortűzre tiltakozásul a munkástanácsok országos sztrájkot hirdettek 1956. december 8-án, erre válaszul a kormány másnap törvényen kívül helyezte a kerületi, megyei, városi munkástanácsokat. Több helyen letartóztatják a munkástanácsküldötteket. December 11-én megkezdődik az egész országban a sztrájk, mindenhol leáll a termelés, szünnetel a vasúti forgalom és a tömegközlekedés.

1957. január 25-én Halas Lajos ezredest bízzák meg a munkásőrség szervezésével. Január 29-én az MSZMP határozatot hoz a munkásőrség megalakításáról. Február 18-án jelenik meg a törvényerejű rendelet a munkásőrség felállításáról. Március 17-én, vidéken 38 munkásőrszázlól és 70 önálló munkásőrszázad kezd meg működését.

meg egy hosszú vékony a kis köpcös bejött, na kifelé, hátra a kezét és megbilincselte, elvezetett egy nagyobb helységbe, ahol a központi lámpa nem égett, a fal mellett volt egy kis íróasztal az íróasztalon volt egy egész kicsi világosságot adó lámpa. Láttam mögötte egy alak ül a széken, a sarokban meg egy hölgy püfölte az írógépet, de rettentően. Neki is egy kislámpája volt és ottan nagyon dolgozott. Ez odavezetett az íróasztal elé és azt mondja az előzetest, elővezettem. Azt mondja erre köszönöm. Hogy hívják, még végig se írta a nevemet csöngött a telefon. 'Igen, jó, megyek'. Felállt, ki akart menni, és mintha meggondolta volna magát, nekem ez egy színháznak tűnt az egész, visszament elővette a székét, amin ő ült előhúzta és azt mondta, 'Üljön le!' Ugyan hátra van bilincselve a kezem, leültem. 'Emelje fel a lábát!', felemeltem a lábamat, megbilincselte a lábamat is. 'Álljon fel!', felálltam. Megfogta a székét, visszavitte a helyére. Kiment, nem telt bele egy fél perc, maximum egy perc, jött vissza. Én ott álltam szemben az ajtóval, bejött az ajtón, becsukta, én ott állok, leül a székre, és azt mondja, 'Forduljon meg!' – hát aki már megpróbálta hogy ilyen szoros bilincsből van azok ilyen amerikai bilincsek voltak ilyen racsnisak minél jobban ficáncol az ember annál jobban szorít. Odafordulok, mondom a nevem, mert megint ezt kérdezte. Erre fel leoltja a lámpát a hölgy az írógépénél, megáll. Mondja, hogy készen vagyok, és a hölgy kiment. Valamit kérdez, azt mondja, hogy hajoljon közelebb, mert nem hallom. Én odahajoltam és ahogy kezdek felegyenesedni, valaki így oldalról meglök, hogy 'Mi van, be van rúgva?', és így meglökött. Ezt úgy nevezik, hogy labdázás. Mert én addig nem vettem észre, ettől az egész bohóckodástól, hogy ezek itt jó néhányan közben bejöttek. Azért volt ilyen félhomály. Nem is lehetett őket felismerni, hangsúlyozom, nem volt időm hogy felismerjem őket. Csak úgy löktek ide, oda, amoda. Akkor volt olyan, aki félrelépett, és az ember teljes testével, lebilincselve tud ám nagyot esni. Csak az volt hogy a fejemet ne nagyon püföljem már össze, de hát azért arra is sor került, hogy akkor ejtettek el, amikor éppen orra kellett esnem. Ilyen játékot űztek, nem tudom mennyi ideig nincs érzékem hozzá. Nem tudom hányadszorra kerültem már a földre. Levették rólam a bilincset, elmehet. Igen ám, ezt könnyű mondani, nem tudtam lábra állni, de nem tudtam még megtámasztani, mert milliárd tú volt a kezemben, lábamban. Hát így térdre, meg könyökre estem és a kis kövér, aki behozott és ki is vitt, azt mondja 'majd én megtanítalak a népi demokrácia becsülésére', vagy valami ilyesmit mondott és úgy herén rúgott hátulról, hogy a másikat a fal adta, ott csattant a fejem. Elájultam. Hogy kerültem a zárkába, nem tudom. Csak azt tudom, hogy a kezemet nem tudtam mozgatni reggel, amikor világos lett, a csuklómtól kezdve a kezem fekete volt, de a bokám is, mert a cipőmet nem tudtam lehúzni úgy meg volt püffedve a lábam. Na szóval ilyen népi művelődésben volt részem. A másik ilyen népi művelődés. Megint megbilincseltek, de a pufajkások, nem a nyomozók. Soha nem az bántott, aki nyomozótiszt volt, ő mást bántott. 'Üljön le!', megbilincseltek a lábamat. Volt egy rekesz, ami széntároló volt úgy nyolcvan centi magasságban alul akkora hely, mint egy gyermek íróasztalnak az alja. Partvisok, meg vizes vödör meg ilyesmi voltak a felső részén.

‘Bújjon bel!’ El lehet képzelni, mit jelent az, hogy ha az embernek a keze hátra van bilincselve, meg a lába meg van bilincselve, és oda úgy próbálok bemászni. Hát ezek segítettek bakancssal olyannyira, hogy befértem igaz levegő egy szikra se. És nagy röhögve azt mondta az egyik, ‘na szipózzál egy kicsit!’ vagy valami ilyesmit, és alám öntöttek én úgy emlékszem szalmiákszeszt és rám csukták a vasajtót. Hogy kerültem ki, mikor kerültem ki, nem tudom. Arra emlékszem, mikor a mosdó előterében egy vödörrel öntötték rám a vizet, mert ugye csupa bűz voltam, mert ugye alul is meg felül is, elől is minden távozott belőlem. És hát bevánszorogtam a zárkába és százas égő volt a zárkába, égve hagyták és vigyázzban kellett aludni. Hát ez azt jelenti, hogy hanyatt kellett feküdni, mindenki tudja, hogy vigyázállásban hogy. Na hát úgy kellett a fa deszkán, mert ugye ott nem volt semmi csak egy deszka, azon kellett aludni, és ha elfárad az ember, hát próbálta becsukni a szemét, akkor belerúgtak a vasajtóba, hogy mindenféleképpen felébredjen a manús. Napokig nem tudom hogy mi, hogy miképpen történtek.¹²¹ Ezt azért meséltem el, mert amikor a tárgyalás volt előttem tettek egy jegyzőkönyvet, hogy meséljek erről, és én elmondtam a valóságot, amire emlékeztem. Azt mondták, hogy, nem igaz, ez hamis tanúzás, s a többi. Hát mondom, de így volt. Azt mondja ezt a papírt, mutatja így elébem, ezt maga írta alá? Mondom, engem kényszerítettek. A bíró úgy gúnyosan, tán meg is verték? Mondom, nem. Ugye hatalmas hahotára fakadtak.

Péter László: Egyetlen egyszer kaptam ütést, amikor vittek május 13-án, erre emlékszem, mert tudom is, hogy ki, meg is írtam, ‘Az én pufajkásom’ címmel¹²². Az a pufajkás, aki az egyik kísérőnk volt. Láncra voltunk fűzve heten, mint a gonoszok, és azt követelte Varga András tőlem, hogy szavaljam el a Szózatot. Nem voltam hajlandó. Szavaljak neki?! Hát ez egy megalázó dolog, hogy ő rám parancsol, hogy Szózatot mondjak. Nem, nem, nem... tehát nekem nem a Szózat ellen volt kifogásom, hanem hogy én nem vagyok hajlandó az ő parancsszavára szavalni.

Ráadásul kötőhártya gyulladásom volt, és be kellett csuknom a szememet, hogy a könny oldja a fájdalmat. Azt követelte, hogy nyissam ki a szememet, nem nyitottam ki, és akkor gumibottal – visszakaptuk a karórákat arra az időre, amíg Tökölre vittek bennünket –, és ide, a karomra vágott a gumibottal, épphogy a karórák nem tört el. De a társai lepisszentették, úgyhogy aztán abbahagyta ezt a kötekedést Varga András. Aki-

¹²¹ Perbíró József: „Előlről kezdődtek a kihallgatások. De most már szemtelen agresszív hangnemben és változatos fenyegetésekkel. (...) Naponta azzal kezdték: ‘Vegye tudomásul, felakasztjuk!’ (...) Át is vittek egy vasajtós sötétzárkába. Furcsa szagot éreztem. De nem csak a szag zavart, hanem a hatás, ami egész szervezetemet bénító erővel fogja át. (...) Mindszenty bíboros szavai jutottak eszembe, amit letartóztatásakor mondott: ‘A lélek erős, de a test gyenge.’ Azután így töprengtem: ha Sztálinról kérdeznének, minden további nélkül elismerném, hogy én öltem meg. (...) Mindent elismerek, azt is amihez semmi közöm. (...) Kiszolgáltatott helyzetemben minden lehetséges volt. A tanúvallomások kikényszerítése fenyegetésekkel, veréssel és kínzással. (...) Népbírói peremben kiderült, végigverték az elnökség tagjait is...” [8]

¹²² Csongrád Megyei Hírlap, 1989. december 16. és újra megjelent az [1] könyvben.

ről el kell még mondanom az érdekesség kedvéért, hogy a felesége, az én feleségemnek az igazgatónöje volt Szőregen. Úgyhogy amikor kiszabadultam '58-ban, a pedagógus napon elmentem a pedagógus társas ebédre a feleségem kedvéért, és akkor döbbenet látom, hogy az asztalfőn ott ül Varga András, aki engem gumibotolni akart. Nem beszéltem soha életemben vele, de láttam, és ő is megismert természetesen.

Fodor Imre: Ez is úgy elterjedt, ez már a börtönben volt, hogy bizony kemény valatás alá vették a szegény Kendi Jóskát. De a Kendi Jóska nem ijedt meg egy-két valla-tótisztól, mert köztudott, hogy országos birkózó bajnok volt. Talán az olimpián is részt vett, de országos szinten jó eredményeket ért el. És bizony egy-két vallató tisztnek a pofájába belevert, hogy ilyen vulgárisan fejezzem ki magam. De aztán őt is nagyon megverték pont ennek kapcsán éppen ezért.

Joszt István: Aztán elítéltek, elvitték Vácra ott a magánzárkába kerültem. Fűzőlán-con vittek, több mint harmincan voltunk bezsúfolva a rabomobilba és annyira, hogy akik alul ültek felhúzták a térdüket a többi meg az ölébe, térdére ült, hogy elférjünk az autóban, mert ez egy teljesen zárt láda volt. Mikor fogadtak, akkor az a börtönparancs-nok fogadott, aki Szegeden volt őr és én ott, akkor aláírtam, hogy be lehet tenni a kasz-niba. Fűzőláncon vittek Vácra, a fűzőlánc legvégén voltam én. Odaléptem, fejfel intett, na nyögjem ki magamat. Na kicsoda és akkor jelentkezett az ember, mert akkor már be-dresszírozták az embert és mondtam, hogy hát Joszt István 674839-es számú elítelt tisz-telettel jelentkezem. Rám nézett, aha maga az. Ennyi volt az egész, mikor elment any-nyit mondott még, gondom lesz magára. Gondja is volt, ha a hivatalos papírokat megnézik és ellenőrzik, akkor látják én soha nem voltam magánzárkában, illetve egye-dül nem, mert magánzárka osztályra vittek mindannyiunkat.

Vác előtt van egy főút, az vezet a Mária Terézia diadalívhez vagy mi az ördöghöz. Annak a külső fala mögött van egy keskeny folyosó olyan két-három méter széles folyo-só. A folyosónak a belső felén vannak ezek a magánzárkák: MZ. Egy-egy személyesek voltak, de akkor olyan sokan voltunk, hogy 3-4-en voltak egy zárkában. Hát hivatalosan az első alkalommal engem is harmadmagam tettek be egy zárkába. Aztán másnap dél-előtt az egyiket vitték el, délután elvitték a másikat. Így én egyedül maradtam. Nem so-káig, csak tizenhat hónapig. Papíron. Később, hogy úgy mondjam, úgy alakultak a dol-gok egy véletlen folytán megtudtam, egy új őr került oda, jött fel kezében a papír, kinyitotta a zárkaajtót és mondott nekem egy nevet. Én voltam bent rám néz, látta, hogy csak egyedül vagyok bent, kérdezi maga, én meg mondom Joszt István 674839-es elítelt tisztelettel jelentkezem, bezárta az ajtót. Voltak, akik takarítottak, rabok az ott takarí-tott a folyosó végén az illető, odament és megkérdezte. Kiderült hogy a mellettem lévő zárkában, ahol négyen voltak megtalálta az illetőt, akit keresett. És hát később kezdtem nyomozni és mondták nem vagy egyedül papíron, csak a gyakorlatban. A magánzárká-

ból az ember keres egy kiutat, és hát ugye a legjobb kiút, hogyha valamivel el tudja foglalni magát. Hát néztem a falat jobbra, balra és az egyik helyen be volt erősen karcolva egy vers. A vers így szólt:

*Gyermekem az idő halad,
ki nem tanul az lemarad,
kint az élet iskoláján,
magad vagy diák, tanár.
Tanulj hinni teremtdőben,
segíteni szenvedőknek,
önzetlenül, szeretettel támogatni,
ahol, csak kell.*

Mindennek vége van egyszer, ennek a magánzárkának is. Elhelyezték a börtönparancsnok helyett fel a minisztériumba és hát megváltozott az életünk köztük az enyém is, mert munkára vittek.

Palotás József: És akkor áthoztak bennünket a kislemezbe. Aztán kreáltak egy pert, a katonai bíróságon, röviden mondom ezeket, katonai bíróság elé állítottak, egy ügybe vettek össze bennünket, először a forradalmi katonai tanáccsal, akkor azt szétválasztották. Kilencen voltunk vádlottak, azok körül már csak ketten élünk, a többiek már meghaltak. A tárgyaláson nagyon csúnya dolgokkal vádoltak bennünket, persze az látszott, hogy ez propaganda dolog volt. A hírhedt halálbíró, Mátyás Miklós volt a tárgyalási elnökünk, a bíró, az beígért mindent, hogy mit kapunk. Hát, nem kaptunk azt, mert ő is tiszta idegbeteg volt. Akkor csattant föl, amikor nagyon vádoltak engemet, nagyon faragott, én meg kértem egy pohár vizet. Ez annyira megzavarta, de higgyék el, tisztára bedilizett, hogy mit képzelt, nem vagyunk mi hotel, erre az egyik hadbíró fölállt, megfogott egy poharat, teleöntötte a kancsóból, és odahozta nekem, hogy igyam meg. Ekkorra teljesen elborult az agya a bírónak, azt sem tudta, hogy milyen ítéleteket hoz, mert ahhoz képest, ahogy vádoltak, nem kaptunk nagy ítéleteket. Hanem a fellebbviteli bíróságon, amibe már nem törődött bele, az itteni pártvezetés, meg a különböző vezető szervek, azok aztán jól megdupláztak mindenkit. A börtönélményekről nem akarnék beszélni, nagyon sokat tudnék beszélni, és hát kímélem Önöket is, mert hát akik annak idején voltak börtönben, azok tudják, hogy mit jelent.

Vasvári Vilmos: Akkor kilencven nap alatt egyetlen egy alkalom volt, amikor egy kicsit felvidultam, ez pedig az volt amikor.... Szegeden volt egy mozgalom, úgy mondták, hogy országosan is volt, MUK: márciusban újra kezdjük. Ennek a rövidítése az volt, hogy MUK. Lehet olvasni róla, de olyan sokat nem tudnak. Letartóztatásomat követően harminc napig egyedül voltam a cellámban. Nagy magányomban ottan üldögéltem, nem tudom már hol tartottunk a nyomozással, nyílik az ajtó és bejön egy

ilyen tizenhat éves, magas, vékony, eléggé nagyhajú, aranyos kisfiú. Megijedtem, mondom uram isten, ilyen fiatalok is, de örültem is neki. Hát te, mondom, hogy kerülsz ide? Azt mondja én MUK-os vagyok. Mondom, mi az a MUK? Nem tudtam róla, azt mondja 'Márciusban újra kezdjük!' Mit csináltatok, már megint újrakezdtétek a forradalmat? Azt mondja, nem csináltunk mi semmit, de én elszavaltam a Nemzeti dalt. Mondom, és? Hát itt vagyunk négyen, vagy öten, behoztak bennünket. Gimnazisták vagyunk és ünnepeltük március 15-ét. Na mondom, jól van akkor apám, foglalj helyet, meglátjuk, hogy mi újság van. Elbeszélgettünk egy kicsit, életet öntöttem bele, aztán láttam, hogy rendbe jön, lelkileg a gyerek, mert azért nem mindegy volt neki. És kérem szépen ezekkel a kisfiúkkal elszórakozott az államvédelmi..., az akkor még nem ávó volt, hanem politikai rendőrség, elszórakoztak velük. Bevitték őket egy szobába, és azt mondta az egyik a másiknak, hogy te, ez azt mondta, hogy te ezt mondtad. Azt mondja ez nem igaz, ez nem így történt. Azt mondja, ezt mondtad? Ezt mondtam. Így volt? Nem így volt. Akkor vágd pofon! Nem akarta pofon vágni, de végül csak pofon vágta. Azt mondja, látod, hogy mekkora, milyen nagy disznó ez? Vágd pofon vissza, még jobban! Visszavágta. Ezek úgy összepofoztatták egymást ezekkel a gyerekekkel, hogy ekkora lett a fejük. Egész nap ezekkel szórakoztak és persze nyilvánvaló, hogy begerjedtek a gyerekek, meg ezt nem is lehet lelkileg se, pszichikailag se hova tenni, az ilyen ügyet. A lényeg az, hogy úgy összepofoztatták őket, amikor visszajött szegény gyerek, tiszta vörös volt. Mondom mit csináltak, megverték téged? Nem. Egymást vertük meg. Mondom te úr isten. Nem sokáig maradt itt a gyerek, azt hiszem két nap múlva kiengedték, de nekem nagyon jól jött, mert mondtam neki, hogy Kispest, Tarcsay Vilmos utca 9. Kispest, Tarcsay Vilmos utca 9. Kispest, Tarcsay Vilmos utca 9. És ő ezt megjegyezte. A feleségem akkor már összevissza keresett, nem tudta, hogy hol vagyok. Már volt Kistarcsán, Tökölön, a Fő utcán, a Markóban..., mindenhol. Tudta, hogy valahol letartóztatásban vagyok, de hogy hol, merre, azt nem tudta. És ez a gyerek hazament és az első dolga az volt, hogy megcímezte a borítékot, megírta, hogy együtt volt velem és Szegeden vagyok. Így talált meg a feleségem és így vehettem fel a kapcsolatot velük.

Péter László: A családom tudta hol vagyok, például, hát itt Szegeden nem látogattak, tudták, hogy a rendőrségen vagyok. Látogatás nem is itt volt először, hanem Tökölön, még az apám is élt, és akkor még ő is eljött. De szegény apám úgy járt, hogy Tökölön egy kötél volt kifeszítve a vendégek, és a rabok között, és az apám csak annyit tett, hogy felém nyújtotta a kezét, és elzavarták. A kötélen keresztül átnyújtotta a kezét, kezét akart fogni velem, vagy valami, és akkor elzavarták onnan, úgyhogy nem is tudtam vele egy szót sem beszélni. A feleségem szerencsére ott maradt, ő vele volt. Aztán amikor visszajöttem Tökölről, akkor itt a pincében, emlékszem, hogy találkoztam a feleségemmel, ott megengedték, hogy közvetlenül találkozzam vele. Ott hallottam,

ott mondta, hogy egy rendőrtiszt barátom, öreg barátom, aki '47-ben még lefogatott, ezredes volt, Drégely József, az meghalt, akkor közölte velem a feleségem. És utána is volt láthatás, de ezekre sem emlékszem már pontosan.

Kiss Tamás: Aztán bennünket, egyetemi hallgatókat meg politikaiakat elszállítottak Vácre, és ott azért már valamivel emberségesebb volt a bánásmód is, meg a helyzet is, mint itt, a Csillagban. Munkahelyre kerültünk, viszonylag jó társaság volt, mert ilyen egyetemisták, egyetemi tanárok, értelmiségiek, mérnökök, írók, és így tovább. Úgyhogy nagyon kellemes emlékeink vannak így ötven év távlatából a börtönről, mert már csak a szépre emlékezem. Nagyon nehéz volt viszont azoknak a helyzetére a börtönben, akik családot hagytak otthon. Tehát mi, huszonéves fiatalok, azt mondtuk, hogy majd huszonnyolc évesen nősülünk meg mondjuk. De a társaim közül a többség, akik idősebbek voltak, és kisgyerekeket, feleséget, akit kirúgtak a munkahelyéről, és akkor ott főtt a feje, hogy Úristen, miből fog megélni, meg most van-e enni a családnak, azoknak kegyetlen nehéz volt a börtön. Én személyesen a fiatalok közé tartoztam, és ezért, ahogy szokták mondani, könnyen beszéltem, de láttam, és tudom, hogy milyen nehéz volt az ő helyzetük.

Vasvári Vilmos: A gyerekeket nem engedték be egy időben. Egyszer volt azonban egy olyan eset, az igazság az, hogy a börtönben is változott a helyzet. Szóval ott is bizonyos konszolidáció jelei mutatkoztak. Ez kétségtelen, ezt el kell mondani, egyszerűen nincs mese. És megpróbálták volna bevezetni a rácsok nélküli beszélőt, mert ezek a beszélők borzalmasak voltak. Két rács volt, bejött ott egy csomó civil, mi meg bejöttünk innét és akkor elkezdtünk kiabálni és senki nem értett semmit az égvilágon, csak annyit láttál, hogy ott van és kész. De később megpróbáltak ilyen jutalomból rács nélküli beszélőt és azt, hogy egyesek, az is szintén jutalomból, hogy a gyerekeket is behozhatták. Az én kislányom két éves volt, amikor otthagytam, amikor letartóztattak, és egyszer kaptam én is egy ilyen beszélő lehetőséget. Sose fogom elfelejteni. Egy asztal volt, ott ültek ők ketten, én meg itt, meg a smasszer, és akkor bejön a kislányom, mondom, megismersz, azt mondja nem, de én tudom, hogy te vagy az apukám. Na mondom, akkor jól van. Azt mondja Apucikám, miért vagy te pizsamában? Mondom anyukám, még nem öltöztem fel. Csíkos ruha, ugye azt hitte, hogy pizsamában vagyok, de roppant jópofa volt és akkor mondta, hogy megcsókolhatom az apukámat, azt mondta, te megcsókolhatod, de anyukád nem. Így aztán kaptam egy pusztit a kislányomtól. De egyébként vigyázni kellett ezekre..., ezzel tudták a legjobban büntetni a rabokat, ha elvonták a beszélőt, különösen családosokat. Elvonták a beszélőt, megvonták a csomagot, meg a levélírást, ezzel nagyon lehetett büntetni. Én is kétszer voltam ilyen keménymellű gyerek, amikor sötétre is kerültem, de aztán rájöttem, hogy bele kell nyuodni, úgyse tart sokáig. Relatív, hogy sokáig, de tudomásul kell venni azt, ami van.

Palotás József: Hát, az segített, akinek felesége volt, aki bent volt, és volt családja, felesége, annak minden gondolata a családjával volt. Tehát ott, higgyék el, hogy hát volt ott mindenféle ilyen-olyan ember, az egyik jobban sírt, a másik jobban összetört, hamarabb összeomlott, mint aki tudta tartani magát, de lelkileg mindenki itthon volt. És a feleségek rendkívül sokat segítettek. Higgyék el! Ha ő nem lett volna, akkor azt hiszem, én sem jövök vissza, hanem ott végzek magammal.¹²³

Ott volt egy előírási szabályzat, hogy mit tudom én, hogy akit halálra ítélték, az kiesik. Akit életfogyra ítélték, az három havonként kapott egy látogatási engedélyt, vagy írhatott, vagy kaphatott egy levelet. Tehát fokozatosan csökkentek. Ez börtön belső szabályzata volt. Persze nézze, a börtönben a feleségem küldött a kisfiamról fényképet, aki akkor volt egy-másfél éves. Meglátta a Fazekas börtönparancsnok, hallottak arról maguk biztosan, vagy majd fognak, meglátta: mit képzel maga?! Nem szégyelli magát, hogy magának ilyen szép kisfia van, maga meg itt van? Hát ez volt e legkedvesebb megszólítás. Akkor a görög örök, a kisebbségből összetoborzott örök, azok frocliták az embert mindenhogy. Ki lehetett bírni az embernek, életben kellett maradni mindenhol, a másik embert meg kellett érteni, sokat kellett vigasztalni, sokat beszélünk, rengeteget tanultunk egymástól, és így, valahogy ment a börtönélet, de kellett dolgozni is. Képzelje el, hogyan érzem magam, mert itt szemben van a lakásommal a Csillag. Hogyha kinézek az ablakon, és látom itt a lakásom ablakát. És tudom, hogy a feleségem, vagy a gyerekem itt van valahol és én mégsem. Üzenni sem tudok neki. Igen, ez így volt. Ez nem volt jó állapot.

Vasvári Vilmos: Természetesen mi azért nem adtuk fel, volt olyan, aki nagyon nehezen viselte ezt az egész börtönt, volt, aki belerogyott, volt, aki nem.

Másik esetem a másik professzorral, Perbíró professzor úrral. Ővele egész sokat gyalogoltunk együtt, különféle tárgyalásokon különféle tanúk voltunk. Egy alkalommal felhoztak minket Budapestre és a professzor úrral, vonaton jöttünk egy külön kupéba. A smasszer olyan rendes volt, hogy szólt a professzornak, hogy professzor úr, ha akarja, értesítem a hozzátartozóját. Ő akarta természetesen és értesítették Mártát¹²⁴, aki szemorvos volt, ma is szemorvos, és Márta fel is készült és el is jött. Amikor felszálltunk a vonatra, utána Márta is felszállt és abba a kupéba szállhatott, amibe mi voltunk. Éntőlem is megkérdezte a smasszer, hogy akarom-e, hogy a feleségemet értesítse, én mondtam, hogy nem. A lényeg az, hogy elindult a vonat és soha nem fogom elfelejteni, hogy a szívem megszakadt, amikor azt mondta a Márta, 'Fegyőr úr kérem, engedje meg, hogy megcsókoljam a kezét!' Azt mondta a fegyőr úr flegmán, hogy csó-

¹²³ Forrási László: (5 és fél év) „Elengedésem után 1962-ben visszajöttem Szegedre. Óriási előnyöm volt abban, hogy a családom megvárt. Szerintem nekik sokkal nehezebb volt, mint nekem. Kilakoltatás, munkanélküliség hónapokon keresztül, pénztelenség. (...) jóban, rosszban kitartottak mellettem.” [6]

¹²⁴ Dr. Nagy Márta

kolja. És akkor a Márta odanyúlt, megfogta a lebilincselte kezét és megcsókolta. Azt hiszem, hogy ennél igazabb, ennél szebb kézcsók az életben nem csattant el, nem történt meg. Aztán beszélgettek és Márta rengeteg kaját hozott, nagyon finom dolgokat, szalámit, sonkát, zsömlét, friss, ekkora habos süteményt, krémet, amit a legjobban szeretek és mondta a professzor úrnak, hogy egyen valamit. A professzor úr egy falatot nem tudott megenni, csak nézték egymást. Na de én, én annál többet. Amíg lehetett, tömtem magamba, úgy ki voltunk éhezve. Azt hiszem ötvenöt-hatvan kiló körül lehettem. És mondtam, hogy valamit egyél tanár úr, vagy professzor úr, vagy Józsi bátyám, egyél már valamit, legalább egy falatot. Azt mondja, nem tud semmit, ők csak nézték egymást és beszélgettek, engem nem érdekelt a dolog, én csak ettem, megettem a sonkát, megettem a kolbászt, megettem a süteményt, azt hittem, hogy kipukkadok.

A másik pedig az, hogy később felkerültem a Fő utcára. Amikor a Fő utcára felkerültem, akkor azt hittem, hogy a frász tör ki. Először is levittek a pincébe, beállítottak egy olyan helyre, ahol le se lehet ülni, egy ilyen kis kalitkába. Beállítottak és mellettem a Forrási, a Gosztonyi és a többi, mind a négyen ott álltunk. Olvasom a feliratot, mert ugye ceruzával mindenki vés valamit oda, itt voltam száz napig. Uram isten, ha nekem száz napig itt kell lenni! Eszembe jutott Gestapónak ezek a filmjei, hogy kinyitották az ajtót és a manusz holtan kiesett belőle. Mondom a Forrásinak, te Laci, látod, száz napig itt voltak. Azt mondja, naná pajtás, itt fogunk megdöglenni. Ne hülyéskedj már, tán csak nem?!

Ez egy befogadó volt, és ami aztán érdekes volt, hogy adtak enni. Szegeden kriminális volt a koszt az államvédelmi hatóságnál, például ott reggelre mindig adtak egy kávét, délben egy káposztalevest, este pedig megint egy káposztalevest, és ez volt állandóan. Elmondom még ezt a sztorimat is.

Egy bizonyos idő múlva, amikor ezeket a kajákat kaptam, mondtam egyszer az öreg pufajkásnak, hogy itt meg lehet halni. Ha csak egy kockacukrot ehetnék, már akkor is tudnám, hogy mi az íz, mert a káposztától már megrohadok. Az öreg másnapra beadott egy köcsögöt, félig lekvárral, azt mondta, ezt egye meg gyorsan. Én, mint egy őrült, nekiestem a lekvárnak és megettem. Olyan hasmenést kaptam tőle, olyan beteg lettem, hogy az őrület és nem volt kibli a cellában, úgy kellett kopogni. Ennél kínosabb nincs, később megfáztam, vizezési ingereim voltak, állandó jelleggel. Volt úgy, hogy bele kellett vizeljek a cipőmbe, mert már nem bírtam tartani. Ezek kegyetlen dolgok voltak. Na mindegy. A Fő utcában azonban benyomják a csajkát, bablevés és benne füstölt hús. Mondom itt valami nem stimmel, azt hallottam, hogy valakit mielőtt kivégeznek vagy megölik vagy akármit csinálnak vele, akkor először jóllakatják, hogy még egyszer érezze az ízeket. Minden eszébe jut az embernek ilyenkor. De nem, ott az ellátás egészen más volt, minden megváltozott.

Igen ám de felkerültem a hatodik emeletre, és amikor beértem a cellába, akkor mindjárt morzézta, ugye ott mentek a csövek, morzézta, még szerencse, hogy tudtuk

a morzét. De lehajoltam és hallottam, hogy susog valaki onnét, a túlsó oldalról. Aha, mondom, akkor jól van. Azt mondja, ki vagy? Mondom neki Vasvári. És honnét vagy? Szegedről. Mi a rangod? Hadnagy. És te ki vagy? Azt mondja Váradi¹²⁵. És honnét vagy? Budapestről. És mi a rangod? Altábornagy! Oh, bocsánatot kérek altábornagy úr, egészen megrémültem, hogy letegeztem az altábornagy urat vagy vezérőrnagy, már nem is tudom mi volt. Na ilyenek közé kerültem.

Joszt István: A tárgyalásra '57 őszén került sor, októbertől. Februárban, azt hiszem 13-án mondták ki az elsőfokú ítéletet, ugyanannak az évnek az október elsején mondta ki a Népbíróságok Legfelsőbb Tanácsának különleges tanácsa a másodfokú ítéletet. Kimondta a Jósikára a halálos ítéletet, a Perbíróra 15 év fegyház, amit másodfokon életfogyra változtattak, rám a nyolc évet, Királyházi Sándorra másodfokon szintén nyolc évet...

A társaimmal mindig csak a tárgyaláson találkoztam, szigorúan külön voltunk. Nemcsak külön zárkában, hanem sokszor más épületben, más helyen. Arra vigyáztak, ők mondták, nehogy összebeszéljünk. A rabomobilban találkoztunk egyszer, amikor hoztak a Csillagból '57. október 23-án. Átvittek az ügyészség emeletéről a Csillag börtönbe. Ott kiürítették az egyik szárny földszinti részét, és minden második fülke a mi csoportunkkal volt benépesítve. Nem egymás mellettivel nehogy morzézunk a csöveken. Ők azzal szórakoztak, hogy hát szétszedették velünk a szalmazsákot, hogy nincs e valami, mit tudom én mi eldugva. Mit mondjak? Egész jó szórakozás volt nekik, csak nekem nem, mert olyan füstöt csináltam, mikor az szét kellett az egész dolgot szedni.

A per előtt körülbelül egy héttel a vádiratot odahozták és akkor azt mondták, hogy itt egy fülke, egy zárka olvassa el és írja alá, ha valami megjegyzése van akkor írja rá. Kijelölt ügyvédem volt. Nézze anyagilag nem volt erre lehetőség a kenyér fontosabb volt ennél.

Vasvári Vilmos: Aztán bekerültünk a Markóba, a pincébe, ahol nem is volt ágy, csak szalma, és másnap reggel nem ismertünk egymásra, mind a kettőnknek ekkora volt a feje, tiszta vörösek voltunk és így mentünk a tárgyalásra. A bíró megkérdezte tőlünk, hogy mi van magukkal? Professzor úr ott hímezett-hámozott, én meg rávágtam, a poloskák! A poloskák egész éjjel gyötörték bennünket és szívták a vérünket. De ennyire? Mondom ennyire, tessék nézze! Na mindegy.

Péter László: Na, arra már nem emlékszem, hogy lent volt-e az, vagy fönt volt, de sok helyet megjártam, lentit is, föntit is. Csillag börtönt is, Csillag börtön kisfogházát, nagyfogházát, ügyészségi fogdát is, itt szintén emeleten vannak a cellák.'57 májusában elvittek Tökölre, ott voltam augusztus valahányadikáig, aztán augusztus végén vissza-

¹²⁵ valószínű Váradi Gyula vezérőrnagy, a Honvédelmi Bizottmány tagjaként 1958.-ban 7 évi börtönrre ítélték.

hoztak, akkor újra bevágtak a rendőrségi fogdába, és ott voltam sokáig. Újra a Csillagba vittek. A Csillagból vittek például – határozottan emlékszem –, a Baróti Dezső tárgyalására tanúnak. Nem mondták, hogy hova visznek, és ráadásul egy rossz tréningaló volt rajtam, aminek a gumija laza volt, állandóan húzogatnom kellett föl, ott a bírósági tárgyalásokon, megalázó volt, hogy valljon, tanúskodjon Baróti ügyében, és akkor állandóan húzogatni kell a nadrágot föl. A saját tárgyalásomra viszont már az ügyészségi fogdában voltunk már akkor, amikor oda vittek. Az november 19-én volt, és én aznap szabadultam, de onnan a Csillagba kellett menni, mert ott kaptam meg az elbocsátó levelet, és a Csillagból mentem haza aztán.

Kiss Tamás: Aztán egy nyolc hónapos vizsgálati fogság alatt háromszor végigmen-tünk az 1956. október 9-étől december közepéig tartó két hónapos tevékenység minden egyes percén, óráján. Amennyire lehetett, és amiről nem tudtak, azt az ember természetesen elhallgatta. Másrészt meg érdekes dolog, hogy ketten a Lejtényivel szerepelünk nagyon sok helyen, és ugye a többi karokon nem ismertek annyira bennünket, mint a jogi karon. És miután én decemberben a Dömönkai Évától, a Lejtényi András barátjától tudtam, hogy ő már a határon túl van, sőt, tavasszal a szüleim címére írt Kanadá-ból egy lapot, hogy megérkeztem, üdvözöllek, András, valami ilyen aláírással, ezért a ki-hallgatás során, ahol csak lehetett, mindig úgy hivatkoztam a Lejtényi Andrisra, hogy kérem szépen, ezt nem én, hanem ezt a Lejtényi Andris csinálta. Ezt hol elhitték, hol nem. Igen jellemző dolog, hogy a nyomozás során azt próbáltam elhíttetni velük, hogy ezen a bizonyos huszadikai nagygyűlésen én csak a szervezeti szabályzatot ismer-tettem, a követeléseket a Lejtényi Andris olvasta föl. Mert hát ugye az enyhébb dolog, hogy a szervezeti szabályzatot... És miután a rendőrségnek nem került kezébe az archív rádiófelvétel, megpróbálták beszerezni, de nem tudták, ezt kénytelenek voltak tudomá-sul venni. Ugye a rádiófelvétel, igazán elég dokumentum ahhoz, hogy ki mondta a szer-vezeti szabályzatot, és ki olvasta föl a politikai követeléseket. Szóval ezzel telt el ez a nyolc hónap, de ez azért nem volt ilyen vidám. Tudniillik joghallgató lévén pontosan tudtam, hogy az akkori Büntető Törvénykönyv, a BHÖ I./I., a Magyar Népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés, kezdeményezése és vezetése című büntetett vádol-nak, ezt a képembe is vágták sokszor, és azt is megkérdezték, hogy ugye tudja, hogy mi ennek a büntetési tétele. Mondom, tudom, halál, vagy életfogytiglan, legfeljebb tizenöt évig terjedő börtön. Tehát az a nyolc hónap nagyon nehéz volt. Mert azért elsőrendű vádlottként fölmértem, hogy ha most az én fejemre olvassák, hogy ez itt, Szegeden ezt tulajdonképpen, ha úgy tetszik, én, vagy ketten-hárman, mi kezdeményeztük, aztán még tovább vittük az országba is, hát ezt mi olcsón nem fogjuk megúszni. Úgyhogy ami-kor a végén nagyon későn – és ebbe az is belejátszott az, hogy engem három-négy hóna-pig nem találtak –, '58 februárjában kihírdették az elsőfokú ítéletet, a nyolc éves börtönbüntetést, akkor igen megkönnyebbültem, és nagyon boldog voltam, hogy ez csak

nyolc év, nem életfogyti és nem halál. Úgyhogy huszonkét éves fiatal lévén, olyan nagyon aztán már a börtön nem viselt meg, mert amikor már jogerős volt az ember ítélete, nem lógott a feje fölött az, hogy felakasztják, akkor tulajdonképpen már azt mondta, hogy jégen állva is kibírjuk azt a nyolc évet. Aztán később, másodfokon levették ötre¹²⁶, ő, hát ez csak öt év, hát ebből már kettő letelt, és aztán közbejött az amnesztia, úgyhogy végső soron az öt évet sem kellett teljes egészében kitölteni.¹²⁷

Vasvári Vilmos: Az ítélet az jó, mert az megnyugvás, négy hónap, vagy két év: Nem ítélték halálra, átrendezem az életemet, addig, addig. Addig kibirom. Nincs igazságérgézet, igazságkeresés, a tanúk miatti háborgás. Addig beosztani az életem. A tizenöt, meg húsz éveket úgysem hittük el. Legyen egy jó ruhája, cipője az embernek, jó munkája, mert 30-110 Ft-ot is meg lehetett keresni. Meg jó legyen a zárkaközösség. Ez a legfontosabb, mert a végével, a beszéddel, rossz viccekkel, tönkre lehet tenni életünket. Legfontosabb a zárkaközösség.

Aztán a pénzből lehet venni könyvet, cigit, szalonnát. Meg az apróbb dolgok, emlékszem, hogy például a Forrási Laci tudott kenyérmasszából a legszebb sakk-készletet faragni.

Németh Ferenc: Akkor aztán a Csillagba már beöltöztették az embert ugye valami féle rabruhába, de nem volt elég rabruha Magyarországon, úgyhogy ilyen fekete csíkokkal befestett katonaruhába öltöztünk és ebben éltük végig a többi időt. Onnan pedig kit ide, kit oda vittek, engem, mint kisidőst, vagyis rövid idejű elítéltet Karcag-Tilalmas rabgazdaságba, ahol egy rizsgazdálkodás volt, tehát rizst kellett gyomlálni, majd aratni. Ott nagyobb részt közbüntényesek voltak, aztán voltak nem közbüntényes elítéltek, például voltak határőrök, akiket mit tudom én miért ítélték el, azért, mert az alakulatuk lőtt, de nem tudom már a részleteket. Ott tavasztól őszig voltam, úgy értve az ősz, hogy répabetakarításra már átkerültem Állampusztára. A rizstermelésről tudott az ember, de hogy mondjuk a munka benne milyen és mi a nehéz benne, illetve mi a kellemetlen, azt kevésbé tudták. Arra gondoltam, hogy a hideg vízbe, mikor dugdossák a palántákat az kellemetlen lehet, arra nem emlékszem, hogy én palántáztam volna, de lehet. Jobban emlékszem arra, hogy ugye folyton gyomlálni kellett, mert nagyon elgazosodott rizstáblák voltak már, mint utólag aztán hallottam igen kis terméseredménnyel. Holdanként azt hiszem két mázsza termés volt vagy valami ilyesmi. Már nagyon el volt öregedve, gazosodva. Főleg az aratás emlékezetes, mert akkorra le kell csapolni a táblákról a vizet. A sár az rászárad a rizsszalmára, a rizs szára, és aki aratja, azt belepi ez, ugye aratásban meg megizzad az ember, tehát igen csí-

¹²⁶ 1959. február 25.

¹²⁷ Perbíró József: "Az amnesztia jogi értelemben nem volt amnesztia: csak a büntetés hátralévő idejét engedte el, a joghátrányt nem törölte el." [8]

pós dolog a rizsaratás, tehát ez a legemlékezetesebb. Volt egy időszak, amikor már kényelmesebb munkám lett, mert ugye jogerős lett az elítélésem és már nem sok idő volt hátra, úgyhogy kapunyitók közé lettem beosztva. Amikor a területen belül úgymond szabadon, tehát külön ór nélkül mászkálhattunk a gátakon és engedték innen oda a vizet vagy vissza. Mellesleg törpeharcsákat fogtunk és a reggelire kapott sós szalonnán megsütöttük.

Karcag-Tilalmas, ez egyébként nem kényszymunka volt, hanem szabályos börtön, csak úgy mondják, börtönmunkahely, mint ma is van Állampuszta. Egyszer rizsaratás közbe hívtak, hogy hivat a nevelőtiszt, és odamentem a nevelőtiszthez és megkérdezte, hogy gondoltam-e az öngyilkosságra. Mondom nem, azt mondja, akkor itt van a felesége levele, el akar válni. Körülbelül ez volt, jellemző az ott lévő örökre, tisztekre, akik ezt a munkát ellátták, jellemző a humanizmusukra.

Péter László: Barótival régtől fogva kapcsolatban voltam, mint irodalomtörténész, és főleg a Juhász Gyula kritikai kiadás révén, amelynek ő lett volna a szerkesztője, ő kapta az Akadémiától a megbízást, de ahogy ő mondta, bokros teendői között nem ért rá vele foglalkozni. Dékán volt, aztán éppen '56-ban rektor lett, úgyhogy engem kért meg, hogy kapcsolódjak be ebbe a munkába, amikor visszakerültem Szegedre. Tudniillik én már Makón József Attila kritikai kiadással foglalkoztam, egyrészt kritikát írtam róla, és így tanúsítottam, hogy értek hozzá, utána lektora is voltam a következő kritikai kiadásnak, úgyhogy volt némi jártasságom a kritikai kiadásokban, és ezért hívott meg Baróti, hogy vele együtt csináljam ezt. Tehát társszerzők lettünk volna, később ő a börtönbüntetése miatt ebből teljesen kiesett, és hát így maradt rám ez a feladat teljesen. Emiatt is kapcsolatban voltunk, de '56-ban csak futólag, éppen a sortűz kapcsán, amit elmondtam, és utána pedig már én a börtönben, amikor már a rendőrségi fogdában voltam, megismertem a törölközőjét, nem tudom, hogy miért. Ahogy egyenként engedtek ki bennünket mosdóra, vécére, úgy egyszer megismertem a törölközőjét, onnan tudtam, hogy letartóztatták őt is. Utána a tárgyalásán találkoztunk, tanúvallomást kértek tőlem, az egyik vádpont az volt ellene, hogy követelte a Lenin-Sztálin szobor eltávolítását a Várkertből, a Stefániáról, és én igazoltam azt, amit Baróti érvként elmondott, hogy azért követelte – és ez javára szólt volna –, mert méltatlannak tartotta Leninhez, hogy az ülő Lenin fölé magasodik Sztálin és úgy ábrázolja a két figurát a szobrászművész. Hát, hogy ezt mennyire vették figyelembe, azt nem tudom, de Baróti valóban ezt mondta, és én ezt igazoltam, főleg erre emlékszem, hogy én ezt igazoltam a tárgyalásán. Utána is kapcsolatban voltunk. A barátai, Ortutay Gyula, Sötér István segítségével, de azt hiszem, legfőképpen az öccse, Baróti Lajos kérésére, és Kádár János, mint a Vasas drukker – ugye Kádár Vasas drukker volt –, Baróti Lajos kérésére engedték aztán idő előtt szabadon. Akkor elhelyezkedett a Petőfi Irodalmi Múzeumban, majd bizonyos idő elteltével módja nyílt arra, hogy Párizs-

ban, egy vagy két évig, már nem emlékszem, előadó legyen a Sorbonne-on, magyar irodalmat adjon elő. A rendszerváltoztatás után, az én javaslatomra, díszdoktorrá avatta a Szegedi Egyetem.

Barótinak nem volt semmiféle kapcsolata szerintem a várossal, ő róla csak tudtak a városbeliek, de ő nem volt közszereplő, hát például nem vett részt ezeken a Néptanács-i üléseken a Városházaán. Ő csak a rektori hivatalban, és mint rektor, szolgálta a forradalom céljait. Raccsolt, és olyan különös előadásmódja volt, mindig forgatta a fejét közben, ezt egyébként nagyon szellemesen gúnyolta ki Szabolcsi Gábor, amikor '57-ben cikksorozatot írt a forradalom szereplőiről. A Kázmér cikksorozat volt. Szellemes írások voltak, kétségtelen, de gyalázatos írások. Barótiról is írt egy ilyen portrét, ezt a tulajdonságait szellemesen ábrázolta.

Vasvári Vilmos: Baróti professzorral akkor voltam együtt, amikor fél állapotban volt, el volt ítélve első fokon, de másodfokon még nem. Nekem nagy élmény volt azért, mert ennek a börtönnek volt azért egy rettenetesen nagy előnye is. Én olyan emberekkel találkoztam, és olyan emberekkel voltam együtt, akik egyébként soha nem kerültek volna a látókörömbé vagy a barátaim nem lettek volna. Hiszen más volt egy egyetemi tanár, egy rektor, meg más voltam én, más világból jöttünk. Elég sokan voltunk a professzor úrral akkor, és elég vegyes volt a társaság, de valahogy engem úgy közelebb engedett magához és sokat tudtunk beszélni és sokat tudtunk tárgyalni egymással. Nagyon-nagyon képzett ember volt. És nagyon jó zárkatárs. De elmondok egy esetet, ami nem egészen a dicsőségemre válik, de azért elmondom. Nagy, szenvedélyes dohányos voltam örök életemben és nem volt olyan nap, hogy legalább egy slukkot ne szívtam volna. Igen ám, de Szegeden elérkezett egy nap, amikor reménytelen volt a helyzet. Se cigaretta, se ez, se amaz, se dohány, se semmi. Mivel Szegeden közbüntényesek voltak, kitaláltam, hogy a fentről hozott szemetes vödörben..., hátha abban a szemetes vödörben van egy-két csikk, amit ezek a rablógylkosok beledobtak. Ne mondtam senkinek, mert ezt olyan megalázó volt, hogy az valami rettenetes. És valóban bejött a szemetes fentről. És amikor bejött a szemetes, felrúgtam a szemetest és kiborult a szemét, na még úgy csináltam, hogy ráadásul mindent kiborítottam belőle, igaz hogy úgy fenéken rúgott a smasszer, hogy három napon keresztül fájlaltam a fenekemet, de megértte! Mert négy darab csikket el tudtam menteni. A többi szemetet összeszedtem és mondtam, hogy elnézést, bocsánat, megbotlottam, és a többi, és a többi. Azt mondta nekem a professzor úr, mit csináltál? Mondom, nézd meg, négy csikk van. Micsoda megalázó, hogy tudsz ilyet tenni, nem szégyelled magad? Mondom nem, professzor úr, nem szégyellem magam. Megalázol bennünket és meg mindenkit! Mondom, professzor úr ne nézz ide és akkor el van intézve. Kitettem az újságpapírt, kiszórtam a dohányt, megso-dortam, jól, mint a ruszkik, be a számba, hogy benyálaztam, meggyújtottam. Lánggal éggett, megszívtam... Oh, micsoda gyönyörűség! Nézi a professzor, nézi a professzor,

odanyúl, add ide! Megszívta ő is és ettől a pillanattól kezdve igazi rabbá vált ő is, és tudta, hogy itt minden közös és minden egyforma, egyformák vagyunk.

Aztán mondtam neki, hogy professzor úr, hogyha mész el a tárgyalásra, akkor lehetőleg a csikkeket mentsd meg már ott a tárgyalás környékén, mert ott komoly nagy csikkek vannak, és az nekünk nagyon jól jönne.

De a professzorkám olyan kicsit balfék volt, hogy úgy tette be a csikkeket a zsebébe, hogy ilyen nagy ívben öntötte bele a hamutartóból, és az ügyész észrevette. Azt mondja, professzor úr, önök nem kapnak cigarettát? Hogy kapnánk, dehogy kapunk! És erre a Tolnai Gábor és a tanúi akik voltak, adhatunk nekik cigarettát, hát adjanak nekik. Na az öreg felpájzolt ugye cigarettával. Az volt az érdekes, hogy amikor megjött, mindenki azt kérdezte, hogy mit kaptál. Mármint büntetést. De ő nem ezt mondta, hanem, nézzétek, mit hoztam. És hozta a csikkeket és hozta a dohányt.

Baróti egyébként kezdetben nem tudott a tizenöt tagú zárkában vécézni, mert gát-lásai voltak. Ekkor feltartottam egy lepedőt, hogy ne lássuk, ne lássák a többiek.

A börtönben nem lehet másfélének lenni, nem lehet fennhordani az orrot. Horváth Jenő különc volt, nem nagyon barátkozott és a szokásokat sem mindig tartotta be. Szokás volt, hogy ha valaki szabadulásra elment elbúcsúzott mindenkitől, esetleg a munkatársaktól is, de ő csak engem ölelt meg, aztán elment. Ilyen volt. G, gonosz Horváthnak nevezték, a színházi életben.

Voltak ennek ilyen részei is ennek a világnak, meg volt olyan is, amikor a Baróti professzor úr elmondta, hogy Jeanne d'Arc hogy élt, mint élt és az egész francia történelmet elmesélte. Részletesen. Szájtátva hallgattuk, belesegített Gyáni tanár úr is¹²⁸, aki szintén történész volt. És utána Horváth Jenő színész, főrendező egyedül, minden szereplővel egymaga fejből előadta az egész Szent Johannát. Ez egy olyan élmény volt, olyan színházi élmény, hogy ezt soha nem fogom elfelejteni. Egy másik alkalommal engedélyezték, hogy Eörsi István írta darabot Mensáros László és Darvas Iván eljátssza, de még az öröknek is tetszett, így aztán még egyszer, de többet nem engedték. Tehát ilyenek is voltak a rossz mellett.

A Fő utcában a nagyidőseknek – a három évnél hosszabb időre ítélték – évente egy látogatást és félévente egy csomagot engedélyeztek. A csomagban nem lehetett csokoládé, de egyébként is önkényesen kiválogatták. Persze a tortába mégis bele lehetett sütni.

Bálint László: Folyamatban volt már az első számú szegedi megtorló per, amit úgy hívtak, hogy Perbíró József és társai ügy. Nem mondhatom azt, hogy ez a Forradalmi Nemzeti Bizottság elnökségének ügye volt, mert olyanok is voltak benne, akik nem voltak elnökségi tagok. Ez volt a legjelentősebb szegedi megtorló ügy, ez már folyamatban volt, és a Földesi ügy valamilyen véletlen vagy szándékolt formában, de egy lépéssel előtte járt ennek az ügynek. Tehát amikor az elsőfokú tárgyalása volt Perbíró József

¹²⁸ Gyáni Imre, a hódmezővásárhelyi Nemzeti Bizottság elnöke

és társai elnevezésű ügynek, akkor a Földesi Tibor már túl volt az elsőfokú ítéleten, 15 év börtönt kapott és az ügyész halált kért rá. Tehát elképzelhető volt, hogy másodfokon esetleg, miután az ügyészi indítvány megtörtént, halálra ítélik. Tehát gyakorlatilag kényszerpályán volt. Egy. Kettő, példát kellett statuálni, egy precedens értékű pert kellett a katonai bírósággal kimondatni, hogyha Földesi Tibort, azért a tetteért, amit tett, ami eltörpült a szegedi többi forradalmár tette mellett, halálra ítélték, akkor a nagy perben is legalább egy, kettő, vagy három halálos ítéletet meg lehessen hozni. Hát egyet sikerült.

Péter László: Földesi Tibort gyerekkoromból ismerem, a szőregi cserkész csapatban voltunk mind a ketten, én ott vezető is voltam, később parancsnokhelyettes is. Tibi – most nem tudom –, hogy őrsvezetőként, de lehet, hogy még őrsvezető se volt, ott. Arra emlékszem, hogy vitakoztunk is sokat, ő például nem nagyon szerette a népdalokat, mi akkor ott a cserkész mozgalomban nagy hívei voltunk a népdal mozgalomnak, ebben némi különbségünk volt. De hát nem csak ő volt, két öccse is volt, azok is cserkészek voltak, együtt voltunk táborban is. Hogy Tibor velünk volt-e ilyen nagy táborban – Felsőbányán voltunk '43-ban, aztán '47-ben pedig Nagymaroson –, de hogy velünk volt-e arra nem emlékszem.

A forradalom alatt egyáltalán nem találkoztam vele, nem is tudtam róla, és ezért így a szegedi közvélemény sem nagyon ismeri őt. Ugye ilyen kisiparosok között mozgott, be is választották a Néptanácsba, valami szerepet játszott. Én is már csak utólag olvastam a tevékenységéről, hogy próbált volna a szerbektől fegyvert szerezni november 4-e után, ami naiv és reménytelen kezdeményezés volt, és végképp nem hallottam, csak utóbb értesültem róla, hogy emigrált, és kint beszervezték hírszerzőnek és hazadobták kíméletlen emberek ott is meg itt is, és ez lett a veszte. Naiv, hiszékeny volt, fölült ezeknek az ötleteknek.

Az öccse, Guszti, egyébként a mai napig is Szőregen lakik.

Bálint László: Földesi Tibor szőregi származású fiú volt, aki megpróbált kitörni az addigi családi milióból, ezt támogatta az apja és beírták a szegedi piaristákhoz, hogy tanuljon, de aztán úgy tűnik, hogy a tanulás helyett más kötötte le a figyelmét és aztán a tanulásból nem lett semmi, így aztán szakmát kellett végül is elsajátítania, ilyen villanyszerelőt, és ebben a szakmában dolgozott. '56-ban a szegedi villanyszerelő szövetkezetnél dolgozott, munkástanács tag lett. Egy meglehetősen hangoskodó, szereplési vágytól fűtött ember volt a Földesi Tibor, aki követelte azonnal a vezetők leváltását, a KTSZ-nél, KISOSZ-nál, meg nem tudom milyen szervezetek voltak akkor. Igen aktívan részt vett minden forradalmi megmozduláson, olyannyira, hogy október 27-én a Szövetkezetek és Kisiparosok küldötte volt a városi forradalmi testület végső nevén a Forradalmi Nemzeti Bizottságban a választó ülésre. Ekkor még nem került be az elnök-

ségbe, de miután nehezményezték, hogy a kisiparosoknak, annak ellenére, hogy igen nagy számban voltak jelen akkor Szegeden, nincs képviselője a városi Forradalmi Nemzeti Bizottság elnökségében, november 2-án bekerült végül is. Földesi Tibor elnökségi tag lett. Ekkor a funkciók már el voltak osztva az elnökségi tagok között, hogy ki milyen területre felügyel, és Földesi Tibornak már nem jutott funkció, ezért ilyen szabadúszó volt és időnként a Perbíró Józseftől, az elnökség elnökétől kapott feladatokat, és önállóan is tevékenykedett. Elnökségi tagkénti munkálkodásából, csupán kettőt emelnék ki, az egyik hogy utánajárt annak a hírnek, hogy az államvédelmi hatóság emberei, részben az operatív államvédelmisták, részben a karhatalmisták, miután már a szervezet megszűnt, október 29-én jelentős összeget felvettek a nemzeti bank szegedi fiókjából az ÁVH számlájáról és ezt szétosztották maguk között. Na most ezt a Földesi leellenőrizte, a tények valósnak bizonyultak és ezt dokumentumokkal meg is erősítette. A másik ilyen cselekedete az volt, hogy valamiféle álhírek alapján, a különböző helyeken, főleg a belvárosi temetőben az akkori külföldi rádióadásokat, zavaró állomást kereste, de hát nem találta meg, mert Szegeden ilyen nem is volt. Ezen kívül egészen november harmadikáig semmilyen különösebb tevékenysége nem volt. Ekkor aktivizálta igazából magát és ő volt egyike azoknak, akik a szovjetekkel szembeni ellenállást szorgalmazták. A Forradalmi Nemzeti Bizottság tagjai ebben a tekintetben különböző véleményeket képviseltek, volt, aki a józanabb, higgadtabb és a tárgyilagosabb helyzetértékelés alapján úgy döntött, hogy semmi értelme nincs a hatalmas túlerővel szemben itt bármiféle fegyveres ellenállást kifejtetni, mások viszont, a kicsit hevesebb vérmérsékletűek azt szorgalmazták, hogy igenis legyen ellenállás, és ne engedjék be a városba a szovjet csapatokat. Földesi ezek közé tartozott. November 4-én a jugoszláv határon volt, fegyvereket próbált szerezni, sikertelenül. Végül mégis szerzett fegyvereket Földesi¹⁹ és egy fegyveres nemzetőr csoportot föl is készített arra, hogy ha jönnek a szovjetek, november 4-én éjjel, akkor ellenállást fognak kifejtetni. Magyarán felveszik a harcot az átvonuló, vagy bevonuló szovjet katonai alakulatokkal szemben. Ez a fegyveres csoport az úgynevezett Téglagyári Nemzetőr Csoport volt, megbeszélték, hogy éjjélkor találkozni, arról volt szó, hogy a klinikák előtt, közben Földesi a vasúti híd romjaihoz ment, így elkerülték egymást, tehát az ellenállásból semmi nem lett.

November ötödike után már érezhető volt, hogy itt hamarosan összeomlik minden. Hatodikán bevonultak a szovjet csapatok és ezt követően már a Forradalmi Nemzeti Bizottság a tevékenységét gyakorlatilag megszüntette, a Földesi Tibornak a funkciója is megszűnt, a munkahelyén tartózkodott, majd amikor elkezdődtek a letartóztatások, illetve nem volt ez letartóztatás, mert parancs erre nem volt, elkezdődtek az emberek

¹⁹ Földesi Tibor: „Elmentem a lokátor állomásra és onnan két kocsira való fegyvert hoztam el.(...) Először a Juhász Gyula diákokthonba mentünk a Nemzetőrség parancsnokságára, de ott már nem volt senki, így a fegyverek egy részét a vasúthoz, a másik felét a téglagyárba szállítottam. (...). Jelentkezett ekkor egy színész is, aki fegyvereket kért, én utasítást adtam, hogy a színház részére adjanak ki fegyvert.” [13]
(A színész valószínű Boros János volt.)

összeszedése, az éjszakai elhurcolások, Földesi Tibor fogta magát és elutazott Győrbe az egyik testvéréhez. Olyan hírek mentek és érkeztek utána, hogy őt is már keresik, ezért fogta magát és kiszökött Ausztriába. Majd Ausztriából átkerült Németországba. Na most azt tudni kell, hogy már a forradalom alatt is különböző nyugati hírszerző szolgálatok azok ellepték Ausztriát, Bécset és Németország déli részét és a menekült áldozatot arra használták fel, hogy ott kihallgatásokat végeztek, részben azért, hogy nem szivárogtak e ki a magyar titkosszolgálat emberei, vagy ügynökei, részben pedig azért, hogy az adatokat gyűjtsenek, a magyar, a szovjet hadseregről, az itteni helyzetről. Ez egy bevett szokás, minden ilyen konfliktushelyzetet a hírszerző szolgálatok felhasználnak. Na most a Földesi is a látókörükbe került és ő is elmondta, hogy milyen tevékenységet fejtett ki és valamiért felfigyeltek rá, olyannyira, hogy végül is a Földesit beszervezték.

A CIC amerikai hírszerző szolgálat illegálisan visszaküldte Magyarországra, feladat végrehajtásra, nézze meg a szovjet csapatok merre mozognak, milyen erőt képviselnek, és a többi, és a többi. Földesi illegálisan visszajutott, eljutott Szegedre is, azonban látta, hogy itt nem tud maradni, mert előbb-utóbb elkapják, mert már akkor többször keresték, feldúlták a lakását is, és fogta magát, és megint illegálisan kiszökött az országból és beszámolt arról a helyzetről, amit itt tapasztalt. Kint azonban nem érezte egyáltalán jól magát, ezért '57 tavaszán, amikor jött egy ilyen részleges amnesztia rendelet, hogy haza lehet jönni büntetlenül, akik nem követtek el súlyosabb bűncselekményt, ezt meghallva úgy döntött, hogy véglegesen hazatér. A hírszerző szolgálat úgy döntött, hogy ehhez hozzájárulnak, sőt segítik és tulajdonképpen a Földesi Tibort hazatelepítették, illegális határátlépéssel átlépte megint a határt, csak nem volt szerencséje, mert a határátlépés után nem sokkal a határőrség elfogta. Na most, hogy ott milyen körülményeknek a hatására azt nem lehet tudni, mert nincs rá dokumentum, nyilván nem azonnal és önszántából, hanem valamiféle ráhatásra, a Földesi Tibor már a határőrségnél történt kihallgatásnál bevallott mindent. Az egész hírszerző szervvel együttműködést, beszervezést, mindent a világon, így aztán hazahozták Szegedre és itt folyt ellene eljárás az akkor már működő Csongrád megyei politikai nyomozó osztályon. A vád kémkedés bűncselekménye volt, illetve akkor még gyanúsítás ebben a stádiumban. Ha valaki vizsgálja ezeket a dokumentumokat, amelyek fennmaradtak a kémüggyel kapcsolatosan, akkor azt kell abból látni, hogy a vizsgáló törekvése az volt, hogy a Földesi Tiborból minél veszedelmesebb, minél jelentősebb kémügynököt kreáljon. És amikor ez sikerült, akkor egy nagy, megfelelő csalafinta módszerrel rá is vették, hogy aláírjon és elismerjen mindent. Amikor ez sikerült és már kellőképpen benne volt a pácban, akkor fordítottak a kockán és elkezdték vizsgálni a Forradalmi Nemzeti Bizottságbeli tevékenységét és az eléggé sarokba szorított embert, rávették olyan vallomásokra is, amelyek már nem feleltek meg teljes mértékben a valóságnak. Kényszerpályára tették, ahogy ő említette, futott az életéért.

A Földesi Tibort másodfokon 1958. január 30-án ítélték el és 31-én ki is végezték. Olyan formában, hogy a kegyelmi kérvényét föl se terjesztették az elnöki tanácshoz, mert ahogy a bírósági tanács döntött, ami átalakult kegyelmi tanácsná, 'kegyelemre nem tartotta méltónak', és már másnap, 31-én kivégezték.

A Földesi Tibort Budapesten végezték ki a gyűjtőfogházban, tehát arról Szegeden abszolút nem jelent meg semmi hír.

Néhány hét múlva született meg a Perbíró József és társai ügyében az elsőfokú ítélet, ahol Kováts Józsefet már első fokon halálra ítélték.

Péter László: Kováts Józseffel gyerekkoromban találkoztam, együtt játszottunk, nem tudom miért. Nekik tanyájuk volt, valahol itt Újszentiván és Tiszasziget között, és én valahogy kibicikliztem oda gyerekként Szőregről. Egy napon játszottunk ott más szentiváni bejáró diákokkal, akiket vonatról ismertem. Én is bejáró diák voltam, ők Szentivánról jártak, én Szőregről, ismertem őket. Máig sem emlékszem, hogy milyen körülmények között, de ott ismertem meg. Nyurga, hosszú gyerek volt.

Utána csak a József Attila Körben láttam Kováts Jósikát fölszólalni, a fölszólalásával lényegében egyetértettem, utána tudtam meg, hogy milyen sérelmei voltak, hogy orvostan hallgatóként elbocsátották, illetve kirúgták az egyetemről.

Bálint László: Kováts Józsefnek az édesapja az egy az akkori szóhasználat szerint horthysta rendőr őrnagy volt. Tehát ez származásilag nem egy szerencsés dolog a negyvenes-ötvenes években. Azután a család a háború alatt, amikor a szovjet előretörés bekövetkezett, beözönlöttek az országba, akkor elmenekült és Nyugatnémetországba kerültek, és amikor visszajöttek, emlékszünk erre a fogalomra, nyugatos, ez egy priusz volt, hogy valaki nyugatos volt, ugye. Mert mit lehet tudni? Tehát ők is onnan jöttek haza. Beiratkozott az egyetemre és közben elkezdett aktívan politizálni a Szabadság Párt szegedi szervezetében. Már ekkor szemet szűrt a lendületével, a tenni vágyásával.¹⁴⁷ tavaszán, amikor a szegeden a fakultatív hitoktatás ellen néhány napon keresztül úgymond diákzavargások, tüntetések voltak, melyet a végén brutálisan levertek, akkor is ő ott igen aktívan tevékenykedett, mint Szabadság párti aktivista, meg egyetemista. Majd egy kiprovokált összetűzésen 1947 júniusában verekedés tört ki a Szabadság Párt egyik rendezvényén, a rendezőgárda, az aktivisták, a jelen lévő Szabadság pártiak és a beküldött kommunista provokátorok között, aminek következtében Kováts József ellen eljárás indult izgatásért. Ráfogták, tanúk voltak, bizonyították, négy évre elítélték. A négy évet az első perctől az utolsó percig letöltötte. Két évet a gyűjtőfogházban, két évet a szegedi Csillag börtönben. Amikor szabadult, akkor nem mehetett vissza Szegedre, nem mehetett vissza az egyetemre tanulni, nem kaphatott normális állást, segédmunkásként helyezkedett el valahol a mezőgazdaságban, valami állami gazdaságban. Aztán később traktoros lett, aztán később óhatatlanul kitűnt az iskolázottságával és könyvelő, majd

végül főkönyvelő lett, úgyhogy '56-ban már a röszkai gépállomáson volt főkönyvelő. Október 19-én mikor a szegedi József Attila Kör első és egyetlen vitaestje volt, Kováts József már ott volt, jelen volt és felszólalt. És az egyik legforradalmibb, leglelkesebb felszólalás és legkritikusabb felszólalást mondta el, amelynek aztán nagy visszhangja is volt, később ezt is a terhére rótták. Ezt követően október 25-én volt igen jelentős szerepe. 25-én néhányan a Délmagyarország szerkesztőségébe beszélgettek a kialakult helyzetről, közöttük volt Kováts József, Fejér Dénes, Németh Ferenc és még néhányan, hogy mi lehetne a kiút, de hát ott nem tudtak mindjárt dűlőre jutni és így átmentek, átvonultak a Juhász Gyula egyetemi diákotthonba, annak az igazgatójának az irodájába másokkal kiegészülve tovább folytatták ezt a polémiát, hogy lehetne itt valahogy rendet teremteni, mert nincs a városnak gazdája. Ugye a tanács, a párt, az addigi hatalmasságok teljesen pánikba estek és gyakorlatilag kezelhetetlen volt a helyzet. Megalakult ugyan a katonai közigazgatás, amely tulajdonképpen forradalom ellenes szervezet volt, de ez se tudott úrrá lenni a helyzeten. Ezt követően került sor, késő este a Városházán ennek a néhány forradalmárnak és a forradalomellenes erők képviselőiben megjelenő városi és megyei pártbizottság embereknak, a megbeszélésre, hogy mitévők legyenek, mert ez a helyzet így tarthatatlan. Ezt tudták a hatalmasságok is, tudták a forradalmárok is. És tudták azt, hogy előbb-utóbb itt valamiféle változás be fog következni és ennek nyomán abban állapodtak meg, hogy egy új helyi hatalmi szervezetet kell létrehozni, amelyik átveszi a tehetetlenné vált tanácstól az irányítást, az ügyek vitelét és az irányítást. Az Ábrahám Antal-féle javaslat az volt, hogy az üzemi munkástanácsok válasszanak küldötteket, és majd ezek válasszák meg a város vezetőtestületét. A Kováts József pedig azt szorgalmazta, hogy Forradalmi Nemzeti Bizottság alakuljon és ne csupán munkástanácsok, mert az egy tágabb hatalmi struktúrát tételez fel, mintha csak a munkásokra építenék rá az új hatalmi szervezetet. Kováts itt lépett először be istenigazából a képbe és lépett fel kezdeményezőként.

Amikor a Juhász Gyula diákotthonban befejezték a beszélgetést és akkor már várták őket a Városházán, ez a csoport elindult és találkozott egy nagy tüntető tömeggel, és a Kováts volt annyi tapasztalata, vagy ráérzése, ezt a tömeget magával vitte a Szechenyi térre. Tehát bent a Városházán a kommunista hatalmasságokkal úgy folyt a tárgyalás és a megbeszélés, hogy kint morajlott a Városháza előtt a forradalmi tömeg. Tehát ez vitathatatlanul Kováts Józsefnek volt az érdeme. Na most a Kováts a későbbiekben ugye bekerült a Forradalmi Nemzeti Bizottságba. 26-án, ott volt a sortűznél, megsérült olyan formában, hogy a pánikba esett tömeg eltaposta, nem őt egyedül, másokat is, és 29-én került be aztán a forradalmi bizottság elnökségébe. Itt igen fontos feladatot kapott, mégpedig ő lett a város pénzügyeinek, a mezőgazdasági ügyeknek és a belügyi apparátusnak a felügyelője. Ez alatt érteni kellett akkor a rendőrséget, a tűzoltóságot és a börtönt. Végig ő volt a húzóerő, a húzóember a Forradalmi Nemzeti Bizottságban, ami meghatározta azt az irányvonalat, amit ő kitűzött, és ame-

lyet ő tulajdonképpen megvalósítani akart, egyfajta forradalmi rendszerváltozást. Amikor várható volt már a szovjet invázió, a kezdeti időben abba a csoportba tartozott, amely az ellenállást szorgalmazta, a katonai ellenállást, aztán önmaga is rájött, hogy ennek nincs az égvilágon semmi értelme, szétlőnék a várost, csomó emberáldozat lenne, úgyhogy aztán belátva ezt, ő is úgy foglalt állást, hogy nincs értelme az ellenállásnak.

Amikor berohantak a Városházára a szovjetek, azonnal falhoz állítottak mindenkit, megmotoztak mindenkit, akinél volt fegyver elvették a fegyvert, majd hat embert őrizetbe vettek, köztük a Kováts Józsefet is, és ezeket eltávolították a helyszínről. Végül Debrecenben kötöttek ki, onnan aztán visszahozták őket. Volt aki szabadlábra került, volt akit nem engedtek. Kováts Józsefet – egyedül – soha többé nem engedték szabadon. A többieket később előszedték, internálták, büntetőeljárás indult ellenük. Tehát a Kováts Józsefet ekkor vették őrizetbe és ő volt egyedül az Szegeden, aki a szabadságát soha vissza nem nyerte. Elvitték Kistarcsára, internálták, amikor aztán rájuk került a sor, akkor visszahozták, Szegeden a büntetőeljárást lefolytatták ellenük, az államvédelmi vizsgálatot, és végül ugyanott elítélték, halálraítélték, és mint már mondtam, kivégezték.

Kovátsnak már a negyvenes években, amikor az eljárás folyt ellene, volt egy érdekes kijelentése, hogy vagy az akasztófára jut föl, vagy pedig az országos politika szintjére. Végül az előbbi sikerült neki, szerencsétlennek. Az eljárás során végtelen korrekt módon viselkedett és bátran viselkedett, ő mindent vállalt, amit ő elkövetett, amit ő csinált, amit a forradalom alatt tett, ezt ki is hangsúlyozta. Mindenért vállalta a felelősséget, de csak azért. Amit rá akartak fogni, amit rá akartak bizonyítani, amit nem követett el, azt soha nem ismerte be.

Péter László: Az ügyészségen is együtt voltam Kováts Jóskával. Sétáltunk együtt a folyosón, mégpedig október 23-án, tehát ez már 57'-ben volt, egy évvel később. Séta közben Kováts Jóska mondta, hogy csináljunk valami tüntetést, nem tudtam elképzelni, hogy mit lehet itt csinálni, hát nem is csináltunk semmit. Tudniillik nem vihettek le az udvarra sétálni, mert rossz volt az idő, és a keskeny folyosón keringtünk körbe-körbe.

Bálint László: Azt tudni kell, hogy a forradalmi megtorló ügyek, azok döntő többségben valós alapokra épített ügyek voltak. Én kutatásaim során nem találkoztam olyannal, amelyiknek nem volt valóságalapja. Tehát ebben az időben nem voltak koncepciók ügyek, hogy valakit, aki teljesen ártatlan volt, azt elítélték volna. Én nem értek egyet azzal, és ha én forradalmár lettem volna, akkor én tiltakoznék az ellen, hogy én ártatlan vagyok. A forradalmárok azok forradalmat csináltak, megdöntötték a rendszert és egy forradalmi rendszerváltozás részesei voltak. Ezt büszkén kell vállalni, most is, és volt, aki akkor is vállalta. Ártatlan embernek a forradalom ártatlan áldozatának

azt a civilt tartom, akinek semmi köze nem volt a forradalomhoz, kiment az utcára és véletlen egy kóbor golyó eltalálta és meghalt, az egy ártatlan áldozat, de egy forradalmár az nem volt ártatlan áldozat, büszkén kell vállalni azt, hogy ő forradalmi tetteket hajtott végre. És a Kováts így cselekedett, mindent vállalt. Voltak viszont esetek, nem is egy, elég sok, és a Kováts esete is ilyen, amikor az elkövetett cselekmény nem állt arányban azzal, amivel meg akarták büntetni. Tehát ha valakit ki akartak végezni, akkor nagyon gyakran előfordult, hogy nem állt arányban a vád a valós cselekményekkel. És Kováts esetében nem állt arányban, mert Szegeden a forradalmárok nem végeztek ki senkit, senkinek semmi bántódása nem lett, egy halálos áldozata volt a forradalomnak a Schwartz Lajos, akit éppen a forradalom ellenes erők lőttek le, vagyis azoknak a sortüzének az áldozata lett. Tehát itt nem voltak vérengzések, atrocitások, itt nem lehetett miért felelősségre vonni, tehát valamit ki kellett találni. Na itt lépett be a koncepció, úgy fejezném ki, hogy koncepciók elemekkel dúsították az ügyet, tehát beleépítettek olyan elemeket, amelyek miatt aztán végül halálra lehetett ítélni. Hogy mi volt ez Kováts József esetében? Például egy ügyészégi határozatot olvastam valahol, ami arra utasította az ügyészséget, hogy vádemelést indítványozzanak olyan esetekben, ha vagyon elleni bűncselekményt követett el a forradalmár és az a százezer forintot meghaladta. November 4-én Kováts József már mikor ez a káosz volt, akkor utasította a városi tanács pénzügyi osztályának a vezetőjét és annak helyettesét, a csoportvezetőt, menjenek el a Nemzeti Bankba és a Forradalmi Nemzeti Bizottság részére vegyenek fel százezer forintot váratlan kiadásokra. Ezek elmentek, kinyitatták a bankot, bár vasárnap volt, felvették a pénzt, megjelentek vele a Városházán, s közölték, hogy jó, hozzák a pénzt. Bevitték a Perbíró József irodájába és lerakták az asztalra. Kováts hozzá sem ért. A Perbíró azt mondta, nem kell a pénz, vigyék vissza, erre két ember fogta, el-tették egy szekrénybe és ugyanazokat a bankókat két nap múlva visszavitték a bankba. Tehát még csak azt se lehet mondani, hogy elköltöttek belőle, aztán máshonnan visszavették. Hozzá se nyúltak, a csomagolás, minden ugyanaz volt, visszavitték a bankba. Most ezt a cselekményt úgy állították be, hogy a Kováts elsikkasztotta a pénzt. Tehát sikkasztásként állították be, az előbbi ügyészégi utalásra hivatkozva, ezért a vádiratban lehetett kérni rá a halálbüntetés kiszabását. Százezer forintról volt szó, nem haladta meg a százezer forintot, ez is egy ilyen labilis dolog volt, de hát elfogadták, mert tanúk bizonyították, hogy ezt a Kováts hozatta ki.

A jugoszláv-magyar viszony '56-ra már többé-kevésbé rendeződött, de elterjedt a hír Szegeden, hogy a jugoszláv oldalon úgy értékelik a magyarországi és nyilván a szegedi eseményeket, hogy itt nem forradalomról van szó, hanem itt egy fasiszta puccs zajlik. Perbíró József, mint az elnökség elnöke úgy döntött, hogy a jugoszláv határra elküld valakit az elnökség tagjai közül, hogy tájékoztassa a jugoszlávokat, hogy tévedés, itt nem fasiszta puccsról van szó, itt nemzeti forradalomról van szó, amely teljesen jogos követelésekkel állt elő és éppen ezért vették át a hatalmat, hogy azt a régi rendszert

megváltoztassák. A Kováts Józsefet küldte le november 4-én a határra. Kováts Józsefnek ott az ég világon senkivel nem sikerült beszélnie, mert a jugoszláv határőrökön kívül nem volt ott senki. Azok meg nem kompetensek egy ilyen tárgyalást lebonyolítására. Erre fogta szépen magát és visszajött. Két tanút találtak, aki bizonyította, hamis tanúk voltak, bizonyította, hogy Kováts József azért ment a jugoszláv határra, hogy a szovjetekkel szembeni fegyveres ellenálláshoz nehézfegyvereket, tehát lövegeket, harckocsikat kérjen. Az egészről egy szó nem volt igaz, de két tanú bizonyította a tanúvallomásával, ezt is elfogadták és a Kováts terhére rótták. Másodfokú bírósági ítéletben ez le van írva, így aztán végül össze lehetett rakni egy olyan cselekménysort, amivel a Kováts Józsefnek a halálos ítéletét alátámasztották.

Németh Ferenc: Jött a hosszú per, rengeteg tanúval. Ez a Perbíró ügy volt, tulajdonképpen ez volt a kirakat per Szegeden. Azért olyan soká került sor rá, mert országosan ki kellett találni, hogy lehetne azokat, akiket sem a statárium, sem mással nem lehet megfogni, milyen címen lehetne mégis. Hát akkor kitalálták azt a koncepciót, hogy egy szervezett összeesküvés volt az egész, ami történt és a vádiratban is ezt próbálták bizonyítani, de a vádirat saját magával is ellentmond sok helyen, mindenesetre az ítéletek megszülettek. A Perbíró, ugye ő volt az elsőrendű vádlott, ha jól emlékszem 15 évi börtönre ítélték, a Kovátsot halálra ítélték. Azt hiszem, hogy ebbe nem csak az volt a fontos, hogy a belügyi szervekkel is foglalkozott, tehát közvetlen sértve érezhette magát a rendőrség meg mindenki meg a nyomozó hatóság, de főleg az lehetett a baj, hogy mondjam, ha munkás lett volna és az apja nem rendőrtiszt az előző rendszerben, akkor talán nem kellett volna meghalnia.

Ő maga beszélt a cselekményekről és vállalta őket, tehát én azt hiszem, hogy az is lehetett volna, hogy felmentik, de azért kellett produkálni egy halálesetet is. És akkor hát ki más, mint akire be lehet bizonyítani, hogy az egész itten osztályárulás, osztályidegen volt, aki ezt csinálta, tehát ezt érezni lehetett benne.

Vasvári Vilmos: Kováts tárgyalása szörnyű volt, nem adott lehetőséget, hogy felmentsék, mindig az ítélet szempontjából a legrosszabbat mondta. De el lehet mondani mindenkiről, a halálos ítélet után nem volt sírás, keményen vagy haragosan ('Gyilkosok!', 'Bosszuljátok meg bajtársak!') de állták. Katonásan büszkén, ha kivégzésre mentek is, egyszerre léptek.

Kiss Tamás: '58 februárjában volt az én elsőfokú ítéletem, akkor a Csillag börtönbe kerültünk, és akkor ott, tulajdonképpen a folyosó végén lévő zárkában volt Kováts József, és tudtuk, hogy halálra ítélték. Pontosan tudtuk, hogy ott van köztünk szegény Kováts Jóska is, tudniillik a Perbíró professzor velünk egy zárkában volt a Csillag-

ban¹³⁰, egy nagy zárkában voltunk 2-3 hónapon keresztül. Tehát tudtunk a részletekről, meg arról, hogy a Jóskát halálra ítélték.

Bálint László: A másodfokú ítéletre az ősz folyamán került sor, és a másodfokú ítélet meghozatala után a Kováts Józsefet jogerősen is halálra ítélték.

Németh Ferenc: Kováts Józsefet én úgy ismertem meg, hogy egy tüntető tömegben vagy annak az élén a Délmagyarország előtt megjelent és úgy tűnt, hogy rá hallgatnak, egy hangadó, ekként ismertem meg, én egy gépállomási munkásnak vagy ilyesminek gondoltam az öltözete alapján. Hogy nem az, ezt csak a perben tudtam meg, addig én nem találkoztam vele, a perben találkoztunk és a legnehezebb találkozás az volt, amikor a másodfokú ítélet a Legfelsőbb Bíróság, Népbírósi Tanácsa előtt a Fő utcán elhangzott¹³¹, ahol őt halálra ítélték. Utána, előbb többen, de végül már csak ketten maradtunk a rabomobilban.

Őszintén megmondom, én nem emlékszem így jelenetszerűen, mert eléggé képszerűen tudok emlékezni csak, de valahogy, hogy mondjam, azért az, hogy első fokon is elhangzott már nyilván a halálos ítélet, szóval én nem hittem azt, hogy itt halálos ítéletet lehet hozni, meg akár tizenhat évet se hittem. És hogy másodfokon ezt megerősítették, az meg már, akkor már nem gondolkoztam ezen nagyon, de hogy mondjam, szóval akkor csak annyit tudtam a saját vonatkozásomban, mert nem emlékszem, hogy az ügyvédtől tudtam, vagy csak mondták, hogy a szegedi pártbizottság küldött valami borítékot a legfelső bíróságra, hogy ellenzik a szabadságra helyezésem, mert veszélyes vagyok a közhangulatra vagy mire. Tehát akkor úgy éreztem, hogy a Szegeden a helyzet ugyan merev, de hát, hogy a halálos ítéletet helybehagyják erre azért nem gondoltam. Fene tudja, szóval nem emlékszem pontosan. A Kováts, egyrészt igyekezett, mert még egy jelenet eszembe jut. Valószínűleg mikor tárgyalás volt, tárgyalási szünetben valami leányismerőse kereste meg és beszélhetett vele, a magatartásában ő igyekezett tartani magát minden vonatkozásba, tehát mint aki nincs megijedve, nem fél semmitől, talán ilyesmit láttam rajta. Nem tudom, nem lehet belelátni a másik emberbe. Amikor visszamentünk és...már csak ketten voltunk, akkor úgy éreztem, hogy most éri át, hogy őt tényleg kivégzik.

Vasvári Vilmos: Kováts is az ítélet után még 5 napig ott sétált, igaz elkülönítve. 'Megyek a meszesgödörbe!...Nem tudnál valami ételt szerezni, mert nagyon éhes vagyok.' – emlékszem, ezt mondta.

¹³⁰ Kováts József, dr. Perbíró József és társai ügyében volt másodrendű vádlott

¹³¹ 1958. október 1.

¹³² Schwartz Lajos, Földesi Tibor és Kováts József mellett a negyedik szegedi mártír a múzeumem előtt lelőtt Danner János (1929-1956), nevét a múzeumemem emléktábla őrzi.

Bálint László: 1958. október 6-án reggel 6 órakor végezték ki a Csillag börtönben.¹³² A Kováts József kivégzéséről sem jelent meg semmi különösebb hír. Amit én találtam kutatásaim során az a Délmagyarország anyakönyvi rovatában annak idején volt egy ilyen, hogy kik születtek, kik házasodtak, kik haltak meg. Az elhalálozottak között szerepel, azt hiszem Kováts József 33 éves, ennyi. Ennyi hír jelent meg, tehát tulajdonképpen ebből levonható az a következtetés, hogy a hatalom Kováts Józsefet még a halálában is félte.

Palotás József: Amikor a Csillagból, innen elvittek Vácra, Vácon ott voltunk egy darabig, aztán nem tudom, hogy minek a szempontja alapján kiválogattak gyorsan bennünket, nyolcunkat, azonnal csomagolni, ülni be az autóba, azonnal vittek fel Pestre, a Gyűjtőfogházba. Aznap volt Nagy Imre kivégzése¹³³. Mi váltottuk le az akkori börtönszemélyzetnek egy részét, elítélteket, akik kiszolgálók voltak ott. Azokat eltüntették, minket vittek a helyükbe. Másnap aztán kivitték a börtönőrök a 301-es parcellába, és ott temették el. Ezek személyes élmények. Akkor a börtönparancsnok odahívatott bennünket, hogy vegyük tudomásul, hogy mi azért vagyunk itten, hogy vezekeljünk, ők pedig azért vannak, hogy tanítsanak bennünket. Hát, igazat mondott, mert tanítottak bennünket alakulni a helyzethez. Nehéz ezekről beszélni Uram, de néha fölszabadul az emberben sok minden.

Vasvári Vilmos: Aztán éreztem, hogy itten valami nem stimmel, itten már egészen komoly históriák vannak. Ott láttam Maléter Pált, ő is a hatodik emeleten volt akkor, amikor én, és egyéb más magas rangú katonatiszteket és más ilyen neves forradalmárokat. A lényeg az, hogy ott más volt a világ, jobb volt az ellátás, már ágy volt, lepedő volt, de ott át kellett élni sok mindent, amit senkinek nem kívánok. Amikor a barátomat elvitték, délután visszahozták és, hátra arc – a cella falának, már nem nézhettünk rá, mert halálra ítélték és statáriálisan, és akkor nem volt lehetőség arra, hogy fellebbezzem, mert mindjárt átalakultak a fellebbezési bizottságnak, kegyelmi bizottságnak, elutasították, és onnét mindjárt vitték ki kivégezni.

Palotás József: Olyan, hogyha álmomból fölébredek, akkor eszembe jut az, hogy ugye a kislegházban oda voltunk téve a halál – a kislegházban történtek a kivégzések –, ott voltak a halálosok. Egyszer katonákat, egy csoportot végeztek ki. Szerencsétlen gyerekeket besorozták előtte katonának, teljesítették a parancsnokaiknak a parancsait, bekeveredtek valahová, vagy bekeverték őket, fölakasztották, meg agyonlőtték őket. Egyszer egy nap tizenhat katonát végeztek ki a kislegházban. Onnan tudom, mert reg-

¹³³ 1958. június 16. – Perbiró József: „Csak másnap tudtuk meg a kivégzettek nevét, mert aznap mintha kriptába zártak volna bennünket. (...) megtudtuk Nagy Imre utolsó szavait is: „Bitangok, még tíz körmötökkel kaparnátok ki a földből.” [8]

gel, korán meg volt a reggeliztetése mindenkinek. Ott én műszaki ember voltam a kazánnal, az áramfejlesztőkkel dolgoztam. Bezártak, 'Azonnal fölmenni!', és egyszer csak hallatszott, ahogy jöttek értük. De ezt már annyira tudtuk, amikor már jött a Kovács őrnagy, az volt az ítéletvégrehajtó, meg a segédje, végignézték a klienseket, utána ki kellett adni nekik, a rabtársaimnak, a holmijukat, ami volt nekik. Civil ruhába átöltöztették őket, betették a síralomházba, azok reggel meghaltak. Ilyen élményeim vannak, de nagyon sok. A halálra ítélték, azok inkább már össze voltak törve. Voltak, akik bátrak voltak, volt, aki énekelt, volt, aki azt mondta, hogy bosszuljatok meg bennünket, anyám meghalok, bajtársak, ne felejtsetek el....

Vasvári Vilmos: Szóval ezt átélni..., és azt hiszem, hogy tizenhat, vagy tizenhét olyan bajtársam volt, akiket nagyon jól ismertem, szépen össze is barátkoztunk, Major Ernőtől¹³⁴ kezdve Pálinkáson¹³⁵ keresztül Szegedi Flórin¹³⁶ keresztül, nem is tudom már a nevüket elmondani, ezekkel együtt voltam és ezeket szegényeket mind-mind kivégezték. Iszonyatos, iszonyat! Szóval ez a megbocsájthatatlan, mert hogyha valakit elítélnek harminc évre meg huszonötre, láttam volt ott akit huszonötre ítélnék el. Legyintettünk, komolytalan volt, úgyis tudtuk, hogy ebből nem lesz semmi. De az amikor kiviszik, és felakasztják, az borzasztó. Ezt átéltem különben a gyűjtőben nagyon sokszor, mert egy időben a kisfogházban nem fértek el és a bal-Csillagban voltak a halálraítéltek. Reggel vitték el őket. A treplin mentek és úgy tudtuk, hogy kivégzés van, hogy égett a piros lámpa, akkor nem szabad kimenni senkinek a zárkából, nincs mozgás, és ezek a fiúk akkor mentek az utolsó útjukra. De én sírást, zokogást, jajgatást nem hallottam. Egyformán, katonásan lépkedtek, így mentek az akasztófa alá valamennyien. És most az borzasztóan fáj, hogy ezekről nagyon keveset lehet hallani. Nagyon kevesen ismerik a nevüket, még azokban a falvakban sem, ahol két nevet nem lenne nehéz megjegyezni, vagy azokban a kerületekben, ahol öt nevet nem lenne nehéz megjegyezni, hogy a gyerekeknek ezt megtanítsák, kivigyék őket és megmutassák, elmondják, hogy itt milyen hősök voltak. Nem kell mindenkit ismerni, na de ezeket, úgy elfelejtik már lassan....

¹³⁴ Major Ernő (1915-1958), honvédőrnagy, a csepeli Nemzetőrség parancsnoka. Harcokban nem vett részt, 1958. március 6-án kivégezték. [12]

¹³⁵ Pálinkás (gróf Pallavicini) Antal (1922-1957), honvédőrnagy, a rétsági laktanya forradalmi bizottságának elnöke. Kormányutasításra ő kísérte október 31-én Mindszentyt Rétságról a budavári érseki rezidenciára. 1957. december 10-én Mindszenty "törvénytelen kiszabadításának" vádjával kivégezték. [12]

¹³⁶ Szegedi Flórián (1929-1958), a kispesti Wékerle telepi felkelők egyik vezetője. 1958. szeptember 3-án, az 1956-os forradalom és szabadságharcban való részvétele miatt kivégezték. [12]

*„Nem bántam meg, és sajnálom azokat, akiknek nem adja meg a sors,
hogy ilyen boldog napokat éljenek át...”*

Kiss Tamás

Ötven év

Joszt István: A munka az úgy le tudja a belső feszültséget vezetni. Normákat állapítottak meg olyat, ami kint a szabad életben is volt, csak mi a kinti pénznek a felét-kétharmadát kaptuk meg, ha jól emlékszem. Igen ám de ebből a kétharmadból levonták a fűtést, a világítást, a ruhakoptatást, az élelmet, tehát önmagunknak a fenntartását. Volt olyan hónap hogy kerestem két forint ötven fillért, de volt olyan hónap is, amikor olyan munkák voltak, hogy... A Duna Gumigyár, ugye ismerős név, hát ott rabok dolgoztak, köztük jómagam, és hát az édesanyám mint mondtam varrónő volt, megtanultam én otthon varrni, gombot felvarrni, gomblyukat kötni, meg ilyen apróságot. Tudtam varrni nagy export szállítmányunk volt és akkor szépen kellett ilyen táblákra különféle tényleg nagyon gyönyörű gombokat varrni. Csináltam és elértem 230-240%-ot, volt olyan idős ember, akinek életében még talán tű se volt a kezében. Na akkor ez is kapott, az is kapott. Akkor volt úgy, hogy 500 Ft-ot kaptam kézhez és azt hazaküldhettem a családnak.

Vácon 1960. április 7-én volt egy nagy éhségsztrájk és az eredménye az lett, hogy a politikai foglyokat szétrakták az ország különböző részére a legkisebb börtönökbe is elpakolták hogy ne legyenek egy helyen ilyen nagy tömegben.¹³⁷ Tizenketten maradtunk ott, akiknek az volt a feladata, hogy az odahozott közbüntényeseket tanítsuk be a munkafolyamatokra. Összehasonlításképpen, mi akkor '56-osok tizennégy-tizenöt fő akik ezt a gombvarrási normát teljesítettünk. Harminchat közbüntényes került oda, 30%-ot teljesítettek. A főhadnagy nem azt mondta, hogy Joszt úr, vagy elítélt, hanem, hogy Pista kérem, segítsen, legyen szíves. Tehát ott is voltak emberséges emberek.

¹³⁷ 1960. április elsején Magyarország felszabadulásának 15. évfordulója alkalmából részleges politikai közegyelem volt. Hatálya alá azok estek azok, akik 1952 előtt háborús, vagy népellenes bűncselekményért életfogytiglanra ítélték és már 10 évet letöltöttek, valamint az 1957. május előtti cselekményekért 6 évnél kevesebb büntetésre ítélték. Utóbbiak hátralévő idejét 3 évre felfüggesztik. A szűkre szabott amnesztia után április 7-én tiltakozásul éhségsztrájk robbant ki a Váci Országos Börtönben, ahol az úgynevezett nagydösöket őrizték. Másnap az elítéltek 80%-a csatlakozott az akcióhoz. A sztrájk letörését a helyszínen irányította Földes László, a belügyminiszter első helyettese. [12]

A későbbiekben, mikor kiszabadultam mondok egy másik példát. Nagy volt akkor is a munkanélküliség, kijelölt munkahelyre tettek, ott először úgy bántak velem, mint egy közbüntényessel, aztán a körülmények úgy hozták, hogy egyszer rájöttek arra, hogy ez politikai volt és más szemmel kezdtek nézni az embert. Én nem amnesztiával kerültem ki, hanem a jó munka jutalmául egyharmad kedvezményben részesültem. Ennek az eredménye az lett, hogy amikor kikerültem én REF, rendőri felügyelet alá kerültem, aki amnesztiával az nem. Ez azt jelentette, hogy minden hónap 15-én kellett volna jelentkezni, de ezen kívül, ahogy ők mondták preventív intézkedésképpen még október 15-én, október 23-án, meg november 4-én meg ezeken a napokon. Ilyenkor engem preventív intézkedésként kivontak a forgalomból, őket idézem.

Palotás József: Amikor szabadultam a család itt volt Szegeden. A gyerek nem ismert meg, hogy ismert volna meg? Egy kicsit látott csak.

Nézzé, ezek nagyon kellemetlen dolgok voltak, mert amikor kiszabadultam azzal fogadott a házban is az egyik szomszéd – akkor még kályhafűtés volt, tűzrevalót vittem föl –, hogy 'Jé, maga itthon van, nem akasztották föl? Mi úgy tudtuk, hogy magát föl akasztották.' 'Nem, látja, hogy itt vagyok.' Szóval ilyen nagyon kellemes beszélgetések voltak.

Fodor Imre: A szabadulás után visszaálltam dolgozni a DÁV-hoz. Úgy emlékszem, hogy ez az üzemvezető, meg a személyzeti főnök mondták, hogy 'Ellenforradalmár!' meg, hogy 'Milyen szemét alak voltál, de most dolgozol, mint a kisangyal, mert visszaküldünk.' Szóval voltak ilyen kellemetlen megjegyzések. De hát végül is húsz éves voltam, meg bírtam is a munkát, meg szerettem azt a szakmát és szerettem csinálni. A fiatalságom az mindenben átsiklott. Nekem nem volt olyan súlyos szóval nem bányába küldtek, vagy hajóvontatásra, hanem a szakmába dolgoztam, azokkal a kollegákkal, akikkel korábban is dolgoztam. Igazán azt mondhatom, mindazonáltal, hogy elnyomtak, meg priusozom volt, meg nem voltam egy nagyon kedvelt része annak a társadalomnak, én a kollegákkal és a baráti körömmel jól meg voltam. A kollegák azok megmaradtak.

Végül is visszajöttek azok a személyek, akik akkoriban ugye említettem, hogy volt a munkástanács alakulás, meg a munkásgyűlések, akiknek a híre-hamvát nem lehetett ott látni, akkor ezek visszajöttek, ők lettek az irányítók, ők lettek a főnökök mi meg szépen csöndben voltunk. Aztán, ha kettesben voltunk vagy hármásban akik meghittebb vagy becsületesebbek voltak, akkor beszélünk erről, de általában nem nagyon beszélünk róla. Akkor érintett érzékenyen, mint már említettem korábban is, hogy a sztrájkpénzt, amit megkaptunk, mivel dolgoztunk abban az időszakban, azt tőlünk kíméletlenül levonták és alig egy-két-, háromszáz forintot kaptunk havonta, ami azért nem volt egy nagy ellátás.

A megítélésemben a későbbiekben ez valószínű stigmatként szerepelt, de nem mondhatom azt, hogy nem engedtek dolgozni vagy akár tanulni, akár a Kandó Műszaki Főiskolát elvégezni. Szóval én ezt el tudtam végezni, amikor a DÉMÁSZ-nál dolgoztam, meg amikor az olajvállalatnál is. Nekem ezt igazán sokszor nem hánytorgatták a szememre, de nyilván a személyzeti anyagomban meg volt. Egyszer sorozáson voltam, ahol úgy fogadtak, ahogy '56-ban is: 'Na, mi van Maléter fiókák?!', mert ez volt a kedvenc szavajárásuk.

Csak úgy véletlenül belepislantottam abba a káder anyagba, amit láttam fél szemmel a sorozó tiszt előtt, abban minden volt írva rólam, csak éppen jó nem. Nekem már a származásom olyan volt, hogy ez már egy bűnös középosztálybéli származás volt. Mert hát ugye apám, aki a Horthy hadseregben ezredesi rangba volt, az nem volt igazán kedvelt tagja ennek a társadalomnak. Meg hát vitéz is volt. Az ő neve az volt, hogy Dr. Vitéz Fodor Alajos, és ez nem nagyon jó előmenetelt biztosított. Ezt természetesen, ha lehetett, ha tudtam és szégyellem bevallani, de letagadtam. Például, amikor Pesten mentem inasnak, mert Szegeden a középiskolának a közelébe se engedtek, akkor azt mondtam, hogy apám földműves, amibe igazság is volt, mert volt 42 hold földünk. Hát így éltem.

Palotás József: A hetvenes években azért máshogy lehetett érezni. Akkor is megvoltak az elfordulások. Akkor, ha el akart helyezkedni valamikor, akkor a kísérőlap mindig ment velünk a személyzetiseknek, meg egy telefon. Fölvettek egy napra, másnap mennem kellett. Ez így ment, ugye, hogy lehetetlenné tegyék azt, hogy elhelyezkedjen az ember valahol. De a személyzetisek mindenhol tudták. A hetvenes években már figyelembe vették a munkahelyeken azt is, hogyan dolgozik az ember. Hogy milyen teljesítménnyel dolgozik. Sikerült elhelyezkednem a Kábelgyárban, energiaszolgáltatóként, és ott volt egy személyzetis, annak sem akarom a nevét mondani, mert meghalt, ÁVH tiszt volt; 'Magát elmarasztalták!' Ezt nagyon sokszor visszakaptam.

Na most akkor ilyen eset például, hogy jött valamilyen látogató, tisztviselő, vagy valamilyen miniszter, miniszterelnök, és akkor már előzőleg jött már az ilyen leállítás, végigkutatattak mindent, ami a területemhez tartozott, most öltözzek föl, és menjek haza. Kénytelen voltam hazajönni, másnap bemenni, eltávolítottak az üzemből, mielőtt megérkezett volna a várt vendég. Nehogy véletlenül – mit tudom én – mit csináljak vele. Semmit se csináltam volna vele, nem vagyok hülye, hogy magam ellen dolgozzak. Elküldtek, azt a napomat kifizették, másnap mintha nem történt volna semmi. Mindig mondták, akikkel emberibb hangon lehetett beszélni, hogy 'Jóska, neked úgy kell dolgozni, hogy mindenkinél jobban.'. Úgy is dolgoztam. A teljesítményem, a minőségem mindig jobb volt, mint a többieké. 'De, te ezért jutalmat nem kaphatsz!' Nem is kaptam, tíz fillért sem. Ilyen édes dolgok voltak, de hát el van felejtve, nem zavar engem. '87-ben mentem nyugdíjba, akkor töltöttem be a hatvanadik életévemet. De még

akkor is. Útlevelet kértem többször, már '87 után. Legalább háromszor. '91-ben – harmincöt évvel ötvenhat után – kaptam meg az első útleveletemet. Azóta is ott van a szekrényemen, nem is használtam.

A fiam is érezte. Hát nézze, mint a fiatal kölykök, egymás között beszélgetnek, úgy elbeszélgették az ilyen dolgokat is. A munkában, a tanulásában gátolták, nem mehetett középiskolába például. Nem vették fel, akkor muszáj volt neki ipari tanulóknak menni. Hát ez aztán így ment végig-végig az életében, amíg meg nem változtak a dolgok, úgyhogy ő ugyanúgy megszenvedett utána, mint én. Voltak évek, amikor nem tudtuk itt tartani a fiamat, el kellett a nagymamáékhoz vinni. Azok nagy-nagy szeretettel nevelték, a feleségemnek a szülei. Talán azok voltak a legszebb évek.

Németh Ferenc: Szabadulás után még abban sem voltam biztos, hogy maradhatok Szegeden, mert különböző előzményekre gondolt az ember, meg a szegedi vezetésre, úgyhogy én írtam egy levelet a pártbizottságra, azzal, ha most, ha még mindig úgy gondolják, hogy jelenlétem Szegeden a hangulatra ártalmas, kérem közöljék, mert akkor elköltözőm Szegedről. Körülbelül ennyi volt. Aztán elmentem a munkaközvetítőbe és mindjárt munkássá váltam az Újszegedi Kendergyár területén lévő Délmagyarországi Rostkikészítő Vállalat faroslemez üzemében. Előbb segédmunkás voltam, aztán egy ilyen lemezkészítő brigádban dolgoztam, ami már bútorlapot gyártott rétegesen. Erre a levélre aztán később kaptam egy választ, amibe az volt, hogy maradhatok Szegeden, ha nem kapok munkát, akkor tájékoztassam őket. Jelezzem, majd segítenek, de én kaptam munkát, úgyhogy ez nem foglalkoztatott. Ami az irodalmat illeti, hát találkoztam kollegákkal, író és újságíró kollegákkal is néhányval, akik hívtak, hogy látogassam meg őket. Ezt én egyszer-kétszer-háromszor nem tettem meg, mert úgy éreztem, hogy csak udvariasak, és biztos kellemetlen lenne nekik, kellemetlenségük lehetne, de mikor már nagyon konkrétan kikötötték, hogy ekkor meg ekkor menjek el ebédre a fiammal, mert a fiam a válás után nálam maradt, hát akkor elmentem. És ugyanígy került a Tiszatájnál is szóba, hogy küldjek, adjak verseket. Megint mondtam, hogy tisztázzák, hogy nehogyz azt mondják, hogy be akartam csempészni a lapba, tehát hogy nincs ellene kifogás különösképpen, de rögtön közöltek is két verset. Tehát a Tiszatájban rendszeresen megjelentem.

Nem tudom, hogy van ez, de valahogy úgy van, hogy az emberek aszerint viselkednek amint elvárják tőlük, tehát hogyha a felső elvárások enyhülnek, akkor azért barátságosabbá válnak és az is lehet, hogy akkor már úgy érzik, hogy a saját korábbi cselekményüket talán nem ítélik el, de már nem értenek vele egyet. Ilyesmi is lehet. Tehát így kezdődött és aztán később meg azt hiszem, hogy tv-kritikára kértek fel, hogy írjak, a lapokba rendszeresen írtam. Az országba másutt is megjelentek a versek, a pécsi Jelenkorban, meg főleg az Alföldben, Debrecenben. Egy dolog nem ment. Kiderült, hogy a verskötetem, amit annak idején állítólag elfogadtak, mire kiszabadultam elveszett a

kiadónál. Azt mondták, adjam be újra, aztán beadtam újra, és akkor megint nem találták, ez így több variációba húzódott és végül úgy éreztem, hogy itt arról van szó, hogy nem akarják, nem jelenhet meg. A szegediek még támogatták, mert egy új fiókkiadó nyílt Szegeden, és onnan felment, akkor megint kifogásolták, és végül az volt a legfurcsább, hogy kaptam egy lektori jelentést ami ugyanarról amiről a korábbi lektor, aki azért egy jól ismert szerző, vagy irodalomtörténész is volt, a Varga Balázs, amire ez pozitívnak ítélt, ez az újabb lektori vélemény negatívnak ítélt el. Akkor itten két dolog van, vagy én nem értem meg az ítéletüket, vagy pedig egyszerűen arról van szó, hogy valami más okból, de én ezen a pályán nem mozoghatok. Így maradtam az újságnál, ahova viszont visszakerültem a másik lap szerkesztőjének a kérésére, és aki aztán elintézte ennek a támogatását is, azt hiszem a megyei pártbizottságnál, amihez hozzá tartozik az, hogy volt egy ellentét a szegedi és a megyei pártbizottság között, tehát ha Szegeden valakit víz alá nyomtak, akkor a másik oldal inkább segítette és fordítva, tehát ez belejátszhatott.

Szegedről az Élet és Tudományhoz helyeztek át szerencsés módon, azért szerencsésen, mert ott nem kellett ilyen politikai dolgokkal foglalkoznom, amivel nem lett volna szabad foglalkoznom. Szegedre én mindig úgy emlékszem vissza, hogy el se jöttem volna, hogyha nem így alakul a történelem, nem tudom.

Joszt István: Szabadulás után kijelölt munkahelyem a vágóhíd volt. A későbbi Pick szalámigyár. És ez azt jelentette énhozzám üzentek, hogy munka után negyed órán belül jelentkeznek a rendőrségen. Még nem ismertem a munkatársaimat, a munkahelyemen nem tudtam hazaüzenni, Meghatározott rendőri szervnél, odamentem, leadtam a személyazonossági igazolványt, na azt mondták, adja ide a cipőfűzőjét, a gatyamadzagját, és fölvittek a gyanúsítottak közé, betettek egy zárkába az előzetesek közé. De vacsorát, meg reggelit nem kaptam, mert nem voltam létszámban. Utána való nap reggel, 'Gyűjjön, borotválkozzon meg, hozza rendbe magát, menjen a munkahelyére!' Mentem onnan a munkahelyemre. Sírva jön az asszony, hol vagy, hol voltál? Kicsim, majd otthon elmesélem, itt vagyok, dolgozok. Benn jött a főnököm, 'Igazoltan volt tegnap távol.' Tudok jobbat? Jól van. Ez volt.

A jelentkezés, a bennalvás, volt 15-én, október 23-án, november 4-én, március 15-én, április 4-én, május 1-én, szóval nemcsak tizenötödikén.

De mondhatok jobb példát is. Egyszer ugyanígy elveszik tőlem az igazolványt, menjen föl az első emeletre, az első emelet nyolcas szobába. Fölmegyek, hát egy ilyen rozant kis szoba. Egy rossz asztal, két rossz szék, mondom, fölküldtek ide, tisztelettel itt vagyok. Becsuktam az ajtót, azt mondja foglaljon helyet. És eddig ez volt a legtisztességesebb szó, amit ott hallottam. Azután ahogy én becsuktam az ajtót ő fölállt odament és kinyitotta, és amikor jön vissza, maga rohadt fasiszta, ilyen, olyan... szép szavakkal nem illetett. Mit beszélt maga a... Jóskával? Vagy,...és akkor mond valakit. Én meg voltam ré-

múlve, hát ember, mi lesz itten. Ám amikor a második nevet mondta akkor esik le a húsz fillér! Ennek az embernek a nevét imába kell fogjad! Ugyanis amikor ott ordít, idézett szavakat, mondatokat, meg nevet, akkor azt mondta, hogy Te marha, ezek előtt ne beszélj, mert ezek besúgók. És akkor ott sorolt föl neveket. De ő közben nem mondta, üvöltötte, és azért volt nyitva az ajtó, hogy kívülről hallják, hogy milyen ellátásban részesülök. Nem tudom a nevét, azóta sem, nem találkoztam az illetővel, de csak tiszteltel tudok róla emlékezni. Ezzel az emberrel kétszer találkoztam. Mind a kétszer a lakásunk körüli illetőket sorolta, meg a munkahelyi besúgókat is. És ezek közül a felsorolt emberek közül egy volt olyan. Mert ugye emlékeznek arra, hogy abban az időben voltak ilyen kalákák. Hogy összefogtak munkabrigádok, gyertek, segítsünk ennek ezt csinálni, amannak amazt csinálni, és ennek az illetőnek is segítettünk, építettünk egy egész komoly melléképületet, ami egy kisebb lakásnak megfelelt volna. Megünnepeztük a zöldágot, ismerős ez a szokás, egy kicsikét többet ivott, és akkor azt mondja, hogy Pista bácsi, nagyon szégyellem magamat, de előttem ne beszéljél semmiről, semmi politikai dolgról. Hát mi az ördögért ne? Tudod, és akkor elmesél egy esetet, hogy hol és mint beszervezték, az én figyelésemre, mint besúgót. Kérlek, ne beszélj előttem. Mondtam, idefigyelj Jóska, amit én mondok, azt nem csak te előttem mondom, más előtt is el merem mondani, és el is mondom. De én nem változtatok a szokásaimon. Azért nem, mert, ha én hirtelen negédes lennék, és illeszkednék szavaimban a hatalomhoz, akkor azt mondanák, hogy valami vaj van a fején ennek a Josztnak, hogy ez így viselkedik. Mert ez mindig is olyan volt, hogy a pofáját nem tartotta.

Rengeteg ilyen történet van, hogy rajtam tartották a szemüket. Apró epizód, hogy egy lakatos hegesztővizsgát tudjon tenni hét évig kellett várni mire a vállalat adott igazolást, hogy én elmehetek hegesztővizsgára.

Fejér Dénes: Én egy év múlva, 1958-ban szabadultam, úgy, hogy elhoztak ide Szegedre, itt magánzárka, és kiengedtek egy hónap múlva. Hát mindenféle ilyen lelki masszázis után, hogy amit mi csináltunk, a nép ellenségei, meg hát mindenféle ilyen. Úgy láttam, hogy az ember, az a leghelyesebb, ha rájuk hagyja. Mert úgy láttam, hogy aki meg akarja győzni az ávosokat arról, hogy nem nekik van igazuk, hanem nekünk, az hallatlan dühöt generált maga ellen. Úgy gondolták, hogy az menthetetlen, vagy hát megátalkodott, szóval a legjobb volt, ami ilyenkor elképzelhető volt, ráhagyni, nem kellett helyeselni, meg mit tudom én, mondták, mi akkor hallgattunk, és hát tudomásul vettük, hogy ezt mondják rólunk, ez a gyalázkodás ez állandó lételem volt.

Vasvári Vilmos: Ami aztán a legkegyetlenebb volt, amikor kiszabadultam, akkor egy teljesen új életet kellett kezdeni. Én pénzügyi végzettségű vagyok, és ebbe a szakmába természetesen nem tudtam elhelyezkedni, meg nem is akartam elhelyezkedni. Úgy voltam, hogy megadom az istennek ami istené, az államnak ami az államé, eladom

az erőmet, fizikai erőmet, de a lelkemet, szívemet megőrzöm saját magamnak. Voltak régi kollegáim, különböző helyeket ajánlgattak, gyere ide, gyere oda, elbűjtatunk itt, elbűjtatunk ott. Mondom, engem ne bűjtassatok el sehova, megnéztem, hogy melyik az a szakma, ahonnan nem fogják kivenni a kezemből a szerszámat, és akkor rájöttem arra, hogy ez az öntöde, vagy bányászat. Öntöde, kész, legyen öntöde. És akkor jelentkeztem az egyik öntödébe, megmondtam, hogy honnét jövök, megkérdeztem, hogy mennyi a fizetés, ennyi és mondom, lehet itt többet is keresni, azt mondja, nem képzeled, hogy magából vezérigazgató lesz. Mondom ezt nem képezem, de remélem, hogy lehet. Lehet, ha többet dolgozik, akkor többet keres. Jó, el van intézve, és ott kezdtem el az életet, az új életet, ami nem volt egyszerű, mert szinte tíz éven keresztül önkéntes száműzetésben éltem, hiszen még a barátaimat, a munkatársaimat, a szaktársaimat se akartam olyan helyzetbe hozni, hogy azt mondják, hogy egy ellenforradalmárral barátkozik, vagy bármit tesz vele, meg nem is volt kedvem semmihez. Lényeg, ami lényeg, hogy ez egy keserves, nehéz munka volt. Ott nem a rabtartókkal kellett megküzdeni, hanem a norma úrral. Ott ismertem meg a munkások világát, és ezt én soha nem tudom elfelejteni, nekem nagyon jó barátaim, szaktársaim lettek. Harminc éven keresztül voltam az öntödében, megbecsültek, én igyekeztem mindig úgy viselkedni, nehogy személyesen kövessék el hibát, azért ne kövessék el hibát, hogy az ügy, amit képviselek, az ne csorbuljon. Mindig próbáltam tisztességesen, becsületesen végezni a munkámat, de harminc éven keresztül egy öntödébe azért nem volt könnyű. Igaz, hogy később már ezt a nehéz fizikai munkát nem kellett csinálnom, mert csoportvezetőként mentem nyugdíjba. Részvétellel voltam a szaktársaim iránt, már egy se él, különben már egy se él, mindenki már meghalt. Részvétellel voltam irántuk, mert én tudtam, hogy nekem megvan a lehetőségem, hogy egyszer innét kiszabadulok, vagy pedig hát egyszerűen itt hagyom és elmegyek máshova és a többi és a többi, de nekik nem volt lehetőségük. Ők öntőként születtek, öntőként éltek és öntőként haltak meg. Tehát ők oda voltak láncolva ehhez az iszonyatos, kemény normarendszerhez, ehhez az iszonyatos kemény munkásvilághoz, amely arra volt felépítve, hogy minél jobban kipróbálja az erejüket. És nekem itt ne magyarázzanak, hogy a szocializmus így meg úgy, meg emberarcú, meg nem tudom micsoda, én ott éltem köztük és tudom, hogy a legpiszkosabb kizsákmányolás folyt a munkásokkal szemben a Kádár-rendszerben egész végig.

Meg kell mondanom őszintén, mikor beléptem az öntödébe, én megmondtam, hogy én honnét jövök, ez elterjedt abban a pillanatban, mint a tűz. Na most a munkásoknak, azoknak soha semmiféle ellenvéleményük, ellenérzésük nem volt velem szemben. Hát ők tudták, hogy mi volt 1956-ban, ők soha semmiféle rossz megjegyzést sem tettek rám. Ők igyekeztek engem segíteni a maguk módján, ha belefért az idejükbe munkájuk mellett. Természetesen soha nem bántott senki, a vezetők se bántottak, örültek neki, hogy van egy ember, aki ott dolgozik. Munkaerőhiány volt, mindenki küszködött azzal, hogy értelmesebb embereket tudjon odafogni maga mellé, be tudja

tanítani, hogy tudjanak valamerre előre lépni, és ebbe a világban fel se merült. Én olyan világba nem mentem el, ahol esetleg valaki engem megkérdezhetett volna, hogy ugyan hogy is volt, mint volt. Engem ez nem is érdekelt, volt egy szűk baráti köröm, egy újságíró, egy orvos, és egy festőművész, akikkel együtt ültem egy zárkában nyolc hónapon keresztül. Mi tíz éven keresztül szoros baráti kapcsolatban voltunk egymással, hetenként vagy kéthetenként találkoztunk, megbeszéltük a dolgainkat, de más nem engedtünk magunk közé, kivéve egy-két szomszéd fiút és mi sem mentünk sehova, mert tudtuk azt, hogy most egy ilyen világ következik. Tíz év múlva változott a helyzet, volt olyan eset, amikor mondtam, hogy jó-jó rendben van, de hát én '56-ban ezt csináltam. Ő azt felejsük már el, volt ilyen is. Tehát nem bántottak, az igaz, hogy útlevel meg rendőrségi, hogy mondjam, időnként felügyelet, amikor éjszaka megjelentek és akkor megkérdezték, hogy otthon vagyok-e, mit csinálok. Udvariasak voltak, de hát éjszaka volt. Mondom, itthon vagyok, alszom is, elmondtam, hogy miről álmodtam? Akkor elszégyellnék magukat, úgyhogy szóval ilyen dolgok voltak. Szomszédom szegény, öreg bácsi azt mondta, Vilikém, mindig kérdezik, hogy mit csinálsz, mit mondjak? Mondom neki, kioktattam, hogy mit kell mondani. Meg hogy kivel barátkozok, én mondtam el neki, hogy mondja el ezeknek, hogy kivel barátkozok, meg mit csinálok, meg merre járok. Az elején ez kellemetlen volt, mert mondjuk az édesanyámhoz, hogyha el akartam menni, akkor engedélyt kellett kérni a rendőrségtől. Meg volt rendőri felügyelet, de ezeket túl lehetett élni. De mindenesetre mondjuk már a 70-es évek vége fele, 80-as évek vége fele nem éreztem én azt, hogy közvetlenül valamilyen hátrányom lenne. Én belenyugodtam abba, hogy én öntő vagyok és öntőként megyek nyugdíjba, tehát a karrierem az le volt rendezve, mert nem akartam semmi lenni, nem akartam tovább lépni, tehát ilyen szempontból ez le volt rendezve, de más ambícióim nem voltak, én megnyugodtam. Ellenben volt egy lelki nyomás. Ez a lelki nyomás végig kísért, ez pedig az, hogy igazságtalanul bántottak, igazságtalan volt az, ami történt 1956-ban, november 4-én. És ettől soha nem tudtam szabadulni.

Palotás József: Hát, mi az igazi forradalom. Nagyon nehéz meghatározni. Tudniillik az embereknek egy tömege, már beszéltem arról, hogy a tömegpszichózis hogyan hat az emberekre. Valami új történik, ami érdekli őket, azt lelkesen támogatják. De csak addig, amíg az érdekük úgy kívánja. Ha fordul a helyzet, vagy a várományosok, akkor másik érdekcsoportból ugyan úgy szembefordulnak az előző elveikkel, amit hangoztattak. Ez egy nagyon lélekbemarkoló dolog volt az én részemről, hogy azok az emberek, akik istenítettek bennünket, három hét múlva leköpdöstek. Ugyan azok az emberek. Szóval ezt pszichológiailag meghatározni elég nehéz. Volt, aki hátat fordított.

Magunkra maradtunk. És nagy részünk elhullott. Sajnos, elhullott. Nem sokan vagyunk már itt Szegeden, hiába hívnak itt össze akármilyen népünnepélyt, vagy állítanak szobrot, vagy emlékművet, a régi bajtársaim közül, akik Szegeden nemzetőrök vol-

tak, ma már nyolc tagja van, velem együtt. Én örökös Nemzetőrség parancsnok vagyok, életem végéig. Hát, aztán hogy fogadnak el, vagy hogy nem, azt nem tudom.¹³⁸

Németh Ferenc: Azokkal, akikkel elítélve voltam, azokat én őrzöm magamban az emléküket, mert mindegyiket jó társnak éreztem, bár nem túl sokat voltam együtt velük. Hozzá kell tennem azt is, hogy akik közülük mondjuk munkásként kerültek be a munkástanácsba, azok olyan munkások voltak, akiknek mint munkásnak is jó híre volt. Például a Joszt Pista vagy a Szegedi István, aki azt hiszem azóta meghalt, olyan emberek voltak, akikben bíztak a munkatársaik. Úgyhogy rájuk én szívesen emlékszem, de hát hosszú ideig úgy volt, hogy mondjuk, nem igen idézte az ember ezeket az emlékeket, legfeljebb, ha kérdezték, szűkebb körben barátok között, akik tudtak róla.

Kiss Tamás: Szabadulásom után tulajdonképpen segédmunkáskodtam, aztán szabadulásom után tíz évvel kérvényeztem, és engedték elkezdni az egyetemet, és akkor végeztem Budapesten az Állam-és Jogtudományi karon. Aztán jogászként hagytak elhelyezkedni egy termelőszövetkezetben, és tulajdonképpen '89-ben, Nagy Imre, és társainak az újratemetésének az évfordulójáról, vagy arról a napról hallva körülbelül két-három héttel korábban, akkor Tóth Imrével elhatároztuk, hogy mi ezen részt veszünk, és ezen az úgynevezett nagy temetésen a MEFESZ nevében egy koszorút helyeztünk el. Ez volt a mi első nyilvános szereplésünk harminc év múlva, ahol megjelentünk. Azóta tulajdonképpen erről már nyilvánosan lehet beszélni. Nagyon sokszor beszélek róla itt az elmúlt tizenöt évben számtalanszor sor került erre itt, Szegeden is. Most nagyon boldog vagyok, hogy én ezt az egész '56-os, magyar történelmet meghatározó, igen lényeges, sorsfordító tizenkét napot, vagy két hónapot aktív, cselekvő résztvevőként végigcsinálhattam. Még talán hozzá is tehettem valamit, nem mondom, hogy túl sokat, de azért mindenképpen tettem hozzá valamit. Nem bántam meg, és sajnálom azokat, akiknek nem adja meg a sors, hogy ilyen boldog napokat éljenek át, mint az a körülbelül, az én számomra, tíz nap 23-a előtt, ugye a forradalom előtt, mert mi Szegeden ugye jóval korábban kezdtük, aztán még tizenkét nap, az huszonkét nap, az három hét. Jó három hét nyüzsgés és boldogság, akinek ez nem adatott meg, azt én nagyon sajnálom.

¹³⁸ Forrási László: "Mementóként még mindig őrzöm a Szegedi Városi Katonai Tanács fejbélyegzőjét." [6]

Utóirat

Vasvári Vilmos: Volt egy öreg barátom, Erdei Pista bácsi, egyébként azt hiszem hódmezővásárhelyi volt, ővele sokat beszélgettünk, nagy szociáldemokrata volt az öreg. Akkor már szerintem kétszer vagy háromszor is ült a börtönben. Mondtam neki, hogy Pista bátyám, ha kiszabadulok ebből a börtönből engem tovább az egész politika nem érdekel, engem hagyjál békén, mert az öreg mindig tömte volna az agyamba ezeket a politikai nézeteit. Mondtam, hagyjál engem békibe, mert én kiszabadulok, én többet az életbe nem fogok politikával foglalkozni! És akkor azt mondta nekem, hogy ez nem így van, hisz jegyezd meg magadnak, becsületes ember, ha kimondja az Á-t, annak a B-t is vállalnia kell. És ebben az öregnek igaza volt, mert hiszen amióta élek, hat éves korom óta én nem voltam nyugdíjban, mert mindig dolgoztam. Amikor az öntödéből kijöttem, nyugdíjba mentem, akkor a vejemmel volt egy kis magánvállalkozásunk, amit beindítottunk, azóta is működik. Később a POFOSZ-ban kezdtem tevékenykedni, kerületi elnök voltam, budapesti elnök voltam, ügyvezető elnök voltam, általános elnökhelyettes voltam, és most már négy éve vagyok a POFOSZ-nak az elnöke. Ez egy komoly, nagy munka. Tehát én végig dolgoztam, és ez abból adódik, amit az öreg mondott, aki az Á-t vállalta, annak a B-t is vállalnia kell és ez mindig bennem élt, hogy igen, vállalnom kell, ezért érdemes vállalni és hogyha meg kell halnom, akkor is mondják azt, hogy tisztességgel, becsülettel teljesítette azt amit vállalt. Ennyi az egész.

Hát ennyit tudok nektek mondani.¹³⁹

¹³⁹ Vasvári Vilmos a POFOSZ elnökeként, már nagybeteg volt az interjút, mely után három hónappal 2006. februárjában meghalt.

Kronológia

SZEGED

1956

júniusban az MDP Csongrád megyei bizottsága megalakította – a Petőfi Kör minitájára – a József Attila Kör-t, amely azonban október közepéig nem fejtett ki érdemi tevékenységet.

OKTÓBER

10. Levél budapesti egyetemistáktól, amely tájékoztat egy október 22-re szervezett tiltakozásról az orosz nyelv tanítása ellen.
15. Kézzel írott plakátok az egyetemen, a másnapi gyűlésről.
16. A MEFESZ (egy DISZ-független ifjúsági szervezet) megalakítása és 20-ára programalkotó nagygyűlés összehívása. A következő napokban az egyetem karrain, a pedagógiai főiskolán és a zenetanári képzőn a helyi MEFESZ-szervezetek megalakítása, küldöttek választása.
17. „Csatlakozz a MEFESZHEZ!!!” gépelt felhívás.
19. „Az ember felszabadításáért a fasiszta kommunizmussal is szembeforduló” József Attila Kör alakuló gyűlése az Auditórium Maximumban. A gyűlést DISZ-funkcionáriusok vezették. Ott volt Csákány Béla, Bohó Róbert, Baróti Dezső, Péter László, Fejér Dénes. Visszavettek kizárt professzorokat, programtervet és követeléseket fogalmaznak meg például a nyugdíjreformról, vagy követelték a parasztpolitika felülvizsgálatát. Az ugyancsak jelenlévő Kovács József is felszólalt. „Most jövök az ávo börtönéből!”
20. **szombat:** MEFESZ programadó nagygyűlés az Auditórium Maximumban, Perbír József elnöklétével. A MEFESZ már születésekor soraiba hívta a hallgató-

kon kívül az egyetemi oktatókat és dolgozókat, és programja is több volt a diákok speciális követeléseinél (diákkotthoni önkormányzat, a kötelező orosz nyelv és honvédelem fakultatívra tétele, kötelező testnevelés eltörlése, egyetemi autonómia, fizetések és az ösztöndíjak emelése), mert politikai programpontok is voltak (Farkas Mihályék bírósági elítélése, Nagy Imre, Lukács György politikai rehabilitása, demokratikus választások kiírása, a Kossuth címer visszaállítása, az oroszok kivonulása). Jelen volt Baróti Dezső, Batizfalvy János, Fodor Gábor, Láng Imre professzorok, Végh Joachim főiskolai tanár, de például a Magyar Rádió és a Hétfői Hírek munkatársa is.

A programadó nagygyűlés után a diákküldöttek az ország valamennyi egyetemére elvitték programjukat. Felkeresték a szegedi üzemet, tudatosítva, hogy munkások, parasztok, diákok azonosan látják az ország jövőjét.

22. Ábrahám Antal, városi párttitkár értekezletre hívta az üzemek kommunistáit, félelmük a MEFESZ esetleges általános sztrájkfelhívása volt, célja pedig az egyetemisták elszigetelése a munkásoktól.

E napon Forrai István és két társa megpróbálták lerombolni a Sztálin sétányon található Sztálin-Lenin szobrot.

23. Még voltak előadások az egyetemeken.

Fejér Dénes vezércikke a Délmagyarországban a MEFESZ megalakulásáról. Este körülbelül kétezer egyetemista gyülekezett a Dóm-téren, forradalmi dalokat énekeltek innen a Széchenyi térre, majd a Klauzál térre vonultak. Itt a Himnusz eléneklése után a budapesti híreket ismertette egy diák, majd – mivel csak értelmiségiek és diákok voltak – elindultak a gyárakhoz.

Herceg Imre államvédelmi százados – a belső karhatalom, a kék ávó parancsnoka – a tüntetések hírére elrettentésül kiküldött néhány teherautót (platón fölfegyverzett ávósokkal), de összetűzésre nem került sor.

A vonuló tömeg a jó hangulatban felszabadult volt és humoros (hasonlóan, mint Budapesten a Sztálin szobor ledöntésénél: Tartsd magad Jóska!), a pártbizottság erkélyén, a függöny mögül kikukucskáló párttagoknak, közösen kiabálták: „Gyertek velünk! Gyertek velünk!”

A Nemzeti Színház erkélyére kiállva, az előadás szünetében, az utcára vonuló ifjúságnak és a csatlakozó lakosságnak Bitskey Károly színész jelmezben elszavalta a Nemzeti Dal-t.

A Kossuth Lajos utcai ÁVH főosztály előtt elvonuló hatalmas tömeg egyre élesebbek jelszavakat skandált: Ruszvik haza! Vesszen az ávó!

A Bakai-kendergyárból tüntetni hívták a munkásokat, majd a Csillag börtön mellett, a kórház előtt, a Kossuth Lajos úton a gyárakhoz tartottak. A ruhagyár-

nál és a konzervgyárnál a tömeg az esti műszak munkásait csatlakozásra buzdította; csatlakoztak hozzájuk a munkások, és a belvárosba mentek. A Klauzál téri Kossuth szobornál már a színházból szerzett nemzeti színű zászlókkal és Kossuth címerrel feldíszített szobor előtt a tömeg meghallgatta Kaló Flórián és Bitskey Károly szavatait (Nemzeti dal, Szózat). Majd egy diák és egy munkás is felszólalt.

A román hatóságok megakadályozták, hogy a MEFESZ fiataljai Temesváron találkozzanak az ottani egyetemistákkal, de a magyar forradalom híre Kolozsvárra is eljut.

A katonai helyzet Szegeden: az ÁVH karhatalmi ezred állománya, mivel épp véget ért a tiszthelyettesi képzés szabadságra ment, a (kecskeméti, Gyurkó Lajos vezérőrnagy parancsnoksága alá tartozó) 3. hadtest kötelékébe tartozó, 17. szegedi lövészezred megszűnt, éppen felszámolták, az ezred parancsnoka már át is adta a helyőrség parancsnokságát Halász Gyula főhadnagynak. Ő az 1. számú gépkocsivezető-képző iskola parancsnoka, volt. De ott is éppen véget ért a kiképzés, a katonák visszamentek alakulataikhoz. Így más eszköze nem lévén, Halász, elrettentésül a Csepel 800-as láncfalpasokat cirkáltatta a városban.

Az este folyamán az ÁVH karhatalommal igyekezett a csoportosulásokat szétoszlatni.

A Szálin-Lenin szobrot éjjel eltávolították.

24. Már nem mentek előadásokra a diákok. Az egyetem vezetése a vidéki tanulókat hazaküldte.

A pártvezetés eldöntötte, felszámolja a tüntetéseket, erről értesítették a gyárakban bizalmasaik útján a dolgozókat.

Délután tüntetés az egyetem, majd a pártbizottság előtt. A vörös csillagok leszedésének kezdete. (Fáklya mozi, Vörös Csillag mozi, Nagyállomás, MÁV igazgatóság).

Öt órától kijárási tilalom, a hatalom lövetésre is elszánta magát. A tilalmat senki sem tartotta be. Az ÁVH-sok motorkerékpárokon száguldoztak fel-alá. Hasonló korlátozott erőszakos intézkedésekkel próbálták a gyülekezőket szétoszlatni.

Az esti tüntetésre gyülekező tömeget a Gizella téren az ÁVH szétverte, pedig néma tüntetésnek indult fekete zászlókkal.

Megérkeztek az idevezényelt 31. kiskunmajsai lövészezred 2. zászlóalja, majd 26-án hajnalban Botond Gábor őrnagy vezetésével az 1. zászlóalj is.

A Bakai kendergyárnál a műszakban lévőket hívták demonstrációra, de mivel az üzemőrség nem engedte be/ki őket dulakodás, tűzoltófecskenedőkből locsolás, riasztólövések után előbb az aznap érkező kiskunmajsai katonai egység,

majd az ÁVH is bevetésre került. Könnygáz bevetése után tömegoszlatásra is sor került gumibotozással, üldözéssel. Ekkor Hegedűs István lekapcsolta a világítást (a városban), hogy segítsen a menekülőknél. Az ÁVH-sok üldözték a diákokat, házkutatásokat tartanak a Juhász Gyula és a Jancsó kollégiumban, megverték a diákokat, a plafonba lőttek, durván puskatussal bántalmazták az eljárás ellen tiltakozó Perbiró Józsefet. Tóth Béla kollégium igazgató lakását feldúlják. (Mindez annyira felháborította Szeged lakosságát, hogy a következő naptól a karhatalmat visszavonták.)

Már ezen a napon megszületett a katonai diktatúra terve. A katonaság megszálta a fontosabb középületeket. A katonaság akadályozta meg, hogy elfoglalják a Délmagyarország szerkesztőségét. A szerkesztőség előtt, a tömeg az MDP hazug sajtója ellen tüntetett: „Hazudik a Délmagyar! Hazudik a Délmagyar!” Az éjszaka folyamán Makó felől (Romániából) Budapestre vonult jelentős páncélos szovjet haderő.

25. A Kossuth Rádió azt a benyomást igyekezett kelteni, hogy a felkelést leverték, harcolók tömegesen adják meg magukat. Mindezt azzal a céllal, nehogy a felkelés vidékre is kiterjedjen.

Az újszegedről átjövő tüntetők megkoszorúzták a Kossuth szobrot.

A reggeli órákban az egyetem központi épülete tetején levőt csillag leverése, majd a Tiszába dobása. Délután többszöri rendészeti beavatkozás (tűzoltófecskendő, könnygáz) ellenére a Városháza és a bíróság tetején található nagyméretű vörös csillagokat a tömeg ujjongása közepette leszedték.

A késő délutáni órákban a pártvezetés javaslatára katonai közigazgatást vezettek be. A parancsnoka Halász Gyula főhadnagy lett, tagja volt még a szegedi karhatalom parancsnoka M. Szabó őrnagy, a megyei ügyészség, a katonai-politikai tiszt, továbbá a városi tanács és pártbizottság egy-egy képviselője. Gyülekezési, szesz-, és délután öttől- reggel hatig kijárási tilalmat vezettek be. Megtörtént a hatalom részbeni átadása a katonaságnak és az ávónak. Ezt rölapok segítségével adták tudtára a lakosságnak.

A városi párháznál¹⁴⁰ a pártbizottság munkatársai próbáltak szólni a tömeghez (Tombácz Imre: „Eltársak!...”), de az „Rákosit a Csillagba, megvan még a célja!”, „Vesszen az ávó!”, „Csillaghullást akarunk!”, „Ruszkik haza!” és más jel-szavakat skandálva kifütyülték őket.

A Délmagyarország szerkesztőségében összefutott Németh Ferenc, Kovács József és Fejér Dénes, Fenyvesi István, Suki Béla (és mások is), megfogalmazódott városi munkástanács választásának ötlete. Közös a Juhász Gyula kollégiumba mentek Tóth Bélához, helyesnek vélték, ha az üzemekben,

¹⁴⁰ ami 2006-ig a Sajtóház épülete volt

intézményekben munkástanácsokat választanak, a helyi népképviselők kiindulópontjául. A Városházán a tanácsi és pártvezetőknek Németh Ferenc adta elő az elképzeléseiket, amibe a Városháza előtt morajló több ezres tömeghatására a hatalom beleegyezett. A Széchenyi téren, a tömeg ujjongva hallgatta a Kováts József és Németh Ferenc által megfogalmazott és elmondott követeléseket. Többek között az üzemekben munkástanács választásokról és a másnapi nagygyűlésről.

26. Miközben városszerte munkástanácsok alakítását kezdték (a párt kiadta a jelszót: a gyárakban minél nagyobb számban beépülni a munkástanácsokba, ez nem nagyon sikerült), leváltották Ladányi Benedeket, a városi pártbizottság első titkárát.

Éjszaka megérkezett telefaxon, majd reggel személyesen Gyurkó Lajos tűzparancsa, ezt közölték a vállalatokkal, intézményekkel és többek között Baróti professzorral is. Katonák szállták meg a Széchenyi teret, és minden irányból kordonnal lezárták. A Tisza-híd újszegedi lábánál reggelre barikádot emeltek, hogy az újszegedi gyárak munkásai, és a tüntetők ne csatlakozhassanak a városi tömeghez, és elhangzott a "Szuronyt szegezz!" parancs is, de Királyházi Sándor a kendergyár munkástanácsának vezetője vezetésével áttörték a kordont és csatlakoztak a városiakhoz.

Az egyre növekvő tömeget Baróti, Kendi, Fábián és Kováts megpróbálta az Ady téri sportpályára vezetni, de a nagykörútról a több tízezres tüntető tömeg váratlanul a Takaréktár utcába, a Széchenyi tér irányába kanyarodott. Az utca végén felfegyverzett katonákból kordon állt. A Takaréktár utca egyik erkélyéről a tömeget az egyetem rektora Baróti Dezső megpróbálta kiabálva megállítani, figyelmezteti a tűzparancsra, a kordonra, sőt Bokor András is egy busz tetejére mászva is kiabált, de nem hallatszott az ő szava sem.

A Széchenyi tér és a Takaréktár utca sarkán a katonák – valószínű fejek fölé-lőtt – sortűze következtében a tömegben tizenhatan megsebesültek és Schwartz Lajos kendergyári munkásfiatal meghalt. Minden üzem sztrájkba lépett. A tüntetések folytatódtak. A hatalom meghátrálni kényszerült és fokozatosan átadta (elhagyta) a hatalmat.

A sortűzben részt vevő kiskunmajsai ezredből néhány szakaszt, amelyben szegediek is voltak visszavezényeltek Kiskunmajsára.

27. **szombat:** Munkástanácsok alakulnak, Halász főhadnagy – a katonai közigazgatás vezetője engedélyezte a 25-én már eltervezett városi munkástanács alakuló gyűlését. Üzemenként két-három küldött megérkezik a Városházára. Az elnöki pulpituson kezdetben Halász Gyula, Dénes Leó, Tombác Imre, Vereska And-

rás – volt tanácsi és pártbizottsági vezetők ültek. Levezető elnök Halász Gyula főhadnagy volt. Néhány követelés: szüntessék meg a sztálinizmust, szovjet csapatok vonuljanak ki az országból, lépjen ki Magyarország a Varsói Szerződésből, kutassák ki a Schwartz Lajost agyonlövő ávóst, Dénes Leó mondjon le, adják át a munkástanácsoknak a vállalatok vezetését.

Ideiglenes városi munkástanácsot, Néptanácsot alakítanak, elnökséget választanak. Az elnökség elnöke Perbíró József, elnökségi tag még Joszt István a szegedi kendergyár küldötte, Királyházi Sándor az újszegedi kendergyár küldötte, Horváth Jenő színházi rendező, Szegedi István, Kováts József, Tóth Ágoston, Palotás József, Németh Ferenc, Takács István, Futó István, Tombácz Imre, Fábián Ferenc, Ács Ferenc. Strasszer Gyula (Bakai kendergyár) lett az ülések levezető elnöke.

Késő délután tárgyalás a Kossuth Lajos sugárúti BM Csongrád megyei főosztályon a katonai közigazgatás vezetőivel a hatalom átadásáról. A katonai közigazgatás részéről M. Szabó István államvédelmi őrnagy, Halász Gyula, Herceg Imre áv. százados (igaz átöltözve tüzér-katonai egyenruhába), Fövényesi rendőr alezredes, az ügyészség képviselője és több katonatiszt vett részt. Megállapodás a Néptanács átveszi a hatalmat, a közigazgatást is ellátja. Közellátás, közbiztonság megszervezése, a Nemzetőrség létrehozása (vezetője Palotás József lett), Schwartz Lajos lelőőyjének kiadása, az ávh-sok helyzete, elhelyezése – voltak a fő témák.

Már aznap este elkezdtek a Nemzetőrséget szervezni. („az 50 fő névsorát mutassák be nekem!” – mondta Halász). Körletüket a Dózsa laktanyában jelölték ki.

- 28. vasárnap:** Az ávó szegedi ezredének sorállományú tagjait leszerelte a parancsnok Herceg Imre százados, és azok zömmel vonattal, a vasutasok segítségével, páran teherautóval 18 óra tájban elutaztak Szegedről. Ettől kezdve az ötthalmi laktanyában csak a tisztek, tiszthelyettesek maradtak.

A honvédség nagyobb részét a felkelők ellen Budapestre vezényelték.

- 29.** Az ávót országosan is föloszlatták. Általánossá vált az országos sztrájk. Győzött Szegeden is a forradalom, megtörtént a hatalom átadása-átvétele. A szegedi Néptanács új nevén Forradalmi Nemzeti Bizottság, veszi át a hatalmat, a város irányítását: békésen győzött a forradalom. Ez lett a forradalom központi irányító szervezete és a Városháza a központi helyszíne. Az elnökségbe ekkor kerül bele Kováts István – mint gépállomási küldött, valójában már korábban beleválasztották, de a 26-i sortűz pánikjában megsérült és kórházban volt. Elosztották a feladatokat: Joszt István lett Perbíró helyettese, Horváth Je-

nő lett a titkár, Fábián Ferencre bízta a város sajtójának a felügyeletét, (ő lett a Délmagyarország főszerkesztője is). Az addigi tanácsi osztályok felügyeletet kaptak: Kovács József a pénzügyi és a mezőgazdasági ügyekért felelt, Szegedi István felügyelte az ipari osztályt, Tóth Ágoston a városi és községgazdálkodási osztályt, Takács István kereskedelmi osztályt, az oktatási osztályt Ács Ferenc MEFESZ küldöttre tartoztak. (Ő felügyelte a városi hangosbemondót is). Tombác Imre tartotta a kapcsolatot a tanácsi apparátussal.

Délmagyarország nevét átszavazzák Szeged Népére.

Megalakul egy 15 fős sztrájkbizottság¹⁴¹, vezetője Bálint Ferenc lett.

A Forradalmi Nemzeti Bizottság elnöksége egy 13 pontos memorandumot állított össze, amelyet a kormányhoz kívánnak eljuttatni. Ezt az erkélyről Kovács felolvasta. A követelések között szerepelt a többpárti választások kiírása, Apró Antal, Molnár Erik, Bebrits Lajos miniszterek, és a Rákosi éra kommunista vezetői ne legyenek, viszont a „nagynépi harcban részt vett munkások, diákok és honvédek” képviselőiből két fő legyen a kormányban. Követeltek továbbá sztrájkjogot, önkéntes szövetkezeteket, Ausztriához és Svájcra hasonló semlegességet, a politikai elítéltek rehabilitását, szabad hírközlést, a szovjet csapatok kivonását és kilépést a Varsói Szerződésből. Ezután a küldöttség még az este elindult Budapestre¹⁴².

Az esti órákban – országosan először Szegeden – a katonák megalakították a Forradalmi Katonai Tanácsot, az egykori tisztek szavazatával.

30. Forradalmi Katonai Tanács másodszor is vezetőt választ, most már nem csak néhány tiszt, hanem az alegységek szavazataival. A vezetője újra Halász Gyula főhadnagy lesz, tagjai: Moll János alezredes az egyetemi katonai tanszék vezetője, Andó József alezredes a városi kiegészítő parancsnokság vezetője, Gesztesi Ferenc százados, Gosztonyi István őrnagy, a lövészezred tüzérparancsnoka és Kertész Lajos hadnagy.

A FKT-nak két osztálya volt: a hadműveleti osztály és az operatív csoport. Utóbbi többek között az ávósok ügyeit rendezte. Az őtthalmi laktanyából az ávós tisztek egy része jelentős pénzt felvéve Jugoszláviába szökött. Többen civilbe öltöztek és bujkáltak. Herceg századossal mintegy tízen maradtak. Később őket az operatív osztály irányításával nemzetőrök a városba vitték, majd otthagyták őket és két tiszt kivételével, elszöktek.

Az államvédelmi tisztek egy másik része a Csillagbörtönbe vonult, védelmet keresve.

A szegedi küldöttség átadja követeléseit a kormánynak Budapesten.

¹⁴¹ november 4-e után „munkavédelmi bizottság”-nak nevezték

¹⁴² Joszt István, Németh Ferenc, Ács Ferenc, Sztuhár István, Kövesdi Lajos, Papós Péter és három kísérő katona.

Nagy Imre bejelenti a rádióban az egypártrendszer megszűnését, a szabad választások előkészítését.

A tömeg ezen a napon kezdi a Széchenyi téri szovjet emlékművek lebontását.

31. Országosan és Szegeden is sorra alakulnak (újra) a pártok.

Ezen a napon volt Schwartz Lajos temetése¹⁴³.

A Budapestről visszatérő küldöttek a Városházán, majd az üzemeikben is beszámoltak a Nagy Imrével történt beszélgetésről, a Budapesten látottakról.

Ideiglenesen Maróti András vállalta a Nemzetőrség vezetését, melynek munkázászlóalját Palotás József, az egyetemi zászlóalját Lazúr Barna vezette.

Ezen a napon a Nemzetőrség egyetemi zászlóalja átvette az üres ötthalmi lak-tanya őrzését, az ottmaradt fegyverekből felfegyverezte magát.

Este a FNB-ban Kováts újabb megbízást kapott, ő felügyelte a belügyi szerveket (a rendőrséget és a börtönt).

Harminc államvédelmi tisztet a rendőrségi fogdából a Csillagba szállítottak.

A Forradalmi Katonai Tanácsban támadták Halász Gyulát, mert végül is ő volt a parancsnok, amikor a katonák lőttek, tömeget oszlattak, szuronyt szegeztek, tudott az államvédelmi tisztek Jugoszláviába szökéséről....A kritikák hatására hátfájásra hivatkozva Halász hazament Sashalomra. A FKT vezetője Gosztonyi István őrnagy lett.

Délután Makó és Hódmezővásárhely képviselőinek katonai parancsnokai tanácskoztak, szóba került az esetleges szovjet támadás elleni védelmi terv.

NOVEMBER

1. A Délmagyarország helyett megjelent az új napilap, a Szeged Népe – Kossuth címmel, egyesülő világ proletárjai nélkül. Első számában beszámolt Schwartz Lajos temetéséről, a Budapestről kivonuló szovjet csapatokról, Mindszenty József bíboros fővárosba érkezéséről.

A dolgozók szigorú kontrollja alatt működő munkástanácsok birtokukba vették a gyárakat, megvalósították a termelők – szavakban 1945 óta hirdetett – jogát a termelés irányítására. A munkástanácsok egyszerre látták el a munkaadói és az érdekvédelmi funkciójukat. Fontos fegyverük volt a sztrájk, hiszen a munka felvétele volt a fegyveres harc befejeződése után a rend, a konszolidáció legfőbb kritériuma.

Délutánra Lazúr lett a Nemzetőrség főparancsnoka, Palotás pedig a helyettese. A parancsnokságot a Juhász Gyula kollégiumba helyezték át, az egyetemi zászlóalj körlete a Bolyai kollégium lett.

¹⁴³ Halász Gyula: „Jöttek emberek, akik követelték, hogy a Schwartz holttestét adjuk ki, mert pompával akarják eltemetni, de mi a temetés időpontját elhúztuk, hogy a kedélyek lecsillapodjanak.” [11]

Beválasztották a FNB elnökségébe Földesi Tibort a kisszövetkezetek képviselőjében.

A jugoszlávok értesítették a FNB-ot, hogy visszaadják november 4-én az átszökött ávósokat, de Perbíró nem tartotta alkalmasnak az időpontot, problematikusnak vélte elhelyezésüket. A határon minderről Vasvári Vilmos tárgyalt.

November 5-re tervezték és várható volt az általános sztrájk beszüntetése.

2. Délben megkezdzi adását a Széchenyi Adó néven a forradalmi rádió, szerkesztősége a Városházán, a technikai lebonyolítás a MÁV Igazgatóság épületében volt. A szerkesztőbizottságában Horváth Jenő, Csapó János, Boros János és Marosi Károly a műsor elkészítésében Horváth felesége, Fogarassi Mária, Kovács Gyula, Marosi Károly és néhány további színész segített. A műsor hírekből, közleményekből, és üzenetek közvetítéséből állt.

Folytatódott az ÁVH-s tisztek összegyűjtése és a Csillagban elhelyezése.

Az újjáéledt pártok (Szociáldemokrata Párt, Független Kisgazda Párt és a Nemzeti Parasztpárt) küldöttsége is tárgyalt a Városházán.

3. szombat Perbíró József este nyolckor egy rádióbeszédben köszöntötte az egyetemi hallgatókat, a katonákat és a város lakosságát. Nyugalomra intett (már szünetelt a szovjet csapatok jöveteléről), felhívta a szervezkedő pártok figyelmét a torzszalkodások beszüntetésére. „Világosan látjuk, hogy sztrájkunk eddig eredményes volt, de a sztrájk további folytatása már nem a magyar nép, hanem az ellenség érdekeit szolgálja...”. Beszéde másnap megjelent a Szeged Népében is. Katonai küldöttség utazott Budapestre¹⁴⁴ Maléter Pálhoz, de épp csak átadni tudták kérdéseiket, beszélni vele már nem. Másnap már nem tudtak visszautazni Szegedre.

4. vasárnap: Hajnalban a rádió drámai hangon szólaltatja meg Nagy Imrét a szovjet csapatok beözönléséről.

A város különböző pontjain fiatalok készülnek az ellenállásra.

Az Izabella-hídon még állt egy löveg, a szovjet csapatok ellen, de a katonaság már nem volt a városban; így hangosbemondón (mert a Széchenyi rádió már szünetelt) kerestek az ágyú kezeléséhez tartalékos tüzéreket. Az ágyúnak nem lett semmilyen szerepe, mert elvontatták mire megérkeztek a szovjet csapatok. Reggel a Nemzetőrség főparancsnoksága valamennyi külső létesítményből visszahívták a körletbe a nemzetőröket. Délután Palotás József feloszlatta a Nemzetőrséget, Lazur Barna, Kendi Józseffel és néhány társával Jugoszláviába menekült. Innen később őket letartóztatva visszaadták.

¹⁴⁴ (Moll János alezredes és Endreffy Lóránt tartalékos százados)

Volt a határon Kováts József, aki tájékoztatni szerette volna a jugoszlávokat a forradalom természetéről, de nem volt megfelelő tárgyalópartnere. Ugyancsak volt a határon Földesi Tibor, aki fegyvereket próbált szerezni, sikertelenül.

Az ellenállás hívei újabb FKT választást erőltettek ki, de a vezető Gosztonyi maradt, bár bekerült néhány sorkatona is a vezetésbe.

A bajai és a pesti útra barikádként villamosokat vontattak ki. Azután az aknazár telepítését már szabotálták, a katonák pedig szétszéledtek, vagy a laktanyáikba vonultak vissza. Szervezett fegyveres ellenállás nem volt.

A Városháza erkélyén november 4-én éjjélkor már hallatszott a Deszk felől közeledő szovjet harcokocsioszlop közeledése. Amikor megérkeztek áthaladtak a városon Budapest felé.

A Tisza-híd szegedi oldalán a felfegyverzett színészek egy kis csoportja tüzet nyitott a hídról Szegedre bejövő, és megállás nélkül átvonuló szovjet csapatokra és a Kossuth Lajos sugárút 19. (Rákóczi tér és a Vadász utca torkolata) egyik emeleti lakásából a Fémipari és Finommechanikai Vállalat munkástanácsának emberei Szurmai József vezetésével lőtték a szovjet harcokocsikat. Kézigránátot is dobtak rájuk.

5. Az ötthalmi laktanyához érkező szovjet csapatok, azt üresen, védtelenül találták, oda berendezkedtek. (Ott is maradtak 33 évig).

Kováts József felhívással fordult a szegedi lakossághoz, hogy akinél fegyver van, adja le. Ezt hangosbemondón többször kihirdették.

A börtönből kiszabadultak az ávosok, át- (vissza-) öltöztek, fegyvert szereztek, segítettek a szovjeteknek. Ezen a napon már nem működött a FKT és nem ülésezett a FNT, csak az elnökség. Az elnökség nem ismerte el a Kádár-kormányt.

6. A Városházát dél körül szovjet harcokcsik és páncélautók vettek körül, és a forradalom vezetői közül négyet (Kováts József, Fábián Ferenc, Szegedi István, Végh Joachim), valamint az ott talált Fejér Dénest és Kövesdi Lajost őrizetbe vettek, az ötthalmi állavédelmi laktanyába – ekkor már szovjet bázisra –, majd másnap (erős kísérettel) egy katonai mentőautóval Debrecenbe szállították őket. Ezzel befejeződött a szegedi Forradalmi Nemzet Bizottság működése.

Megalakították a Szegedi Forradalmi Munkás-Paraszt Tanácsot, melynek elnöke Tombácz Imre lett. Perbírót először szintén le akarták tartóztatni, de azután felkérték a Tanács elnökhelyettesének. A tanács üléseire meghívták a munkástanácsok küldötteit.

November 6-a után két forradalmi vívmány maradt meg: a (funkcióját veszített) MEFESZ és a munkástanácsok. A munkástanácsok szinte mindenütt kimondták a sztrájkot. Az ezt követő hónapokban ígéretek a kormány részéről, amit a

sztrájk feloldása követett. Majd az ígéretek be nem tartása, a munkástanács vezetők elhurcolása után ismét sztrájk. Ígéretek és sztrájkok követték egymást.

December 5-én éjszaka Marosán György Rácz Sándornak, a budapesti munkástanács elnökének: „Máig tárgyaltunk veletek, de ti nem vagytok forradalmárok, ti ellenforradalmárok vagytok! Mától lövetünk!”

Az utolsó sztrájkra Szegeden december 12-13-án került sor. 1957. januárra elfogytak a munkástanács vezetők...

A forradalom után a városok között csereberélték a rendőri és, volt államvédelmi vezetőket: így M. Szabó István őrnagy Szolnokra került, Herceg Imre százados pedig (nov. 4-től) Debrecenbe, ahol a belügyi karhatalom (pufajkások) parancsnoka lett; később jelentős rendőrkarriert futott be.

Megkezdődtek a perek, az intronálások. Halálos ítéletet mindössze kettőt hajtottak végre 1956-ban. Az első halálos ítéletet 1956. december 15-én hajtották végre.¹⁴⁵

1957 március 15-e előtt megkezdődtek a tömeges letartóztatások.

¹⁴⁵ Soltész József, akit statáriális eljárás során fegyver és lőszerrejtegetés vádjával, és az ítélet után másfél órával agyonlőtték Miskolcon, a gyalogsági lőtérén. Minczér Józsefet Kesztyűcön ugyancsak fegyverbirtoklásért, bár azokat a kidoboláskor beszolgáltatatták. 20-án Budapesten kivégzik.

Felhasznált irodalom

Felhasznált irodalom (a megjelenés sorrendjében)

- [1] Péter László: *1956 előtt, alatt, után* BELVEDERE Meridionale Szeged, 2006.
- [2] Bálint László: *Megtorlás Szegeden* BELVEDERE Meridionale Szeged, 2004.
- [3] Bálint László: *Kováts József 1926–1958* BELVEDERE Meridionale Szeged, 2004.
- [4] Kahler Frigyes-M.Kiss Sándor: *„Mától kezdve lövünk”*, Kairosz, Budapest, 2003.
- [5] *A vidék forradalma I.* 1956 szerk.: Szakolczai Attila, 56-os Intézet, Budapest, 2003.
- [6] Fejér Dénes-Vasvári Vilmos: *Szabadságharcunk a bolsevizmus ellen* POFOSZ 2002.
- [7] Szakolczai Attila: *Az 1956-os Forradalom és szabadságharc* 56-os Intézet, Budapest, 2001
- [8] Perbíró József: *1956 Szegeden-émlékeimben* Novum, 1989, majd BELVEDERE Meridionale Szeged 2002
- [9] Kiss Tamás: *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége – 1956* BELVEDERE Meridionale Szeged, 2002.
- [10] Németh András: *Nemzetőr voltam Szegeden* Németh András Szeged, 1999.
- [11] Bálint László: *1956 a forradalom Szegeden és Csongrád megyében* MVSZ 1956-os bizottsága Budapest, 1996.
- [12] *1956 kézikönyve I-III.* (szerk.: Hegedűs B. András, Kende Péter, Litván György, Rainer M.János) 1956-os intézet Budapest, 1996.
- [13] Bálint László: *Földesi Tibor (1923-1958)*, Szeged 1998
- [14] Bill Lomax: *Magyarország 1956*, Aura 1989

Folyóiratok (a megjelenés sorrendjében)

- [15] Tóth Béla: 7x8 (Szeged 2006/5)
- [16] Németh Ferenc: *Szeged békés forradalma* (Szeged 2006/ 4.)
- [17] Szrenka Éva: *Egy szomorú nap krónikája* (Szeged 2006/9-10)
- [18] Péter László: *Pillangóeffektus és bumerángthatás* (Szeged 2005/1)
- [19] Bálint László: *Gyurkó Lajos* (Szegedi Műhely 2005/1)
- [20] Nagy István: *A szegedi pedagógiai főiskola MEFESZ-szervezetének megalakulása és programja* (Szegedi Műhely 2003/1)
- [21] Bálint László: *Az öthalmi államvédelmi laktanya elfoglalása*, 1956

- (Szegedi Műhely 2003/1)
- [22] **Kiss Tamás:** *Hogyan alakult meg a MEFESZ?* (Szeged 2002/2)
- [23] **Nagy István:** „Csatlakozunk...” – *A szegedi főiskolai MEFESZ programja* (Szeged 2002/2)
- [24] **Bálint László:** *Diákmegmozdulások Szegeden 1947-ben* (Szegedi Műhely 2002/3-4)
- [25] **Bálint László:** *Az 1956-os szegedi sortűz* (Szegedi Műhely 2002/1-2)
- [26] **Kiss Tamás:** *A vádlottak bemutatása* (Szegedi Műhely 2000/3-4)
- [27] **Farkas Csaba:** *1956. Szeged – Az 1956-os forradalom erőszakos cselekményei Csongrád megyében*
- [28] *Délmagyarország*, 1957. szeptember 1.

A szegedi '56-os eseményekkel kapcsolatban elkészült filmek

- Októberi nyár, nálunk* (Paál István, Kiss Róbert, MTD Film) 1993
- Szeged '56* (Váraljai Tamás, Bodnár Imre, Horváth Tamás, Duna Tv) 1996
- Determináció* (Bubryák István, Újházi Iván, MTV Szeged) 1996
- 56 perc 56-ról* (Komáromi Poros László) 2005
- Szegedi ballada* (Vida Mihály, László Gyöngyi, Békési István, Film-TVida) 2006
- '56 Szeged* (Vida Mihály, Békési István, Film-TVida) 2006

Névmutató

- Ábrahám Antal 33, 61, 62, 63, 175, 196
 Ács Ferenc 84, 108, 200, 201
 Ádám Ottó 14
 Ady Endre 20, 34, 60, 61, 72, 76, 198
 Alaksza Helmut 21
 Andó József 201
 Antalffy György 137
 Apró Antal 112, 201
 Aszalós János 22, 135
 Auditórium Maximum 20, 26, 30, 31, 34, 35, 195
 Bakai kendergyár 48, 82, 197, 200
 Bakonyi Sándor 77
 Bálint Ferenc 201
 Bálint László 8, 15, 22, 30, 34, 39, 40, 42, 44, 45, 48, 50, 52, 58, 60, 63, 64, 68, 76, 79, 84, 85, 87, 93, 95, 100, 103, 106, 107, 118, 120, 121, 123, 127, 135, 138, 139, 140, 150, 154, 170, 171, 174, 176, 179, 180, 207, 208,
 Baróti Dezső 31, 34, 35, 38, 64, 65, 68, 70, 74, 118, 166, 195, 196, 199
 Baróti Lajos 168
 Batizfalvy János 196
 Bebrits Lajos 112, 201
 Béres István 152, 208
 Berta Andor 115, 148, 156
 Betlen Oszkár 13
 Bibó István 54
 Bitskey Károly 42, 45, 118, 196, 197,
 Bóday Pál 27
 Bohó Róbert 30, 195
 Bojtos István 77
 Bokor András 65, 67, 69, 71, 74, 122, 125, 141, 199
 Borbély József 12
 Boros János 123, 172, 203
 Borzsák István 23
 Botond Gábor 77, 197
 Csákány Béla 31, 32, 137, 195
 Csapó János 118, 203
 Csatkai Endre 144
 Csillag 32, 41, 42, 46, 55, 58, 59, 60, 98, 99, 106, 107, 108, 114, 115, 117, 124, 134, 138, 145, 147, 148, 151, 154, 155, 162, 165, 166, 174, 178, 180, 196, 197, 198, 201, 202, 203
 Dag Hammarskjöld 125
 Danner János 179
 Darvas Iván 170
 DÁV 43, 45, 52, 53, 54, 55, 65, 67, 69, 114, 115, 117, 119, 120, 135, 148, 185
 Délmagyarország 9, 14, 23, 27, 31, 32, 60, 84, 86, 87, 96, 113, 118, 119, 126, 145, 175, 179, 180, 186, 196, 198, 201, 202, 208
 Dénes Leó 62, 80, 82, 84, 88, 115, 199
 Dohánygyár 46
 Domján Edit 14
 Domonkai Éva 164
 Drégely József 162
 Dudás József 113
 Dugonics tér 58
 Endreffí Lóránt 203
 Eörsi István 170
 Erdei István 193
 Erdős János 60
 Ertsey Péterrel 86

-
- F. Nagy István 31
 Fábián Ferenc 84, 86, 87, 127, 131, 199, 200, 201, 204
 Fáklya mozi 58, 69, 197
 Farkas László 150
 Farkas Mihály 196, 208
 Fejér Dénes 8, 12, 27, 31, 32, 44, 45, 49, 50, 52, 55, 60, 62, 63, 75, 80, 86, 96, 123, 126, 127, 129, 133, 147, 152, 175, 188, 195, 196, 198, 204, 207
 Fenyvesi István 60, 119, 198
 Fodor Gábor 196
 Fodor Imre 34, 43, 45, 48, 52, 55, 65, 69, 70, 72, 81, 84, 114, 117, 119, 120, 121, 122, 125, 134, 141, 148, 155, 159, 184
 Fogarassi Mária 203
 Forrai István 196
 Forrási László 98, 99, 101, 104, 142, 163, 164, 167, 191
 Földesi Tibor 118, 170, 171, 172, 173, 174, 179, 203, 204, 207
 Földi Lajos 12, 13, 32, 127, 172
 Futó István 127, 137, 168, 200
 Fűrjes Józsefet 115
 Gabnai János 52, 96
 Gáspár Attila 73
 Gerő Ernő 49, 58
 Gesztesi Ferenc 201
 Gidai Kálmánt 119
 Gizella tér 58, 197
 Gosztonyi János 30, 34, 98, 101, 142, 143, 164, 201, 202, 204
 Gönczöl Dezső 29, 35
 Gyémánt Jánost 115
 Gyáni Imre 170
 Gyurkó Lajos 63, 65, 197, 199, 207
 Halász György 37
 Halász Gyula 40, 41, 50, 82, 88, 99, 100, 197, 198, 199, 200, 201, 202
 Halász Péter 36, 37
 Haller Sándort 115, 117, 148, 149
 Hanák Péter 23
 Hegedüs András 207
 Hegedüs István 52, 53, 81, 84, 198
 Herceg Imre 48, 89, 104, 135, 196, 200, 201, 205
 Hézső 96
 Horváth Boldizsár 142
 Horváth Jenő 14, 84, 118, 170, 200, 203
 Horváth Mihály 59, 71
 Hörömpő Józsefnek 53
 Hősök kapuja 58
 Hruscsov 20
 I.Tóth Zoltán 23
 Id. Kováts József 94
 Ilia Mihály 143
 Ilona utca 46
 Illyés Gyula 149
 Inke László 14
 James Gleick 21
 Jenei Károly 135
 Joszt István 11, 14, 20, 47, 74, 77, 80, 82, 84, 85, 87, 94, 97, 99, 100, 103, 112, 122, 125, 128, 137, 138, 139, 145, 156, 159, 165, 183, 188, 191, 200, 201
 József Attila Kör 30, 31, 32, 33, 53, 60, 65, 68, 137, 174, 175, 168, 195
 Juhász Gyula 60, 61, 93, 95, 96, 118, 121, 135, 143, 144, 168, 175, 177, 198, 202
 Kádár Dezső 28
 Kádár János 49, 112, 149, 168
 Kahler Frigyes 148, 207
 Kállai Zoltán 127
 Kaló Flórián 14, 45, 197
 Karácsonyi Mihály 81
 Kárász utca 55, 61, 65, 115
 Kelemen Elemér 23
 Kelemen Miklós 15

- Kende Péter 19, 207
 Kendergyár 11, 46, 48, 53, 64, 75, 76, 77,
 82, 84, 85, 122, 135, 137, 186, 196, 197,
 199, 200
 Kendi József 52, 93, 94, 95, 104, 159, 199,
 203
 Kerényi György 74
 Keresztes Mihály 139, 155
 Kertész Lajos 201
 Királyházi Sándor 64, 85, 165, 199, 200
 Kis István 55
 Kiss Rudolf 80
 Kiss Tamás 8, 20, 21, 22, 23, 25, 28, 29, 30,
 35, 36, 37, 39, 41, 46, 105, 135, 146,
 162, 166, 178, 183, 191, 207, 208
 Klauzál Gábor 54
 Klauzál tér 43, 44, 45, 49, 53, 196, 197
 Kolhoz Kör 23
 Komócsin Mihály 45
 Komócsin Zoltán 45
 Konzervgyár 44, 46, 197
 Kónya Albert 34
 Korpássy Béla 68, 69, 70
 Korzó mozi 65, 69, 70
 Kossuth Kör 30
 Kossuth Népe 113
 Kovács Gyula 203
 Kovács Pál 63
 Kovács József 31, 32, 60, 61, 63, 64, 84, 94,
 106, 108, 125, 127, 129, 130, 131, 151,
 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 195,
 197, 199, 200, 201, 202, 204, 207
 Kozlov 130
 Kövesdi Lajos 86, 108, 109, 126, 127, 131,
 201, 205
 Krisna Menon 130
 Kuczka Péter 113
 Kukán Ferenc 136
 Ladányi Benedek 33, 63, 123, 149
 Láng Imre 82, 196
 Lazúr Barna 93, 94, 105, 202
 Lejtényi András 22, 23, 26, 29, 35, 36, 38,
 39, 41, 146, 166
 Lenin 45, 65, 68, 168, 196, 197
 Lukács György 33, 196
 M. Szabó István 15, 51, 87, 88, 99, 100,
 104, 106, 107, 135, 205
 Madácsy László 118
 Maléter Pál 147, 180, 203
 Marián István 39, 40
 Marosi Károly 203
 Maróti András 93, 202
 Mátyás Miklós 160
 MEFESZ 20, 21, 22, 23, 27, 31, 32, 33, 34,
 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 61, 84, 93,
 121, 135, 136, 191, 195, 196, 197, 201,
 204, 207, 208
 Mensáros László 170
 Mészáros Dezső 139
 Mihalik Ferenc 36
 Mihály Erzsébet 72
 Minczér József 205
 Mindszenty József 202
 Mogyorósi István 15, 64, 92, 94, 106, 142
 Moll János 201, 203
 Molnár Erik 112, 201
 Molnár István 144
 Móra Ferenc 118
 Moravszky Pál 72
 München Ferenc 112
 Nagy Balázs 52, 53
 Nagy Imre 14, 19, 27, 41, 54, 96, 111, 112,
 113, 119, 180, 191, 196, 202
 Nagy Márta 163
 Nagy Pál 27
 Nagyfalusi Tibor 150
 Németh András 52, 115, 207
 Németh Ferenc 8, 13, 19, 44, 60, 61, 62,

- 64, 83, 87, 108, 109, 111, 113, 145, 150,
151, 154, 167, 175, 178, 179, 186, 191,
198, 199, 200, 201, 207
- Németh János 115, 148, 156
- Németh László 119
- Nemzeti Színház 14, 45, 118, 196
- Nyíri Antal 68, 70
- Ormándi főhadnagy 55
- Országh István 88
- Ortutay Gyula 168
- Oskola utca 65
- Osváth Béla 14, 33
- öthalmi laktanya 48, 51, 92, 104, 105, 126,
137
- Pajkó Péter 52, 72, 73
- Pálinkás (gróf Pallavicini) Antal 181
- Palotás József 42, 45, 72, 81, 83, 88, 91, 93,
94, 95, 120, 124, 143, 160, 164, 180,
184, 185, 190, 200, 202, 203
- Papós Péter 108, 148, 201
- Papp Teri 42
- Perbír József 14, 34, 35, 36, 37, 81, 83, 84,
85, 86, 87, 88, 93, 94, 101, 105, 108,
111, 118, 119, 127, 135, 136, 137, 158,
163, 165, 167, 170, 172, 174, 177, 178,
179, 180, 195, 198, 200, 203, 204, 207
- Péter László 8, 21, 31, 32, 45, 57, 59, 64,
68, 70, 71, 74, 86, 118, 119, 135, 137,
143, 144, 149, 151, 158, 161, 165, 168,
170, 174, 176, 195, 207
- Péterffy András 23
- Petőfi Kör 13, 19, 20, 21, 30, 31, 32, 38, 39,
195
- Petrovác István 118, 149
- Piros László 12
- Polányi György 118
- Priskin Sándor 52
- Puskás Lajos 92, 104
- Radnóti Miklós 54
- Rajk László 20, 23, 27, 30
- Rákosi Mátyás 13, 19, 20, 36, 42, 46, 49,
58, 112, 145, 198, 201
- Ratkó József 150
- Román Károly 21, 23
- Ruhagyár 44, 48, 58, 68, 196
- Ságvári Endre 58
- Salamon Sándor 98, 104
- Schulteis Emil 135
- Schwartz Lajos 51, 72, 73, 74, 75, 76, 82,
87, 101, 177, 179, 199, 200, 202
- Sebestyén István 40, 141
- Simon Béla 87
- Sinkovits István 23
- Soltész József 205
- Somogyi utca 58
- Sömjén Péter 113
- Sótér István 168
- Strasszer Gyula 80, 82, 84, 85, 200
- Suki Béla 60, 198
- Surányi János 101, 104, 143
- Szabad Európa rádió 20, 119, 125
- Szabad György 23
- Szabad Kossuth rádió 119
- Szabad Nép 13, 19
- Szabó Miklós 23
- Szabolcsi Gábor 144, 169
- Szakáts Sándor 23
- Száraz Sándor 12
- Széchenyi rádió 118, 119, 203
- Széchenyi tér 15, 48, 64, 65, 68, 69, 70, 72,
73, 76, 78, 89, 94, 95, 114, 115, 124,
126, 154, 175, 196, 199, 201
- Szeged Népe 9, 92, 118, 202
- Szegedi Flórián 181
- Szegedi István 84, 88, 127, 191, 200, 201,
204
- Szegedi Néplap 9, 118
- Szekszárdi 141

- Szente János 141
 Szent-Györgyi Albert 118
 Sztachó (Stachó) Elemér 88
 Sztálin 23, 30, 36, 45, 63, 65, 158, 168,
 196, 200
 Sztuhár István 108, 201
 Szurmai Sándor 124, 204
 Takács István 84, 200, 201
 Tánczos Gábor 38
 Táncsics Kör 30
 Textilművek 48
 Tildy Zoltán 112
 Tisza Lajos 65, 68, 71, 75
 Tisza szálló 15, 115, 147, 148, 149
 Tiszatáj 13, 57, 86, 144, 149, 150, 186
 Tito 97, 139, 142
 Tolbuhin sugárút 60, 61, 93
 Tolnai Gábor 170
 Tombácz Imre 62, 82, 83, 84, 136, 198,
 199, 200, 201, 204
 Tóth Ágoston 84, 200, 201
 Tóth Béla 60, 61, 62, 198, 207
 Tóth Imre 22, 26, 29, 41, 135, 191
 Török Pál 42, 74
 Tűzkő Attila 131
 Vajda László 31, 33
 Vajtai István 31
 Váradi Gyula 165
 Varga András 158, 159
 Varga Balázs 187
 Varga János 23
 Varga Sándor 115, 148
 Varga Tibor 73
 Városháza 60, 62, 63, 65, 68, 77, 80, 81, 82,
 84, 93, 114, 115, 118, 125, 126, 127,
 128, 136, 137, 169, 175, 176, 177, 198,
 199, 200, 202, 203, 204
 Vasvári Vilmos 15, 17, 30, 43, 49, 50, 97,
 99, 101
 Végh Joachim 60, 62, 127, 129, 130, 196,
 204
 Vereska András 83, 199
 Vigh Illés 30, 40, 43, 101
 Vincze György 52
 Virág cukrászda 29
 Vitéz Fodor Alajos 185
 Volosin 131
 Vörös Csillag mozi 58, 197

A SZEMTANÚ SOROZATBAN MEGJELENT KÖTETEK:

MICHNAY GYULA: MINT MOHAMED KOPORSÓJA.

[szerkesztették: Jancsák Csaba és Kiss Gábor Ferenc]

ISBN 963 00 7038 3

A szerző az egyetlen, akinek sikerült megszöknie a recski kényszermunka-táborból. A könyvből megismerhetjük a legendás szökés történetét, és érzékletes képet kapunk a korszakról is.

KISS TAMÁS: MAGYAR EGYETEMISTÁK ÉS FŐISKOLÁSOK SZÖVETSÉGE – 1956, SZEGED

[szerkesztette: Jancsák Csaba]

ISBN 963 86240 0 0

A szerző, a MEFESZ szervezője, vezetője (később a megtorlás áldozata) tanulmánya mellett első alkalommal kerül publikálásra a szervezet 1956. október 20-i ülésén készült rádiófelvétel szövege. A szerző a kötetben szereplő interjúban az eseményekben résztvevők érzelmi kötődéseiről és saját személyes sorsáról is vall az értő olvasónak. A szakmai közélet szerint is hiánypótló mű értékes dokumentum-melléklettel záródik, amelyben közlése kerülnek az események archív fotói és a megtorlás jegyzőkönyvei is.

PERBÍRÓ JÓZSEF: 1956 SZEGEDEN - EMLÉKEIMBEN.

[szerkesztette: Jancsák Csaba]

ISBN 963 86240 1 9

Perbíró József a Szegedi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Karának dékán-helyettese volt. Mint levezető elnök részt vett a MEFESZ alakuló ülésén. A kötet a forradalmi Szeged polgármestere (a Városi Forradalmi Nemzeti Bizottság elnöke) életrajzi írásainak második, bővített, javított, fotó- és dokumentummelléklettel ellátott, reprezentatív formátumba szerkesztett kiadása.

BÁLINT LÁSZLÓ: KOVÁTS JÓZSEF 1926 - 1958

[szerkesztette: Péter László]

ISBN 963 9673 00 0

Kováts József az 1956-os forradalom egyik jeles szegedi személyisége volt, akit a forradalomban vállalt szerepéért letartóztattak, majd halálra ítélték és 1958. október 6-án 6 óra 15 perckor kivégeztek. A kötet érdekessége, hogy Magyarországon először jelenik meg benne Tollas Tibor Szegedi ballada című verse, mely korábban a Müncheni Nemzetőrben került közlésre.

Az igen érdekes, számos tárgyi részlettel, adattal megerősített feldolgozást (Kováts József élettörténetét) 27 képes dokumentumokkal és fotókkal illusztrált oldal színesíti.

A CÉLSZEMÉLY: BÁLINT SÁNDOR / ŰGYNÖKJELENTÉSEK, PÖRIRATOK 1957-1965

[Bálint László és Velcsov Márton gyűjtése alapján szerkesztette: Péter László]

ISBN 963 9573 01 9

A kötet egy dokumentum gyűjtemény, amely csak töredéke annak a nagy mennyiségű titkos iratnak, amelyet a szegedi néprajztudósról, professzorról készítettek. A kiadvány egyrészt III/III-as ügynöki jelentéseket, fotókat és eddig még sehol nem közölt bírósági, rendőrségi és ügyészégi iratok tartalmaz az 1957 és az 1965 közötti időszakból.

Bálint László: Megtorlás Szegeden

[szerkesztette: Fejér Dénes]

ISBN 963 9673 00 0

Bálint László könyvének megírásakor hatalmas mennyiségű levéltári anyag feldolgozására vállalkozott. Bemutatja a megtorlás okait és következményeit. Részletes képet közöl a politikai rendőrség módszereiről és a megtorlás végrehajtóiról. A kötet tartalmaz egy kimutatást, amelyből nyomon követhetők a büntető eljárások, névszerint feltüntetve minden szereplőt.

Bálint László: Különös szervezkedések Szegeden és környékén 1945-1953

[szerkesztette: Fejér Dénes]

ISBN 963 9573 09 4

Izgalmas és ugyanakkor megdöbbentő kötetet olvashatunk, ha kezünkbe vesszük Bálint László munkáját. A szerző egyedi látószögben dolgozta fel az 1945 és 1953 közötti szervezkedéseket. A szegedi és környékbeli esetek a konkrét történések és szereplők megismertetése mellett felidéznek a szovjet hadsereg által megszállt, kommunista berendezkedésű Kelet-Európára egyaránt jellemző társadalomellenes rombolásokat. A könyv nyolc fejezetben dolgozza fel az eseményeket. A tanulságos ismeretszerzést a szerző szemléletes stílusa garantálja. A kötet dokumentumokkal illusztrált és névmutatóval záruló oldalait is nagy izgalmal böngészhetjük.

X 17473

OT, 26

913.9H SZH3

Kiadta: BELVEDERE MERIDIONALE
6725 Szeged, Hattyas sor 10.
belvedere@jgytf.u-szeged.hu
szerk@belvedere.meridionale.hu
terjesztes@belvedere.meridionale.hu
www.belvedere.meridionale.hu

Felelős kiadó: Dr. SZEGFÜ LÁSZLÓ

Kiadóvezető: JANCÁS CSABA

Műszaki szerkesztés: SZAKÁCS LÁSZLÓ, SZABÓ ERIK (s-Paw Bt.)

Nyomta: Bába Nyomda

Felelős vezető: Dr. Majzik István